T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇITIR ÇITIR FELSEFE KİTAP SERİSİNİN DEĞERLER VE DÜŞÜNME BECERİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

ECE NUR ALBAYRAK

İzmir
2022

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇITIR ÇITIR FELSEFE KİTAP SERİSİNİN DEĞERLER VE DÜŞÜNME BECERİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

ECE NUR ALBAYRAK

DANIŞMAN
Doç. Dr. İbrahim Seçkin AYDIN

İzmir

Şubat, 2022

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum *"Çıtır Çıtır Felsefe Kitap Serisinin Değerler ve Düşünme Becerileri Açısından İncelenmesi"* adlı çalışmanın içerdiği fikri izinsiz başka bir yerden almadığımı; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında ve bölümlerinin yazımında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptığımı ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, ayrıca bu çalışmanın Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve *intihal içermediğini* beyan ederim. Herhangi bir zamanda aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

03/02/2022

Ece Nur ALBAYRAK

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU

Tarih: 25/02/2022

Tez Başlığı:

Çıtır Çıtır Felsefe Kitap Serisinin Değerler ve Düşünme Becerileri Açısından İncelenmesi

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **272** sayfalık kısmına ilişkin, **24/02/2022** tarihinde **tez danışmanım tarafından** Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın sağladığı İntihal Tespit Programından (**Turnitin**-Tez İntihal Analiz Programı) aşağıda belirtilen **filtreleme tiplerinden biri** (uygun olanı işaretleyiniz) uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin **benzerlik oranı %26'dır.**

- http://www.kutuphane.deu.edu.tr/tr/turnitin-tez-intihal-analiz-programi/ adresindeki Tez İntihal Analiz Programı Kullanım Kılavuzunu okudum **X**

Filtreleme Tipi 1(Maksimum %15) □	**Filtreleme Tipi 2(Maksimum %30) x**
□ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, □ Kaynakça hariç, □ Alıntılar dâhil, □ Altı (6) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.	**x** Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, **x** Kaynakça dâhil, **x** Alıntılar dâhil.
EK 1- İntihal Tespit Programı Raporu İLK SAYFA Çıktısı. x **EK 2- İntihal Tespit Programı Raporu (Tümü) Cd İçinde.** □	

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esasları'nı inceledim ve yukarıda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı : **Ece Nur ALBAYRAK**
Öğrenci No : **2018950058**
Anabilim Dalı : **Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi**
Programı : **Türkçe Öğretmenliği**
Statüsü : Yüksek Lisans **x** Doktora □

ÖĞRENCİ	**DANIŞMAN**
Ece Nur ALBAYRAK	Doç. Dr. İbrahim Seçkin AYDIN
25/02/2022	25/02/2022

Açıklamalar

1: Bu formu teslim etmeden önce sizden istenen bilgileri uygun kutucuğu (□) işaretleyerek doldurunuz.

Kullanıcı şifre vb. konusunda sorun yaşanması durumunda Üniversitemiz Merkez Kütüphanesinde bulunan Turnitin yetkilisine (Ali Taş Tel: +90 (232) 3018026 veya ali.tas@deu.edu.tr) başvurunuz.

2: Yüksek Lisans/Doktora Tez Çalışması Orijinallik Raporu" formu tezin ciltlenmiş ve elektronik nüshalarının içerisinde ekler kısmında yer alır.

3: Tez savunmasında düzeltme alınması durumunda bu form güncellenerek yeniden hazırlanır.

4: **Turnitin**-Tez İntihal Analiz Programına yükleme yapılırken Dosya Başlığı (document title) olarak **tez başlığının tamamı**, Yazar Adı (author's first name) olarak **öğrencinin adı**, Yazar Soyadı (author's last name) olarak **öğrencinin soyadı** bilgisini yazınız.

TEŞEKKÜR

Lisans eğitimim dahil olmak üzere yüksek lisans eğitimimde de bana her zaman yol gösteren, inanan, araştırmanın düşünsel boyutundan tamamlanmasına kadar geçen süreçte bilgi ve tecrübeleriyle yanımda olup bana rehberlik eden, araştırma boyunca görüşleriyle araştırmayı sorgulamamı sağlayan, benden hiçbir zaman ilgi ve desteğini esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. İbrahim Seçkin AYDIN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Eğitim sürecinde desteğini esirgemeyen, bizlerin hep yanında olan ve onlara yön veren Prof. Dr. Caner KERİMOĞLU ve Doç. Dr. Ali TÜRKEL hocalarıma da yürekten teşekkür ederim.

Yüksek lisans yapmam konusunda beni cesaretlendiren, kararlarımı her an destekleyen, başarabileceğime olan inançlarını asla kaybetmeyen, sevgilerini her zaman hissettiğim, hep yanımda olup bana güç veren aileme ve eşime tüm kalbimle teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET vii
ABSTRACT viii
BÖLÜM I 1
GİRİŞ 1
1.1. Problem Durumu 1
1.2. Amaç ve Önem 2
1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri 3
1.4. Sınırlılıklar 3
1.5. Varsayımlar 3
1.6. Tanımlar 4
BÖLÜM II 5
KURAMSAL ÇERÇEVE / KAVRAMSAL ÇERÇEVE / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR 5
2.1. 21. Yüzyıl Becerileri ve Çocuk 5
2.2. Felsefe ve Çocuk 8
2.3. Değerler ve Çocuk 10
2.4. Çocuk Kitaplarının Taşıması Gereken Temel Nitelikler 11
2.5. Brigitte Labbè ve Çıtır Çıtır Felsefe 13
BÖLÜM III 15
YÖNTEM 15
3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni 15
3.2. Çalışma Grubu 15
3.3. Veri Toplama Süreci 17
3.4. Verilerin Analizi 17
3.5. Araştırmanın Geçerliği ve Güvenirliği 19

BÖLÜM IV 20

BULGULAR 20

4.1. Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitaplar hangi iletileri içermektedir? 20

4.2. Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitaplarda karakterler nasıl geliştirilmiştir? 112

4.3. Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitaplar hangi değerleri içermektedir? 121

4.4. Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitaplar düşünme becerilerinin geliştirilmesi açısından nasıl bir içeriğe sahiptir? 187

4.5. Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitaplar dil ve üslup açısından nasıl bir özellik göstermektedir? 230

BÖLÜM V 231

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER 231

5.1. Tartışma 231

5.2. Sonuç ve Öneriler 232

KAYNAKÇA 242

EK 1. 259

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1 Kısaltmalar Listesi vi
Tablo 2 21. Yüzyıl Beceriler Çerçevesinin Haritalandırılması (Lai ve Viering, 2012) 6
Tablo 3 Çalışma Grubu Listesi 16
Tablo 4 Schwartz Değer Sınıflaması (Schwartz vd. 2012: 7) 18
Tablo 5 Düşünme Becerileri (TÖP, 2019; P21) 18

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 P21 Beceriler Çerçevesi Kaynak: Battelle for Kids 7

KISALTMALAR LİSTESİ

AACU	Amerikan Kolejler ve Üniversiteler Birliği
ATCS	21. Yüzyıl Becerilerinin Değerlendirilmesi ve Eğitimi
ÇÇF	Çıtır Çıtır Felsefe
NCREL	Kuzey Merkezli Bölgesel Eğitim Laboratuvarı
NRC	Ulusal Araştırma Konseyi
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
P21	21. Yüzyıl Beceriler Çerçevesi
TDK	Türk Dil Kurumu

Tablo 1 Kısaltmalar Listesi

ÖZET

ÇITIR ÇITIR FELSEFE SERİSİNİN DEĞERLER VE DÜŞÜNME BECERİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

21. yüzyıl teknolojik değişim ve gelişimin hızla yaşandığı bir çağdır. Küreselleşen ve dijitalleşen dünyada çocukların, yaşanan bu hızlı ilerlemeye uyum sağlayabilmeleri için birtakım yetenek, beceri, tutum ve değerlere sahip olmaları gerekmektedir. Çocukların beceri, tutum, davranış ve değerler açısından kendilerini geliştirebilmelerinde ise eğitim büyük bir rol oynamaktadır. 21. yüzyılda öğrencilerin içselleştirmesi ve geliştirmesi gereken değerler ve becerilerin kazandırılmasında Türkçe dersinin de önemli bir yeri vardır. Türkçe, dil ve düşünme becerilerini geliştirmenin yanında çocukların temas ettiği metinler aracılığıyla değerlerin aktarımını da sağlamaktadır. Bu çalışmada 21. yüzyıl becerilerinin kazandırılması ve değerlerin aktarılmasında çocuk kitaplarının yeri ve önemine, çocuk kitaplarının taşıması gereken niteliklere değinilmiş; *Çıtır Çıtır Felsefe* kitap serisinin içerdiği değerler ve düşünme becerileri incelenmiştir. Kitapların değerler açısından durumu incelenirken *Schwartz Değer Sınıflaması*'ndan yararlanılırken düşünme becerileri için *P21* ve *TÖP (2019)* becerileri ortaklanarak kategoriler belirlenmiştir.

Nitel araştırma modellerinden durum çalışması yöntemi ile yapılan araştırmada veriler doküman analizi ile toplanmış ve verilerin analizinde betimsel analiz yöntemlerinden biri olan içerik analizinden faydalanılmıştır.

Çıtır Çıtır Felsefe serisinin çocuk gerçekliğine, ilgi ve ihtiyacına uygun bir şekilde kaleme alındığının vurgulandığı çalışmada kitap serisindeki 31 kitabın düşünme becerileri ve değerler bakımından zengin bir içeriğe sahip olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çıtır Çıtır Felsefe, 21. yüzyıl becerileri, değerler.

ABSTRACT

AN ANALYSIS OF THE "LES GOÛTERS PHILO" SERIES IN TERMS OF ITS VALUES AND THINKING SKILLS

The 21st century is an age of rapid technological change and development. In the globalizing and digitalizing world, children need to have certain abilities, skills, attitudes and values in order to adapt to this rapid progress. Education plays a major role in helping children develop themselves in terms of skills, attitudes, behaviors and values. Turkish lesson has an important place in gaining the values and skills that students need to internalize and develop in the 21st century. In addition to developing language and thinking skills, Turkish also undertakes the transfer of values through texts that children come into contact with. In this study, the place and importance of children's books in the acquisition of 21st century skills and the transfer of values, the qualities that children's books should have, and the values and thinking skills of the *"Les Goûters Philo"* book series were examined. While examining the status of the books in terms of values, *Schwartz Value Classification* was used, while categories were determined by combining *P21* and *TÖP (2019)* skills for thinking skills.

In the research conducted with the case study method, one of the qualitative research models, the data were collected by document analysis and content analysis, which is one of the descriptive analysis methods, was used in the analysis of the data.

In the study, in which it was emphasized that the *"Les Goûters Philo"* series was written in accordance with the reality, interests and needs of children, it was revealed that the 31 books in the book series had a rich content in terms of thinking skills and values.

Keywords: Les Goûters Philo, 21st century thinking skills, values.

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

21. yüzyıl teknolojik değişim ve gelişimin hızla yaşandığı bir çağdır. Küreselleşen ve dijitalleşen dünyada çocukların, yaşanan bu hızlı ilerlemeye uyum sağlayabilmeleri için birtakım yetenek ve becerilere sahip olmaları gerekmektedir. Günümüzde yaşanan bilgi birikimindeki ciddi artış sonucu çocukların bilgiyi anlamlandırabilme, yorumlayabilme, kullanabilme, karmaşıklaşan problemlere pratik çözümler üretebilme; küreselleşmeyle birlikte çok kültürlü yapının, farklılıkların ayırdına varabilme ve tüm bunlarla yaşayabilme; dijitalleşmenin beraberinde getirdiği kitle iletişim araçlarının farkında olma ve bu araçları bilinçli kullanabilme; okuryazarlık gibi becerilere sahip olmaları önemlidir (Hacıoğlu, 1990; Harari, 2019; Kenan, 2005).

Değişim ve gelişime ayak uydurabilmek için dil ve düşünme becerilerinin yanında birtakım tutum ve değerlere de sahip olunmalıdır. Değerler, bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen, insanların bireysel veya ortak davranışlarındaki ulusal ve ahlaki noktaları belirleyen, yaşamı biçimlendiren, davranış ve düşüncelerin kabul edilebilir olup olmadığına karar verirken başvurulan ölçütlerdir (Çelikkaya, 1996; Halstead & Taylor, 2000; TDK, 2021; Theodorson, 1969; Schwartz, 1962). Günümüzde çocukların gerek dil ve düşünme becerileri açısından gerekse değerler açısından gelişmiş olmaları önemlidir.

Çocukların beceri, tutum, davranış ve değerler açısından kendilerini geliştirebilmelerinde ise eğitim büyük bir rol oynamaktadır. Eğitim programları günümüzde yaşanan teknolojik ve bilimsel değişimlerin getirisiyle sürekli yenilenmektedir. Böylelikle öğrencilerin çağın koşullarına uyum sağlayabilmeleri, kendilerini geliştirebilmeleri hedeflenmektedir. 21. yüzyılda öğrencilerin içselleştirmesi ve geliştirmesi gereken değerler ve becerilerin kazandırılmasında Türkçe dersinin önemli bir yeri vardır. Türkçe, dil ve düşünme becerilerini geliştirmenin yanında çocukların temas ettiği metinler aracılığıyla değerlerin aktarımını da üstlenmektedir.

Bu çalışmada 21. yüzyıl becerilerinin kazandırılması ve değerlerin aktarılmasında çocuk kitaplarının yeri ve önemine, çocuk kitaplarının taşıması gereken niteliklere değinilecek; Çıtır Çıtır Felsefe kitap serisinin içerdiği değerler ve düşünme becerileri incelenecektir.

1.2. Amaç ve Önem

Eğitim; kişinin bilişsel, duyuşsal, devinişsel ve toplumsal davranışlarının istenilen doğrultuda geliştirilmesi ya da ona bazı amaçlara dönük yeni davranışlar ve bilgiler kazandırılması yolundaki çalışmaların tümüdür (Akyüz, 2010: 2). Türkçe eğitiminin amaçlarından biri ise okuma becerisi edinmiş ve okuma kültürüne sahip, düşünebilen, sorgulayan ve duyarlı bireylerin yetiştirilmesidir. P.W. Musgrave'ye göre (Akt. Can, 2014: 7) aileler ve toplumda yer alan önemli kişiler açısından, gelecek nesillere öğretilmesi düşünülen değer yargılarının onlara ulaşmasında çocuk kitapları en önemli kaynaklardandır. Bu doğrultuda çocukların temas ettiği metinlerin ya da kitapların onların ilgi ve ihtiyaçlarına, gelişimsel özelliklerine uygun olması gerekmektedir. Kitaplar aracılığıyla çocuğa aktarılan örtülü ya da açık iletiler onun düşüncelerine etki ederken düşünceleri duygularını şekillendirmekte ve şekillenen duyguları ise davranışlarını yönlendirmektedir. Bu durum ise çocuğun okuduğu metinlerin çocuğa uygun olup olmadığı, metinlerde çocuğun bütünsel olarak gelişimini, dilsel ve kavramsal birikimini olumsuz etkileyecek unsurların bulunup bulunmadığının araştırılması sonucunu doğurmaktadır.

Çocuk kitaplarının çocuğun dünyasını olumsuz yönde etkileyecek unsurlar içermemesi gerekmektedir. Çocuğun, bilişsel ve duyuşsal yönden gelişimini sağlayacak, onu hayata hazırlayacak kitaplarla karşılaştırılması esastır. Dolayısıyla çocuğun temas ettiği kaynakların; çocuğun gelişim özelliğine, ahlaki gelişimine ve düşünme becerisine etkisi önemlidir. Bu çalışmada Çıtır Çıtır Felsefe (ÇÇF) kitap serisinin içerdiği değerler ve düşünme becerileri bakımından incelenmesi amaçlanmaktadır.

ÇÇF kitap serisinin Türkçe öğretiminde kullanılmasında herhangi bir sakınca olmadığını, içerdiği beceriler ve değerler açısından öğrencilere faydalı olduğunu göstermek; çocukların severek okuyacakları, okuma kültürü edinmelerini sağlayacak, dil ve düşünme becerilerini geliştirecek; öğretmenlerin ise öğrencilerine rahatlıkla tavsiye edebileceği bir kitap serisi olduğunu ortaya koymak hedeflenmektedir. Tüm bunlar araştırmanın önemini göstermektedir.

1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri

"Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitaplar içerdiği değerler ve düşünme becerileri açısından nasıldır?" sorusu çalışmanın problem cümlesini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda incelenecek alt problemler şunlardır:

1. Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitaplar hangi iletileri içermektedir?
2. Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitaplarda yer alan kahramanların karakterleri nasıl geliştirilmiştir?
3. Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitaplar hangi değerleri içermektedir?
4. Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitaplar düşünme becerilerinin geliştirilmesi açısından nasıl bir içeriğe sahiptir?
5. Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitaplar dil ve üslup açısından nasıl bir özellik göstermektedir?

1.4. Sınırlılıklar

Çıtır Çıtır Felsefe kitap serisinin dış yapı unsurları kapsam dışında tutulacaktır. Kitaplar içerik açısından ele alınacaktır.

1.5. Varsayımlar

Çocukların severek okuyacakları, okuma kültürü edinmelerini sağlayacak; dil ve düşünme becerilerini geliştirecek, değerleri içselleştirmelerini etkileyecek; öğretmenlerin öğrencilerine rahatlıkla tavsiye edebileceği bir kitap serisi olduğu varsayılmaktadır.

1.6. Tanımlar

Beceri: Fiziksel ve sosyal etkileşim sonucu elde edilen bilgilerin ön bilgilere dayalı olarak zihinde yapılandırılması sonucu bir işi etkili biçimde yapmayı sağlayan davranışlar bütünüdür ve bilme, harekete geçme ve yapma aşamalarından oluşur (Güneş, 2016).

Değer: Bir milletin maddi ve manevi birikimleri sonucu oluşan, insanların duyuş, düşünüş ve davranışlarını şekillendiren ve tüm bunların değerlendirilmesinde dikkate alınan ögelerin bütünüdür. Davranışlara rehberlik eden temel inançlar; eylemlerin iyi olup olmadığını, istenilen ya da istenilmeyen olarak yargılanmasını sağlayan standartlardır (Halstead ve Taylor, 2000).

Duyarlık: İnsanın yalnızca kendi yaşamıyla ilgilenmeyip başkalarının yaşadıkları sorunların ve duyguların da farkında olma, başkalarına yapılan haksızlıklara ve kötülüklere kayıtsız kalmama, aklını ve yüreğini işe koşarak bunları sorgulama, eşduyumsal (empatik) bir ilişkiye girerek bunlara karşı çıkma; insana ve doğaya bilinçle, sağduyuyla, anlayışla, sevgiyle, hoşgörüyle yaklaşma yeteneğidir (Aslan, 2013).

Düşünme: Bir amaca ulaşmak, bir soruya cevap vermek ya da bir problemi çözmek hedeflendiğinde, mevcut bilginin yeni ve farklı bir biçime dönüştürülmesidir (Çubukçu, 2004).

Eleştirel Düşünme: Eleştirel düşünme; kuşku temelli sorgulayıcı bir yaklaşımla konulara bakma, yorum yapma ve karar verme becerisidir. Neden sonuç ilişkisini bulma, ayrıntılarda benzerlik ve farklılıkları yakalama, çeşitli ölçütleri kullanarak sıralama ya da sınıflama yapma, verilen bilgilerin kabul edilebilirliğini ve geçerliliğini belirleme, analiz etme, değerlendirme, anlamlandırma, çıkarımda bulunma gibi alt becerileri içerir (Karadüz, 2010).

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE / KAVRAMSAL ÇERÇEVE / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. 21. Yüzyıl Becerileri ve Çocuk

21. yüzyılda yaşanan gelişmeler doğrultusunda bireylerin de sahip olması gereken nitelikler değişmektedir. İnsanların değişen çağın şartlarına uyum sağlayabilmesi için yeniliklere açık, öğrenmeye ve gelişmeye hevesli olması; bu nitelikleri hayat boyu sürdürebilmesi gerekmektedir (Medel-Añonuevo, Ohsako ve Much, 2001). 21. yüzyıldaki değişim ve gelişimler aynı zamanda eğitim sistemlerini de etkilemektedir. Çağın ihtiyaçları doğrultusunda öğretim programları yenilenmekte; öğrencilere kazandırılması gereken bilgi, beceri ve yeterlikler şekillendirilmektedir.

Günümüzde eğitim, salt bilgi aktarmaktan uzaklaşmıştır. Eğitim ortamının öğrencilerin yaratıcı ve eleştirel düşünmelerini sağlayacak şekilde oluşturulması beklenmektedir. Öğrencilerin çağa ayak uydurabilmeleri, esnek ve sorgulayıcı olabilmeleri için bilgi, tutum, duygu, inanç ve becerilerinin yeniden şekillendirilmesi gerekmektedir (Area ve Ribeiro, 2012). Özçelik'e göre (2019) öğrencilerin inovasyon (yenilikçilik) ve yaratıcılık konusunda uluslararası konularla geliştirilmesi, hayatları ve kariyerleri boyunca kültürel çeşitlilik ortamlarında daha verimle çalışmalarına ve küresel rekabetle baş edebilecek yeterliklere sahip olmalarına imkân sağlamaktadır.

Hacıoğlu (1990), 21. yüzyılda bilgi birikiminde önemli bir yükseliş yaşanacağını, değişimin hızlanarak problemlerin daha da karmaşıklaşacağını, çok kültürlü bir yapının meydana geleceğini ve tüm bunlara yönelik becerilerin kazandırılması gerekliliğinin üzerinde dururken Kenan (2005), 21. yüzyılda yaşanan gelişmelerin ışığında öğrencilerin küresel olayları yorumlayabilmeleri, yeni bir şeyler üretebilmeleri, farkındalıklarını geliştirebilmeleri, farklı dil ve kültürler ile yaşayabilmeleri gerekeceğini ifade etmektedir. Harari (2019) ise günümüzde bilgiyi anlamlandırabilme, kullanabilme, önemli ve önemsiz noktaları ayırt edebilme ve bilgiyi yaşamla ilişkilendirebilmenin önemini vurgulamaktadır.

21. yüzyıl becerilerinin önemine birçok çalışmada değinilirken (Eryılmaz ve Uluyol, 2015; Göksün ve Kurt, 2017; Hacıoğlu, 1990; Harari, 2018; Kenan, 2005; Lai ve Viering, 2012; Medel-Añonuevo, Ohsako ve Much, 2001) bu becerilerin neler olduğuna yönelik pek çok çalışma yapılmış ve görüş öne sürülmüştür (AACU, 2007; ATCS21, 2012; Dicerbo, 2014; Fichter, 2015; ISTE, 2016; Kylonen, 2012; Lai ve Viering, 2012; NCREL, 2003; OECD, 2018; Ülken, 2016):

Beceriler/Çerçeveler	**P21 Çerçevesi**	**NRC Çerçevesi**	**ATC 21 Çerçevesi**
Eleştirel Düşünme	Eleştirel düşünme (Öğrenme ve yenilik becerileri)	Eleştirel düşünme (Bilişsel beceriler)	Eleştirel düşünme, problem çözme ve karar verme (Düşünme şekilleri)
İşbirliği	İletişim ve işbirliği (Öğrenme ve yenilik becerileri)	Karmaşık iletişim, sosyal beceriler, takım çalışması (Kişilerarası beceriler)	İletişim ve işbirliği (Çalışma şekilleri)
Yaratıcılık	Yaratıcılık ve yenilik (Öğrenme ve yenilik becerileri)	Alışılmadık problemleri çözme (Bilişsel beceriler)	Yaratıcılık ve yenilik (Düşünme şekilleri)
Motivasyon	İnisiyatif alma ve esneklik (Yaşam ve kariyer becerileri)	Kendini geliştirme, uyum sağlayabilme (İçsel beceriler)	Esneklik, uyum sağlayabilme, öz yönlendirme (Yaşam uyum sağlama şekilleri)
Üstbiliş	Öz yönlendirme ve üretkenlik (Yaşam ve kariyer becerileri)	Öz yönlendirme ve öz denetim (İçsel beceriler)	Üstbiliş veya öğrenmeyi öğrenme (Düşünme şekilleri)

Tablo 2 21. Yüzyıl Beceriler Çerçevesinin Haritalandırılması (Lai ve Viering, 2012)

Bu doğrultuda, çalışmada ise ÇÇF kitap serisindeki düşünme becerileri saptanırken *P21 (2019) Beceriler Çerçevesi* ve *Türkçe Öğretim Programında (2019)* değinilen becerilerden yola çıkılmıştır. *P21 Beceriler Çerçevesi* öğrencilerin anaokulundan lise son sınıfa kadar sahip olması gereken temel yetkinliklere vurgu yapmaktadır. Dört ana başlık altında belirlenen beceriler şunlardır: Öğrenme ve yenilik becerileri *(yenilik, eleştirel düşünme, problem çözme, iletişim, iş birliği)*, temel dersler ve 21. yy. temaları *(finans, ekonomi, işletme ve girişimcilik okuryazarlığı, vatandaşlık okuryazarlığı, sağlık okuryazarlığı, çevre okuryazarlığı, küresel bilinç)*, bilgi, medya ve teknoloji becerileri *(bilgi okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, bilişim ve iletişim teknoloji okuryazarlığı)*, yaşam ve kariyer becerileri *(esneklik ve uyum, inisiyatif alma ve öz yönlendirme, sosyal ve kültürlerarası yetkinlikler, liderlik ve sorumluluk, üretkenlik ve hesap verebilirlik)*.

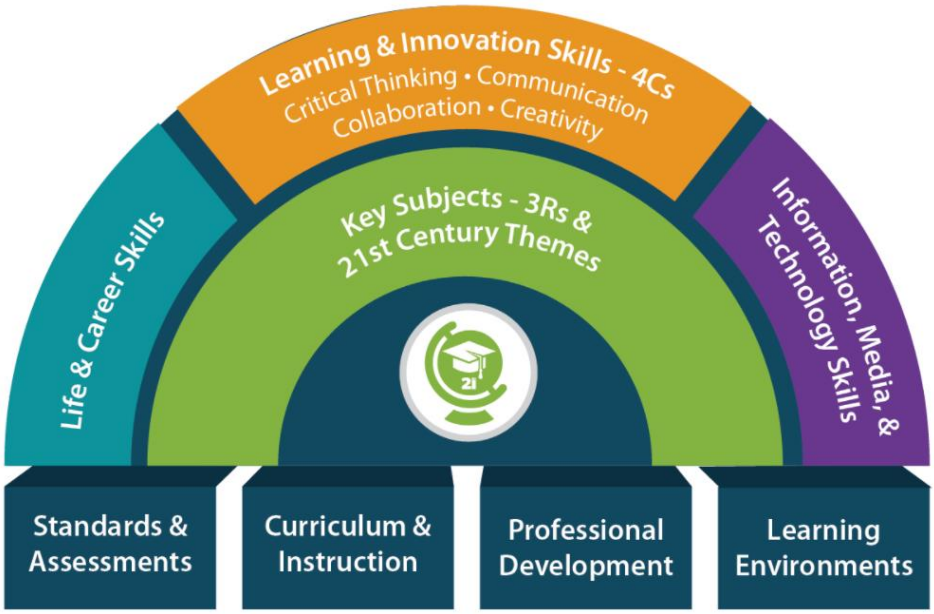

Şekil 1 P21 Beceriler Çerçevesi Kaynak: Battelle for Kids

Türkçe Öğretim Programında (2019) ise öğrencilerin sahip olması hedeflenen beceriler şu şekilde ifade edilmektedir:

"Bilim ve teknolojide yaşanan hızlı değişim, bireyin ve toplumun değişen ihtiyaçları, öğrenme öğretme teori ve yaklaşımlarındaki yenilik ve gelişmeler bireylerden beklenen rolleri de doğrudan etkilemiştir. Bu değişim *bilgiyi üreten, hayatta işlevsel olarak kullanabilen, problem çözebilen, eleştirel düşünen, girişimci, kararlı, iletişim becerilerine sahip, empati yapabilen, topluma ve kültüre katkı sağlayan* vb. niteliklerdeki bir bireyi tanımlamaktadır."

21. yüzyılda eğitimin önceliği toplumsal ve evrensel değerleri içselleştirmiş, düşünme becerileri gelişmiş bireyler yetiştirmektir. Çağdaş eğitim modelleri ile bilgiyi depolayan, ezberleyen değil; bilgiyi üreten, yorumlayan, kullanabilen, kontrol edebilen ve yöneten insan niteliklerine ulaşmak hedeflenmektedir.

2.2. Felsefe ve Çocuk

"Bilmek, insan için sadece zevkli bir eylem değil, bir istek ya da bir ihtiyaç değil, zorunluluktur. Çünkü insan, ancak kendinde ve çevresinde olup bitenleri anlayabildiği ve bu yolla çevresine uyduğu ya da onu kendisine uydurduğu zaman yaşamını sürdürebilen bir varlıktır." (Öz, 2008: 38). İnsanın bilme ihtiyacı ise felsefeyi doğurmaktadır. Felsefe; eleştirel, sorgulayıcı, derinlemesine ve sistemli düşünmedir.

Çocuklara güncel hayatta fazla kullanmayacakları teorik bilgiler yüklemek yerine mantıklı düşünmeyi, sorun çözme yollarını ve kendi düşünceleri üzerinde düşünmeyi öğretmek gerekmektedir. Böylece çocukların kişilik gelişimi desteklenebilir, dil ve düşünme becerileri geliştirilebilir, yaratıcılığı artırılabilir. Daurer (1999), çocuklarla felsefe yapmanın onların kişilik geliştiren, sosyal, mantıksal ve felsefi düşünme yetilerini geliştireceğini belirtmektedir (Akt. Karakaya, 2006, s. 28). Kuçuradi (2011) *"İlk ve Ortaöğretimde Felsefe Eğitimi Çalıştayı"* açılış konuşmasında, üniversiteye gelen gençlerin çoğunun yapamadığı, hayata atılan yetişkinlerin yapamadığı ve yapamadığının farkında olmadığı "bağlantı kurma, olan bağlantıları görme, bir önermenin mantıksal ilişkilerini saptama; doğru düşünme ve değerlendirme; değer ve değerler bilgisiyle eylemde bulunma; olan bitenlere ve yapılanlara insan hakları bilgisiyle bakabilme"nin felsefe ile yapılabilir konuma getirileceğini ifade etmektedir.

Çotuksöken'e göre (2015) felsefe; insan, dünya ve bilgi arasındaki ilişkilerle ilgilenir. Bireyin, sağlıklı düşünme ve düşündüğünü doğru biçimde dile getirme becerilerini besler. Bireylerin anlama ve anlatma becerilerinin geliştirilmesi büyük bir öneme sahiptir. Okuduğunu ve dinlediğini anlayan, duygularını ve düşüncelerini etkili ve doğru bir şekilde anlatabilen birey, bu becerilerini bir öğrenme aracı olarak kullanabilecek böylece bilgiye ve bilime ulaşabilecektir (Canlı, 2011, s. 809).

Matthew Lipman, üniversitedeki öğrencilerinin düşünme becerilerinin eksikliklerinden hareketle felsefe eğitimine çocukluk döneminde başlanması gerektiğini ileri sürerek *"çocuklar için felsefe"* kavramının alan yazına kazandırılmasını sağlamıştır. Çocuklar için felsefe 1970'li yıllarda Lipman'ın ortaya koyduğu düşünme eğitimi programıdır. Çocuklar için felsefenin öncelikli amacı düşünme becerilerini geliştirmektir. Düşünme becerileri ile

anlama ve anlatma becerilerinin gelişimi birbirine bağlıdır. Sözcükler arasında ilişki kurmak, benzerlikler bulmak, analojik düşünmek, karşılaştırma yapmak, anlam belirsizliklerini fark etmek gibi işlemler akıl yürütmeyle, dolayısıyla dilin kullanımıyla bağlantılıdır. Buradan yola çıkarak çocuklar için felsefenin dilin kullanımına katkısından da söz edilebilir (Lipman, Sharp ve Oscanyan, 2015). Felsefi düşünme, çocukların yaşamlarına bütünlüklü, derin düşünmeye dayanan, eleştirel, esnek ve açık, araştırıp sorgulamaya istekli bir şekilde daha zengin bir bakış açısıyla, daha derin bir farkındalıkla yaklaşmalarına yardım edecektir (Lipman, Sharp & Oscanyan, 1977; Akt. Mutlu, 2017, s. 24).

Günümüzde değişen koşullara uyum sağlayabilen, esnek düşünebilen ve sorgulayan çocukların yetişmesi önemlidir. Sorgulama çocukların önceden oluşturduğu zihinsel şemalarının yapısı ve düzenini değiştirmekte ve bu durum çocukların sonraki öğrenmelerini büyük ölçüde kolaylaştırmakta, ön bilgileriyle yeni bilgilerini ilişkilendirmelerini sağlayarak anlamlı öğrenmelerine katkı sağlamaktadır (Güneş, 2016, s. 192).

Felsefe çocukların düşünme, kendini ifade etme, yargıda bulunma, tartışmaya katılma vb. becerileri geliştirmelerini sağlamaktadır. Felsefi sorularla uğraşmak, çocukların önemli kavramları keşfetmelerini, olaylara farklı bakış açıları kazanmalarını sağlayarak düşünme becerilerinin gelişmesine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla çocukların felsefe etkinliklerine katılması onların doğru düşünme, yargıda bulunma ve karar verme, kendini etkili ve doğru bir şekilde ifade etme vb. becerilerine katkıda bulunmaktadır (Gregory, 2008). Çocuklar için felsefe; metin aracılığıyla kendini ifade etme, konuşma, yazma, anlama, çözümleme, sonuç çıkarma ve kanıtlar ileri sürme gibi etkinliklerle mantıklı düşünme becerisini kazandırmaktadır (Direk, 2006).

Çocuklarla felsefe etkinlikleri eleştirel düşünme temelinde şekillendirilmektedir. Eleştirel düşünme, bireyin ne yapacağına ve neye inanacağına karar vermesi için çözümleyici, değerlendirmeye yönelik bilinçli yargılarda bulunması ve bu yargıları ifade etmesi olarak da tanımlanmaktadır (Evancho, 2000). Çocuklarla felsefe uygulamalarında, çocuklar örnek bir metinden hareketle ele alınan konuya eleştirel bir şekilde yaklaşmaktadır. Metin eleştirel düşünmenin basamaklarına göre değerlendirilmektedir. Kennedy (1994) eleştirel düşünmenin basamaklarını soru sorma, aynı fikirde olma ya da olmama, neden belirtme, genellemelerde bulunma, örnek verme, sınıflandırma, karşılaştırma yapma, tanımlamalar yapma, varsayım belirleme, çıkarımda bulunma, yeniden ifade etme ve kendini düzeltme olarak belirtmiştir (Akt. Gür, 2010). Çocuklar için felsefe uygulamalarının etkililiğine ilişkin yapılan araştırmalar bu uygulamaların çocuk ve ergenlerin yaratıcılık, neden sonuç ilişkisi kurma, özgüven, dil,

eleştirel düşünme becerileri ve matematik becerilerinin gelişimini desteklediğini göstermektedir (Doherr, 2000; Daniel, 2000; IAPC, 2002).

2.3. Değerler ve Çocuk

Değer, bir milletin maddi ve manevi birikimleri sonucu oluşan, insanların duyuş, düşünüş ve davranışlarını şekillendiren ve tüm bunların değerlendirilmesinde dikkate alınan ögelerin bütünüdür. Theodorson'a göre (1969) değer, sosyal olay veya olguların önemi ile bireysel eylemleri yargılamak için temel bir ölçüt sağlayan ve bir topluluğun kuvvetli duygusal bağlarıyla oluşan soyut ve genelgeçer davranış prensipleridir. Halstead ve Taylor (2000) ise değer kavramını, davranışlara rehberlik eden temel inançlar; eylemlerin iyi olup olmadığını, istenilen ya da istenilmeyen olarak yargılanmasını sağlayan standartlar şeklinde değerlendirmektedir. Schwartz'a göre (1962) ise değer, insanların çevrelerindeki insanları ve olayları değerlendirmek, bunlara karşı nasıl davranacaklarına karar vermek ve bu davranışlarını kabul edilebilir kılmak için kullandıkları ölçütlerdir.

Alanyazında değer kavramını açıklamak için birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlardaki ortaklıklar göz önünde bulundurularak değer kavramı, bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen, yaşamı biçimlendiren, insanların kişisel veya toplumsal davranışlarındaki ahlaki noktaları belirleyen, eylem ve düşüncelerin kabul edilebilir olup olmadığına karar verirken başvurulan ölçütler şeklinde açıklanabilir.

Değerlerden yoksun bir toplum yozlaşmış, çöküntüye uğramış bir toplumdur. Değerler insanlar arasındaki ilişkileri düzenlerken toplumsal bir uzlaşıyı da beraberinde getirmektedir. Çıkara dayalı ilişkiler, bencillik, insanların duyarsızlaşması gibi duygusal yozlaşmalar toplumu derinden sarsmaktadır (Yetkin, 1978; Sönmez, 1997). Bu nedenle bireylerin daha küçük yaşlardan itibaren değerlerin farkına varmaları, değerleri benimsemeleri önemlidir. Çocuğun duyarlı bir birey olabilmesi sevgi, saygı, hoşgörü, yardımseverlik, dürüstlük, adalet vb. değerleri içselleştirmesine bağlıdır (Aslan, 2013). Duyarlılık, bireyin kendi hayatı haricinde yaşananlara kayıtsız kalmaması, olup bitenlere yönelik empati geliştirebilmesi, olay veya durumları sorgulayıp eleştirmesi, doğa ve insana karşı sağduyulu davranmasıyla ilişkilendirilmektedir (Aslan, 2019; Kavcar vd. 2005; Püsküllüoğlu, 2005).

Değerlerin toplumsal boyutu olduğu kadar evrensel boyutu da vardır. Evrensel değerler, toplumların sağlıklı bir şekilde var olmasını sağlamaktadır. Kişisel bütünlüğün bir anlam taşıması ve toplumların güvenle işleyebilmesi için evrensel değerlerin toplumun kültüründe yaşaması, bireylerin de bu değerleri benimsemeleri gerekmektedir (Alpöge, 2011; Cüceloğlu, 2014).

Bireylerin içselleştirmesi beklenen değerler çeşitli araştırmacılar tarafından sınıflandırılmıştır (Rokeach, 1973; Kuş, 2009; Schwartz, 1994; Schwartz, 2012). Türkçe öğretim programında ise çocuklara kazandırılması hedeflenen "kök değerler"e yer verilmektedir. Bu çalışmada dikkate alınan değerler Schwartz vd. (2012) tarafından oluşturulan 19 kategorilik *(öz yönelim-düşünme, öz yönelim-davranış, uyarılım, hazcılık, başarı, güç-üstünlük, güç-kaynak, güç-itibar, güvenlik-kişisel, güvenlik-toplumsal, geleneksellik, uyma-kurallar, uyma-kişilerarası, alçakgönüllülük, iyilikseverlik-güvenilebilirlik, iyilikseverlik-önemseme, evrenselcilik-ilgi, evrenselcilik-doğa, evrenselcilik-hoşgörü)* değer sınıflaması ve Türkçe Öğretim Programı'nda (2019) yer alan kök değerlerdir *(adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, saygı, sevgi, sorumluluk, sabır, vatanseverlik, yardımseverlik)*.

Değerlerin çocuğa kazandırılmasında ilk ve en önemli pay aileye düşerken eğitimin de etkisi göz ardı edilmemelidir. Gerek formal gerekse informal eğitimde çocuğun temas ettiği her türlü metin (görsel, işitsel ya da yazılı) değer aktarımında etkilidir. Çocuğun temas ettiği materyallerin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel gelişim özelliğine uygun olması gerekmektedir. Bu nedenle metin seçimi konusunda eğitimde yer alan tüm paydaşlara önemli roller düşmektedir. Bu araştırmada ÇÇF kitap serisinin içerdiği değerler ve düşünme becerilerini incelemek amaçlanırken aynı zamanda serideki kitapların çocuğa göreliği de değerlendirilecektir.

2.4. Çocuk Kitaplarının Taşıması Gereken Temel Nitelikler

Çocuk kitapları; çocukların olay, olgu ve durumların sanatçı bakış açısıyla yorumlanmasına tanık oldukları görsel ve yazılı araçlardır (Sever, 2019: 20). Çocuklara dil bilinci ve duyarlılığı kazandırma, okuma isteği ve alışkanlığı edindirme, çocukların düş gücünü artırma ve kültürel gelişimine katkı sağlama vb. konularda çocuk kitapları önemli bir rol oynamaktadır.

Çocuk kitaplarında çocuğun gelişimsel özellikleri dikkate alınarak onlara neden sonuç ilişkisi kurabilecekleri yaşam durumları sunulmalı, çocuklara neler yapması ya da yapmamasının söylenmesinden ziyade bunların üzerine düşünebilecekleri olaylara yer verilmeli, çocukların merak duygusunu uyandıran ve okuma sürecinde zihinlerinde oluşturdukları sorulara yanıt oluşturabilecek örneklere değinilmelidir (Dilidüzgün, 2018; Sever, 2019). Çocuk kitapları, çocuğa duyarlık kazandırma amacıyla kaleme alınmalıdır. Salt bilgi aktarımındansa düşünerek, sorgulayarak, duyumsayarak karar verebilecek duyarlı insanların yetiştirilmesine dönük bir çabanın ürünü olmalıdır (Aslan, 2013; Sever, 2019).

Duyarlık kazandıran, düşünceyi geliştiren özellikleriyle çocuk kitapları eleştirel okuma ve düşünme becerisinin temelini oluşturarak çocukların okuma kültürü geliştirmesini sağlamaktadır.

Çocukların ilgi ve ihtiyaçlarını gözeten, onlara düşünme ve karar verme sorumluluğu yükleyen, duygu ve düşünme boyutlarıyla dengeli ve duyarlı bireylerin yetiştirilmesini önceleyen çocuk kitaplarında *karakter, konu, ileti, resim, dil ve anlatım* temel ögeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Karakter; bir eserde (roman, öykü, oyun vb.) duygu, düşünüş, tutku ve davranış yönlerinden ele alınan kimsedir (Püsküllüoğlu, 2012; TDK, 2011). Fiziksel ve ruhsal özellikleriyle iyi geliştirilen kahramanlar ile çocukların ilgi ve ihtiyaçlarına uygun karakterler sayesinde çocuklar bu kahramanlarla özdeşim kurarak yeni okuma eylemlerine isteklenmekte böylece çocuk ve kitap ilişkisi kalıcı hale gelmektedir (Sever, 2019). Çocuk kitaplarında karakterler çeşitli yollarla geliştirilmektedir (Lukens, 2012; Özdemir, 2000): *davranışlarıyla ve eylemleriyle, konuşmalarıyla, fiziksel özellikleriyle, diğer karakterlerin yorumuyla ve yazarın yorumuyla.* Sever (2019), karakterleri *kapalı (geliştirilmemiş)* ve *açık (geliştirilmiş)* olmak üzere iki başlıkta incelerken Lukens (2012) ise süreç içerisinde değişim gösteren karakterleri *devingen*, herhangi bir değişim göstermeyen karakterleri *durağan* olarak adlandırmaktadır.

Konu; eserde ele alınan (üzerine düşünülen, konuşulan ya da yazılan) durum, düşünce, olay, yaşamın içinde var olan veya düşlenen her şeydir. Konu, yazarın ele aldığı bir olay ya da bir dizi olay ve bu olaylardaki çatışmalar üzerinden işlenmektedir: *Kişi-kişi çatışması, kişinin kendisiyle olan çatışması, kişi-doğa çatışması ve kişi-toplum çatışması* (Sever, 2019). Çocuğun duygu, düşünce ve anlam evrenine uygun olan, çocuğa özgü yaşam durumlarının konu edinildiği eserler çocuk ve kitap ilişkisini güçlendirmektedir. Sever'e göre (2019), sıradanlığa ve çocuksuluğa kaçmadan ele alınan konular ile çocukların ilgisini çekmeyi başaran kitaplar sayesinde çocuklardaki okuma isteği alışkanlığa dönüşmektedir. Çocuk kitapları işlenen konular bakımından yerli kültür değerlerinin yanında evrensel değerleri de kazandırmayı hedeflemeli; sevgi, dostluk, barış, yardımlaşma, dayanışma, dürüstlük, ırkçı olmama vb. değerleri kavratıcı ve benimsetici olmalıdır (Oğuzkan, 2000; Yurttaş, 1997).

İleti (ana düşünce), yazarın savunduğu görüş ya da okuyucuya vermek istediği asıl düşüncedir. Çocuk kitaplarının temel amacı doğrudan bilgi aktarımı değil, çocuğun çeşitli yetilerini geliştirerek duyarlık kazandırmaktır. Bu doğrultuda yapıtlarda ileti, kesin bir yargıya dönüştürülmeden örtük bir şekilde aktarılmalı, çocukların duygu ve düşünce dünyası genişletilmeli, onlara insan ve yaşam gerçekliği tanıtılmalıdır (Özdemir, 2000; Sever, 2019).

Çocuğun çoklu düşünebilmesine yardımcı, insanı ve yaşamı sevdiren, insanlık onuruna saygı duymasını sağlayan iletilerin çocuk kitaplarında, çocuğun anlam evrenine uygun bir şekilde ele alınması gerekmektedir.

Resimler, çocuk kitaplarında görsel bir öge olarak çocuğun dikkatini çekme gibi bir işlevi yerine getirmekle beraber metinle ilişkilendirildiğinde anlamı tamamlayan, açıklayan, genişleten kimi zaman da metne yeni anlamlar yükleyen estetik bir uyarandır (Sever, 2019).

Çocuk kitaplarının çocuğa göre olmasını belirleyen önemli özelliklerinden biri dil ve anlatımıdır (Sever, 2019; Şirin, 2016). Çocuk kitapları, çocuğun ilgi ve ihtiyaçlarına uygun durumlar oluşturarak anadilinin anlatım gücünü, sözvarlığını (atasözü, deyim, özdeyiş vb.), ulusun maddi ve manevi kültürünü, yaşam koşullarını ve deneyimlerini örneklendirmektedir (Aksan, 2002; Sever, 2019). Çocukların anlama becerileri yetişkinlerinki kadar karmaşık bir yapıda olmadığı için kitaplar yapı ve dil bakımından daha basit, yalın ve anlaşılır olmalıdır. Sever'e göre (2019: 31) "… anlatımda daha az konu dışı sapmalar olmalı, karakterler ve eylemler ya da karakterlerin kendi arasındaki ilişkiler daha açık anlatılmalıdır."

2.5. Brigitte Labbè ve Çıtır Çıtır Felsefe

Brigitte Labbè, 1960 yılında Fransa'da doğmuştur. Uzun yılları iletişim sektöründe çalıştıktan sonra 1997 yılında Sobborne Üniversitesinde felsefe bölümüne kaydolmuştur. Felsefenin dogmatik bir şekilde öğretilmesini eleştirmiş ve çocuklar için felsefe alanında uğraşlar vermiştir. Bir söyleşisinde ifade ettiği üzere Labbè'nin amacı felsefeye konu alan temaları ele alarak devamlı sorular içinde yüzen bireylere (çocuklara) felsefi düşünceleri aktarmak ve onlara bu yolda eşlik etmektir. Bu amaç doğrultusunda Çıtır Çıtır Felsefe kitap serisini yazmaya başlamıştır.

Çıtır Çıtır Felsefe, 2000 yılında Fransa'da Edition Milan tarafından yayımlanmaya başlamıştır. Brigitte Labbè, kitap serisini Sorbonne Üniversitesi Felsefe Bölümü profesörü Michel Puech'in danışmanlığında hazırlamıştır. Labbè, Çıtır Çıtır Felsefe'nin 25. kitabından sonra diğer bir felsefe profesörü Pierre-François Dupont-Beurier ile çalışmalarını yürütmeye devam etmiştir. Çıtır Çıtır Felsefe kitap serisi, ülkemizde Günışığı Kitaplığı tarafından basılmıştır. Serinin yayın editörlüğünü Beykan Müren, çevirisini ise Azade Aslan üstlenmiştir. Ülkemizde kitapların yayımlanma sırası Fransa'daki ile aynı değildir. Beykan Müren kendisi ile yapılan bir söyleşide (2014) bunun sebebini şöyle açıklamaktadır:

"Biz, ülkemizin siyasi ve kültürel koşullarını gözetmek zorunluluğu hissettik. Bunun önemine inandık. Her ülkenin kendi özellikleri, dinamikleri farklıdır."

Brigitte Labbè, kitapları çocuğu merkeze alarak oluşturmuş ve çocukların günlük yaşamda karşılaşabilecekleri örnek olaylar üzerinden evrensel ve toplumsal kavramları (iyi–kötü, güzel–çirkin, adalet–haksızlık savaş–barış, doğa–kirlilik vb.) doğru sorular sordurmaya çalışarak işlemiştir. Böylelikle çocukların bu kavramlar üzerine düşünmelerini, bu kavramları sorgulamalarını ve kendi değerlerini oluşturmalarını hedeflemiştir. Labbè bir söyleşisinde (2012), kitapları "Ebeveynler, öğretmenler ve çocuklar için sorgulama sürecinde onlara destek olacak, eleştirel aklı geliştirmelerinde yardımcı olacak birer araç" şeklinde tanımlamıştır. Yazarın ifadesinden de anlaşılacağı üzere kitaplar, çocukların birtakım değerleri sorgulamaları, eleştirmeleri ve bir karara varmaları için oluşturulmuştur.

Serinin her kitabında ortalama 14 adet örnek olay bulunmaktadır. Labbè, kitaplarda öğütleyici bir üslup benimsememekte, ele aldığı konu ve kavramları kesin yargılara varmadan çocukların bunlar hakkında düşünmelerini sağlayacak bir biçimde kaleme almaktadır. Örnek olaylar, Sokratik sorgulama yöntemi ile örülmektedir. Çocuklar, kitaplar aracılığıyla sorgulamaya teşvik edilmektedir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde sırasıyla araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama süreci, verilerin analizi, geçerlik ve güvenirlik başlıkları yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni

Bu araştırmada çocuklar için yazılmış olan "Çıtır Çıtır Felsefe" serisindeki 31 adet kitabın düşünme becerileri ve değerler açısından analizinin yapılarak kitapların hangi becerileri ve değerleri kapsadığının saptanması amaçlanmıştır. Bu nedenle nitel araştırma deseninin durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Durum çalışmaları hem nicel hem de nitel yaklaşımlarda kullanılmakla birlikte her iki yaklaşımda da amaç belli bir duruma ilişkin sonuçlar ortaya koymaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Durum çalışmaları, araştırmacının bir durumu, eylemi, süreci vb. derinlemesine analiz ettiği bir araştırma desenidir (Creswell, 2017). Nitel araştırmalar nicel araştırmalara göre derinlemesine betimleme ve yorum içerir dolayısıyla nitel araştırmalarda amaç ifade edilmesi güç ve gizli kalmış şeyleri açığa çıkarmaktır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018).

3.2. Çalışma Grubu

Günışığı Kitaplığı tarafından yayımlanan ve araştırmada kullanılan kitap serisi, 31 adet kitaptan oluşmaktadır. "Çıtır Çıtır Felsefe" serisindeki 31 kitap ölçüt örnekleme yoluyla amaçlı bir şekilde seçilmiştir. Amaçsal örnekleme, belli ölçütleri karşılayan veya belli özelliklere sahip olan durumlarla çalışılmak istendiğinde başvurulan örnekleme yöntemlerindendir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018). Amaçsal örnekleme stratejilerinden biri olan ölçüt örneklemede (Patton, 1990); araştırmacı neyi araştıracaksa onu göz önünde bulundurarak önceden belirlemiş olduğu ölçütleri karşılayan örneklem grubunu oluşturmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu araştırmada örneklem seçilirken ölçüt olarak; kitapların sosyal açıdan kabul görmesi, çocuklar için felsefe (P4C) programlarında kullanılması, çocuklar tarafından sıklıkla tercih edilmesi (2006 yılından bu yana baskı sayıları sürekli artış göstermektedir) göz önünde bulundurulmuştur.

	Kitabın Adı	Kitabın Yazarı	Yayınevi
K1	İyi ve Kötü	Brigitte Labbè – Michel Puech	Günışığı Kitaplığı
K2	Adalet ve Haksızlık	Brigitte Labbè – Michel Puech	Günışığı Kitaplığı
K3	Gerçekten ve Yalancıktan	Brigitte Labbè – Michel Puech	Günışığı Kitaplığı
K4	Oğlanlar ve Kızlar	Brigitte Labbè – Michel Puech	Günışığı Kitaplığı
K5	Güzellik ve Çirkinlik	Brigitte Labbè – Michel Puech	Günışığı Kitaplığı
K6	Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz	Brigitte Labbè – Michel Puech	Günışığı Kitaplığı
K7	Savaş ve Barış	Brigitte Labbè – Michel Puech	Günışığı Kitaplığı
K8	İş ve Para	Brigitte Labbè – Michel Puech	Günışığı Kitaplığı
K9	Özgür Olan ve Olmayan	Brigitte Labbè – Michel Puech	Günışığı Kitaplığı
K10	Doğa ve Kirlilik	Brigitte Labbè – Michel Puech	Günışığı Kitaplığı
K11	Cesaret ve Korku	Brigitte Labbè – Michel Puech	Günışığı Kitaplığı
K12	Mutluluk ve Mutsuzluk	Brigitte Labbè – Michel Puech	Günışığı Kitaplığı
K13	Liderler ve Diğerleri	Brigitte Labbè – Michel Puech	Günışığı Kitaplığı
K14	Başarı ve Başarısızlık	Brigitte Labbè – Michel Puech	Günışığı Kitaplığı
K15	Haklar ve Ödevler	Brigitte Labbè – P. - F. Dupont - Beurier	Günışığı Kitaplığı
K16	Ben ve Başkaları	Brigitte Labbè – Michel Puech	Günışığı Kitaplığı
K17	Yaşam ve Ölüm	Brigitte Labbè – P. - F. Dupont - Beurier	Günışığı Kitaplığı
K18	Beden ve Akıl	Brigitte Labbè – Michel Puech	Günışığı Kitaplığı
K19	Zaman Çok ve Zaman Yok	Brigitte Labbè – Michel Puech	Günışığı Kitaplığı
K20	Söz ve Sessizlik	Brigitte Labbè – Michel Puech	Günışığı Kitaplığı
K21	Aşk ve Dostluk	Brigitte Labbè – Michel Puech	Günışığı Kitaplığı
K22	Şiddet ve Şiddetsizlik	Brigitte Labbè – Michel Puech	Günışığı Kitaplığı
K23	Diktatörlük ve Demokrasi	Brigitte Labbè – P. - F. Dupont - Beurier	Günışığı Kitaplığı
K24	Küçükler ve Büyükler	Brigitte Labbè – Michel Puech	Günışığı Kitaplığı
K25	İnanmak ve Bilmek	Brigitte Labbè – P. - F. Dupont - Beurier	Günışığı Kitaplığı
K26	Ahlaki Olan ve Olmayan	Brigitte Labbè – P. - F. Dupont - Beurier	Günışığı Kitaplığı
K27	Olmak ve Sahip Olmak	Brigitte Labbè – P. - F. Dupont - Beurier	Günışığı Kitaplığı
K28	Makineler ve İnsanlar	Brigitte Labbè – P. - F. Dupont - Beurier	Günışığı Kitaplığı
K29	Hatırlamak ve Unutmak	Brigitte Labbè – P. - F. Dupont - Beurier	Günışığı Kitaplığı
K30	Anlaşmak ve Anlaşamamak	Brigitte Labbè – P. - F. Dupont - Beurier	Günışığı Kitaplığı
K31	Şans ve Şanssızlık	Brigitte Labbè – P. - F. Dupont - Beurier	Günışığı Kitaplığı

Tablo 3 Çalışma Grubu Listesi

3.3. Veri Toplama Süreci

Karasar'a göre (2018: 172) araştırmalarda karar dayanağı olarak olgusal ve yargısal veriler üretilmekte ve kullanılmaktadır. Olgusal veriler niceliksel özellik taşırken yargısal veriler niteliksel özellik taşımakta ve yorum gerektirmektedir. Bu çalışmada da ÇÇF serisindeki kitapların içeriği değerlendirileceği için araştırmanın verileri yargısal türde olacaktır. Araştırmada incelenen kitaplar "belge" türündedir. Araştırma verileri belgesel tarama (doküman analizi) ile toplanmıştır. Belgesel tarama, belirli bir amaca yönelik kaynaklara ulaşma, kaynakları okuma, not alma ve değerlendirme aşamalarından meydana gelen bir veri toplama sürecidir (Karasar, 2018). Doküman analizi araştırmanın amacına ulaşmaya yönelik verilerin (eğitim ile ilgili araştırmalarda ders kitapları, rehberlik kayıtları ve program incelemeleri gibi alanlarda) doküman incelemesi yoluyla elde edilmesi işlemidir (Çepni, 2010; Yıldırım ve Şimşek, 2018).

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analizinde betimsel analiz yöntemlerinden biri olan içerik analizinden faydalanılmıştır. Toplanan verilerin kodlanarak düzenlenmesi ve verileri açıklayan temaların belirlenmesine dayanan içerik analizinde toplanan veriler, önceden belirlenmiş olan temalara göre özetlenir ve yorumlanır; amaç okuyucuya verilerin düzenlenmiş ve yorumlanmış halinin sunulmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). İçerik; verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması aşamalarına göre çözümlenmiştir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018).

ÇÇF kitap serisindeki değerler için, Schwartz Değerler Ölçeği'nde bulunan kategoriler *(güç-üstünlük, güç-kaynak, başarı, hazcılık, uyarılım, itibar, öz yönelim-düşünme, öz yönelim-eylem, evrenselcilik-ilgi, evrenselcilik-doğa, evrenselcilik-hoşgörü, iyilikseverlik-güvenirlik, iyilikseverlik-önemseme, geleneksellik, uyma-kurallar, uyma-kişilerarası, güvenlik-kişisel, güvenlik-toplumsal ve alçakgönüllülük)* kullanılmıştır:

Schwartz Değer Sınıflaması	
Değer	**Değer Tanımı**
Öz yönelim-düşünme	Kişinin kendi fikir ve becerilerini geliştirme özgürlüğü
Öz yönelim-eylem	Kişinin kendi davranışlarına karar verme özgürlüğü
Uyarılım	Heyecan, yenilik ve değişim

Hazcılık	Bireyin davranış ve düşüncelerinden memnun olması
Başarı	Toplumsal ölçütlere göre başarı
Güç-üstünlük	İnsanlar üzerinde kontrol uygulama yoluyla güç
Güç-kaynak	Maddi ve sosyal kaynakların kontrolü yoluyla güç
İtibar(Görünüş, onur, dış görünüş)	Kişinin toplumsal imajını koruma ve aşağılanmayı önleme yoluyla güvenlik ve güç
Güvenlik-kişisel	Kişinin yakın çevresinde güvenlik
Güvenlik-toplumsal	Geniş toplumda güvenlik ve istikrar
Geleneksellik	Kültürel, ailevi ve dini gelenekleri sürdürmek ve korumak
Uyma-kurallar	Kurallara, yasalara ve resmi zorunluluklara itaat
Uyma-kişilerarası	Diğer insanları üzmekten veya onlara zarar vermekten kaçınmak
Alçakgönüllülük	Kişinin diğerler insanlardan kendini üstün görmemesi
İyilikseverlik-güvenirlik	Grubun güvenilir bir üyesi olma
İyilikseverlik-önemseme	Grup üyelerinin rahatı için adanmışlık
Evrenselcilik-ilgi	Tüm insanlar için eşitlik, adalet ve koruma kararlılığı
Evrenselcilik-doğa	Doğal çevrenin korunması
Evrenselcilik-hoşgörü	Kendinden farklı olanları kabul etme ve anlama

Tablo 4 Schwartz Değer Sınıflaması (Schwartz vd. 2012: 7)

ÇFF kitap serisindeki düşünme becerileri için, Türkçe Öğretim Programı (2019) ve yaygın olarak kabul edilen 21. Yüzyıl (P21) Beceriler Çerçevesi'nden hareketle ortak başlıklar belirlenerek kategoriler meydana getirilmiştir. Bu araştırmada, yaratıcı düşünme becerisi, P21'de inovasyon ve yenilik becerisine karşılık geldiği için düşünme becerileri kategorileri içerisinde "yaratıcı düşünme" başlığına yer verilmiştir. Bunun dışında diğer tüm beceriler ayrı birer kategori olarak ele alınmıştır:

Düşünme Becerileri
Eleştirel düşünme
Yaratıcı düşünme
Empatik düşünme
Problem çözme
Girişimcilik
Karar verme
İletişim
İş birliği

Tablo 5 Düşünme Becerileri (TÖP, 2019; P21)

3.5. Araştırmanın Geçerliği ve Güvenirliği

Geçerlik, araştırmanın inandırıcılığını ve genellenebilirliğini; güvenirlik, araştırmanın tutarlığı ve doğrulanabilirliğini ifade etmektedir (Creswell, 2017; Miles & Huberman, 2019; Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırma bulgularının kendi içinde tutarlı ve anlamlı olması, benzer koşullarda benzer sonuçlara ulaşılması geçerlik ve güvenirliği sağlamaktadır.

Nitel çalışmalarda geçerlik ve güvenirliğin sağlanması için araştırma sürecindeki her aşamanın şeffaf bir şekilde aktarılması ve bulguların alıntılarla kanıtlanması esastır. Nitel araştırmacılar, güvenirlik ve geçerliği açıklamak için farklı stratejilerden yararlanarak farklı kavramlar kullanmaktadırlar (Creswell, 2019). Lincoln ve Guba, iç geçerlik yerine inandırıcılık; dış geçerlik yerine aktarılabilirlik; iç güvenirlik yerine tutarlık; dış güvenirlik yerine teyit edilebilirlik kavramlarını kullanmaktadır (Akt. Morrow, 2005). İnandırıcılık, bulguların gerçekle uyumunu; aktarılabilirlik, bulguların başka durumlara uyarlanılabilirliğini; tutarlılık, aynı durum içinde aynı katılımcılarla aynı bulgulara ulaşılmasını; teyit edilebilirlik ise bulguların araştırmacının yorumlarından öte katılımcıların deneyiminden kaynaklandığını ifade etmektedir (Arastaman, Fidan ve Fidan, 2018).

Araştırmanın veri toplama, veri analizi ve bulgular bölümünde uzman görüşüne başvurulmuştur. Veri analizinde kullanılacak tema ve kategoriler belirlenirken uzman yardımı alınmıştır. Belirlenen tema ve kategorilere göre analizler yapılmıştır. Araştırmacı haricinde uzman, belirlenen tema ve kategorilere göre verilerin analizini yapmış ve araştırmacının analizlerini kontrol etmiştir. Sonrasında analizler birleştirilmiştir.

Uzman görüşüne başvurulması ve derinlik odaklı veri toplanması araştırmanın inandırıcılığını arttırmaktadır. Analizler noktasında fikir birliğine varılması tutarlılığı sağlamaktadır. Aktarılabilirlik için ise bulgular bölümünde doğrudan alıntılara yer verilerek ayrıntılı betimlemeler yapılmaya çalışılmıştır. Teyit edilebilirliği sağlamak için alanyazında benzer araştırmaların sonuçları taranarak araştırmanın sonuçları ile karşılaştırılmış, tartışma ve sonuç bölümünde bunlara yer verilmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular, alt problem cümlelerinin sırasına uygun olarak her kitap için ayrı başlıklarda sunulmaktadır. Bulgular, ÇÇF serisindeki kitaplardan alıntılarla desteklenmektedir.

4.1. Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitaplar hangi iletileri içermektedir?

4.1.1. İyi ve Kötü

ÇÇF serisinin ilk kitabı *"İyi ve Kötü"*dür. Yazar bu kitapta iyi ve kötü kavramlarını örnek durumlardan hareketle okuyucunun değerlendirmesine sunmaktadır. Yazar kesin yargılara varmadan iyi ve kötü kavramlarını okuyucuya hissettirmeye çalışmaktadır.

Yazar, *"Yaşasın Sera Öğretmen!" (İyi ve Kötü, s.1-5)* adlı örnek olay ile insanların kötü davranışlar sergilememesinin nedenini sorgulatmayı hedeflemiştir. Bu örnek olay ile aslında insanların başkaları tarafından yargılanacakları düşüncesiyle kendilerini engelledikleri ve kötü davranışlardan kaçındıklarını ifade etmektedir.

Yazar, ele aldığı bir başka örnek olayda *(İyi nedir, kötü nedir?)* ise iyi ve kötü kavramlarının ne olduğuna eğilirken de kurt ve kuzu karakterleri ile iyi ve kötünün kesin kalıplara sığdırılamayacağını, herkes için geçerli bir iyinin ya da kötünün olmadığını vurgulamaya çalışmıştır:

> *"Yaşamak için kurtların kuzuları yemesi gerekir. Kurtlar için kuzuları öldürmek iyidir. Bu, kurdun yaşamasını, küçük kurtların büyümesini sağlar.*
>
> *Kuzuysa ölmek istemez. Kuzular için kurtların yaptığı şey kötüdür. Kuzunun içindeki yaşama isteğiyse iyidir" (İyi ve Kötü, s.6-10).*

"Şantaj mı, değil mi?", "Bu senin iyiliğin için!", "İyi ve Kötü Sözlüğü", "Sorumlu değilim" bölümlerinde ise yazar iyi ve kötü kavramlarının başkaları tarafından bizleri yönlendirmek için kullanıldığını ifade etmeye çalışmıştır. Gerçekleştirdiğimiz bir eylemin sonucunun başkaları tarafından "kötü" olarak nitelendirilmesi kendimizi suçlu görmemize ve böylece bir şey yapmaya zorunlu hissetmemize neden olmaktadır. Tam tersi durumda ise gerçekleştirmediğimiz bir davranışın aslında bizim "iyiliğimiz için" olduğu ifade edildiğinde kendimizi o eylemi yapmaya mecbur hissetmemize yol açmaktadır. Yazar bu noktada, iyi ve

kötü kavramları aracılığıyla yönlendirilmekten kaçınmak için davranışlarımız üzerinde düşünerek eylemlerimizi gerçekleştirip gerçekleştirmeyeceğimize karar vermenin önemini vurgulamaktadır.

"Kendime engel olamadım", "Bu neden kötü?", "Hırsız Coni", "Can'ın Yöntemi" ve *"Öyle bir dünyada yaşamak isterim ki…"* örnek olaylarında ise yazar, bir davranışı gerçekleştirmeden önce bu davranış sonucunda diğer insanların neler hissedebileceği, neler yaşayabileceği üzerine düşünmek gerektiğini ifade etmektedir.

4.1.2. Adalet ve Haksızlık

ÇÇF serisinin ikinci kitabı olan *"Adalet ve Haksızlık"*ta Brigitte Labbè, çocuğun yaşam içerisinde karşılaşabileceği olaylardan hareketle *adalet, hak, haksızlık, yasa, ceza, eşitlik, insan hakları, evrensel hukuk kuralları* vb. kavramları örnek olaylar üzerinden tartışmaktadır.

Yazar, *"Kralların pastası"*, *"Bölüşmek kolay değildir!"* ve *"'Adil', 'aynı' mı demektir?"* örnek olaylarında adalet kavramının esasında eşitlikten doğduğunu ve bir paylaşım meselesi olduğunu ancak herkesin aynı şeye sahip olması, aynı şeyi yapması, aynı şeyi giymesi olmadığını ifade etmektedir çünkü herkesin aynı şekilde davranmak zorunda olması kişilerin özgürlüklerini, seçme haklarını kısıtlamaktadır ve bu adalet kavramına ters düşmektedir.

> *"Pastadaki fasulyeyi kim bulacak? Yorgo, Anabel, Dominik, Seçil ve Jan fasulyeyi bulmak ve kral tacını kazanmak için pastanın çevresinde dönüyor. Dominik küçük bir kabarıklık gördü bile, Yorgo beyaz bir nokta gördüğünü sanıyor, diğerleriyse hâlâ arıyorlar. Sonuçta herkes fasulyenin içinde bulunduğuna inandığı aynı dilimi istiyor. Pastayı paylaşmak imkânsız. Tartışmalara son vermek için Anabel'in masanın altına girip herkese hangi parçanın verileceğini söylemesine karar veriyorlar. Anabel hiçbir şey göremeyeceği için hile yapma şansı yok. Yani ister istemez adil olacak.*
>
> *(…) herkes, ortak olarak belirlenen bölüşme kuralının adil olduğunu biliyor. Adalet, öncelikle bir paylaşım meselesidir. Eğer dünyadaki bütün insanların her gün yiyecek bir tabak pilavları olsaydı 'Her gün yalnızca tek bir tabak pilav yemek haksızlık' diye düşünmezdik ama bazıları günde elli tabak pilav,*

üstüne de kebaplar, dondurmalar, pastalar yiyorsa 'Bu adil değil, diğer insanlar aç' deriz. Paylaşım çok kötü yapıldığında bu adaletsizliktir." (Adalet ve Haksızlık, s. 5-7).

"Eşitistan ülkesinin vatandaşları, yılbaşı tatilinin adaletsiz olduğuna inanıyor. Bazı çocuklar çok, bazıları yalnızca bir ya da iki, bazıları çok büyük, bazılarıysa çok küçük hediyeler alıyor. Vatandaşlar bu haksızlıkları gidermeye karar verip bir yasa çıkması için oy kullanıyorlar. Kasım ayında bütün anne babalara, çocuklarına ne hediye etmeye hakları olduğunu yazan birer mektup gönderilecek (...)

Bu yasa, insanların zevklerini, isteklerini, kişiliklerini göz önüne almıyor. Bu ülkede herkesin aynı şekilde giyinmek, aynı eve sahip olmak, aynı yere tatile gitmek zorunda olduğunu da söyleyebilirdik. Bu gerçekten de tam bir eşitlik olurdu.

Ancak görüyoruz ki bu çok da harika değil. Artık kimsenin seçme hakkı yok, kimse özgür değil." (Adalet ve Haksızlık, s. 9-11).

Kitapta yer alan *"O zaman nasıl yapmalı?", "Bazen yasalar haksızlık yaratır", "Toplu değişim – Hemen şimdi!" ve "Adil olana kim karar verir?"* örnek durumlarında ise yazar insanlar arasındaki eşitsizliği gidermek için yasalar aracılığıyla vergiler toplandığını böylelikle daha adil yaşam koşulları sunulduğunu ifade ederken zaman zaman yasaların da haksızlık yaratabileceğini bir grubun diğerinden üstün tutulmasıyla hazırlanan yasaların adil olmadığını, adil yasaların evrensel ilkelere dayandığını savunmaktadır. Adaletin sağlanabilmesi için toplumun her kesiminin ihtiyaçlarını dikkate alacak kişilerin, o toplumun üyesi olan bireylerin özgür iradeleri sonucunda seçilmeleri gerektiğinin önemini vurgularken adil yasaların herkesin kendini bir başkasının yerine koymasıyla oluşabileceğini aktarmaktadır. Emir verenlerin her zaman adil olamadığını, tüm kararların tek bir kişinin istekleri doğrultusunda alınmasının haksızlık yaratacağını örnekleyerek herkesin faydasını gözeten kararlar verilmesinin önemini vurgulamaktadır:

"Bay Rona'nın iyi bir işi var. Her yıl vergi ödüyor. Ödeme için her çek gönderişinde söyleniyor: 'Bu parayı hükümete vermekten bıktım; onu çocuklarıma, eşime hediyeler ve kendime yeni bir saat almak için saklamayı tercih ederdim.'

Ama, yasanın Bay Rona'dan istediği tam da bu: Bütün parayı kendisi ve ailesi için saklamaması. Yasa ondan, payına düşenin bir kısmını başkalarına vermesini istiyor. Vergilerle bütün çocuklar için okullar inşa ediliyor, öğretmenlerin maaşları ödeniyor. Hastaneler kuruluyor ve herkes orada tedavi görebiliyor (…)

Bay Rona'nın bir işi var, para kazanıyor ve yasa gereğince payları yeniden bölüştürmek daha adil olmak için vergi veriyor." (Adalet ve Haksızlık, s. 12-13).

"15 Haziran 1960, uzak bir ülke. Musa ve Peter sokakta futbol oynuyor. Peter'in babası geliyor ve ona evlerinin yakınında yeni açılan bir parka gitmeyi öneriyor. Orada trambolinler ve dev kaydıraklar varmış. Peter seviniyor ve Musa'yı da davet ediyor, ikisi de hem trambolinde zıplamak hem de futbol maçlarına orada devam etmek istiyorlar. 'İmkânsız!' diyor Peter'in babası, 'Musa gelemez. Bu parka siyahların girmesi yasak.' (…)

Haksızlık yaratan, herkesi eşit olarak değerlendirmeyen yasalar vardır.

Adil yasalarsa doğal olarak evrensel, yani herkes için adil olanlardır." (Adalet ve Haksızlık, s. 13-15).

"(…) Herkesin bir başkasının yerinde olabileceğini hayal etmek (…) işte, yasaları adil kılan düşünce.

(…) adalet, yasalara karar verenleri seçtiğimiz zaman, yani oy verdiğimizde sağlanmaya başlar: Yalnızca kendini, arkadaşlarını, kendilerine benzeyenleri, yakınında oturanları ya da aynı meslekten olanları düşünmeye kişileri seçmek önemlidir." (Adalet ve Haksızlık, s. 16-17).

"Bu haksızlık!", "Herkesin kendi haksızlık kutusu vardır", Bir başka haksızlık kutusu", "İnsan hakları…", "…ve çocuk hakları" başlıklı bölümlerde ise yazar haksızlık kavramı üzerinden evrensel adaleti işlemektedir. Günlük yaşamda karşılaşılabilecek örnek durumlar üzerinden daha adil bir dünya düzeninin; ancak dünyada yaşayan herkes için geçerli olan, tüm insanlığın sorunlarının çözümüne odaklanan, tüm insanlığın haklarını savunan bir adalet ile sağlanabileceğinin altını çizmektedir. Haksızlıktan bahseden yazar, evrensel adalet kavramını vurgulamakta ve evrensel adalet söyleminin altında insan ve çocuk haklarına örnekler vermektedir. Bu konularda çocuğu bilinçlendirmeye çalışmaktadır:

"(…) 'On yaşındaki çocukların fabrikalarda çalıştığı ülkeler var, bu hiç adil değil!'

'Sokaklarda yatan insanlar var, bu hiç adil değil!'

'Çocuklarını döven anne babalar var, bu hiç adil değil!' (…)

Görüyoruz ki burada evdeki, okuldaki, günlük hayatımızdaki haksızlıklardan söz etmiyoruz. Bize dokunan ama yalnızca bize dokunan adalet sorunlarından söz etmiyoruz. Artık, insanların tamamı için, bütün insanlar için var olması gereken bir adaletten söz ediyoruz (…)

Bu adalete evrensel adalet diyoruz. Yalnızca bazı insanları değil, dünyadaki bütün erkekleri, bütün kadınları, bütün çocukları savunan bir adalet bu." (Adalet ve Haksızlık, s. 22-24).

"İnsanlar, herkes için adil olan ve olmayan önemli şeyler konusunda bir anlaşmaya vardırlar. Bütün bunları da 'İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi' denen bir metin halinde yazdılar (…)

Evsizler sokakta yattığında 'İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne uyulmamış olur çünkü bildirge herkesin barınma hakkına sahip olduğunu söyler.

Bir insan, sırf ülkeyi yönetenlerle aynı fikirde değil diye hapse girdiğinde 'İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne uyulmamış olur." (Adalet ve Haksızlık, s. 24-26).

"Aynı zamanda, bir de 'Çocuk Hakları Bildirgesi' vardır (…)

Bugün, yedinci sınıflar havuza gidiyor. Herkes soyunma odasında ve… felaket! Arman mayosunu unuttuğunu fark ediyor. Bunu yüzme öğretmenine söyleyecek. Yılın başından beri Arman üçüncü kez mayosunu unutuyor. Normalde, yüzme öğretmeni ona bir mayo ödünç veriyor ama bu kez sinirlendi: 'Artık yeter, mayonu bir daha unutmaman gerektiğini öğrenmen için çıplak yüzeceksin, bu sana ders olur!' Kâbus! Arkadaşlarının ve kızların önünde çırılçıplak!

Arman'ın buna karşı çıkması gerekiyor. Çocuk Hakları Bildirgesi şöyle der: 'Okul disiplininin, çocukların onuruna saygı duyması gerekir.'" (Adalet ve Haksızlık, s. 26-28).

Yazar, kaleme aldığı *"Peki, ya cezalar? Onlar ne işe yarar?", "Polis korkusu"* başlıklı örnek durumlarda yaşanan bir adaletsizlik sonucunda bunu ortadan kaldırmak için cezalar verildiğini ve cezaların zaman zaman caydırıcı güç olduğunu, adaletsizliği önlemek için korkutmak amaçlı da kullanıldığını ifade etmektedir. *"Haklı ceza, haksız ceza", "Haksızlık = Şiddet" ve "Öfke içimizde!"* bölümlerinde ise yazar, kabul edilebilir cezalar ile keyfi verilen kabul edilemeyen cezalar karşılaştırmakta ve kabul edilemeyen cezaların haksızlık yarattığını dile getirmektedir. Ortaya çıkan bu haksızlık sonucunda insanların öfkelendiğinden, haksızlığın şiddeti meydana getirebileceğinden bahsederken asıl önemli noktanın bu öfkeyi, yaşanan haksızlığı giderebilecek bir girişime, harekete dönüştürmek olduğunu vurgulamaktadır:

"Murat, Bora'ya pas veriyor; Bora vuruyor ve topu kaleye gönderiyor. GOL! Bora'nın bütün takım arkadaşları üstüne atlayıp ona sarılıyor ama hakemin düdüğünü duymadılar. Bora topa eliyle dokunmuş, bu nedenle gol sayılmayacak. Bora, 'Bu hakem zırdeli, benim elim topa değmedi!' diye haykırıyor. Hakeme saldırıyor, küfür ediyor, formasından yakalıyor ve ona vurmaya kalkıyor. Öfkeden gözü dönmüş. Kırmızı kart ve oyundan atılma! Bora sahadan çıkıyor, üç maç süresince oynama hakkını da kaybediyor.

Murat, Bora'ya pas veriyor (...) Bora, 'Bu hakem zırdeli, benim elim topa değmedi!' diye haykırıyor. Bora çimin üstünde yattığı yerde kalıyor, boğazında bir düğümle öfkeye boğuluyor. Antrenörün onu başka bir oyuncuyla değiştirmesi gerekiyor.

Murat, Bora'ya pas veriyor (...) Bora, 'Bu hakem zırdeli, benim elim topa değmedi!' diye haykırıyor. Bunu hakeme de söylüyor ama yapacak hiçbir şey yok. Bora içinde çok büyük bir öfkenin yükseldiğini hissediyor. Görürsünüz siz! Hakem bu golü saymıyor, tamam, ama sonrakileri sayacak! (...) İnanılmaz bir enerjiyle doluyor, yorgunluğu falan kalmıyor, artık hiçbir yerine kramp da girmiyor. Bütün rakiplerine çalım atıyor ve maçın bitimine iki dakika kala sol ayağıyla harika bir gol atıyor.

Öfke, ona güç ve savaşma isteği verdi (...)

Haksızlık öfke yaratır, buna hiç kuşku yok. Ancak bu öfkeyle ne yapacağımız bize kalır. Her şeyi kırmak mı? Yıkılmak mı? Ya da bu öfkeyi adaleti kurmak için kullanmak mı?" (Adalet ve Haksızlık, s. 37-39).

4.1.3. Gerçekten ve Yalancıktan

ÇÇF serisinin üçüncü kitabı *"Gerçekten ve Yalancıktan"*dır. Yazar, bu kitapta gerçek ve yalan kavramlarını yaşamın içinde var olan örneklerle işlemektedir. Yalan ve gerçeğin birbirine karşıt kavramlar olarak algılandığından ancak bir o kadar da iç içe geçmiş iki kavram olduğundan bahsetmektedir:

"Birileri bize durmadan 'Doğruyu söylemelisin!' ya da 'Yalan söylemek kötüdür!' der. Yalan söylediğimizde cezalandırılırız. Öyleyse her zaman doğruyu söylemek zorunda olup olmadığımızı düşünmek bile tuhaf! Evet, doğruyu söylemeli, bu açık, ama aslında olup bitenlere iyice bakarsak her şeyin bu kadar basit olmadığını fark ederiz. Her zaman bir tarafta 'gerçekten' diğer tarafta 'yalancıktan' yoktur. Hayatta 'gerçekten'ler ve 'yalancıktan'lar çoğunlukla birbirine karışır. Oğluyla ilk kez domino oynayan bir baba, onu yüreklendirmek için oğlunun kazanmasına göz yumar. Yalancıktan kaybeder ama oğlu bunu bilmez.

Öğretmen, öğrencilerin susması için gözlerini koca koca açtığında, çoğu zaman, gerçekten kızmamıştır. Yalancıktan sinirlenir ama öğrenciler bunun gerçek olduğunu düşünür." (Gerçekten ve Yalancıktan, "Her zaman doğruyu mu söylemek gerekir?", s. 3-4).

Kelimelerin doğru söylemek için var olduğunu savunan yazar, kelimelerin amaçlarına uygun kullanılmadığı durumlarda (yalan söylemek) kalp kırıldığını, güven duygusunun zedelendiğini ifade etmektedir:

"İzabel yatağında büzülmüş ağlıyor. Çok üzgün. Yok olmak istiyor çünkü kendini çirkin, şişman ve aptal hissediyor. Ağabeyi ona kafasının içinde beyin yerine küçük bir bezelye tanesi bulunduğunu, koca bir poposu, bacak yerine iki tane sopası, hamal gibi omuzları, boksör gibi bir burnu ve domuz gibi gözleri olduğunu söylediğinden beri bu böyle (...)

İzabel olanları annesine anlatıyor. Tam o sırada ağabeyi geliyor ve gülerek 'Aman, kes şunu. Hiçbirini gerçekten söylemedim; seni şişko, çirkin ya da aptal bulmadığımı sen de gayet iyi biliyorsun. Yalancıktan söyledim. Sırf seni sinir etmek için, yemin ederim!' diyor (…)

'Yalancıktan'ın arkasında, insanların kalbini kırabilecek şeyler söyleme cesaretini buluruz. Ama bunlar yalancıktan olduğundan kendimizi rahat ve güvende hissederiz. Oysa 'yalancıktan'ın çok büyük bir gücü vardır: Kalp kırma gücü. Hem de 'gerçekten' kalp kırma gücü." (Gerçekten ve Yalancıktan, "Yemin ederim, yalancıktandı!", s. 5-6*).*

"Eğer biri bize 'Babamın arabası sarı.' ya da 'Tomas'ın bir tavşanı siyah.' derse buna inanırız. Çünkü sözcükler gerçek şeyleri söylemeye yarar. Eğer bir arkadaşım bana 'Dün sinemaya gittim ve bir dondurma yedim.' derse kuşkuya düşmeden ona inanırım. İnanmam için bana 'İyi dinle, sana tamamen doğru bir şey söyleyeceğim: Dün sinemaya gittim ve dondurma yedim.' Demesine gerek yoktur." (Gerçekten ve Yalancıktan, "Konuşmak, gerçeği anlatmaya yarar", s. 8*).*

Kitaptaki *"Büyük söz" (s.10), "Hani söz vermiştiniz!" (s.11)* ve *"Yalancı, yalancı, sana kimse inanmaz!" (s.13-14)* başlıklı durumlar da "yalancıktan"ın kalp kırma ve güvensizlik yaratma özelliğini örneklemektedir.

"Yalan kötüdür." ve "Birini üzmek de kötüdür." düşünceleri arasında sıkışıp kaldığımızda ne yapmamız gerektiğini sorgulayan yazar, zaman zaman başkalarını incitip kırmamak için küçük yalanlara başvurduğumuzu ifade ederken yalan söylemenin hiç de sanıldığı kadar kötü bir şey olmadığını savunmaktadır:

"Marin, Can'la tanışıyor. Birbirlerine aşık oluyorlar. Marin ilk kez bu kadar aşık ve tabii ki Can'ı, en yakın arkadaşı Karolin'le tanıştırmak istiyor. İkisini de evine davet ediyor ve üçü, öğleden sonrayı birlikte geçiriyorlar. Can gittiğinde Marin, arkadaşının Can hakkında ne düşündüğünü, onu tatlı, yakışıklı, zeki, komik bulup bulmadığını öğrenmek için Karolin'in ağzını arıyor. Karolin çok çok rahatsız olmuş ve ne diyeceğini bilemiyor. Gerçekte, Can'ın son derece sıkıcı, illet edici, espri anlayışı sıfır biri olduğunu düşünüyor (…)

Gerçek ve yalan arasında seçim yapmak her zaman kolay değildir çünkü bazen, bazı gerçekler insanları üzer. Karolin, Can hakkında istediğini düşünme hakkına sahip ama Marin'e gerçeği söylemeli mi? Hangisi daha önemli? Yalan söylememek ve gerçeği açıklamak mı yoksa en iyi arkadaşını üzmemek mi?" (Gerçekten ve Yalancıktan, "Yalan söylemek bazen çok pratik olabilir", s. 15-16).

"Zakari'nin babaannesi ona bir Kızılderili çadırı alıyor. Bu; rengârenk, harika bir çadır hem de o kadar büyük ki Zakari yazın en azından iki arkadaşıyla birlikte çadırın içinde uyuyabilir. Yalnız küçük bir sorun var: Bu, babaannesinin ona Kızılderili çadırı aldığı üçüncü yılbaşı. Zakari neredeyse yıkılıyor. Başka bir hediye bekliyordu, özellikle de geçen yılbaşı babaannesine zaten bir Kızılderili çadırına sahip olduğunu söyledikten sonra.

Ne yapmalı? Doğru mu, yalan mı söylemeli? Doğruyu söyleyip babaanneyi üzmeli mi yoksa yalan söyleyip onun kalbini kırmamalı mı?" (Gerçekten ve Yalancıktan, "Yalancıktan ama üzmüyor!", s. 17-18).

Diğer bir yandan üretilmiş eserlerin de aslında hayal ürünü olduğunu, oyuncuların yalancıktan rol yaptığını, roman veya hikâyelerdeki olaylar ve kahramanların yalancıktan var olduğunu, insanların hoş zaman geçirebilmeleri için gerçek olmayan bilgisayar oyunlarının üretildiğini ve tüm bunların "gerçekten" olmadığını söyleyerek "yalancıktan" kavramını olumlamaktadır:

"Helen annesiyle sinemadan geliyor, birlikte Titanik'i seyrettiler. O kadar çok ağladı ki gözleri kıpkırmızı oldu. Annesi de burnunu ve birkaç damla gözyaşını siliyor.

Eve döndüğünde babasını televizyonda haberleri izlerken buluyor ve gözlerine inanamıyor Helen. Spiker, Leonarda DiCaprio ile konuşuyor! Helen bu işten hiçbir şey anlamıyor. Delikanlı daha yeni ölmüştü, bedeni buz gibi okyanusun dibine gömülmüş ve yok olmuştu!

Helen yalnızca 6 yaşında -henüz küçük- boğulanın, ölüyormuş gibi yapan bir oyuncu olduğunu bilmiyor (...) Ama annesi bütün bunların yalancıktan olduğunu gayet iyi biliyor (...) Olanlar gerçek değildi ama gerçekmiş

gibiydi." (Gerçekten ve Yalancıktan, "Yalancıktan ama fena halde ağlatıyor!", s. 20-21).

"İnsanların durmadan yalan ürettikleri izlenimine kapılırız: Hikâyeler uydurur, kişilikler yaratır ve bütün bunlarla sinema filmleri, televizyon dizileri, tiyatro oyunları, romanlar, hikâyeler, karikatürler, şiirler, bilgisayar oyunları falan yaparlar (...)

İnsanlar buna bayılır, sinemaya girmek için kuyruklar oluşur; kitapçılarda binlerce kitap, binlerce bilgisayar oyunu satılır." (Gerçekten ve Yalancıktan, "İnsanlar yalan üretir", s. 22-23).

"(...) Yalanları seyrederek ya da okuyarak Süpermen gibi uçar, Alis gibi küçülür ya da devleşir, Robin Hood gibi yoksulları kurtarırız (...)

Bilgisayar oyunları oynayarak ehliyetimiz olmadan araba sürebilir, kocaman bir ekranda yol aldığımızı görür, gerçekten gaza basar, gerçekten fren yapar hatta yaralanmadan kaza geçiririz. Bu yalancıktan böyledir ama, olsun." (Gerçekten ve Yalancıktan, "Yalanı niçin severiz?", s. 24-25).

Kitabın son bölümlerinde yazar, her ne kadar "gerçekten" ve "yalancıktan"ı iç içe geçmiş iki kavram olarak ele alsa da ikisi arasındaki ayrımın önemine dikkat çekmektedir. Bir insanın gerçek olmayan, üretilmiş, yapay, "yalancıktan" dünyaya kendini kaptırması ve bunu gerçekle karıştırmasının tehlike yaratacağını vurgulamaktadır:

"(...) tehlikeli olan: Bize gerçeği, yalanmış gibi göstermek. Böyle bir noktada her şeyi karıştırabilir ve artık neyin gerçek neyin yalan olduğunu bilemeyebiliriz." (Gerçekten ve Yalancıktan, "Kaptan Mansel", s.30).

"Ameli, dudaklarına parlatıcı, tırnaklarına oje sürüyor; saçını yapıyor, parfüm sürüyor ve en güzel elbisesini giyiyor, topuklu küçük siyah ayakkabılarını seçiyor ve şehirde dolaşmaya çıkıyor. Okuduğu kitapların hepsinde işe yarıyor bu. Kızlar böyle yaptıkları zaman onları güzel kırmızı arabalarına bindirip istedikleri her şeyi alan çekici bir prensle karşılaşıyorlar.

Ameli, prenssiz ve ayakları su toplamış bir halde evine dönüyor (...)

Margo, bir pelerin takıp evin çatısına tırmanıyor. Bunu televizyonda görmüştü, pelerin takınca işe yarıyor, uçabiliyor.

Margo kendini çatıdan attığında bir ağaç dalına tutunmayı başardı, sağ bacağı çizildi ve yepyeni pelerini yırtıldı (...)

Gerçeği ve yalanı ayırt etmeyi bilmiyorsak yalan artık yalnızca bizi başka bir dünyada yolculuğa çıkarmaya yaramaz, yolculuktan geri dönmemizi engeller ve bizi, gerçekten var olmayan bir dünyaya hapseder. Ya da daha kötüsü, aklımızı yitiririz. Bu gerçek bir tehlikedir." (Gerçekten ve Yalancıktan, "Sonuç: Felaket", s. 31-33; "Yalana inanmak: Tehlike", s. 34-35).

4.1.4. Oğlanlar ve Kızlar

ÇÇF serisinin dördüncü kitabı olan *"Oğlanlar ve Kızlar"* eserinde yazar, kızlar ve erkekler arasındaki farklılıkları günlük örnekler üzerinden tartışmaktadır. Serinin bu kitabında asıl anlatılmak istenen, kızlar ve erkekler arasındaki ayrımın (fiziksel farklılıklar hariç) toplumun kadınlara ve erkeklere yüklediği rollerden kaynaklanıyor olmasıdır. Yazar, her bireyin (ister kadın olsun ister erkek) hangi meslekte çalışacağına, nasıl bir hayat yaşayacağına karar vermekte özgür olduğunu ve bunun toplumsal rollerle sınırlanamayacağını, bireylerin tercihlerine saygı duymak gerektiğini sezdirmeye çalışmaktadır.

"Paniğe gerek yok!" adlı örnek olayda vurgulanan düşünce farklılıkların yenilikleri yarattığıdır. Birbirinden farklı özelliklere sahip insanların birlikte güçlü oldukları, zorlukların üstesinden bu farklılıkların ortaklaşması sonucu gelindiği anlatılmaktadır:

"Ceren, Marsel, Kerem, Peter ve Orelya ormanda kayboluyor. Üç saat boyunca anne ve babalarıyla buluşacakları yeri arayıp duruyorlar.

Bir panik anından sonra, Marsel bir öneride bulunuyor: 'Sakin olalım, anlaşılan akşama kadar hiçbir sonuca ulaşamayacağız, yürümekten bitkin düşeceğiz ve sonuçta bir kamp bile kuramadan olduğumuz yere yığılacağız. Durmamızı öneriyorum ancak geceyi iyi geçirebilmek için ne yapmamız gerektiğini bilemiyorum.'

‘Ben biliyorum.’ diyor Ceren. ‘Yaz kampında, dağda hayatta kalma dersleri almıştım. Öğrendiğim kurallar burası için de geçerli: Bir ateş, çukurlar, yerden yüksek bir barınak ve birbirimize yapışık yatmak.’

‘Ben asla çakmağım ve çakım olmadan evden çıkmam, en azından bu işimize yarayacak!’ diyor Kerem de.

Sirk okuluna giden Orelya, ağaçlara tırmanmayı çok iyi biliyor: ‘Ben çıkıp dalları keseyim, Ceren’in önerilerine uygun bir barınak yapalım.’

Peter, eczacı olan babasından hangi mantarların yenebileceğini öğrenmiş: ‘Açlıktan ölmemek için yenebilir mantarlardan bulmaya çalışacağım.’ Aynı zamanda bir yerlerden su sesi duyduğunu düşünüyor. Belki matarayı da doldurabilecek.” (Oğlanlar ve Kızlar, “Paniğe gerek yok!”, s. 18-19).

Benzer bir durum, farklılıklar sayesinde değişim ve gelişim yaşandığını içeren bir durum, *“Yüksek-alçak, sıcak-soğuk, artı-eksi…”* başlıklı bölümde de karşımıza çıkmaktadır:

“Eğer insanların hepsi tamamen aynı olsalardı, tamamen aynı zekâya sahip olsalar ve aynı şekilde düşünselerdi hâlâ mağara devrinde yaşıyor olurduk! Dünyada hiçbir şey değişmezdi.

Ancak farklılıklar varsa bir şeyler olur. Seviye farkı olmadan, yani yüksekle alçak arasında fark olmadan, su akamaz, makineleri çalıştıramaz ve elektrik üretilemezdi (…)

İnsanlarda da durum böyledir. İnsanlar arasındaki farklılıklar sayesinde yaratırız, keşfederiz, öğreniriz ve gelişir.” (Oğlanlar ve Kızlar, “Yüksek-alçak, sıcak-soğuk, artı-eksi…”, s. 20-21).

“Yaşa, babaanne! Yaşa, dede!”, “Bizi engelleyen roller”, “Kız gibi ağlamasana!” ve *“Erkek gibi kız! Kız gibi oğlan!”* başlıklı örnek olaylarında, toplumsal rollerin kişiler üzerindeki etkilerine değinilmektedir. Yazar, bu örnek olaylar vasıtasıyla bireylerin, toplumsal roller gerekçesiyle kalıplara hapsedilemeyeceğini, her bireyin özgürce tercih yapabileceğini ve buna saygı duyulması gerektiğini ifade etmeye çalışmaktadır:

“Can, babaannesinin ona eşi Hügo’yla nasıl tanıştıklarını anlatmasına bayılıyor.

‘Birbirimize deliler gibi aşıktık.’ diyor babaanne ‘Ama benim annem ve babam evlenmemizi istemedi.’

‘Ama neden?’ diye soruyor, Can. ‘Madem birbirinizi bu kadar çok seviyordunuz?’

‘Ailem, benim Teo’yla evlenmemi istiyordu çünkü Teo’nun iyi bir işi vardı, iyi para kazanıyordu, büyük bir evi vardı ve annemle babam da onunla evlenmemin büyüteceğim çocuklar için iyi olacağını söylüyordu.’ (…)

O dönemde yaşayan herkes gibi, Can’ın babaannesinin anne ve babasına göre de erkeğin rolü belliydi. Erkek; güçlü, koruyucu, iyi para kazanan, karısının ve çocuklarının güvenliğini sağlayan biri olmalıydı.” (Oğlanlar ve Kızlar, “Yaşa babaanne! Yaşa, dede!”, s. 21-24).

“Anton, zamanını inci kolyeler ve bilezikler yaparak geçirmekten hoşlanıyor. İncilerin renkleri, boyları, şekilleri; ağaç, altın ve gümüş gibi farklı maddelerle birleştirme yolları hakkında pek çok fikri var. Ama Anton yaptıklarını asla arkadaşlarına göstermiyor çünkü onunla dalga geçmelerinden ve ona kızmış gibi davranmalarından çok korkuyor.” (Oğlanlar ve Kızlar, “Bizi engelleyen roller”, s. 24-25).

“(…) İki çocuk bütün hızıyla dönen atlıkarıncadan düşüyor. Neyse ki hiçbiri yaralanmıyor ama yine de yere düşerken canları yanıyor. Küçük kızın babası onu yerden kaldırmak için koşup geliyor, kızını avutuyor, gözyaşlarını silmek için mendilini çıkarıyor. Küçük oğlanın babası da ona sarılıyor, oğlunu okşuyor, öpüyor ve ona yavaşça ‘Hadi hadi, kız gibi ağlama, sen erkeksin!’ diyor.” (Oğlanlar ve Kızlar, “Kız gibi ağlamasana!”, s. 26).

“(…) Bir kıza, onun erkek gibi bir kız olduğunu söylediğimizde bu ona güç, cesaret, gözüpeklik gibi belli özellikleri yakıştıramadığımız anlamına gelir. Oysa bunlar bir erkekte çok iyi bulduğumuz özelliklerdir.

Bir erkeğe, onun kız gibi olduğunu söylediğimizde de aynı şey geçerlidir. Bu, onun şefkat, duygusallık gibi özelliklere sahip olmasını kabul edememizdendir. Oysa bunlar, bir kızda çok iyi bulduğumuz özelliklerdir!

Bazı özellikler kimileri için yasakmış gibi davranılır. Sonuç olarak bu da ırkçılık yapmaya benzer." (Oğlanlar ve Kızlar, "Erkek gibi kız! Kız gibi oğlan!", s. 28-29).

"Sihirli iksir" ve *"Kızlar çok aptal. Oğlanlar çok aptal. O kız süper. O oğlan süper."* başlıklı örnek durumlarda ise yazar, aşkın kızlar ve erkekler arasında yaşanan en güzel duygu olduğunu ifade etmektedir. Aşkın insana büyük bir mutluluk, enerji verme; sevileni kusursuzlaştırma, insanı değiştirme özelliğine sahip olduğunu anlatmaktadır:

"(…) Aşık olmak, erkekler ve kızlar arasında yaşanan en önemli şeydir. Önemlidir çünkü bizi değiştirir. Aşık olduğumuzda ya da biri bize aşık olduğunda, bu bize büyük bir enerji verir, sihirli bir iksir gibi." (Oğlanlar ve Kızlar, "Sihirli iksir", s. 36).

"(…) Ama bir gün bütün o aptalların arasında bir kıza aptal gelmeyen biri çıkacaktır. Bu kız, bu oğlanı bütün diğerlerinden farklı bulacaktır.

Ama bir gün, bütün o aptalların arasında bir oğlana aptal gelmeyen biti çıkacaktır. Bu oğlan, bu kızı bütün diğerlerinden farklı bulacaktır.

Bu fark büyülüdür çünkü aptalı, kusursuza çevirir. Bu, anlatılmaz bir duygudur." (Oğlanlar ve Kızlar, "Kızlar çok aptal. Oğlanlar çok aptal. O kız süper. O oğlan süper.", s. 39).

4.1.5. Güzellik ve Çirkinlik

ÇÇF serisinin beşinci kitabı olan *"Güzellik ve Çirkinlik"*te yazar, yaşamdan örneklerle güzel ve çirkin kavramlarını değerlendirmektedir.

Yeni ve güzel olanın insanda heyecan ve istek yarattığını ve güzelliği koruyabilmek için insanı, özveride bulunmaya yönlendirdiği ifade edilmektedir. Güzelliğin insanı değiştirdiği üzerinde durulmaktır:

"Okullar açıldı, Malik kendine birkaç defter ve yeni bir dolmakalem aldı (…) güzel bir deftere yepyeni dolmakalemiyle yazma düşüncesi, onda dersinin başına oturma isteği uyandırıyor. Özenle çalışıyor, defteri güzel kalsın istiyor.

Eğer apartmanımızın girişi çirkin, yerleri çöp dolu, camları kırık, kapısı yerinden çıkmışsa ona özen göstermek, ayaklarımızı paspasa silmek, kâğıtlarımızı çöpe atmak içimizden gelmez. Eğer güzel bir parkta zarif çiçekler ekilmiş bakımlı çimlerin üstünde piknik yapıyorsak orayı terk etmeden önce çöplerimizi toplamayı daha kolay akıl ederiz. Ama park çirkinse, her taraf çerçöp içindeyse daha az dikkatli davranır hatta hiç özen göstermeyiz (…)

Güzel olan bizde etki bırakır. Çevremizdeki şeylerin güzelliği üstümüze, ruh halimize, isteklerimize, hareketlerimize yansır. Güzellik, düşüncelerimizin rengini değiştirir." (Güzellik ve Çirkinlik, "Güzel bir defter", s. 3-4).

Başkaları tarafından kabul görüp beğenilmenin, insanın kendini güzel hissetmesini sağladığı; sevginin, insanlara ve nesnelere güzellik yüklediği ve onları kusursuz gösterdiği ifade edilmektedir. Güzellik ve çirkinlik kavramlarının kişinin düşüncelerine bağlı, nesneyi ya da herhangi birini nasıl gördüğü ve nasıl anlamlandırdığı ile ilgili olduğu ele alınmaktadır:

"(…) Kendimizi sevilen, takdir edilen, beğenilen biri gibi hissettiğimizde işte ancak o zaman güzel hissederiz.

İnsanın bakışı güzelliğe kayar, bu doğru, ama başkalarının bakışının insanda güzellik yarattığı da doğrudur." (Güzellik ve Çirkinlik, "Ben çirkinim", s. 6).

"(…) Nesnelere ya da insanlara duyduğumuz aşk ya da sevgi, o nesnelere ya da insanlara bir güzellik verir. Sanki duygularımız, çıplak gözle görülemeyen bir güzelliği görmemizi sağlar." (Güzellik ve Çirkinlik, "Çöpteki ayıcık", s. 8).

Güzelliğin iyilik, çirkinliğin de kötülük ile bağdaştırıldığı ancak bu kavramların birbiriyle hiçbir ilgisi olmadığı vurgulanırken iyi bir şey yapıldığında neden güzel bir hareket yapıldığı, kötü bir şey yapıldığında ise kötü bir hareket yapıldığının düşünüldüğü sorgulanmaktadır (Güzellik ve Çirkinlik, "Melek gibi güzel!", s. 14). Fiziksel güzellik ya da çirkinliğin ilk anda etkili olduğu ifade edilirken insanların kişiliği ve davranışlarının güzellik ya da çirkinliği belirlediği aktarılmaktadır (Güzellik ve Çirkinlik, "Uçup giden bir çirkinlik", s. 16; "Gerçek çirkinlik", s. 18):

“Her anne ve baba bebekleri için aynı şeyi söyler: ‘Melek gibi güzel!’

Aşıklar da sevdikleri için ‘Tanrısal güzellikte’ derler.

Ama kim meleklerin yüzlerinin nasıl olduğunu ya da Tanrı’nın neye benzediğini bilebilir ki? … Ama zaten bu tartışılmazdır: Bir tanrı, bir melek mutlaka çok çok güzeldir. Patlak gözleri, dişsiz bir ağzı, akan bir burnu, sarımsı bir teni olan şeytandır. Yani kötüdür (…)

Kötü birini çizmek istiyorsak işimiz kolaydır. Çirkin birini çizeriz, olur biter.

Oysa güzelliğin iyilikle, çirkinliğin de kötülükle hiçbir ilgisi olmadığını pekâlâ biliriz. O halde biri iyi bir şey yaptığında neden güzel bir hareket yaptığını, güzel bir davranışta bulunduğunu söyleriz?” (Güzellik ve Çirkinlik, “Melek gibi güzel!”, s. 14-15).

“Leo, uzaylı E.T.yi sinema ekranında ilk kez gördüğünde kocaman kafalı, kurbağa derili ve dev parmaklı bu yaratığı o kadar iğrenç, o kadar çirkin bulmuştu ki korkudan tir tir titremişti (…)

‘Film sona erdiğinde E.T.yi güzel buluyordum artık. Beni korkutmuyordu, ona sarılmak istiyordum; E.T. yerine insanlardan korkuyordum artık.’ diyor, Leo.

Bir buçuk saat boyunca Leo, E.T.nin görünümüne alıştı ve onu evine alan oğlanla E.T. arasındaki arkadaşlığın gelişimini izledi. Leo’nun ilk izlenimi yok oldu, ilk bakışta onu çarpan çirkinlik yerini başka bir şeye, duygulara bıraktı.” (Güzellik ve Çirkinlik, “Uçup giden bir çirkinlik”, s. 16-17).

“(…) Son Dünya Savaşı sırasında Bay Delmer komşusunu ele vermiş ve bütün aile onun yüzünden tutuklanıp toplama kamplarına gönderilmiş. Geniş tarlaları olan bir aileymiş bu ve Bay Delmer, (…) bu komşularının mallarına konmuş. Savaştan sonra Bay Delmer hapse atılmış. Dışarı çıktığındaysa aynı kasabada yaşamak üzere geri dönmüş. Ama olanları kimse unutmamış.

Bay Delmer’in çirkinliğinin dış görünüşüyle hiçbir ilgisi yok. Ona bakınca yalnızca tek bir şey görüyoruz: Yaptıklarının çirkinliği (…)

İnsanların gerçek çirkinliği, yaptıklarının çirkinliğidir, ahlaki bir çirkinliktir.” (Güzellik ve Çirkinlik, “Gerçek çirkinlik”, s. 18-19).

Güzellik ya da çirkinliğin tanımının yapılamayacağı, güzellik yarışmalarında birileri tarafından belirlenen kuralların güzelliğin karşılığı olamayacağı, asıl güzelliğin insana huzur ve zevk verdiği, insanı mutlu ettiği vurgulanmaktadır:

> *"(...) Güzelliğin tanımını kimse bilmez. Dolayısıyla bir yana herkes için güzel olan şeyleri, diğer yana da herkes için çirkin olanları ayıramayız. Dünyada altı buçuk milyardan fazla insan yaşıyor. Demek ki aynı şekilde görmeyen ve aynı şekilde duymayan on üç milyardan fazla gözle ve on üç milyardan fazla kulak var." (Güzellik ve Çirkinlik, "On üç milyar göz", s. 14).*

> *"(...) Uzun boyu, uygun kilosu, gerektiği gibi vücut hatları, düzgün dişleri, yeterince yuvarlak kalçaları ve yeterince uzun bacakları olan yarışmacı kazanacak. Güzellik yarışmalarında gerçek anlamda güzellikle ilgilenilmez. Bu yarışmalarda günümüzde dergilerdeki ya da televizyondaki şampuan, jilet, araba reklamlarına çıkmak için neye benzemek gerektiğine karar verilir.*
>
> *Yarışmaya katılan erkeklere ve kadınlara, kim tarafından belirlendiğini bilmediğimiz birtakım ölçülerde olması gereken nesnelermiş gözüyle bakılır. Jüri üyeleri bu şekilde pastalara ya da saksı çiçeklerine de puan veriyor olabilirlerdi.*
>
> *Bunun güzellikle hiçbir ilgisi yok. Gerçek güzellik; duygu, mutluluk, zevk verendir." (Güzellik ve Çirkinlik, "Nesne erkek, nesne kadın", s. 29-30).*

4.1.6. Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz

ÇÇF serisinin altıncı kitabı "Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz"dir. Yazar, günlük hayatta karşılaşılabilecek örnek olaylar üzerinden bilmek ve bilmemek kavramlarını tartışmaktadır.

Kitapta "bilme"nin seçim yapmayı, karar vermeyi sağladığı ifade edilmektedir. İnsan bildikleri düzeyinde seçim yapabilmekte, karar verebilmektedir. Bir kimse ne kadar çok bilgi sahibiyse o kadar çok seçenekle karşı karşıyadır. Aynı zamanda bir kişinin tercihlerini kendi yaptığı sürece, başkaları tarafından yönetilmediği sürece özgür olduğu vurgulanmaktadır:

> *"Bilmek neye yarar? Karar vermeye. Çünkü her zaman bildiklerimize dayanarak karar veririz (...)*

Hiçbir şey bilmediğimizde seçim yapmak da karar vermek de olanaksızdır, bu durumda bizim yerimize karar veren ya kader ya da başkalarıdır. O zaman nehirde kendini akıntıya bırakmış bir ceviz kabuğuna ya da havada rüzgârın kendini götürmesine izin veren bir balona benzeriz. Özgürlüğün tam karşıtıdır bu." (Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz, "Bilmek neye yarar?", s. 5-6).

"(...) Ancak biliyorsak seçim yapabiliriz. Bilmediğimiz bir şeyi nasıl seçeriz ki?

Örneğin hiçbir şey bilmeden ilgimizi çeken mesleği nasıl bulabiliriz? Hiçbir spor dalını tanımıyorsa sevdiğimiz sporu nasıl seçebiliriz? (...) Ne kadar az şey bilirsek o kadar az seçeneğimiz olur. Çok fazla şey bildiğimizdeyse çok fazla seçeneğimiz vardır." (Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz, "Tart mı çörek mi?", s. 10-11).

"(...) Bilmek özgürlük sağlar. Karşıdan karşıya geçmeyi bilirsek yalnız başımıza dışarı çıktığımızda ya da tek başımıza okula giderken kendimizi özgür hissederiz. Okumayı ve para saymayı bilirsek yanımızda bir yetişkin olmadan alışveriş yaparken kendimizi özgür hissederiz." (Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz, "Bilmek... özgür olmak için!", s. 13).

İletişimsiz bir yaşam düşünülemez. Bir şekilde çevremizdeki insanlarla iletişim halindeyiz. Sağlıklı bir iletişimin temeli ise temel bilgileri edinmiş olmaktır. Kitapta dinleme, konuşma, okuma, yazma ve sayı saymayı bilmeden diğerleriyle iletişim kurmanın olanaksız olduğu ifade edilmektedir:

"(...) Hayatta vazgeçemeyeceğimiz bilgiler vardır. Konuşmayı, saymayı, okumayı ya da yazmayı bilmeden normal bir şekilde yaşamak, başkalarıyla iletişim kurmak, alışveriş yapmak olanaksızdır." (Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz, "Bilmek... iyi de neyi bilmek?", s. 9).

İnsanların her şeyi bildiklerini düşünmeleri yeni bir şeyler üretmemeleri demektir. Asıl bilinmeyenler, insanların bilmedikleri onları araştırmaya sevk eder böylece yenilikler yaratılır. Yazar bilmemek ile yenilik, değişim, gelişim kavramlarını özdeşleştirmektedir:

"(...) Her şeyi bildiğimizi düşünmek, hiçbir şey yaratmamanın en iyi yoludur.

Sorun da burada: Bir saniye için bile olsa yanılabileceğimizi, bilemeyebileceğimizi düşünememek. Bu, 'Ben-Bilmem'lere dönüşmemiz anlamına gelmiyor. Bu, kuşkuya yer bırakmanın çok önemli olduğu anlamına geliyor. Çünkü kuşku duyduğumuzda araştırırız ve ancak araştırdığımızda bir şeyler bulma şansımız vardır!" (Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz, "Bay Çokbilmiş", s. 25).

Kimi zaman sahip olunan bilgiler yetersizdir ya da şüpheye düşürebilir. Bu gibi durumlarda mevcut bilginin güvenilir olup olmadığı sorgulanır. "Eleştirel zekâ" adlı örnek olayda başkalarının (özellikle otorite sayılan kişilerin) bilgisini olduğu gibi kabullenmemenin cesaret gerektirdiği ancak böyle davranarak bilinenlerin doğruluğunun ortaya çıkarılacağı vurgulanmaktadır:

"Emma, Tom ve Peter, kış aylarında her çarşamba günü yaptıkları gibi gölün üstünde buz pateniyle kaymaya gidecekler.

Liseden iki delikanlı onlardan önce gelmiş, patenlerini bağlıyor. Emma onlara, buzun yeterince sert olup olmadığı konusunda ne düşündüklerini soruyor. Emma biraz endişeli çünkü önceki hafta bir kadın az kalsın boğuluyormuş (…)

Delikanlılardan biri Emma'ya 'Dün termometre -12 dereceyi gösteriyordu, göl beton kadar sert. Emin olmasaydık buraya gelmezdik' diye cevap veriyor.

Tom yine de kuşku duyuyor. Gruptan uzaklaşıyor, kayalara tırmanıyor, bulabildiği en büyük taşları topluyor ve onları olanca gücüyle göle fırlatmaya başlıyor.

Tom büyüklerinin yalan söylediğini düşünmüyor. Yalnızca 'emin olmak' ile 'haklı olmak' arasında fark olduğunu biliyor. Başkalarının bilgisini aynen kabullenmemek için cesaret gerekir. Hele ki o başkaları bizden yaşça büyük kişiler, öğretmenler, yetişkinler, her şeyi biliyor görünen bilginlerse…" (Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz, "Eleştirel zekâ", s. 26-28).

"(…) Tom bir taş atıyor, sonra ikincisini, ardından üçüncüsünü. Her şey yolunda buz dayanıyor. Tekrar göle doğru inmeye karar veriyor ama hâlâ küçük bir kuşkusu var. Attığı taşlar yeterince ağır mı, merak ediyor (…) Tom spor çantasını alıp boşaltıyor, içini beş büyük taşla dolduruyor, sıkı sıkı

kapatıyor ve bütün gücüyle göle fırlatıyor. Buz kırılıyor, bir delik oluşuyor ve taş dolu çantanın battığını görüyor." (Bildiklerimi ve Bilmediklerimiz, "Taş atışı", s. 29).

Alışkanlıkların; merak duygusunu körelttiği, farklı bakış açısı geliştirmeyi engellediği ifade edilerek yaratıcı ve eleştirel düşünmeye ket vurduğu ifade edilmektedir:

"(…) Büyük keşifler her zaman her şeyin mümkün olduğunu düşünen insanlar tarafından yapılır. Ama çoğu zaman o kadar alışkanlık kazanmışızdır ki bazı şeylerin farklı olabileceğini bir saniye bile düşünmeyiz. Öyle alışmışızdır ki kendi kendimize soru sormayı unutabiliriz. Alışkanlıklar, aklı uyutur ve eleştirel zekâyı öldürür." (Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz, "Alışkanlıklar", s. 33).

İnsanların bilmediklerini öğrenmesi, onlara heyecan ve mutluluk vermektedir. Bilinmeyenin çekici olduğu; insanda araştırma, öğrenme isteği uyandırdığı ve böylece yeniliklerin keşfedildiği vurgulanmaktadır:

"(…) Bilinmeyen çekicidir; anlama, araştırma, gidip görme isteği uyandırır. İnsanlar Ay'a gitmek için milyarlar harcadı. Bir gün Mars'a hatta çok daha uzağa gidebilmek için de para harcamaya devam ediyorlar. Bu, milyonlarca hayat kurtaracak bir aşıyı araştırmak kadar zorunlu ya da acil değil ama heyecan verici (…)

'Bildiklerimiz' tarafında rahat, güvende ve kendinden eminizdir ama bakmayı istediğimiz taraf burası değildir. Orada olan her şeyi zaten biliyoruz! 'Bilmediklerimiz' tarafında biraz endişeliyizdir, neler olacağını merak ederiz.

İşte bu merak, bütün keşiflerin başlangıcıdır." (Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz, "Kapının arkasında ne var?", s. 37-38).

4.1.7. Savaş ve Barış

ÇÇF serisinin yedinci kitabı olan *"Savaş ve Barış"*ta yazar, yaşanan ya da yaşanması muhtemel olaylar üzerinden savaş ve barış kavramlarını değerlendirmektedir.

İnsanların istediklerini elde edebilmek için güç kullandıklarını ve güçlerin çatışması sonucunda savaşların meydana geldiği ifade edilirken kişilerdeki bu içgüdüsel gücün herhangi bir sorunu çözmek için kullanılması durumunda kötü sonuçlar doğurabileceği üzerinde durulmaktadır. Bir sorunun çözümü için sürekli olarak güç kullanılması güvensiz bir yaşam alanı oluşturmakta ve insanlara korku salmaktadır, önemli olan güce başvurmadan sorunların çözümlenmesini sağlamaktır:

> *"Savaş, istediğimizi elde edebilmek için güç kullanmaktır.*
>
> *Güç, insanın içinde doğal olarak bulunan bir şeydir (…) İnsanın doğasında var olan bir şey, her zaman insan için iyi olmak zorunda değildir.*
>
> *Her şeyi yöneten güç olduğunda insanların nasıl yaşadığını anlatmak için onların ilkel halde ya da doğal halde yaşadığını söyleriz. İlkel yaşamda her an bir kavga, bir çatışma, bir savaş çıkabilir. Bazı kişiler, başkalarının sahip olduğu şeyleri istediğinde savaş çıkması normaldir. Bu da ciddi bir sorun yaratır! (…)*
>
> *Sonuç herkesin, her an korku içinde yaşamasıdır çünkü bu durumda her insan diğeri için bir düşman demektir." (Savaş ve Barış, "Her şeyi yöneten güç olduğunda…" s. 3-6).*

İnsanların birbirlerine üstünlük kurmalarını engellemek, toplumsal çatışmayı önlemek, huzur ve güvenliği sağlamak için hukuk ve yasalar oluşturulmuştur. Böylece barış ortamı meydana getirilmiştir. Barış doğal bir oluşum değildir. Barış, insanların yaratmış olduğu, güce dayalı sistemin yol açtığı huzursuzluğu gidermek amacıyla meydana getirdikleri bir kavramdır. Yazar, doğal olmayan bir şeyin sürdürülebilmesi için özveride bulunmak gerektiğini vurgulamaktadır. Barışın korunması için insanların çaba göstermesi, yasalara uyması, sorumluluğunu bilmesi, davranış ve düşüncelerini düzeni bozmayacak bir şekilde bilinçlice organize etmesi gerektiğini ifade etmektedir:

> *"(…) Uzun süre savaş olmayınca insanlar hep birlikte barış içinde yaşamanın doğal olduğuna inanabilirler.*

Barışı korumak için, barışın hiç doğal bir şey olmadığını bilmek çok önemlidir.

Eğer insanlar bunu unutup da barışın doğal olduğu inancına kapılırlarsa onu inşa etmeyi de unuturlar ve savaşın yeniden başlama olasılığı doğar o zaman." (Savaş ve Barış, "Barış doğal değildir", s. 15-17).

Günümüzde barış ortamı olmasına rağmen ülkelerin silahlanmaya devam etmesine dikkat çekilmektedir. Barışın olduğu yerde silaha, silahlanmaya neden gerek duyulduğu üzerinde durulmaktadır. Ülkelerin caydırıcı olması için bu yolu seçtikleri ifade edilerek bunun, mecburi de olsa, taraflara barışı korumayı daha çok düşündürdüğü belirtilmektedir:

"Ülkeler savaşmayı bırakmak ister ama silah üretmeyi de sürdürürler. Düşündükleri, kimsenin onlara saldırmaya cesaret edemeyeceği kadar güçlü olmaktır (...)

İnsanlar barışı korumanın bu yöntemine de bir isim vermiştir. Buna 'şiddet dengesi' ya da 'caydırma' derler (...)

Şiddetin dengesini korumak için insanlar durmadan yeni silahlar geliştirirler ve dünya her geçen gün daha tehlikeli bir hale gelir. Ancak, bu silahlar yüzünden belki de insanlar barışı daha çok düşünmek zorunda kalırlar." (Savaş ve Barış, "Ülkeler, barışı sağlamak için savaşı hazırlar", s. 35- 37).

4.1.8. İş ve Para

ÇÇF serisinin sekizinci kitabı *"İş ve Para"*dır. Yazar, bu kitapta çalışmak kavramını değerlendirmektedir. Çalışmanın dünyayı nasıl değiştirdiğini ele almaktadır. İçerdiği iletiler açısından zengin olan "İş ve Para" çocukların severek okuyacakları bir kitaptır.

Kitabın *"Dünyayı kuran çalışmadır"* başlıklı bölümünde insanların var oldukları günden beri çalıştıkları ifade edilirken çalışmalarını sadece ihtiyaçlarını karşılamak için değil daha iyisini gerçekleştirebilmek için sürdürdükleri anlatılmaktadır. İnsanların çalışmaları sayesinde dünya değişip dönüşmüştür:

"(…) Yalnızca yağmurdan ve soğuktan korunulacak, rahatça uyunacak bir yere sahip olmak için çalışmıyorlar. Aynı zamanda evlerin daha güzel, daha iyi, daha dayanıklı olması için, onları süslemek için de çalışıyorlar.

(…) İnsan yalnızca beslenmek için çalışmaz. Kendini daha iyi beslemek için de çalışır.

(…) İnsan sırf giyinmek için çalışmaz aynı zamanda güzel olmak ve başkalarının hoşuna gitmek için, giydiklerinin rahat, yumuşak ve güzel olması için de çalışır.

(…) İnsan çalışır ve çalışarak dünyayı değiştirir." (İş ve Para, "Dünyayı kuran çalışmadır", s. 3-5).

"Çalışmak zordur" başlıklı bölümde insanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmak zorunda oldukları belirtilmektedir. Bu zorunluluğun kimi zaman can sıkıcı ve zor olabileceği vurgulanırken *"İşin zor olması boşuna değildir-İş yararlıdır!"* ve *"Zor… ama mutlu edebiliyor!"* başlıklı kısımlarda ise çalışmanın insanı mutlu ettiği ve geliştirdiği üzerinde durulmaktadır:

"(…) İş, yapılması zorunlu olduğundan bize çok can sıkıcı gelir. Çünkü zorunlu şeyleri kimse sevmez (…)

Güneşin ya da yağmurun altında tarlaları işlemek zordur, ekmek ve simit yapmak için geceleyin kalkmak zordur, saatlerce bilgisayarın önünde oturmak zordur, çalışmak zordur. Ama bunların hiçbiri boşuna değildir." (İş ve Para, "Çalışmak zordur", s. 8-9).

"(…) Marangoz, çok yararlı bir şey yaptı: Oturmak için bir sandalye. Bu zor ve yorucu bir çalışmaydı; terledi, çaba gösterdi, ağacı yontarken belki de yaralandı ya da çekiçle parmaklarını ezdi. Zordu ama sonuçta yararlı bir şey üretti (…)

Aslında çalışmak yalnızca yararlı değildir, çalışmak aynı zamanda insanı mutlu eder." (İş ve Para, "İşin zor olması boşuna değildir-İş yararlıdır!", s. 10-11).

"(…) Bay Guden, işinde aklını çalıştırıyor. Çözümler arıyor, bir sürü insanla tanışıyor, yeni iş alanları yaratıyor. Kendinden memnun. Zor olsa da işi onun içindeki bir şeylerin büyümesini sağladı (…)

Bu tip işlere 'geliştirici iş' diyoruz. Çünkü böyle bir iş; fikirlerin, zekânın, keşiflerin, isteklerin gelişmesine, çiçeklenmesine olanak verir." (İş ve Para, "Zor… ama mutlu edebiliyor!", s. 12-13).

Kitapta vurgulanan bir diğer düşünce ise insanların sadece kendileri için çalışmadıklarıdır. İnsanlar çalışır çünkü birbirlerine ihtiyaç duyarlar. İnsanların ürettiklerini kendi gereksinimleri doğrultusunda diğerleriyle değiştirmesi sonucunda "takas usulü"nün ortaya çıktığı *(İş ve Para, "İnsanlar başkalarının çalışmasına ihtiyaç duyarlar", s. 19-20)*, takasın giderek karmaşıklaşan dünyada alışverişte yeterli olmaması sonucunda ise "paranın icat" edildiği ifade *edilmektedir (İş ve Para, "Değiş tokuş karmaşıklaşıyor", s. 21; "Paranın icadı", s. 23)*. Paranın önemli olduğu üzerinde durulmakta ve para "insanın emeğinin karşılığı" olarak tanımlanmaktadır ancak paranın, bir yerlerde eşitsizlik yarattığı da sezdirilmeye çalışılmaktadır:

"(…) Bizim dünyamızda bazı insanların çok parası var, bazılarının fazla yok, bazılarınınsa hiç yok. Üstelik çok zengin ve çok yoksul ülkeler var. Ayrıca herkesin aynı miktarda paraya ihtiyacı ya da isteği de yok.

Hem bir insana ne kadar para gereklidir ki acaba?" (İş ve Para, "Para sihirlidir", s. 34).

"Tutsak eden para" ve *"Özgürleştiren para"* adlı örnek olaylarında yazarın vurguladığı düşünce, insanların parayı isteklerini gerçekleştirmek için bir araç olarak görmeleri gerektiğidir. Önemli olan paranın amaç değil, araç olduğunu fark edebilmek olduğunu ön plana çıkarmaktadır:

"(…) Peter'in tek istediği, parasını saklamak, onu seyretmek, saymak ve tekrar tekrar saymak. Paranın ona yapma olanağı sağladığı şeylerle ilgilenmiyor. Paranın kendisiyle ilgileniyor (…) Para, Peter için bir hapishane gibi. Bir alışveriş aracı, özgürlük aracı değil." (İş ve Para, "Tutsak eden para", s.38).

"Ali biraz para kazanıyor. Her cumartesi, apartmanında oturan kadının alışverişini yapıyor. Altı aydır bu cep harçlığını biriktiriyor. En sonunda

bugün, büyük gün. Çalışması sayesinde uzun zamandır istediği şeyi alabilecek kadar parası var (...)

Ali için para bir araçtı. Bir özgürlük aracı, hayalini gerçekleştirme aracı." (İş ve Para, "Özgürleştiren para", s. 38-39).

4.1.9. Özgür Olan ve Olmayan

ÇÇF serisinin dokuzuncu kitabı *"Özgür Olan ve Olmayan"*da yazar, yaşamda karşılaşılabilecek örnek olaylar üzerinden özgürlüğün ne olduğu tartışmaktadır. Taşıdığı iletiler açısından zengin bir içeriğe sahip olan kitabın çocuklar tarafından severek okunacağı öngörülebilir.

Kitapta, insanların duygu ve düşünceleri olduğu belirtilerek davranışlarının kestirilemeyeceği ifade edilmektedir. Kişiler iradeleri sonucunda bir şeylere karar vermektedir ve bu durum onlara özgürlük kazandırmaktadır:

"(...) Hiçbir insan tamamen öngörülebilir biçimde davranmaz, kimsenin ne yapacağından önceden emin olamayız. İnsanlar ne programlanmıştır ne de uzaktan kumandalıdır. Onlar özgürdür." (Özgür Olan ve Olmayan, "O kadar da emin olma", s.4).

"(...) Yarın havanın nasıl olacağı bize bağlı değildir. Bazen bizim de seçeneğimiz yoktur: büyüyeceğiz, yaşlanacağız ve öleceğiz… Bu konularda kendimizi özgür hissetmeyiz.

Olup bitenler bizim kararlarımıza bağlı olduğunda kendimizi özgür hissederiz." (Özgür Olan ve Olmayan, "Güneş, sakın batma!", s. 5).

İnsanların kararlarını rastlantıya bırakmamaları kendi kişiliklerini geliştirebilmek için önemlidir, her seçim onların hayatlarını şekillendirmektedir:

"(...) Can (...) her şeye nedensizce karar veriyor, seçimini rastlantılara bırakıyor. Özgürlüğünden hiç yararlanmıyor. Her soru için kendini bir tarafa ya da diğerine doğru itecek nedenler arayabilir; sonra da kişiliğini oluşturmak, ne yapmak ve kim olmak istediğine karar vermek için ona en iyi

görünen nedenleri izleyebilirdi." (Özgür Olan ve Olmayan, "Her şey rasgele mi?", s. 15).

Seçim yapabilmek için insanların eylemlerinin sonuçlarını iyi düşünmeleri gerektiği vurgulanmaktadır çünkü insanlar tercihlerinin doğuracağı sonuçlardan sorumludur. Kişilerin tercihlerinin sonuçlarını bildikleri takdirde özgür ve doğru bir şekilde tercih yapılabileceği ifade edilmektedir:

"Bay Mango, günde 30 tane ekler pasta yiyor. Dev gibi olacağını ayrıca çok ciddi hastalıklara yakalanma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu biliyor. Doktoru onu uyarmış ve ona her şeyi açıklamış.

Doğru bilgilendirilmiş ve seçiminin sonuçlarını bildiği için Bay Mango'nun özgür bir tercih yaptığını söyleyebiliriz.

Şişmanlayıp hastalandığında bundan sorumlu olmadığını söyleyemez çünkü bütün bildiklerine dayanarak Bay Mango başka bir seçim de yapabilirdi pekâlâ." (Özgür Olan ve Olmayan, "Sorumlu", s. 18).

"(…) Özgürce karar verebilmek, özgürlüğümüzden gerçekten yararlanabilmek için seçimlerimizin sonuçlarını bilmemiz gerekir." (Özgür Olan ve Olmayan, "Karar verdim, okulu bırakıyorum!", s. 20).

Özgürce karar verilen davranışların daha değerli ve önemli olduğu vurgulanmaktadır. Zorunluluktan yapılan ve isteyerek yapılan eylemler, diğer insanlar tarafından hissedilmektedir bu nedenle özgür bir seçim davranışları daha anlamlı kılmaktadır:

"Saat öğleden sonra 5, Cemal liseden çıkıyor. Hava güzel, arkadaşlarıyla futbol oynayabilir. Yolun karşı tarafında bir çiçekçinin bağırdığını duyuyor: 'Bir demek papatya 1 lira!' (…)

Papatya günü ziyareti, önceki pazar gününe göre anneannenin daha çok hoşuna gitti. İki ziyaret arasındaki fark, papatyalar değil! Fark, papatya günü Cemal'in ona özgürce isteyerek geldiğini hissetmesi." (Özgür Olan ve Olmayan, "Anneanneme gideceğim", s. 25-26).

İnsanlar özgürdür ancak özgürlükleri başkalarının özgürlüğünün başladığı noktada sonlanmaktadır. Kimse için sonsuz bir özgürlükten bahsedilemez. Toplumsal huzuru sağlamak amacıyla kurallar oluşturulmuştur ve insanlar bu kurallara yine özgür iradeleri ile uymaktadır:

"(…) Başkalarıyla iç içe yaşarız ve başkalarının da bizim kadar özgürlüğe ihtiyacı vardır.

(…) herkes için tam özgürlük olanaksız. Bir arada yaşamak için biraz daha az özgürlüğe sahip olmayı kabul etmek zorundayız, başka seçeneğimiz yok.

(…) Özgürlüğün kısıtlanmasını kabul edemeyiz. Bizim özgürlüğümüz başkalarınınkini engellemediği sürece." (Özgür Olan ve Olmayan, "Ancak…", s. 31-32).

4.1.10. Doğa ve Kirlilik

ÇÇF serisinin onuncu kitabı "*Doğa ve Kirlilik*"te yazar, insan ve doğa ilişkisini ele almaktadır. Doğa kirliliğine karşı duyarlılık oluşturmaya çalışmaktadır.

Kitapta, insanların hayatı kolaylaştırmak için çeşitli icatlarda bulunarak gelişmiş bir uygarlık yarattığı belirtilirken zamanla kendilerini doğadaki diğer canlılardan üstün görmeye başladıkları, doğayı kendi istekleri doğrultusunda kullandıkları ve sonunda kendilerini doğanın bir parçası olarak görmeyi bıraktıklarını vurgulamaktadır:

"Teoman, direksiyona geçip arabayı sürüyormuş gibi yapmaya bayılıyor.

O gün arabaya bindiğinde anahtarların kontağın üzerinde durduğunu fark ediyor. Önemli değil çünkü garajın kapısı kapalı. Teoman, 'Motorun sesini duymak için anahtarı çevirmek istiyorum.' diyor kendi kendine, 'Eğer vitese dokunmazsam bir tehlike yok, hareket edemez.' Bir an kararsız kalıyor ama kendini engelleyemiyor. Motor hemen çalışıyor. Teo, kendini arabayı gerçekten kullanıyormuş gibi hissediyor (…)

Motoru durdurmayı unutmuştu. Ve o arabada oynarken hep onların evinde dolanan komşunun yaşlı kedisi sessizce garaja girmişti. Birkaç saat sonra Teo'nun annesi alışverişe gitmek üzere garaj kapısını açtığında kediyi dört patisi havada öldü buldu oysa araba yerinden hiç kıpırdamamıştı.

Kedi ezilmedi ama garaj kapısı kapalı olduğundan içeri hava girmiyordu ve kedi, arabanın egzozundan çıkan gazı soludu. Bu gazlar öldürücü.

(…) İnsanlar, bir yerden bir yere gidebilmek için havaya öldürücü gazlar salan bir makine icat etmiş. Trafiğin yoğun olduğu yerlerde git gide daha çok insanın astım, bronşit ya da bronşiyolit gibi solunum yolu hastalıklarına yakalandığı biliniyor." (Doğa ve Kirlilik, "Komşunun kedisi öldü", s. 7-8).

"Alara yeni bir siyasi parti kurmaya karar verdi. Adını da buldu: Sıfır Kirlilik Partisi (…) Akşam bir toplantı düzenleyerek programını sunuyor:

'Bisiklet, paten ya da gidonlu kaykay kullanmak ve yalnızca elektrikli otomobillere binmeyi kabul etmek.'

'Marketlerde plastik torba kullanmayı kabul etmemek.'

'Sokaktaki köpek pisliklerini toplamak.' (…)

Salonda alkışlar yükseliyor. Biri ayağa kalkıp söz istiyor. 'Böyle bir programla partine Sıfır Kirlilik demeye nasıl cesaret ediyorsun? Saçmalık bu! Çevreyi kirletmemek için ne yapmamız ve nasıl yaşamamız gerektiğini ben size söyleyeyim:

Yalnızca ketenden elde dikilmiş giysiler giymek ve kirli çamaşırları elde yıkamak.

Pille çalışan bütün oyuncakları çöpe atmak.

Uçağa binmemek.

Gazdan, elektrikten, buzdolabından, dondurucudan vazgeçmek ve aydınlatmayı mumlarla yapmak (…)'

Öyle görünüyor ki delikanlı kirlilik sorunlarını çözmek için insanların binlerce yılda kurduğu uygarlığı ortadan kaldırmayı öneriyor." (Doğa ve Kirlilik, "Alara'nın partisi", s. 9-10).

"(…) Tarih boyunca insanlar, doğadan ihtiyaçları olan şeyleri sağlamıştır: Evlerini inşa etmek, ısınmak, aletler yapmak için tahta, yollar yapmak için taş, ekinlerini sulamak için su… Ama bazen insanlar doğadan çok fazla alır, doğaya çok fazla atık bırakır ve sonuçta da doğal döngülerin bozulmasına neden olurlar. İyi işleyen doğal döngülere katılmak yerine onları kesintiye uğratırlar." (Doğa ve Kirlilik, "Döngü kırıcı Mehmet", s. 15).

"(…) insan zekâsı sayesinde hayatını kolaylaştıran binlerce şey icat etti. Doğayı, yabani bir hayvanı evcilleştirdiğimiz gibi uysallaştırdı. Ama uygarlığı inşa ederken kendini git gide bütün diğer canlılardan üstün hissetmeye başladı. Böyle olunca da doğaya istediği gibi kullanacağı dev bir depo gibi davranır oldu. Eline ne geçerse geçsin her şeyi atabileceği devasa bir çöplük, her şekilde kullanabileceği bir nesne gibi.

(…) doğayla birlikte uygarlaşmayı yani ona karşı saygılı, sorumlu ve dikkatli olmayı başarabilmeliyiz." (Doğa ve Kirlilik, "Doğayla birlikte uygarlaşmak", s. 38-39).

4.1.11. Cesaret ve Korku

ÇÇF serisinin on birinci kitabı olan *"Cesaret ve Korku"*da yazar, gerçek yaşamdan birçok örnekle cesaret ve korku duygularını değerlendirmektedir. İletiler açısından zengin bir içeriğe sahip olan "Cesaret ve Korku", serinin diğer kitapları gibi çocukların severek okuyabilecekleri bir kitaptır.

Kitapta, korkunun kimi zaman insanı hayatta tutan bir güç olduğu ve insanın kendini güvende hissedebilme çabasından kaynaklandığı ifade edilmektedir:

"'Gerçekten tepemi attırmaya başladın. Evet, okumayı ben de biliyorum, orada PİST DIŞI yazıyor, ne var bunda? Bu dağı iyi tanırım, emin ol hiçbir tehlikesi yok. Hadi ama, korkak tavukluk yapma! Göreceksin manzara nefes kesici!'

'Sağ ol, kalsın; sen bensiz git. Pist dışında kaymayı sevmiyorum; çığ düşerse diye çok korkuyorum.' diye yanıtlıyor Suzan.

Korkusu, Suzan'ın hayatını kurtardı çünkü yola devam eden kayakçıların üstüne çığ düştü. Kurtarma ekipleri hâlâ onları arıyor." (Cesaret ve Korku, "Helikopterler hâlâ onları arıyor", s. 4-5).

"(…) Korku bizi korur. Şehirde arabalardan korkmak, sağa sola bakmadan karşıya geçmemizi ya da yolun ortasından yürümemizi engeller. Akıntıların çok güçlü, dalgaların çok şiddetli olduğu zamanlarda kıyıdan uzakta yüzmekten korkmakta haklıyız çünkü sahile dönecek gücü kendimizde

bulamayabiliriz. Bir uçurumun kenarında yürümekten korkmakta haklıyız. Bu korku sayesinde geri çekilir ve boşluğa düşme tehlikesini azaltırız." (Cesaret ve Korku, "Korkunun çocukları", s. 7).

Başkaları tarafından basit görülen bir şeyden korkmanın kimsenin değerini ya da başarısını zedelemediği üzerinde durulmaktadır. Çünkü bir kimsenin herhangi bir şeyden korkması için geçerli bir sebebi vardır:

"Bir korkunun üstesinden gelemediğimizde kendimizi aptal gibi hissederiz. Sanki korkmaktan başka hiçbir şey beceremiyormuş gibi oluruz. Oysa bu yanlıştır. Korkumuz o anlıktır (...)

'Ah Şirin, ah! Seni yukarıda, atlama tahtasının üstünde görünce bir sürü anı aklıma geldi. Senin yerine gerçekten acı çektim. Senin yaşındayken ben de tıpkı senin gibiydim; havuzun kenarından bile balıklama dalamazdım. Yalnızca çivileme atlayabiliyordum (...)

Bu Bay Duran mı? Şirin, başındaki yüzücü bonesi yüzünden ilk bakışta komşusu Bay Duran'ı tanıyamamıştı. Ama bu gerçekten de oydu. Dalmaktan korkuyordu ha! Vay canına! O ki belediye seçimlerinde aday olmuştu, o ki başkan yardımcısı seçilmişti." (Cesaret ve Korku, "Ben korkağın tekiyim", s. 10-12).

Korku kimi zaman kişilerin gerçek hislerini yansıtmalarını engelleyebilmektedir. Aşırı derecede korkuya kapılmak insanı olağandışı davranmaya itebilmektedir. Böyle durumlarda korku, doğru davranışı engelleyici bir güç konumundadır:

"Bayan Rober, hipermarketin koridorlarında koşturup duruyor. Kendini bir labirentte hissediyor. Nefesi kesiliyor, içindeki paniğin arttığını hissediyor. Anna'yı şeker reyonunda bulacağından emindi ama yok. Kimse yok. Pasta reyonuna dalıyor, kimse yok. Oyuncak bölümünde de kimse yok. Kalbi patlamak üzere 10 dakikadır kızını arıyor (...) Kızını bulmasıyla patlaması da bir oluyor. Ona bağırıyor; nereye kaybolduğunu, neden alışveriş arabasının yanında durmadığını, nasıl böyle bir şey yapabildiğini soruyor. Anna'nın elini tutan kasiyer, Bayan Rober'in kızını tokatlamak üzere olduğunu hissediyor.

(...) Çok korktuğumuzda düşünmekte zorlanır, aklımızı yitiririz; aptalca çok aptalca davranırız (...) Korku, beynin doğru çalışmasını engeller hatta bazen

onu, tamamen devre dışı bırakır." (Cesaret ve Korku, "Bayan Rober kafayı üşütüyor", s. 16-17).

Cesaretin tüm korkulara rağmen harekete geçmek olduğu vurgulanmaktadır. Herkes tarafından değiştirilemez kabul edilen şeylere karşı çıkmak, herkes tarafından kabul edilenleri reddedebilmek cesaret gerektirir. İnsanların kendileri kalmaları, onaylanmak amacıyla kendilerinden ödün vermemeleri cesaret işidir. Cesur olabilmek için insanların kendilerini ifade etmekten çekinmemeleri, atılgan davranmalarının önemli olduğu üzerinde durulmaktadır:

"(…) Bizi harekete geçirecek kıvılcımı nasıl bulacağız? Zamansızlığa rağmen, utangaçlığa rağmen, korkuya rağmen, tembelliğe rağmen harekete geçmek… Cesur olmak, bütün 'rağmen'lere rağmen harekete geçmektir." (Cesaret ve Korku, "Kıvılcım", s. 25).

"(…) Anton, herkesin değiştirilemez gördüğü şeyleri değiştirebileceğini düşünme cesaretine sahip. Hepimiz kaç kez duymuşuzdur 'Ama bu böyle! Yapacak bir şey yok, bu asla değişmez!' dendiğini (…)

Görmek, söylemek, karar vermek, harekete geçmek ister. Herkesin kabul ettiği şeylere saldırma gücünü bulmak için cesaret gerekir." (Cesaret ve Korku, "Durun!", s. 27).

"(…) Kimi zaman başkalarının gözüne iyi görünmek, ünlü olmak, daha fazla para kazanmak, daha fazla güce sahip olmak için düşündüğümüzün tersini söyleriz. Direnmek, kendimiz kalmayı başarabilmek, cesaret gerektirir." (Cesaret ve Korku, "Sonya ne yapacak?", s. 29).

4.1.12. Mutluluk ve Mutsuzluk

ÇÇF serisinin on ikinci kitabı olan *"Mutluluk ve Mutsuzluk"*ta, insanların yaşadığı çeşitli durumlardan hareketle mutluluk ve mutsuzluk kavramları ele alınmaktadır. Serinin bu kitabı da diğer kitaplarda olduğu gibi iletiler açısından zengin bir içerik taşımaktadır.

Mutsuzluğun, mutluluktan daha ilgi çekici olduğunu belirten yazar, insanların mutluluğu fark edemediklerini, mutluluğu fark etmenin çaba gerektirdiğini ifade etmektedir:

"(…) Mutluluk hikâyeleri herkesi esnetir! İlgi çekici olan mutsuzluktur. Romeo ve Jülyet mutlu olsalardı ortada bir öykü de olmazdı (…)

Tabii ki her şeyin iyi bitmesini isteriz ama her şey yolunda gittiğinde, mutluluk gerçek olduğunda, çoğu zaman hikâyenin de sonu gelir!

Çünkü mutsuzluk, mutluluktan daha ilginçtir!" (Romeo, Jülyet ve diğerleri", s. 5-6).

"(…) Canımız acıdığında bunu fark ederiz, canımız acımadığında ise fark edecek hiçbir şey yoktur! Mutluluk ve mutsuzluk için de çoğu zaman aynı şey geçerlidir. Mutsuzluğu hemen hissederiz, bir sorun olduğundan kuşku duymayız, sorunu açıkça görürüz (…)

Oysa mutluluk orada olduğunda kimi zaman farkına bile varamayız, onu her zaman görmeyiz (…)

Bu durumda belki de yapılacak ilk iş, mutluluğu görmeye çalışmaktadır. Dikkat etmeye, mutluluk geldiğinde onu fark etmeye, seçmeye çalışmak." (Mutluluk ve Mutsuzluk, "Görünmez mutluluk", s. 13-14).

İnsanların sahip olamadıklarını düşünerek, kendilerini başkalarıyla kıyaslayarak mutsuzluğu yarattıklarını ifade eden yazar, elindekiyle mutlu olabilmenin önemini vurgulamaya çalışmaktadır:

"(…) Mutsuz olmak çok kolaydır. Nelere sahip olmadığımızı, ne yapamayacağımızı, geçmişte olan ve hatta gelecekte başımıza gelebilecek kötü şeyleri düşünmemiz yeter de artar bile." (Mutluluk ve Mutsuzluk, "Çok kolay bir tarif", s. 8).

"(…) Mutluyuzdur, elimizdekini başkalarınınkiyle karşılaştırırız ve birden kendimizi daha az mutlu buluruz." (Mutluluk ve Mutsuzluk, "Tam da mutlu olmuştum…" s, 18).

"(…) Selim var olandan keyif almayı bilirken Verda sahip olamadıklarını düşünmekten elindekilerin de tadını çıkaramıyor." (Mutluluk ve Mutsuzluk, "10 kanal mı, 50 kanal mı?", s. 19).

Yazarın vurguladığı bir diğer nokta ise hayatta her insanın yaşadığı, kaçamayacağı acılar olduğudur ancak önemli olan bu acılara, mutsuzluklara saplanıp hayatı kaçırmamaktır:

> *"Yaşam bizi mutsuz edebilecek olaylarla doludur. Sevdiklerimizin ölümü, sınıfta kaldığımız bir yıl, taşınıp giden arkadaşlar… Hayatta kimsenin kaçamayacağı acılar vardır. Sorun, mutsuzluğumuzun içine hapsolup kalmaktır." (Mutluluk ve Mutsuzluk, "6 yıl, 4 ay, 3 hafta…" s, 22).*

Mutluluğun paylaştıkça arttığı ve insanın elinde olduğu ifade edilmektedir. İnsanlar mutlu olmak için beklemek yerine harekete geçmelidir:

> *"Oya kendini mutlu etmek için en sevdiği şarkıcının son albümünü aldı. Azıcık parası kalmıştı. Bir anahtarlık satıcısının önünden geçince son parasıyla, anahtarlık koleksiyonu yapan arkadaşı Karen için bir tane almaya karar verdi. Tam o anda şaşırarak bir şey fark etti: Karen'in mutluluğu ona neredeyse yeni CD'si kadar mutluluk veriyordu!*
>
> *(…) Birilerine mutluluk verdikçe bizim mutluluğumuz katlanarak artar!" (Mutluluk ve Mutsuzluk, "3 kilo mutluluk oldu mu sana 4 kilo!", s. 28).*
>
> *"(…) Mutluluk şans meselesi değildir. Bazı şeyler bize bağlıdır, bazıları değildir. Mutluluğumuzun bizim elimizde olan şeylere bağlı olması en iyisidir. En azından çabalayıp mutlu olmak için elimizden geleni yapabiliriz. Yoksa ömrümüz beklemekle, sızlanmakla, yeri göğü suçlamakla geçer!" (Mutluluk ve Mutsuzluk, "Elimizde değil", s. 31).*
>
> *"(…) Belki de mutsuzluk, beklemek ve ummaktan başka bir şey yapmadığımız zamanlarda yaşamımıza sızıyor. İstemek ve harekete geçmek… Kim bilir, belki de mutluluğun başladığı yer burasıdır." (Mutluluk ve Mutsuzluk, "Hiç beklemeden" s, 39).*

4.1.13. Liderler ve Diğerleri

ÇÇF serisinin on üçüncü kitabı *"Liderler ve Diğerleri"*dir. Yazar, günlük hayattan örnek olaylar üzerinden liderlik kavramını tartışmaktadır.

Liderlik kavramını çeşitli açılardan değerlendiren yazar, bir liderin yalnızca başkalarına hükmedebilecek gücü sevmesinin ilerleyen zamanlarda sorun yaratacağını belirtmektedir. Lider, aynı zamanda grup üyelerinin istek ve ihtiyaçlarının farkında olmalı, yetkilerini mevcut sorunları gidermek için kullanmalıdır. Kimileri sağladığı güçten dolayı liderliği isterken kimileri de yeni fikirler üretmek, sorun çözmek için istemektedir:

> *"'Hayır, hayır, lastik çok yüksekte. Bakın nasıl olması gerektiğini size göstereyim.' diyor Lale. 'Hem 8'lere geldiğimizde bir ayağımızla ipe basarken diğerleriyle zıplamak gerek yoksa yanarsınız. Haydi, baştan başlıyoruz. Ayşe başlayacak, ikinci de benim.'*
>
> *'Öff! Durmadan emirler yağdırman sinirimi bozuyor, Lale. Ben oynamıyorum işte!' diyor Aslı.*
>
> *'Ben de!' diye atlıyor Serra. 'Hep aynı hikâye, her şeye senin karar vermenden bıktım, usandım Lale!' (...)*
>
> *Bunun üzerine gruptaki diğer kızlar Nadin ve Jale de onlarla birlikte gidiyor ve oyun yarıda kalıyor." (Liderler ve Diğerleri, "Hep o komut veriyor!", s.8).*
>
> *"(...) Yoldan geçerken herkesin onu selamladığını görmekten, şoförlü büyük bir arabaya binmekten, kırmızı halıda yürümekten (...) hoşlandığı için başkan olmak isteyenler vardır.*
>
> *(...) ne mutlu ki başka nedenlerle lider olmak isteyenler de vardır. Yeni fikirler geliştirmek, projeler önermek, yolunda gitmeyen şeyleri düzeltmek gibi nedenlerle." (Liderler ve Diğerleri, "Sınıf başkanı Alara", s. 10).*

Liderliğin sorumluluk gerektirdiği, eleştiri oklarının her zaman liderleri gösterdiği, başarısızlıkların sebebinin liderler olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle insanların lider olmaktan çekinebileceği de anlatılmaktadır:

> *"(...) Lider olmak risklidir. Lider, tek sorumludur.*

Lider olmak, aynı zamanda eleştirilmek hatta bazen haksızlıkların kurbanı olmak demektir.

İşte bu yüzden çoğu insan, lider olmamayı yeğler." (Liderler ve Diğerleri, "Sorumlu Alara", s. 13-14).

"Kasabanın şefi Pikarus", "Gerçek şef, yasanın kendisidir" ve *"Başkan olma izni"* bölümlerinde diktatörlük, adalet ve demokrasi kavramları işlenmektedir. Liderliğin kendi çıkarlarını gözetmekle ilgisi olmadığı; toplumun çıkarları, istekleri ve seçimleri doğrultusunda yasaların uygulanmasını sağlayan güç olduğu vurgulanmaktadır:

"(...) Bu kasabada yasaları şef yapıyor. Halk da şef öyle uygun gördü diye kurala uyuyor. Yasa adil ya da iyi diye değil, herkesin ortak kararı böyle olduğu için ya da kendileri de aynı fikirde olduklarından değil.

Bu sistemin tehlikeli olduğu açık. Şef her şeye karar verebiliyor (...) Topluluk hayatını kolaylaştırıp iyileştirmeye hiç de hizmet etmeyen yasalar yapabilir. Yalnızca kendi hayatını kolaylaştırıp iyileştirmeye yarayacak yasalar koyabilir." (Liderler ve Diğerleri, "Kasabanın şefi Pikarus", s. 21-22).

"(...) liderlerin işi, yasaların herkes tarafından onaylanmasını sonra da bu yasaların uygulanmasını sağlamak (...)

Bu sistemde gerçek şef yasanın kendisidir." (Liderler ve Diğerleri, "Gerçek şef yasanın kendisidir", s. 22-23).

"(...) liderler şef ya da başkan olmak için izin almak zorundalar.

Başbakan; en güçlü, en zeki, en büyük ... ya da sınıf birincisi olduğu için ülkenin lideri değil. Bütün bunların başbakan olmasıyla hiç ilgisi yok. Lider olmasının tek nedeni halkın ona lider olma izni vermesi, onu seçmesi." (Liderler ve Diğerleri, "Başkan olma izni", s. 24).

Kitapta, insanın önce kendisinin lideri olması gerektiğinden bahsedilmektedir. Önemli olan, bir kimsenin kendini tanıması, arzu ve isteklerinin farkında olması; duygu, düşünce ve davranışlarını kontrol edebilmesidir. Böylece insanlar önce kendilerini ardından diğerlerini yönetmeyi başarırlar:

"Kimi zaman şef ya da başkan; kızgınlık, korku, arzu ya da gösteriş merakıdır. 'Yenik düştüğümüz şeyler' aslında bizim yerimize karar verenlerdir (...)

Eğer yönetmeyi seviyorsak, eğer şef olmak istiyorsak her zaman yönetebileceğimiz biri vardır: Kendimiz.

Hem kendimizin şefi bile olmayı başaramıyorsak nasıl başkaları için iyi bir lider olabiliriz ki?" (Liderler ve Diğerleri, "Kendi kendimin efendisi", s. 38).

4.1.14. Başarı ve Başarısızlık

ÇÇF serisinin on dördüncü kitabı *"Başarı ve Başarısızlık"*ta günlük yaşamdan örneklerle başarı ve başarısızlık kavramları tartışılmaktadır. Kitap iletiler açısından zengin bir içeriğe sahiptir.

Yazar, ekonomik açıdan çok iyi durumda olan, ticari başarıya sahip insanların diğerleri tarafından "mutlu" kabul edildiğini ancak ticari başarı ile mutluluk arasında bir ilişki olmadığını ifade etmektedir:

"(...) ticari başarı olarak adlandırılan başarı, mutluluğu garantilemez. Dünyaca ünlü yıldızların bazıları intihar eder, bir kısmı uyuşturucudan uzak duramaz, kimileri bir aşk acısından diğerine savrulur durur (...) Başarının yarattığı fırtınalar kişiyi gerçeklerden ve diğer insanlardan çok uzaklara savurabilir. Bunlara karşı koyabilmek için güçlü -ama gerçekten güçlü- olmak gerekir." (Başarı ve Başarısızlık, "Başarıyı yaşamak", s. 6).

"Gümmm! Pat! Okulda başarısızlık" başlıklı bölümde akademik başarının önemine değinilirken akademik anlamda başarı sağlayamamanın hayatın sonu olmadığı, kişilerin farklı yetenekleri ve başarıları olabileceği anlatılmaktadır:

"Okulda başarısızlık! Çok can yakan, yüzümüze bir tokat gibi inip kendimizi değersiz hissetmemize neden olan (...) Bize kendimizi beceriksiz hissettiren iki sözcük.

Ne konuda beceriksiz? İyi okumak, iyi yazmak, iyi hesap yapmak (...) Oysa gitar çalmayı öğrenmek, herkesi gülmekten kırıp geçiren piyesler yazmak, 3 dil konuşmak ... gibi konularda çok becerikli olabiliriz pekâlâ.

(…) Okulda başarısızlık, ömür boyu başarısızlığa mahkûm olduğumuzu göstermez." (Başarı ve Başarısızlık, "Gümmm! Pat! Okulda başarısızlık", s. 6-7).

"Kapkaranlık bir tünel" ve *"Önüne baksana!"* örneklerinde ise kişilerin başaracaklarına inanmaları için diğerlerinin de onlara inanmasının önemi üzerinde durulmaktadır:

"Kendimizi sürekli başarısız hissetmek, kapkaranlık bir tünelde yürüdüğümüzü ve bütün yaşamımız boyunca da orada kalacağımızı sanmaya benzer. Böyle zamanlarda tünelden çıkabileceğimizi düşünen, bize inanan birine ihtiyaç duyarız." (Başarı ve Başarısızlık, "Kapkaranlık bir tünel", s. 8).

"(…) 'Evet, evet, ayağını yere hiç koymadan en az iki metre gittin, aferin! Hadi, biraz daha gayret, önüne bak, ileri doğru, işte böyle. Çok yeteneklisin, bugünlük yeterince ilerledin bile. Gidip birer sıcak çikolata içelim, yarın sabah yeniden geliriz. Yarın patikanın sonuna kadar hiç durmadan gideceğine adım gibi eminim…'" (Başarı ve Başarısızlık, "Önüne baksana!", s. 10).

Kitapta ele alınan bir düşünce ise başarının yolunun, başarısızlıktan geçtiğidir. İnsanlar başarısızlıklarından çıkardıkları dersler neticesinde başarıya ulaşırlar. Başarısızlık, insanlara neyi nasıl yapmaları ya da yapmamaları gerektiğini göstermektedir:

"(…) Bütün başarısızlıklar, doğru ayarı bulmamıza yardımcı olur; neyin yolunda gitmediğini göstererek neyin işe yarayacağını keşfetmemizi sağlar.

(…) karşılaştığımız her başarısızlıkta kendi kendimize soru sormaktan kaçarsak, her seferinde sorunları görmeyi reddedersek, şansımızı yaratmak için doğru hamleleri yapamayabiliriz." (Başarı ve Başarısızlık, "Suna her şeyden vazgeçiyor, Kaan çözüm arıyor, Cem unutuyor", s. 16-17).

"(…) Karşılaştığımız başarısızlıklar bize; yolunda gitmeyenler, değiştirmemiz ya da tamamen vazgeçmemiz gereken şeyler hakkında pek çok bilgi verir." (Başarı ve Başarısızlık, "İyiliğimizi isteyen bir dost…", s. 21).

"Başarı ve Başarısızlık" kitabında iletilmek istenen düşüncelerden bir diğeri ise gerçek başarının, kişinin kendi hedeflerine, isteklerine ulaşması olduğudur. Asıl başarı diğerlerinden

iyi olmak, başkalarını geçmek değil; insanın kendini geliştirip kendi hedeflerine ulaşması, kendisi için önemli bir şeyi gerçekleştirmesidir:

> *"(…) Bütün yarışçılar tarafından geçilmek umurunda bile değil, birinciden çok sonra bitişe ulaşmayı da hiç dert etmiyor. Onun için önemli olan, özellikle dağ etaplarında yorgunluktan yıkılmamış, yarışı terk etmemiş ve kendini zorlayarak sonuna gelmiş olması." (Başarı ve Başarısızlık, "Başarısızlık mı, başarı mı?", s. 27).*

> *"(…) Güzellik kraliçesi seçilmek kendi hedefi değil. Dolayısıyla bu başarı da onun başarısı değil. Söz konusu olan annesinin hayali yani onun başarısı değil. Söz konusu olan annesinin hayali, yani onun başarısı.*
>
> *(…) Bu başarısızlık Suzan'ı mutsuz etmiyor. Nedenini anlamak zor değil. Güzellik kraliçesi seçilmek onun hedefi değil. Dolayısıyla başarısızlık da onun başarısızlığı değil. Bu yalnızca annesinin başarısızlığı." (Başarı ve Başarısızlık, "Umurumda değil!", s. 30-31).*

4.1.15. Haklar ve Ödevler

Serinin on beşinci kitabı olan "Haklar ve Ödevler"de yazar, günlük yaşamdan örneklerle hak ve ödev kavramlarını değerlendirmektedir.

Kitabın temel iletisi, insanların bir arada yaşamalarından dolayı birbirlerine karşı sorumlu olmalarıdır. Bu durum onlara bazı ödevler yüklerken haklar da tanımaktadır.

Toplumsal düzenin sağlanabilmesi için birtakım kurallar, yasalar oluşturulmuştur ve insanlar bu kuralları yerine getirmekle yükümlüdürler. Aksi takdirde sahip oldukları haklardan mahrum kalabilirler:

> *"Jülide okula tek başına gidiyor.*
>
> *'Elbette gider. Jülide okula yalnız gitmeye bayılıyor; kendisiyle nasıl gurur duyduğunu bir görsen! Üstelik, okul o kadar da uzak değil ve Jülide gerçekten çok dikkatli.'*
>
> *'Benim ülkemde olsa tek başına okula gitmesine izin vermezdim. Bizde liseye giderken bile çocuklara her zaman eşlik edilir.'*

Sözü edilen ülkede sürücüler çok hızlı araba kullanıyor; hız sınırı yok, trafik ışıkları çalışmıyor ne zaman karşıya geçilebileceği kestirilemiyor ne yaya geçidi var ne de kaldırım…

Jülide'nin ülkesindeyse kullar var, Jülide de onları biliyor. Yaya geçidinden geçmesi gerekiyor, kırmızı ışıkta durmak zorunda olduğundan geçme hakkı ona ait, yeşil ışıkta geçme hakkı sürücülerde olduğundan onun beklemesi gerekiyor…

Bu durumda Jülide'nin neden okula yalnız gitmekte özgür olduğunu anlıyoruz. Jülide hem kendisinin hem de sürücülerin sahip olduğu haklar ve yerine getirmeleri gereken ödevler sayesinde özgür.

Başkalarının hiçbir ödevi olmazsa benim de hiçbir hakkım olmaz. Hiçbir hakkım olmazsa da hiçbir özgürlüğüm olmaz." (Haklar ve Ödevler, "Yeşil ışık, kırmızı ışık", s. 14-16).

Evrensel düzeyde de ortaya konan kurallar ve yasalar vardır, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gibi. Amaç dünya insanları arasındaki eşitsizliği gidermek, herkesin hakkını korumak ve ödevlerini belirlemektir:

"Her bireyin yaşamaya hakkı vardır. Buna 'yaşama hakkı' denir.

Bu ne demek? Yaşarız, yaşamayız; bu bir hak meselesi değildir. Yaşamak için izin isteyecek değiliz herhalde? Hem sonra kimden isteyeceğiz ki? Ya da ne zaman isteyeceğiz? Yaşamak için bir haktan söz etmek niye?

Çünkü dünya tarihi boyunca bazı insanlar başkalarının elinden bu hakkı almıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Naziler milyonlarca insanı Yahudi, siyah, engelli, akıl hastası, komünist, sendikacı, çingene… diye öldürdü. Naziler onların yaşama haklarını ellerinden aldı.

Her bireyin yaşamaya hakkı vardır. İnsanlar bu hakkı yazıya dökmüşlerdir. Buna "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" denir; bütün insanların, insan oldukları için sahip olmaları gereken hakları sıralayan bir bildirgedir bu: özgürlük, güvenlik, sağlık, beslenme, giyinme, barınma…" (Haklar ve Ödevler, "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi", s. 36-37).

Hak ve ödevlerin her zaman yazılı olmasına gerek yoktur. İnsanlar yazılı olmasa da zaman zaman kendi aralarında sözleşmeler oluştururlar. Bu durumda sözleşmeye taraf olanlara bazı yükümlülükler düşmektedir. Kimi zaman insanlar kendi kendilerine de sorumluluk yüklerler. Hedefleri vardır ve bu nedenle kendilerine birtakım ödevler verirler:

> *"(…) Sırrı duymadan önce Mehmet'in Mari'ye karşı hiçbir ödevi yoktu oysa artık var. Bu ödevi kendi seçti.*
>
> *Genellikle ödevlerin yalnızca başkalarından geldiğine bir patron, bir öğretmen, bir polis, bir yargıç ya da ailemiz tarafından bize dayatıldığına inanırız. Ama aslında düşününce kendi kendimize de birçok ödev yarattığımızı anlarız. Kendi kendimize ödevler veririz ve bunu özgürce yaparız.*
>
> *(…) Mehmet'le Mari arasında bir anlaşma var: Mari bir sırrını anlatıyor, Mehmet de bu sırrı saklıyor. Bu anlaşmaya bir sözleşme de denebilir. Mehmet'le Mari hiçbir şey yazmadılar, birbirlerine karşı yükümlülük altına girdikleri hiçbir kâğıt imzalamadılar yine de aralarında bir sözleşme var." (Haklar ve Ödevler, "Mari'nin sırrı…", s. 18-20).*
>
> *"'Hayır, teşekkürler; sinemaya gelmeyeceğim, evde kalıp çalışacağım. Biliyorsun, bu yıl yalnızca cumartesi akşamları dışarı çıkıyorum.' Mirka, telefonu kapatıp masasına oturuyor. Akşam yemeği için kısa bir mola vererek 22.30'a kadar çalışacak (…)*
>
> *Akşam yemeğinde herkesi şaşırtan bir olay oluyor: Mirka'nın kız kardeşi Katya, doğum günü için istediği spor ayakkabılardan vazgeçtiğini açıklıyor. 'Ama Katya, aylardır o ayakkabıları sayıklıyordun!' diyor şaşıran babası. 'Televizyonda bir haber gördüm. O ayakkabıları üreten fabrikada 7 yaşında çocukların çalıştırıldığını söylediler. Bu iğrenç!'*
>
> *Mirka ve kardeşi Katya'nın ortak bir özelliği var: Kendi haklarını ve ödevlerini kendileri belirliyorlar." (Haklar ve Ödevler, "İşte, istediğim şey!", s. 22-23).*

4.1.16. Ben ve Başkaları

"Ben ve Başkaları" ÇÇF serisinin on altıncı kitabıdır. Bu kitapta yazar, yaşamın içinde yer alan duygular ve durumlardan hareketle okuyucuya ben kavramını ve "ben"in diğerleriyle ilişkisini sorgulatmaktadır.

İnsan toplumsal bir varlıktır. Diğerleriyle yaşar ve onlara ihtiyaç duyar. Bir kimse, kendini tanımlarken başkalarının onun hakkındaki düşüncelerinden faydalanmaktadır:

"'Alara bize kendini tarif edebilir misin?'

'Evet, tabii. Siyah saçlarım, yeşil gözlerim var…'

'Hayır, sormak istediğim şu: Kişiliğini tanımlayabilir misin?'

'Aa tamam, komiğimdir…'

'Nereden biliyorsun?'

'Çünkü çevremdekileri güldürüyorum!'

'Tamam, devam et.'

'Cömert olduğumu düşünüyorum.'

'Peki, bunu nereden biliyorsun?'

'Arkadaşlarım öyle diyor. Hatta bunu benim en önemli özelliğim olduğunu düşünüyorlar.' (…)

Alara, dış görünüşünü tarif etmek için bir aynaya bakabilir. …

Kişiliğini anlatmak içinse başkalarına bakıyor. Arkadaşlarına, ailesine, öğretmenlerine, sevgilisine…" (Ben ve Başkaları, "Alara'nın aynası", s. 5-6).

Kimileri, sadece kendi görüşlerinin ve inançlarının doğru olduğuna inanmaktadır bu nedenle diğerlerinin yaşayışlarına, inançlarına, görüşlerine saygı göstermezler. Bu yaklaşım doğru değildir, her insanın kendi doğruları vardır. İnsanlar arasındaki farklılıklar göze batarken ortak noktaları görmek zordur. Ortaklıkları bulmak için çaba göstermek gerekir:

"(…) Yeni gelen farklı, çok farklı.

Büyük Merkez'in sakinleri tek bir giyinme, tek bir konuşma, tek bir yeme tarzı falan olduğunu düşünüyorlar: Onların tarzı.

Büyük Merkez ülkesinde yabancılar (…) sevilmiyor. O ülkelerden gelen yabancılar görmezden geliniyor, küçümseniyor, kovuluyor.

(…) İnsanoğlunun nasıl olması gerektiğini örnekleyen tek bir insan ya da topluluk yoktur. İnsan olmanın binlerce farklı biçimi vardır." (Ben ve Başkaları, "Büyük Merkez", s. 9-10).

"(…) Bay A ve Bay B'nin dünyasında yağmur dansçıları yok. Onların dünyasında yağmurun nasıl oluştuğunu bilim açıklıyor (…)

Bay A, yağmur dansçısına bakıp gülüyor. Saçmalık! Bay A, bu dansçının evrimleşmemiş, ilkel bir insan olduğunu düşünüyor.

Bay B, yağmur dansçısına bakıp gülüyor ve düşünüyor. Bu dansçının dans etmenin yağmuru getireceğine niçin inandığını anlamaya çalışıyor. Bay B, yağmur dansçısının bir bildiği olduğunu, bu davranışı açıklayan bir neden olması gerektiğini düşünüyor." (Ben ve Başkaları, "Yağmur dansçısı", s. 16-17).

İnsanların davranışlarında, görüşlerinde, dillerinde ait oldukları kültürün izleri vardır. Zaman içerisinde değişen sosyokültürel yapı, toplumsal roller üzerinde etkilidir:

"Sarp'ın büyük dedesi Süleyman, çocuklarıyla hiç ilgilenmemişti. Yemekten önce alınlarına birer öpücük kondururdu, o kadar. 1870'lerdi, yapacak önemli işleri vardı. Üstelik çocuklar, kadının işiydi.

Sarp'ın dedesi Salih'in 6 çocuğu oldu. O da çocuklarıyla pek fazla zaman geçirmedi, özellikle de onlar bebekken. Eşi çocuklarla gayet güzel ilgileniyordu.

(…) Sarp'ın bir oğlu var: 1980 yılında doğan Cenk. Doğumevinde Cenk'e ilk banyosunu Sarp yaptırdı. Evde de onu yıkamaya devam etti, suyun altında oğluna masaj yapardı, Cenk buna bayılırdı (…)

Bugün Cenk'in eşi hamile. Cenk, evde kalıp bebeğe bakmak için patronundan 6 ay izin istedi.

(…) Her insanın içinde doğduğu, büyüdüğü, yaşlandığı ve öldüğü kültürler vardır." (Ben ve Başkaları, "Süleyman'dan Cenk'e – Ne değişti?", s. 18-20).

İnsanlar bize baktığında farklı özelliklerimizi görmektedir; kendi görüşleri, deneyimleri, niyetleri doğrultusunda. Aynı şekilde biz de başkalarını kendimizden yola çıkarak yorumlarız. Bu yorumlar her zaman doğru olmayabilir çünkü herkes birbirinden, herkes bizden farklıdır:

"(…) Herkes ama herkes, bize baktığında farklı bir şey görür (…) Başkasının gördüğü, kişiliğimizin yalnızca bir parçasıdır." (Ben ve Diğerleri, "Somurtkan, soytarı ve çapkın", s. 26).

"Kızarıyor. Demek ki sinirlenecek.

Tüyleri diken diken oldu. Galiba çok korkuyor.

Kekeliyor. Belli ki çok tedirgin…

Birinin kızardığını gördüğümüzde sinirleneceğini nasıl söyleyebiliyoruz? (…) Çünkü bu bizim de başımıza geliyor. Sinirlendiğimizde kızarıyoruz, korktuğumuz anda tüylerimiz diken diken oluyor, tedirginlik hissettiğimizdeyse kekelemeye başlıyoruz (…)

Başkalarının neler hissettiğini anlamak için ister istemez kendimizden yola çıkarız (…)

Yanılabiliriz çünkü başkaları bizden farklıdır." (Ben ve Başkaları, "Yanılabiliriz de…", s. 30-31).

Farklılıklar insanları birbirinden uzaklaştırır ancak önemli olan farklılıklara ön yargıyla yaklaşmamaktır:

"Zeynep, Ela'yı gördüğü ilk günü daha dün gibi hatırlıyor.

Kendi kendine 'Umarım, bu kız benim sınıfımda olmaz, onu görmek bile sinirlerimi tepeme çıkarıyor.' diye düşünmüştü.

Kör talih: Ela onun sınıfına düştü. Zeynep ona katlanıyordu. Ela her zaman sınıfın birincisiydi, sınavlarda hiç yazım hatası yapmıyordu, hep elbise giyiyordu (…)

Zeynep, Kaya'nın havaya kaldırdığı kesekâğıdını yakalamak için zıp zıp zıplarken bir yandan da 'Kaya! Kaya! Beslenmemi geri ver!' diye bağırıyor. Kaçırdı: Kaya paketi Beşir'e, Beşir Mert'e, Mert Kevin'e, Kevin Mahmut'a, Mahmut da Şule'ye attı (…)

Uçan kesekâğıdı, Ela'nın kucağına düşüyor. Ela, Zeynep'in bahçenin bir köşesinde gözleri yaşlarla dolu oturduğunu görüyor. Ona doğru gidiyor. Kesekâğıdının içindeki eciş bücüş poğaçayı ona uzatıp 'Al.' diyor. 'İstersen benim çantamda da meyve suyu var.' (…)

Çok basit bir şeyi sık sık unuturuz: Eğer tanışmazsak birbirimizi tanıyamayız. Bir başkasını tanımak için önce onunla tanışmalıyız." (Ben ve Başkaları, "Biraz portakal suyu?", s. 35-38).

4.1.17. Yaşam ve Ölüm

Serinin on yedinci kitabı olan *"Yaşam ve Ölüm"*de yazar, yaşamdan örneklerle bu iki kavramı çocuğun seviyesine uygun bir şekilde ele almaktadır. Ölüm kavramını, çocuğa korku salmadan, onu incitmeden işlemektedir.

Yazar işe öncelikle yaşam kavramını ele alarak başlamıştır. Canlı ve cansız adlandırmaları arasındaki farkın ne olduğunu sorgulatarak beslenen ve üreyen varlıklara "canlı" dendiğini ve canlıların değişim, gelişim ve yenilik gösterdiğini kavratmaya çalışmıştır:

"Yıldızlar yaşar mı? Kayalar canlı mıdır? Peki ya çimenler? Bir şeyin yaşadığını beslenmesinden anlarız. Çiçekler gün ışığını emer ve yağmur sularını içerler. Su, hava ve ışıkla beslenip büyürler.

Bir varlığın yaşadığını çoğalmasından yani başka canlılar üretebilmesinden de anlarız. Bir çakıl taşı başka çakıl taşları üretemez." (Yaşam ve Ölüm, "Bir şeyin yaşadığını nasıl anlarız?", s. 3-4).

Canlıların beslenip üredi̇ğini ifade eden yazar, beslenme eyleminin bir başka canlının yaşamına son vermek olduğuna dikkat çekerken bunun doğal bir döngü olduğunu anlatmaktadır. Ayrıca her yaşamın, canlının, eşit düzeyde öneme sahip olmadığından bahsederken kimi canlıların yaşamına düşünmeden son verildiğini ancak bu eylemin de bir gerekçeye dayanması gerektiğini vurgulamaktadır:

> *"(…) Mantarlar canlı varlıklardır: Beslenirler ve başka mantarlar üretirler. Onları yemek için topraktan kopardığımızda öldükleri doğrudur ama Osman ve Mualla katil değiller, yaşamak için yemeye ihtiyaçları var, hepsi bu.*
>
> *Bütün canlı varlıklar başka canlıları yiyerek beslenirler. Yani onları öldürürler. Buna 'yaşam döngüsü' denir." (Yaşam ve Ölüm, "Mantar katliamı", s. 7).*
>
> *"(…) Sivrisineğin yaşamı kimsenin umurunda değil. Köpeğinki ise önemli. Buradan da anlıyoruz ki yaşamların hepsi aynı değere sahip değil. Kimse sivrisinekleri sevmiyor.*
>
> *Murat bütün zamanını sivrisinekleri öldürmekle geçirse ve zevk için onların kanatlarını koparsaydı bunu tuhaf bulurduk ama kendini korumak için sivrisineği öldürüyorsa sorun yok.*
>
> *(…) Aslında her yaşamın bir değeri vardır. Yalnızca, herkes için aynı değerde değillerdir, sorun da budur." (Yaşam ve Ölüm, "Pis sivrisinek, cici köpek", s. 11).*

Her canlının yaşamının değerinin aynı olmadığını ele alan yazar, canlılar arasında yaşamı en kıymetli olan varlığın insan olduğunu vurgulamaktadır çünkü insan yaşamı tek ve biriciktir. İnsanlar düşünerek, iradeleriyle hareket ederler; insanların farklı zevkleri, düşünceleri, istekleri ve kararları vardır bu nedenle de yaşamları birbirlerinden farklıdır:

> *"(…) Bir çiçeğin hayatını şöyle anlatabiliriz: Sarı benekli ve kırmızı renkli bu çiçek, 2 haftada büyüyor, 15 taçyaprağı var ve çok çabuk soluyor.*
>
> *Yeleli bir aslanın yaşamından söz ediyorsak şöyle deriz: Hızlı koşar, büyük pençeleri vardır, ceylanları yer, kürkü çok güzeldir, dişi bir aslanla küçük yavrular yapar…*

Ama bir insanın hayatını şu şekilde anlatamayız: Yumurta ve balık yer, zürafadan daha yavaş ama karıncadan daha hızlı koşar, iki ayak üstünde yürür, yaşlanınca cildi kırışır…

Bunun yerine şöyle deriz: Müzik dinlemeye bayılır, Jülyet'i sever, en iyi arkadaşı gidince ağlar, çocuğu yüzünü buruşturduğunda güler…

Bütün bunlar yaşamımızı, bir bitkinin ya da bir hayvanınkinden farklı kılarak insan hayatı yapar. İşte bu yüzden insan hayatının değeri başka hiçbir yaşamınkiyle kıyaslanamaz." (Yaşam ve Ölüm, "İnsan hayatı", s. 14-15).

"(…) İnsanın hayatı hayvanlarınkine benzemez çünkü insanoğlu kendi hayatını kendisi yönlendirir, karar veren kendisidir. İstediği yolu seçmekte özgürdür. Her insanın hayatı farklıdır, herkes kendi yolunu seçer." (Yaşam ve Ölüm, "İnsan kendi hayatını yönlendirir", s. 17).

Herkesin hayatının farklı olduğunu vurgulayan yazar, kişilerin birbirlerinin hayatında izler bıraktığını ve hatta yaşamda da izler bıraktığını ifade etmektedir. İnsanların bir gün yaşamları son bulsa da bu izlerle yaşadıklarını anlatmaktadır. İnsanlar kimilerinin anılarında yaşarlar, hayatta eserler bırakırlar ve yıllar sonra bile bu bıraktıkları eserler diğerleri tarafından ilgiliyle takip edilir:

"(…) Martin, Bora'nın gözlerinin mavi mi, yeşil mi, kahverengi mi; saçlarının kıvırcık mı, düz mü olduğunu söyleyemiyor ama Bora'nın kahkahalarını, birlikte nasıl korktuklarını, başkalarına şaka yapmanın ya da onları gıcık etmenin zevkini anımsıyor.

(…) Bir insan öldüğünde ölen onun bedenidir. Kişiliği asla ölmez. O, var olmaya devam eder. Tıpkı Bora'nın, Martin'in anılarında yaşaması gibi ölen insanın kişiliği de başkalarının anılarında yaşar." (Yaşam ve Ölüm, "Bir anı, bir kişilik…", s. 19-20).

"(…) Picasso öldü. Onun, içinde var olabileceği bir bedeni yok artık. Ama çizimleri, tabloları sayesinde hâlâ yaşıyor. O, dünyaya kendinden bir iz bıraktı, kişiliğini taşıyan bir iz.

Her insan ardında iz bırakır, herkesin izi farklıdır çünkü herkesin hayatı farklıdır." (Yaşam ve Ölüm, "Bir kişilik, bir iz…", s. 21).

Ölümün, yaşamın bir gereği olduğunu sezdirmeye çalışan yazar; okuyucuyu korkutmadan, ürkütmeden, üzmeden yaşamın olağan seyrinde ilerleyebilmesi ve hayattaki değişikliklere, yeniliklere ayak uydurmakta zorluk yaşanmaması için ölümün gerekliliği üzerinde durmaktadır:

> *"(…) Taş ölmez çünkü değişmez. Ölmez çünkü cansızdır. Değişen, büyüyen, yeşeren her şeyse ölür. Canlı her şey ölür. Bunu söylemek tuhaf ama yaşadığımız için ölürüz!" (Yaşam ve Ölüm, "Neden ölürüz?", s. 24).*
>
> *"(…) Hatu avdan dönüyor ve babasına sinirleniyor: 'Baba, şu kemikleri yontmayı bırak, artık bıçak denen bir şey var.'*
>
> *Baba üzülüyor, mamutların kemiklerini yontmayı öğrenmiş bir kere, bunu neden değiştirsin ki? Yeni bıçakları kullanmakta zorlanıyor.*
>
> *Hatu ateş yakmak için taşları birbirine sürterken babası ona kötü kötü bakıyor, ceylanı çocukluğundaki gibi çiğ yemeyi tercih ederdi. O sırada Hatu'nun kızı İrza geliyor ve bağırıp çağırmaya başlıyor: 'Öff! Bu ateşin hazır olması saatler alır, üstelik her yer duman olacak. Benim eve gelip ceylanı elektrikli fırında pişirin.'*
>
> *Hatu'nun keyfi kaçıyor çünkü ateş yakmayı bildiği için gurur duyuyor. İrza'yla kavga etmemek için ceylanı sırtlayıp kızının arabasının arkasından koşmaya başlıyor çünkü duman tüküren o gürültülü şeye binmesi söz konusu bile olamaz.*
>
> *Eve vardıklarında İrza'nın çocukları öfkeleniyor: 'Az önce pizza söyledik, yüzyıllardır ceylan yenmediğini bilmiyor musunuz?*
>
> *Evet, kimse ölmeseydi yeryüzünde çok çok fazla insan olacağını kavramak tabii ki zor değil! Ama böyle bir durumda en büyük sorun, değişimleri kabullenmek olurdu." (Yaşam ve Ölüm, "Ya kimse ölmeseydi?", s. 25-27).*

Yazar kitabın sonlarında insanlardaki ölüm korkusunun nedenini açıklamaya çalışmaktadır. İnsanlar sevdikleri birinin ölmesinden korkarlar çünkü onlar olmadan yaşamak istemezler. İnsanların kendi ölümlerinden korkup korkmamaları ise hayatlarını nasıl geçirdikleriyle ilgilidir. Yazar, yaşamlarını kendi istekleri ve kararları doğrultusunda sürdürenlerin ölüm korkusu yaşamadığını ifade etmektedir:

"Sevdiğimiz kişilerle olmak hayattaki en büyük keyiftir. Sevdiklerimiz yakınımızda değilse pek de mutlu olamayız. Dönüşlerini sabırsızlıkla bekleriz. Bu nedenle sevdiklerimizin ölmesinden korkmamız çok doğaldır çünkü ölen, artık sonsuza dek yoktur. Dönüşü imkânsızdır. Çocuklar, yetişkinler, yaşlılar, kısacası herkes sevdikleri olmadan yaşamaktan korkar. Aslında korkutan, ölüm değildir. Korkutan, sevdiklerimizden ayrı yaşamaktır. (Yaşam ve Ölüm, "Sevdiğimiz insanların ölmesinden korkarız", s. 34).

"(…) Ölüm anında Cem ve Aylin gibi olanlar vardır: Hazır insanlar.

Yaptıklarından memnun, yaşamlarını özgürce yönlendirmiş olanlar, hayallerine ve amaçlarına ulaştıklarını hisseden insanlar, arkalarında iyi bir iz bıraktıklarını bilenler…

Bazıları Rober gibidir: Panik içinde.

Rober, büyük gecenin tarihini düşünmemişti hatta onu unuttu. Ölümün varlığını unutup sonsuza dek yaşayacağımıza inanabiliriz. Gideceğimiz yönü ve yaşamımızın anlamını belirlemeksizin kendimizi hayatın akışına bırakırız. Ölüm gelince de paniğe kapılırız (…)

Kimileri de Hektor gibidir: Pişmanlık dolu.

Hektor ne yapmış olması gerektiğini düşünüyor. Gerçekten istediğini yapamadı. Ölüm geldiğinde bazı insanlar zamanı geriye almayı, her şeye baştan başlamayı ister ama artık çok geçtir. (Yaşam ve Ölüm, "Peki ya kendi ölümümüz?", s. 36-37).

4.1.18. Beden ve Akıl

ÇÇF serisinin on sekizinci kitabı olan *"Beden ve Akıl"*da yazar, yaşamdan örnekler üzerinden beden ve akıl arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Yazarın iletmek istediği asıl düşünce, insanların bedensel özelliklere takılıp aklın önemini göz ardı etmesidir.

Yazar kitaba, aklı başında olan ve olmayan insanın davranışlarından fark edilebildiğini anlatan örnek olaylarla başlamıştır. Panik anında sağduyu ile davranan kişilerin aklı başında insanlar oldukları ifade edilmektedir:

"(…) Toni'nin öfkeden deliye döndüğünü, kontrolünü yitirdiğini, aklını oynattığını düşünüyor.

Akıl; dokunulan, kokusu alınan bir şey değildir ama yerinde değilse, biri onu yitirdiyse bu hemen fark edilir!

(…) Seçil soğukkanlılığını korudu, itfaiyeyi aramayı akıl etti.

Akıl; dokunulan, kokusu alınan, gözle görülen bir şey değildir ama yerinde olduğunda kendini hemen fark ettirir." (Beden ve Akıl, "Bir var bir yok", s. 3-4).

İnsan aklı sayesinde hayaller kurar ve olduğu ortamdan uzaklaşabilir. Akıl insana zamandan kopabilme şansı vermektedir:

"(…) Akıl bizi içinde bulunduğumuz andan çıkarabilecek kadar güçlüdür. Zamanda geriye gitmemizi ya da birdenbire geleceğe ışınlanmamızı sağlar. Akıl bizi buradan, olduğumuz yerden alıp bambaşka yerlere götürebilecek güce sahiptir." (Beden ve Akıl, "Akıl tatilde", s. 7).

Genellikle insanları ilk anda birbirlerine çekenin fiziksel özellikler olduğu; düşüncelerin, zevklerin ikinci planda kaldığı ifade edilirken aklın, insanların gerçekte kim olduklarını belirlediği vurgulanmaktadır:

"(…) Müge, Arda'nın konuşma tarzına bayılıyor; onu akıllı, eğlenceli, kültürlü buluyor. Arda'nın güzel yeşil gözlerine bakarken 'Bizim lisedeki geri zekâlılardan ne kadar farklı biri.' diye düşünüyor. O sırada Müge boy seviyesine geldiğini hissediyor, sudan çıkıyor. … Kumsala ulaştığında Arda'yla konuşmak için arkasına dönüyor ve nutku tutuluyor. Şok! Arda ayakta, ayak bileklerine kadar sudan çıkmış. Müge hayatında hiç bu kadar kısa boylu birini görmemişti. Arda'nın boyu ancak 8 yaşında bir çocuğunki kadar.

(…) Müge, Arda'ya telefon numarasını vermek isteyip istemediğinden artık o kadar emin değil." (Beden ve Akıl, "Müge ve Arda", s. 12-13).

"Bazen karşımızdaki kişinin sınırında dururuz. Birkaç santim kısa kaldığı, çok kilolu göründüğü, kel ya da çok sivilceli olduğu, yeterince şöyle olmadığı ya da fazla böyle olduğu için… Tam sınırda dururuz. Daha ileri gitmez, o kişinin

aklına, gerçekte olduğu kişiye yaklaşmayız." (Beden ve Akıl, "Karşımızdakinin sınırında durmak", s. 14).

İnsan her şeyden şüphe edebilir ancak tek bir şeyden şüphe edemez: Düşünüyor oluşundan. İnsan aklı sayesinde düşünür ve var olur:

"Evet, çalar saatimin var olmadığını düşünebilirim. Hatta çevremdeki hiçbir şeyin var olmadığını düşünebilirim. Hatta ve hatta bir bedenimin olmadığını bile düşünebilirim.

İnandığım her şeyin yanlış olduğunu düşünebilirim. Tek bir şey dışında: Düşünmediğimi düşünemem.

Bu mantıklı: Düşünmediğimi düşünürken bile düşünüyorum.

Yanılmaya imkân yok: Düşünüyorum, düşündüğümü biliyorum.

Eğer düşünüyorsam demek ki varım.

Yanılmak imkânsız: Var olduğumu biliyorum." (Beden ve Akıl, "Teşekkürler akıl", s. 16-17).

Akıl, insanın kim olduğunu belirler. Hafızasını yitirmiş bir insan artık kimdir, ne yaşamıştır hiçbir şeyi bilmez ancak dış görünüşünü değiştiren biri yine aynı kişidir çünkü anıları, düşünceleri yerli yerindedir:

"(...) Hafızasını yitiren bu adamın yaşadığı korkuyu tahmin etmek zor değil. Bu bacaklar, bu kollar, bu kafa ona ait; peki ama o kim?

Her şey silinmiş, aklı bomboş. Kaybolmuş, kendi kendini kaybetmiş. Baran artık kim olduğunu bilmiyor." (Beden ve Akıl, "Baran Berk de kim?", s. 18-19).

"(...) Can bedenini, yüzünü değiştirdi; vücudunun tamamı farklılaştı. Yine de o kendini tanıyor, gerçekte kim olduğunu biliyor.

Bedenim benimdir ama ben, bedenimden ibaret değilim." (Beden ve Akıl, "Can kim?", s. 19-20)

İnsan bedenden ibaret değildir ancak insanlar birbirlerini fiziksel özelliklerine göre tanımlamaktadır. Kimi zaman bu tanımlamalar hoşa gitmez, insanların içe kapanmasına neden olur, davranışlarını sınırlandırır ancak tüm bu kalıpların dışına çıkmak yine insanın elindedir:

> *"(…) başkaları için her şeyden önce birer bedeniz. Şeffaf olamayacağımıza ya da ıssız bir adada tek başına yaşayamayacağımıza göre yapacak bir şey yok. Tıpkı nesneler ve şeyler gibi biz de bakılan, yargılanan, sınıflandırılan bedenleriz.*
>
> *(…) nesne olup olmamaya karar vermek Lora'nın elinde. Ağabeyinin bakışının onu kapattığı hapishanede kalıp kalmamak Lora'ya bağlı (…)*
>
> *Bir kolumuzun eksik olmasının aktörlük yapmamızı önlemediğine, kekemeliğin siyaset yapmamızı engellemediğine ve çok güzel olmanın podyumlarda boy göstermemizi zorunlu kılmadığına karar vermek elimizde.*
>
> *Başkalarının gördüğü şey olmamakta özgürüz." (Beden ve Akıl, "Bir hapishane… ama kapıları ardına kadar açık", s. 25-26).*

İnsanlar beden sağlığına dikkat ederken aynı özeni akılları için göstermemektedir. Yazar, okuyucuyu bu konuda duyarlılaştırmaya çalışmaktadır:

> *"(…) Bedenimize iyi bakmayı öğreniriz; beslenme kurallarını bilir, şekerli, yağlı yiyeceklere dikkat ederiz.*
>
> *Peki ya aklımıza iyi bakmanın yollarını öğreniyor muyuz? Bay Grego'nun nasıl bir tehlike altında olduğu konusunda bir fikrimiz var mı? Hayal gücünün azalması! Merakın eksilmesi! Karar almada zorluk! Hayallerin yok olması! Düşüncelerin durması! Başkaları tarafından kullanılma tehlikesi! İsteklerin kaybolması!" (Beden ve Akıl, "Çikolata, fıstık, televizyon", s. 31).*

Akıl ya da bedenin birbirlerine üstünlüğü söz konusu değildir. Akıl bedeni yönlendirirken aklın sağlıklı çalışabilmesi için de bedenin işleyişinde bir aksaklık olmaması önemlidir:

> *"(…) Eğer Toni iyi uyumuş olsaydı, arabasında uzun süre kapalı kalmasaydı, açlık ona eziyet ediyor olmasaydı, kamyon şoförüne kesinlikle saldırmazdı.*

Açlık, susuzluk, yorgunluk, acı, soğuk, sıcak… bunlar bedeni ele geçirdiğinde aklı yer kalmaz. Beden denetimi ele alır; duyular her şeyi yönetmeye başlar. Aklın çalışabilmesi için bedenin iyi işlemesi gerekir.

(…) Kim düşünüyor, kim karar alıyor, kim kafayı çalıştırıyor? Akıl mı? Beden mi? İkisi birden." (Beden ve Akıl, "Yürürken düşünmek", s. 33-34).

İnsan aklı ermediği kurallardan sorumlu tutulmaz. Nezaket kuralları bu kurallardan biridir. Küçük bir çocuk nezaket kurallarından muaftır çünkü henüz bu kuralları idrak edebilecek düzeye gelmemiştir:

"(…) İpek'in masada geğirmesine izin yok. Üstelik ondan pırtını tutması, dik durması ve esnerken eliyle ağzını kapaması falan da bekleniyor. Oysa bunların hiçbiri Ayça'dan istenmiyor. O henüz çok küçük ama kısa süre sonra o da bedenine söz geçirmeyi öğrenecek. Nezaket, insanların canını sıkmak için konan kurallar demek değildir. Nezaket, aklı göstermenin bir yoludur." (Beden ve Akıl, "Masadan kalk!", s. 37).

4.1.19. Zaman Çok ve Zaman Yok

ÇÇF serisinin on dokuzuncu kitabı *"Zaman Çok ve Zaman Yok"*tur. Yazar, serinin bu kitabında "Zaman nedir, zamanın insan hayatındaki etkisi nasıldır?" sorularına yanıt oluşturacak örnek olaylar üzerinden zaman kavramını değerlendirmektedir

Yazar, günlük hayatta çokça duyduğumuz acele et, çabuk ol vb. söylemler ile acele edersen yaptığın iş düzgün olmaz, daha yavaş olsaydın hata yapmazdın gibi ifadeler arasındaki çelişkiyle kitabına başlamıştır. Bu karşıtlık çocuğun konuya dikkatini çekebilmek için uygundur. Yazar, zamana yönelik bu karşıtlığın ardından zamanın ne olduğunu ele alırken zamanı, yaşanan değişiklikler ve yenilikler olarak nitelendirmektedir:

"(…) Acele etmezsek zaman kaybedeceğimizi söylerler. Bir yandan da hiçbir şeyi aceleye getirmemek önemlidir derler. İşin içinden çıkmak her zaman o kadar kolay değildir." (Zaman Çok ve Zaman Yok, "Yavaş!", s. 5).

"(…) Adamın biri, 20 yıl boyunca uyuyor. Uyandığında çevresindeki insanların değiştiğini görüyor. Kumral olarak karısının saçları ağarmış ve gözlerinin çevresi kırışmış, bisiklet süren oğlu artık araba kullanıyor,

biberondan süt içen kızı şimdi kadehten şarap içiyor, çocukları doğduğunda bahçeye diktiği ağaçlar dev gibi olmuş, köşedeki kafe kapanmış ve yerine bir cep telefonu mağazası açılmış.

Bu adam, çevresindeki insanlar ve şeyler değiştiği için zamanın geçtiğini fark ediyor. Eğer uyandığında karısını, çocuklarını, bahçeyi, sokağı görmeseydi uykuya yattığı günden bu yana o kadar zaman geçtiğini asla anlayamazdı.

Dünyamız sürekli değişir. Zaman değişimdir, dönüşümdür." (Zaman Çok ve Zaman Yok, "Peki öyleyse zaman nedir?", s. 7).

Zamanın yaşamı ve insanları yönlendirdiği, insanların zamana göre hareket ettikleri ve yaşamlarını düzenledikleri ifade edilirken zamansızlığın yaşamdaki düzeni alt üst edeceği vurgulanmaktadır:

"Pazar akşamı saat 19.00, Zeynep televizyondaki yarışmaları seyrediyor. Buna bayılıyor ama keyfi yarı yarıya kaçmış durumda çünkü on beş dakika sonra annesinin ya da babasının gelip televizyonu kapatmasını ve ödevlerini yapmasını söyleyeceğini biliyor. Bu değişmez bir kural: Ödevler yemekten önce bitecek!

(...) Zeynep kalkıp evde bir tur atıyor, bütün duvar saatlerinin pillerini çıkarıyor, akrep ve yelkovanları 19.10'da durduruyor, kol saatlerini de sakladıktan sonra televizyonun karşısına geçiyor. İşte oldu!

Bu arada Zeynep'in annesi 19.30'da balığı fırından çıkarmayı planlamıştı, pilavınsa 19.40'a kadar pişmesi gerekiyordu. Mutfaktaki saate baktı, 19.10'u görünce de kanepeye kurulup rahat rahat gazetesini okuyacak kadar zamanı olduğunu düşündü. Zeynep'in babası ise 20.00 haberlerini beklerken eve çekidüzen vermeye koyuldu.

Zeynep'in anne ve babası yavaş yavaş işkillenmeye başlıyor. Babası, televizyonda pazar gecesi sinemasının yayınlandığını fark ediyor. Tuhaf! Filmden önce hep 20.00 haberleri olurdu, kaçırmış olması imkânsız! Ayrıca bütün ev yanık kokuyor, pilav tenceresinin dibi tutmuş, kilosu 30 liralık balık fırında kömür olmuş. Bu karmaşa da neyin nesi?" (Zaman Çok ve Zaman Yok, "Şefle dalga geçilmez!", s. 12-14).

Zamanın uzunluğu ya da kısalığı, içinde bulunulan anın nasıl değerlendirildiğiyle ilgilidir. İnsanlar sevdikleri bir işle meşgullerse zaman çabucak geçerken zor ve istenmeyen bir işle uğraşıyorlarsa zaman geçmek bilmez. Çoğunlukla da zamanın nasıl değerlendirileceğine insan kendisi karar veremez, buna karar veren sorumluluklar ve görevlerdir. İnsanın zamanını nasıl değerlendireceğini karar verdiği anlar (boş zamanlar) çok azdır:

> *"(…) Sınıfın köşesinde başkalarını görmeden cezalı geçen 1 saat uzundur! En iyi arkadaşlarla geçirilen 1 saat öğlen arası kısadır! Zor ödevlerle uğraşılan 1 saat çok çok uzundur da sevdiğimiz birine sarılarak geçirilen 1 saat çok kısadır!*
>
> *(…) Yaşadığımız zamanın kendisi değildir. Yaşadığımız zamanı değerlendirme biçimimizdir." (Zaman Çok ve Zaman Yok, "1 saat kısa mıdır, uzun mu?", s. 14-15).*
>
> *"(…) Çiçek Hanım, bir çiçekçi ve işini çok seviyor. Dükkânında taptaze ve güzel çiçekleri olsun diye pazartesi günleri dışında her sabah saat 06.00'da çiçek pazarına gidiyor. Pazarda kamyonetini doldurduktan sonra sabah 09.00'dan akşam 19.00'a kadar açık olan dükkanının yolunu tutuyor. Bütün gün dükkânda duruyor çünkü arada sırada dışarı çıkabilmek için bir satıcı çalıştıracak olanağı yok henüz. Çiçek Hanım, dükkânı kapattıktan sonra ya arkadaşlarıyla buluşuyor ya sinemaya gidiyor ya da doğruca evine dönüyor. Gece 23.00'ten önce yatmaya özen gösteriyor yoksa sabah kalkması çok oluyor.*
>
> *Çiçek Hanım'ın zamanını nasıl geçireceğini işinin belirlediği söylenebilir. Akşam 19.00'dan sonrası hariç. Bu saatten sonra karar veren tamamen kendisi. Günde 4 saat ve her pazartesi tüm gün, zamanını nasıl istiyorsa öyle değerlendiriyor Çiçek Hanım.*
>
> *Kısacası gönlünce geçireceği fazla zamanı yok. Pek fazla 'boş zaman' yok." (Zaman Çok ve Zaman Yok, "Aynı şey yetişkinler için de geçerli mi?", s. 18-19).*
>
> *"(…) Zamanımız hep başkaları tarafından dolduruluyorsa sanki hiç zamanımız yokmuş gibi hissederiz. Bu da gerçek zamanın boş zaman olduğunu*

gösterir." (Zaman Çok ve Zaman Yok, "Doldurulacak zaman, boş zaman", s. 21).

Bir insanın hiç boş vakti yoksa düşünmeye, hayal kurmaya vakti de yok demektir. Düşünmeyen, hayal etmeyen insan yaratıcılığını, üreticiliğini kaybeder:

"(...) Yapacak hiçbir şeyimiz olmayıp da sıkıldığımızda zamanın farkına varırız çünkü böyle durumlarda zaman yavaş, çok yavaş geçer. Sıkılmak, zamanın içinde ne kadar boşluk olduğunu anlamamızı sağlar. Düşünceler de ancak bu boşlukta hareket edecek yer bulur; biz, ancak bu boşlukta hayal kurabiliriz. Levent de bu boş zamanın içindeydi. Bu boş zamanda uçtuğunu hayal edebildi. Babasıyla yapacaklarını tasarlayabildi, geleceği düşünüp istek duyabildi." (Zaman Çok ve Zaman Yok, "Sıkılmak önemlidir", s.23).

Kitapta insanların, genellikle, zamanı verimli geçirmekten kastettikleri zamanı dolu dolu geçirmek, hiç boş zaman bırakmamak olduğu ele alınmaktadır. Ayrıca insanların zaman ve nakit (para) kavramlarını özdeşleştirdiğinden bahsedilmektedir çünkü insanlar zamanları karşılığında para kazanmaktadır dolayısıyla zaman da para da onlar için önemlidir:

"(...) Ve genellikle de çoğu insan için tadını çıkarmak demek, olabildiğince çok şey yapmak demektir. Lunaparkın tadını çıkarmak, sıkılsak bile gün boyunca lunaparktaki hiçbir eğlenceyi kaçırmamaktır. Bütün gün için para ödedik, o halde kalmak gerek. Yoksa kendimizi suçlu hissederiz hem zamanımızı hem de paramızı kaybediyormuş hissine kapılırız." (Zaman Çok ve Zaman Yok, "Yaşamın tadını çıkarmak", s. 29).

"(...) Yetişkinler; fabrikalarda, bürolarda, dükkânlarda, lokantalarda çalışarak ya da tesisatçılık, futbol oyunculuğu, doktorluk, öğretmenlik, kamyon şoförlüğü gibi işler yaparak para kazanır. Yaptıkları iş ne olursa olsun… İşyerinde zaman geçirmeleri, işe vaktinde gelmeleri, yeterince uzun süre işlerinin başında kalmaları, zamanı gelmeden işyerinden çıkmamaları yani onlardan zamanları istenir.

(...) İnsanlar zamanı yalnızca saniyelerle, dakikalarla, saatlerle değil; parayla da ölçerler. İşte bu yüzden de zaman kaybetmekten hoşlanmazlar. Zaman kaybetmek, paralarını camdan dışarı atmak gibi bir şeydir!" (Zaman Çok ve Zaman Yok, "Vakit nakittir!", s. 30-31).

Zamanı geriye çevirmek mümkün değildir. Bu nedenle geçirilen zamana özen göstermek, pişman olacağımız eylemlerden uzak durmak ve geleceğimize hazır olmak önemlidir. Güzel bir geçmiş ve gelecek için yaptıklarımıza ve yapacaklarımıza özen göstermeli, seveceğimiz ve planlı zamanlar yaşamalı ve hayal etmeliyiz:

> *"(...) zamanın akış yönünü değiştiremeyiz. Geçmiş, geçmiştir. Zamanda geri gitmek, geçmişi silmek ya da yok etmek imkânsızdır. Bu yüzden zamana özen göstermek önemlidir. Çünkü zaman bir kez geçti mi bir daha geri gelmez.*
>
> *(...) Asla geçmişe dönemediğimizde pişmanlıklarla dolu, vicdan azaplarıyla yaşamaya devam ederiz. Bu hareket etmemizi, istediğimiz yere gitmemizi engelleyen çok ağır bir valizi yanımızda sürüklemek zorunda kalmak gibidir." (Zaman Çok ve Zaman Yok, "Zamana özen göstermek...", s. 32-34).*
>
> *"(...) Hayal kurmak, geleceği istemek demektir ama bu tek başına yetmez. Hayal etmekten başka hiçbir şey yapmamak, bir arabaya yakıt koyup da gitmesi için gaza basmamaya benzer! Hayal kurmaya zaman ayırmak, yaşamımıza yakıt doldurmak gibidir ama harekete geçmek ve hayallerimizi gerçeğe dönüştürmek için zamanı kullanmadığımız sürece bu yakıt ilerlememizi sağlamaz." (Zaman Çok ve Zaman Yok, "Hayaller için hazırlık yapmak", s. 38).*

4.1.20. Söz ve Sessizlik

ÇÇF serisinin yirminci kitabı olan *"Söz ve Sessizlik"*te yazar, yaşamdan örnekler üzerinden insanların niçin konuşmaya ve sessiz kalmaya ihtiyaç duyduklarını ele alırken sözlerin ve sessizliğin işlevlerine değinmektedir.

Yazar, insanların birbirleriyle anlaşmalarının sözcüklere dayalı olduğunu bu sayede konuştuklarını ve birbirlerine düşüncelerini ilettiklerini ele almakta, düşüncenin varlığını sözlere, sözcüklere ve dile bağlamaktadır. İfadenin kuvveti, sözcüklerin kuvvetiyle ilişkilidir. Yazar, bireylerin sözcük dağarcıkları ile orantılı olarak anlatımlarının güçlü olabileceğini örneklemektedir:

"(…) Açlığı, susuzluğu, soğuğu, sıcağı, korkuyu, neşeyi, acıyı hissetmek için sözcüklere gerek duymayız ama düşünmek için sözcüklere ve dile ihtiyacımız vardır." (Söz ve Sessizlik, "Düşünce alıştırmaları", s. 6).

"(…) Sözcükler olmadan, sözler olmadan düşünmek olanaksızdır. Düşünürken kendi kendimize konuşuruz, kendimizle sohbet ederiz. Düşünmek, değerlendirmek, düzenlemek, öngörmek, karar vermek… bütün bunlar kaçınılmaz şekilde sözcüklerle, sözlerle olur." (Söz ve Sessizlik, "Ama ya da ve yani oysa ne de çünkü…", s. 8).

"Yalnızca birkaç düzine sözcükle de başımızın çaresine bakabiliriz elbette ama eğer beyin çok az sözcük kullanırsa çok geçmeden kendi etrafında dönüp durmaya başlar, düşünce oluşturmakta zorlanır; bir şeyler söylemekte, kendimizi anlatmakta güçlük çekeriz.

(…) Sözcük listemiz ne kadar kabarıksa kendimizi anlatmak için tam ve net sözleri, doğru sözcükleri bulma şansımız da o kadar artar." (Söz ve Sessizlik, "Sözcük listem", s. 15-16).

Yazar, aynı zamanda insanların kullandıkları sözcüklerin onların kişiliği hakkında bilgi verdiğini de ifade etmektedir:

"(…) Söz, sözcüklerden ibaret değildir. Ses, aksan, vurgu, konuşma hızı da önemlidir. Pürdikkat dinlersek Levent'in gergin, Leo'nunsa rahat olduğunu kestirebiliriz. Dikkat! Söz, kişiliğimizi açık eder. Söz, bizi başkalarına bir fotoğraftan bile daha net gösteren sesli bir imgedir." (Söz ve Sessizlik, "Levent ve Leo", s. 20).

İnsanların zaman zaman sessizliği tercih ettiğini ele alan yazar; buna, kimi zaman sorumluluktan kaçmak için başvurduklarını (ki bunun sonuçlarının çok kötü olabileceğini), kimi zaman kendilerine yöneltilen sorulara yanıt oluşturacak doğru sözcükleri bulamadıkları için başvurduklarını, kimi zaman onları üzen, sıkan durumları unutmak için başvurduklarını, kimi zaman ise özel alanları aşıldığında cevapsız kalmak için sessizliği tercih ettiklerini ifade etmektedir:

"(…) Kimi zaman konuşmamak, harekete geçmemektir. Yetişkinlerin çocuklara kötü davrandığından kuşkulandıkları halde sessiz kalan insanlar da Halim ve Halime gibidirler. Kimi zaman susmak, boğulmakta olan birini

hiçbir şey yapmadan izlemeye benzer. Sessizlik öldürebilir." (Söz ve Sessizlik, "Öldüren sessizlik", s. 22).

"(…) Kimi zaman yetişkinler, çocukların sorularına yanıt vermek için doğru sözleri bulmakta zorlanırlar. Rahatsız olurlar, hangi sözcükleri kullanmaları gerektiğini bilemezler, hata yapmaktan korkarlar. Bu da can sıkıcıdır çünkü sorduğumuz sorular sessizliğin içinde hapsolursa onların iğrenç, kötü ya da utanç verici olduklarına inanırız." (Söz ve Sessizlik, "Bebek nasıl yapılır?", s. 23).

"Çoğu kez sorunlarımızdan, içimize dert olan bizi üzen şeylerden söz etmekte zorlanırız. Kimi zaman eğer susarsak sorunların da susacağını sanırız ve sessizlik sayesinde sorunların unutulacağını umarız." (Söz ve Sessizlik, "Konuşmak iyileştirir", s. 27).

"(…) Başkaları üzerimize geldiğinde, başkalarının sözleri mahremiyetimizi bozduğunda, sessizlik çok iyi bir savunmadır." (Söz ve Sessizlik, "Sessizlik hakkı", s. 35).

Yazarın asıl vurgulamak istediği düşünce ise insanların ne zaman konuşup ne zaman susmaları gerektiğinin bilincinde olmalarıdır. Yazar, ne zaman konuşup ne zaman susacağını bilen insanı "gerçek bilge" olarak nitelendirmektedir:

"Sözün gücünü her gün kullanır, yaşamımızı, kendimizi yaratır; dünyayı tekrar inşa ederiz. Yaşamın şiiri de budur.

Sözler her şeyi karmakarışık ettiğinde, sözler yaşadıklarımızı anlatmaya yetmediğinde ise sessizliğin gücüne gereksinim duyarız. Gerçek bilgelik de budur:

Konuşmayı da susmayı da bilmek." (Söz ve Sessizlik, "Şairin sözü ve bilgenin sessizliği", s. 39).

4.1.21. Aşk ve Dostluk

ÇÇF serisinin yirmi birinci kitabı *"Aşk ve Dostluk"*tur. Yazar, bu kitabında sevginin farklı boyutları olan aşk ve dostluk kavramlarını ele almaktadır.

Kitapta; sevdiğimiz, değer verdiğimiz insanların mutluluklarının bizi de mutlu ederken onlardan uzak kalma, ayrılma kaygısının bizi üzdüğü; kazandığımız yeni bir dostluğun, bir başkasına duyduğumuz derin sevgi duygusunun bize bir yaşam enerjisi verdiği vurgulanmaktadır:

> *"(…) Duygular, insanlar arasında dolaşırlar: Murat, beni güldürür, neşemi görür, benim neşelenmem onun hoşuna gider; Murat'ın keyiflenmesi beni mutlu eder, benim mutluluğum da onu memnun eder." (Aşk ve Dostluk, "Duygu banyosu", s. 4)*

> *"(…) Almira, yeni evin fotoğraflarına bakarken 'Müge ve Defne orada olmadıktan sonra bütün bunlara sahip olmak neye yarar?' diye düşünüyor. 'Hiçbir şeye.' diyor kendi kendine.*
>
> *Almira, anaokulundan beri Müge ve Defne'den hiç ayrılmadı. En iyi iki arkadaşı olmadan yakında başlayacağı 5. sınıfı nasıl hayal edebilir? Bu dostluk olmadan yaşama düşüncesi, Almira'nın bütün enerjisini boşaltıyor, Almira artık hiçbir şey yapmak istemiyor." (Aşk ve Dostluk, "Hiçbir şey istememek", s. 6-7).*

> *"(…) Levin'in nefret ettiği her şey bir arada. Karşı çıkmanın yararı yok, anne ve babasının programlarını değiştirmeyi de onu evde bırakmayı da reddedeceklerini biliyor.*
>
> *'Levin, ablan sınavlarına çalışmak için evde kalacağına göre arabada bir arkadaşına da yer var.'*
>
> *Levin telefona atlıyor. Evet! Peter gelebiliyor! Uykuya dalmadan önce, Levin ertesi günün hayalini kuruyor, her şey harika olacak.*
>
> *Yarım saniye içinde her şey değişti. Gri görünen bir gün, bayram gününe döndü.*

Dostluk, büyülü bir şey! Bizi enerji ve istekle dolduruyor." (Aşk ve Dostluk, "Her şeyi istemek", s. 7-8).

"'Taylan'ın ne kadar formda olduğunu fark etmişsindir. Görünüşe bakılırsa yeniden haftada üç kez spor yapmaya karar vermiş. Ona ne oldu merak ediyorum. Haftalardır aylaklık ediyordu, sonra birden hiç durmadan bir şeyler yapmaya başladı. Onu gömleklerini ütülerken yakaladım, düşün. Az kalsın şak diye bayılıyordum!'

(...) 'Bana kalırsa bütün bunların açıklaması basit.' diyor Taylan'ın babası. 'Bizimki aşık olmuş!'

(...) Taylan aşık! Taylan kanatlandığını hissediyor, bütün enerjisi geri gelmiş, her şeye istekli. Kuşku yok, aşk bin bir projeyi gerçekleştirme isteği uyandıran çok güçlü bir motor, dev bir enerji kaynağıdır!" (Aşk ve Dostluk, "Taylan'ın kanatları", s. 8-9).

Aynı zamanda kitapta, aşk ve sevginin birer duygu olmasının yanı sıra emek gerektiren, ortaklıklardan güçlenen, özveriye dayalı olduğu ifade edilmektedir:

"(...) Aşk ve dostluk, yalnızca kalbimizin derinlerinde hissettiğimiz duygulardan ibaret değildir.

(...) Duygular önemli hatta çok önemlidir. Onlar sayesinde ortak projeler hayal edebiliriz, onlar sayesinde başkalarıyla neler yaşayacağımızı düşleyebiliriz ama hayalleri yaşatabilmek, onlara emek vermek gerekir. Ortak şeyler yaşandığında duygular güçlenir, duygular güçlendiğindeyse başka bir şey daha olur: Duygular ve birlikte gerçekleştirdiğimiz projeler arasındaki bütün bu gelgitler, güzel bir aşk ya da dostluk hikâyesi örer." (Aşk ve Dostluk, "Örgü örmek", s. 14-15).

"(...) Duygular gerçek ve içten olduğunda yalnızca sözlerde değil, davranışlarda, başkalarıyla paylaştığımız zamanlarda, birlikte inşa ettiğimiz projelerde de yaşar ve büyür." (Aşk ve Dostluk, "Sen ne dersen de!", s. 19).

İnsanların beğenilme, onaylanma arzusu ile kendilerini olmadıkları biri gibi gösterme eğilimde oldukları belirtilirken bunun sürekli bir hâl almasının kurulan ilişkilere zarar vereceği üzerinde durulmaktadır:

"(…) Beğenilmemekten, başkalarına çekici görünmeyi başaramayıp arkadaşsız, yapayalnız kalmaktan hepimiz korkarız. Bu yüzden de bazen olduğumuz gibi görünmeye cesaret edemez, kendimizi saklayıp başka bir karakter yaratmanın daha iyi olacağını düşünürüz. Başkalarına çekici gelmek o kadar önemlidir ki sık sık bazı numaralar yapma isteği duyarız." (Aşk ve Dostluk, "Tolga'ya tuzak", s. 21).

"(…) Kendimizi gerçekte olduğumuz gibi göstermezsek sahte, uydurulmuş bir karaktere döneriz. Gerçek bir karakter olmaktan çıkarız. Bu durumda da gerçek bir dostluk ya da aşk hikâyesine başlamak olanaksızdır." (Aşk ve Dostluk, "Rol yapmayı kes!", s. 21).

"(…) Dostluk ve aşk; uydurma karakterler, sahte nedenler ya da nesneler arasında değil, insanlar arasında yaşanan karşılaşmalar ve hikâyelerdir." (Aşk ve Dostluk, "Nesneler mi, insanlar mı?", s. 23).

Gerçek sevgi; sevilen insana zarar verecek, onu incitecek davranışlardan kaçınmaktır. Birilerini gerçekten sevdiğimizde ona değer verir ve saygı duyarız, onun özgürlüklerini ve tercihlerini kısıtlamaya çalışmayız. Zaman zaman sevdiklerimizi kıskanabiliriz ancak kıskançlığın aşırısı sağlıklı değildir:

"(…) Lara'nın geçirdiği krizin dostlukla hiçbir ilgisi yok. Lara, en iyi arkadaşının yalnızca kendisiyle dost olmasını istiyor, Hale'nin ona ait olmasını istiyor. Sanki Hale bir cisim, bir nesneymiş gibi.

(…) Hakkı'nın geçirdiği krizin aşkla hiçbir ilgisi yok. Kıskanmak, sevmek demek değildir. Hakkı, karısının sahibi olmak istiyor.

Elbette dostlarımızdan biri yeni bir arkadaşla tanıştığında yüreğimiz hop eder, kimi zaman dostlarımızın bizi diğer arkadaşlarından daha az sevip sevmediğini merak ederiz, sevgilimizin başka birine aşık olmasından endişeleniriz. İçimizi rahatlatmaya ihtiyaç duyarız.

Peki ama, çok kıskanç insanların sevdiği şey nedir? Biz mi? Yoksa bize sahip olma duygusu mu?" (Aşk ve Dostluk, "Etkilenmedim!", s. 24-25).

"(…) Sevgi, vurmamızı emretmez; sevgi, insanı şiddete itmez. Sevgi, gerçek sevgi, can yakmaz." (Aşk ve Dostluk, "Aşk krizleri mi? Hayır!", s. 31).

Her şey insanın kendini sevmesi ile başlamaktadır. İnsan önce kendini sevmeli, kendine saygı duymalı ki diğerleri de onu sevsin ve saygı duysun:

> *"(…) Kendimizi sevmek her zaman kolay değildir, çaba ister ama buna değer. Başardığımızda artık sevilmeye de hazır oluruz, dostluğu ve arkadaşlığı kendimize çekeriz." (Aşk ve Dostluk, "Kendini sevmek", s. 39).*

4.1.22. Şiddet ve Şiddetsizlik

ÇÇF serisinin yirmi ikinci kitabı olan *"Şiddet ve Şiddetsizlik"*te yazar, yaşamdan örnekler sunarak şiddet ve şiddetsizlik kavramlarını ele almakta, nelerin şiddeti doğurduğunu ve şiddet karşısında nasıl davranmak gerektiğini değerlendirmektedir.

Yazar, insanlar tarafından meydana getirilen spor karşılaşmalarının çoğunun şiddet içerdiğinden bahsetmekte, bu karşılaşmaların aslında savaş alanlarındaki çarpışmaların yerine geçtiğini ifade etmektedir:

> *"(…) 'Torino – Liverpool mücadelesinde 39 ölü, 600 yaralı mı? İyi de, bu ne savaşı? Tarih dersinde böyle bir şey öğrendiğimi hatırlamıyorum!'*
>
> *Savaştan söz etmiyoruz. Biri İtalyan biri İngiliz iki kulüp arasında Belçika'da yapılmış bir futbol maçından söz ediyoruz. Bu maçta Torino taraftarlarıyla Liverpoollular kavga etmiş, 39 kişi ölmüş, 600 kişi yaralanmıştı. Futbol stadı gerçek bir savaş alanına dönmüştü. Taraftarlar kendilerini asker sanmış, maç da onların savaş alanı olmuştu (…) Oyunun şiddeti, gerçek şiddete dönüşmüştü. Kimi zaman, insanlar şiddet içeren gösteriler düzenleyerek ateşle oynar." (Şiddet ve Şiddetsizlik, "Aşk mektubu yazma olimpiyatları", s. 6-7).*

Şiddetin insana özgü bir duygu olduğunu söyleyen yazar, bundan kaçınmak ve korunmak için insanların temkinli hareket ettiklerini belirtmektedir:

> *"Mina bir partiden dönüyor ve arabasını zeminin üç kat altındaki otoparka bırakıyor. Farlarını söndürmeden önce çantasının kapalı olup olmadığına son bir kez daha bakıyor ve etrafı kolaçan ediyor, geç saatlerde hep biraz tedirgin olur.*

Yaşar, ilk kez büyük bir futbol maçına gidiyor. Kalabalıktan çok etkileniyor, yanındakiler durmadan bağırıyorlar. Yaşar, babasının elini sıkı sıkı tutuyor, biraz endişeli.

Sınıf gezisi iptal ediliyor. Öğleden sonra hükümete karşı büyük bir gösteri var. Öğretmen, gezi için başka bir gün belirlemeyi tercih ediyor.

(…) Yine de bir kalabalığın ortasında, karanlıkta tek başına yürürken ya da tuhaf bulduğumuz birinin yanından geçerken hepimizin endişe ya da korku duyduğu anlar olmuştur. Birdenbire durduk yerde şiddetin patlak vermesinden korkarız.

(…) Kendiliğinden ortaya çıkıveren şiddet, insanlara özgü bir davranıştır. İşte bu yüzden içimizde şiddet korkusu tıpkı küçük bir gece lambası gibi sürekli yanar." (Şiddet ve Şiddetsizlik, "Hepimiz her zaman biraz korkarız", s. 7-9).

Yazar, şiddeti kısır bir döngü olarak ele almakta, insanı içine çeken bir girdap olarak tanımlamaktadır. Girdaba kapılmamak için, suya hiç girmemek gerektiğine dikkat çekmektedir. Şiddetten kaçınmak için en ufak bir şiddet belirtisine karşı duyarlı olmak gerektiğini vurgulamaktadır:

"(…) İki öğrenci kavga ediyor. Yumruklar, tekmeler havada uçuşuyor. Öğretmen geliyor.

Sonrasını biliyoruz. Şu meşhur, 'O başlattı!' ve şu meşhur, 'Yalan söylüyor, asıl o başlattı!'. Konuşmanın devamını da kestirebiliriz: 'Evet, ama o da bana küfür etti.', 'Bana şişko demeseydi.' (…)

Dönüp dolaşıp aynı yere geliyoruz, aynı çemberin içinde günler, yıllar, yüzyıllar boyunca böyle dönebiliriz. Başlangıcı da sonu da asla bulamayız. Şiddet çarkının içindeyizdir artık." (Şiddet ve Şiddetsizlik, "O başlattı!", s. 10-11).

"(…) Yan bir bakış, alaycı bir gülümsemeye yol açıyor; alaycı gülümseme, kötü bir sözü getiriyor; kötü bir söz, itişip kakışmayı başlatıyor; itişip kakışma, bir tokada sebep oluyor; tokat, bir yumruğu tetikliyor; yumruk, iki kez kafa atmaya, iki kez kafa atmaksa ceketten çıkan bir bıçağa neden oluyor (…)

Şiddet çemberinde de tıpkı bir girdaba kapılmış gibi içeri çekilir, sürükleniriz, dışarı çıkacak güçten yoksun kalırız. İçeri çekilmemenin tek yolu, oraya hiç gitmemektir. En ufak bir şiddeti fark ettiğimiz anda ona yanıt vermeyi reddetmektedir." (Şiddet ve Şiddetsizlik, "Yan bir bakış", s. 11-12).

"(...) Eğer şiddet alarmımız ilk küçük kıvılcımda çalmaya başlarsa her zaman kendimizi koruyabiliriz. Onu büyümeden söndürmeye hazır oluruz. Şiddetin doğmasını hızla engelleyebilmek için en küçük şiddet kıvılcımlarına duyarlı olmak gerekir." (Şiddet ve Şiddetsizlik, "Şiddet alarmı", s. 13).

Şiddetin her zaman bir bahanesi olduğunu belirten yazar, hiçbir bahanenin geçerli olamayacağını, bunun şiddeti gerekçelendirmek ve şiddeti kabul etmek olduğunu vurgulamaktadır:

"(...) Şiddetin bahaneleri asla geçerli nedenler değildir, hiçbir zaman mantıklı olamazlar, şiddetin hiçbir gerçek nedeni yoktur. Olduğunu sanırız ama sıraladığımız nedenler şiddeti haklı çıkarmaya çalışan bahanelerdir yalnızca.

Şiddetin gerekçeleri olabileceğini düşünmek, şiddetin haklı olduğunu düşünmektir, şiddetin bir dil, bir iletişim aracı olduğunu sanmaktır." (Şiddet ve Şiddetsizlik, "... ama hiçbiri geçerli değil", s. 19-20).

Kişilerin maruz kaldığı soğuk şiddetin (psikolojik şiddet), ileride sıcak şiddete dönüştüğünü ifade eden yazar; "Soğuk şiddet, sıcak şiddet" başlığını taşıyan örnek olayda ebeveynlerin çocuklarının duygusal ihtiyaçlarına duyarlı olmaları, istek ve arzularına anlayış göstermeleri gerektiği üzerinde durmaktadır:

"(...) Nil dayak yiyen bir kız çocuk değil, hiçbir fiziksel şiddete maruz kalmıyor. O, başka türlü bir şiddetin kurbanı: Manevi şiddet. Nil içinden yaralı çünkü anne ve babası onun duygularına saygı göstermeyi unutuyor. Bu saygısızlık, onun katlanmak zorunda bırakıldığı bir tür şiddet. Ailesi onun yüreğine, günü gelince bin bir türlü şekilde ortaya çıkabilecek bir nefret ekiyor.

(...) Fiziksel şiddet patlamaları, terörist saldırılar, her yerin yakılıp yıkıldığı gösteriler ya da cinayetler olduğunda bütün bunların nereden çıktığını merak ederiz. Bu patlamalar çoğu zaman haksızlıklar, yoksulluk, aşağılanmalar,

ırkçılık, tedavi olmama, açlıktan ölecek noktaya gelme gibi çıplak gözle göremediğimiz soğuk şiddetlerden doğar." (Şiddet ve Şiddetsizlik, "Soğuk şiddet, sıcak şiddet", s. 23-24).

Bir sorunla karşılaşıldığında tepkisiz, şiddetsiz kalmanın zor olduğunu, şiddetsizliğin zekâ, sabır ve direnç gerektirdiğini belirten yazar *"Bayat çikolatalı çörekler"* örnek olayında bir grup arkadaşın sürekli alışveriş yaptıkları pastaneye karşı direnişlerini ele almaktadır:

"Meryem, her okul çıkışında bir çikolatalı çörek alıyor ve her gün aynı şey tekrarlanıyor. Pastaneci ona bir önceki günden kalma çöreklerden veriyor. Onlar da çok kuru oluyor. Meryem'i en çok sinirlendiren şeyse pastanecinin yetişkinlere en taze çörekleri sattığını görmek. Bunu satıcıya da anlattı ama pastaneci ona eğer memnun değilse başka yere gitmesini söyledi (...)

Meryem'in sorunu çözmek için bir fikri var: Pastanecinin tavrını değiştirmesi için şiddet kullanmak. Bu basit, hızlı ve gerçekleştirilmesi kolay bir mücadele.

Meryem, Tomas'a planından söz ediyor. Tomas da pastanecinin çevirdiği dalavereyi fark etmiş. Tomas durumu Mark'a anlatıyor. Mark ise Anabel ve Mari'ye, onlar da Vera ve Cem'e, onlar da Alis, Berta, Anton ve Karin'e söylüyorlar.

Tomas, 'Dükkânı boykot edelim.' diye bir öneri getiriyor.

'O da ne demek?'

'Bir daha onun dükkânına adım atmayacağız.' (...)

Tomas şiddet kullanmak istemiyor, onun başka bir fikri var: Manevi gücü kullanmak, pastanecinin tavrını değiştirmek için şiddetsizliği seçmek (...)

Şiddetsizlik, büyük bir hayal gücü, zekâ, sabır ve direnç gerektirir." (Şiddet ve Şiddetsizlik, "Bayat çikolatalı çörekler", s. 30).

Şiddetin ve şiddetsizliğin, herhangi bir sorun olmadığında değil bir çatışma meydana geldiğinde ortaya çıktığını ifade eden yazar; şiddetin çatışmalara çözüm üretmediğini, çatışmanın çözümü için kesin bir yöntem bulunmadığını ancak sorun ortaya çıkmadan bundan kaçınmanın daha akıllıca olduğunu vurgulamaktadır. Çatışmalardan kaçınan kişilerin korkak, içe kapanık bireyler olmadıklarını aksine çevrelerine duyarlı, yaşananlara dikkat eden ve

sorunlar daha da büyümeden onları çözebilecek cesarete sahip insanlar olduklarını belirtmektedir:

> *"(…) Şiddet ya da şiddetsizlik meselesi, her şey yolundayken değil bir çatışma ortaya çıktığında gündeme gelir." (Şiddet ve Şiddetsizlik, "Çok yoğun bir program", s. 33).*
>
> *"Kesin olan tek şey, şiddetin asla çatışmalara çözüm gerektirmediğidir. Şiddetin tek yaptığı içine çekildiğimiz, kırılması zor şiddet çemberleri yaratmaktır (…)*
>
> *Aslında çatışma bir kez yerleşti mi iyi çözüm yoktur. Yalnızca daha az kötü çözümler vardır. Aranması gereken de zararları sınırlandıracak ve en az acıya neden olacak çözümlerdir." (Şiddet ve Şiddetsizlik, "Zararı sınırlamak, acıyı sınırlamak", s. 34).*
>
> *"(…) Sorunlardan kaçınmak için elimizden geleni yapmak, sorunlar ortaya çıktıktan sonra zararı karşılamak için çözüm aramaktan daha akıllıca!" (Şiddet ve Şiddetsizlik, "İMDAT ÇATIŞMA", s. 37).*
>
> *"(…) Çatışmadan kaçınmak, çevrelerinde olan bitenle ilgili, çatışmaların doğmak üzere olduğu yerleri tespit etmek için varlık gösteren, dikkatli, uyanık insanlarla dolu bir dünya demek. Zekâlarını, enerjilerini, isteklerini, cesaretlerini, dirençlerini, sorunlar çatışmalara dönüşmeden önce onları çözmek için kullanabilen insanlar demek." (Şiddet ve Şiddetsizlik, "Dikkatli, akıllı, cesur…", s. 39).*

4.1.23. Diktatörlük ve Demokrasi

Yazar, serinin bu kitabında diktatörlük ve demokrasi kavramlarını günlük yaşamdan örneklerle ele almaktadır. Demokrasinin önemini ve sağladığı kolaylıkları işleyen Labbè, güçler birliği ve güçler ayrılığı kavramlarını da değerlendirmektedir. Demokrasinin korunması için nelerin gerektiğini vurgulayan yazar, vatandaşlık bilincini ve eleştirel aklı ön plana çıkarmaktadır.

"Yukarıdakiler, aşağıdakiler", "O zaman, ne oynuyoruz?", "Bol yöntemi", "Çalınmış hayatlar" ve *"Defol!"* başlıklı örnek olaylarda yazar, diktatörlük ve özgürlük kavramlarını değerlendirmektedir:

"Baba, neden bu adama itaat etmek zorundayız?

Oğlunun sorusuna şaşıran baba, 'Bilmiyor musun, ağanın oğlu o!' diye yanıt veriyor." (Diktatörlük ve Demokrasi, "Yukarıdakiler, aşağıdakiler", s. 3).

"(...) Buna rağmen bir saat sonra 16 arkadaş hâlâ hiçbir şey oynamıyor.

'Tamam, bu kadar yeter!' diyor Emma. Futbol oynayalım. Bir takımda Arda, Lukas, Leyla, Hektor, Tim... Diğer takımda da Kâmuran, Ali, Gürol, Onur, Mert... Hakem Meral, Ahmet de yedek.'

(...) Herkes söylenmeye başlıyor. Meral ona hileci muamelesi yapıldığı için hakem olmayı reddediyor, Lukas somurtuyor, Emma öfkeleniyor.

'Ehh Emma! Sen de kim oluyorsun?' diyor Leyla. 'Herkes adına her şeye karar verebileceğini mi sanıyorsun?'

'İnanılmaz! Gerçek bir diktatör gibi davranıyor.' diyor Berk." (Diktatörlük ve Demokrasi, "O zaman, ne oynuyoruz?", s. 5-8).

"Bu yaz Bol ailesi, Bil ailesi ve Bal ailesi ilk kez birlikte yazlık kiraladılar (...)

'Buzdolabı boşaldı bile, alışverişi kim yapacak?'

'Ben değil, ben yürüyüşe çıkıyorum.'

'Tamam ama...'

'Bugün yemeği kim hazırlıyor? Ben tatilimi mutfakta geçiremem de...' (...)

Bol ailesinin babası, karatahta ve birkaç kırmızı tebeşir getirip, tek kelime etmeden kuralları yazıyor: Bulaşık ve alışveriş sırası, harcamalar, yemek saatleri, yemek listeleri... Tahtanın önüne dikilip bir makineli tüfek çıkarıyor.

'Pekâlâ. Her sabah tahtada yazılanları okuyup bir daha bundan söz etmeyeceğiz.' (...)

Bir sabah, Bol ailesinin babası evdeki sessizliğe şaşırıp, sıçrayarak yataktan kalkıyor (…)

Herkes kaçmış." (Diktatörlük ve Demokrasi, "Bol yöntemi", s. 11-13).

"Arman, kadife ceketini giy ve o eski deri ceketi at. Arman üniversitede coğrafya okumanı kabul etmiyorum, coğrafyanın sana hiçbir yararı olmaz. Arman, tekrar ediyorum sana bu DVD okuyucuyu o dizileri izleye izleye alıklaşasın diye aldım (…)

Vay canına! Arman'ın hayatı korkunç! Evi tıpkı cehennem: Hiçbir özgürlük, hiçbir seçme hakkı, kendi adına karar verme olanağı yok." (Diktatörlük ve Demokrasi, "Çalınmış hayatlar", s. 16-17).

"(…) Devrim oldu, halk sokaklarda nefretini haykırıyor. Uzun çarpışmalardan sonra Üstün-us'un kellesi uçuruluyor. Yerine Aşırı-us getiriliyor ve bütün güçler ona devrediliyor çünkü halk Aşırı-us'a güveniyor.

Birkaç yıl sonra…

'Aşırı-us defol! Liderimizi değiştirelim!'

Ve Aşırı-us'un kellesi uçuruluyor (…)

Ve Yüce-us'un kellesi uçuruluyor.

İyi kalpli ve adaletli bir adam olan Barış-us ülkeyi yönetmeyi kabul ediyor. Bütün güçler ona devrediliyor (…)

Barış-us yaşlanıyor ve yerine bir vâris gösterme zamanının geldiğini hissediyor. Danışmanlarına danışıyor, halka danışıyor, herkes bilge başbakanı, Metin-us', istiyor.

'Baba, beni lider ilan et!' diyor Baskın-us. Barış-us'un eşi 'Hayatım, oğlumuzu lider ilan et!' diye haykırıyor. Yaşlı Barış-us'un ailesini karşısına alacak gücü yok. En sonunda Baskın-us'u lider ilan ediyor." (Diktatörlük ve Demokrasi, "Defol!", s. 26-27).

Yazar, *"Kavga etmiyoruz, tartışıyoruz", "Uyanık vatandaşlar"* ve *"Eleştirel akıl"* başlıklı bölümlerde demokrasinin sürdürülebilirliği için bireylerin birbirlerine saygı duyabilmesi, oy kullanma sorumluluğu taşıması ve eleştirel akla sahip olmasının önemini vurgulamaktadır:

> *"Piyer'in annesi başını ellerinin arasına alıp bağırıyor: 'O olmasın, ne olur o olmasın; felaket, biz bittik!'*
>
> *Piyer'in babasıysa haykırarak koltuğundan zıplıyor: 'Kazandık, kazandık, kurtulduk!' (...)*
>
> *Piyer, 'Tek mutsuz olan sen misin anne?' diye soruyor.*
>
> *'Hayır canım. Yalnızca ben mutsuz değilim! Benim gibi üzgün, kızgın ve endişeli 14 milyon insan var!' (...)*
>
> *Piyer babasına, kaç kişinin onun gibi mutlu olduğunu soruyor.*
>
> *'16 milyon, 16 milyon! Ezici bir çoğunluk, değil mi?' diyor babası coşkuyla (...)*
>
> *Evde kavga yok. Sokaklarda da. Başbakana saldırı yok, iç savaş da.*
>
> *Piyer ve ailesi demokratik bir ülkede yaşıyor: Kavga etmiyor, tartışıyorlar. Çoğunluğun seçtiği başbakan da bütün halkın başbakanı oluyor." (Diktatörlük ve Demokrasi, "Kavga etmiyoruz, tartışıyoruz", s. 34-36).*

> *"Demokrasinin (...) dikkatli, sorular soran, gözlem yapan, kontrol eden, öneriler getiren, yönetimdeki siyasetçileri sorgulayan, dünyayı sorgulayan insanlara ihtiyacı vardır.*
>
> *Demokrasinin uyanık vatandaşlara ihtiyacı vardır." (Diktatörlük ve Demokrasi, "Uyanık vatandaşlar", s. 41).*

> *"Demokrasiler açıktır, güler yüzlüdür: Demokrasilerde herkes kendi siyasi partisini kurabilir, halka açık toplantılar düzenleyebilir, konuşmalar yapabilir, kalabalıkları coşturabilir, seçimlerde adaylığını koyabilir…*

Bu nedenle demokrasiler ister istemez tehlikelere de açıktır. Demokrasilerin tek bir güvencesi vardır: Her vatandaşın eleştirel aklı." (Diktatörlük ve Demokrasi, "Eleştirel akıl", s. 42).

4.1.24. Küçükler ve Büyükler

Yazar, ÇÇF serisinin yirmi dördüncü kitabı olan *"Küçükler ve Büyükler"*de küçüklük ve büyüklük kavramlarının birbiri ile ilişkisini irdelemektedir.

Küçüklük ve büyüklük kavramlarını içinde bulunulan ortama göre konumlandırarak işe başlayan yazar, aslında durumun zihinsel gelişim ve kırılganlık düzeyi ile ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte yazar, küçüklerin özel alanlarına yönelik farkındalık yaratmaya çalışırken büyüklerin de onların sağlıklı bir gelişim gösterebilmeleri için yardımcı olmalarının önemini vurgulamaktadır:

"Okulun ilk günü. Banu için geçmiş yıllardakinden çok farklı bir başlangıç bu: Anaokuldan beri devam ettiği okuldan ayrılıp 6. sınıfa başlayacak. Geçen yılki arkadaşlarının birçoğu da bu yeni okula geçti, sınıfın en az yarısını tanıyor yine de pek rahat hissetmiyor kendini. Özellikle ders aralarında koridordayken biraz korkuyor.

'Çok tuhaf.' diye düşünüyor Banu, 'Geçen yıl kendimi büyük sanırdım, bugünse kendimi küçücük hissediyorum.'

Hiç kolay değil! Büyürüz, bizden daha küçükleri görüp kendimizi büyük hissederiz sonra birden gerilediğimiz izlenimine kapılırız. Kendimizi yeniden küçük hissederiz." (Küçükler ve Büyükler, "Hem küçük hem büyük", s. 3-4).

"(...) Yasalar, yetişkinlerin çocukların bedeninde faydalanmasını yasaklar. Hiçbir yetişkinin, hiçbir büyüğün, çocukların yakından tanıdığı biri ya da aile üyesi dahi olsa buna hakkı yoktur. Hatta anne babalarının hatta büyükanne ve büyükbabalarının hatta erkek ve kız kardeşlerin bile buna hakkı yoktur. Bu kesinlikle yasaktır." (Küçükler ve Büyükler, "Kafadan hasta bazı yetişkinler vardır", s. 12).

"(...) Koşarak kaçmaya, bağırmaya, çırpınmaya; tekmeler, yumruklar atmaya, ısırmaya, bizi koruması için güvendiğimiz bir yetişkin aramaya her

zaman cesaret edemeyiz. Küçükken, büyüklerin hep haklı olduğunu düşünür ve kimi zaman küçük iç sesimizi bastırırız.

Biri bize dokunduğunda rahatsız oluyorsak 'hayır' dememiz gerekir; kendimize sorular sormadan, haklı olup olmadığımızı düşünmeden." (Küçükler ve Büyükler, "Hayır demek kolay değil", s. 14).

"Ülkemizde, 18 yaşından önce oy kullanma hakkımız yok, 13 yaşından küçüklere yasak olan filmler var; televizyonda bazı filmlere ve programlara 'Aile ile birlikte izlenebilir' uyarısı var. 18 yaşından önce araba kullanmak ya da 15 yaşından önce çalışmak yasak (...)

Bu yasakların amacı utandırmak, ezmek, incitmek, aşağılamak, insanları 13, 15 ya da 18 yaşından küçükse değersiz olduklarına inandırmak değil. Bu yasaklar küçükleri korumak, yalnızca ve yalnızca onları korumak için var. Büyüklerin dünyasının kurallarını daha iyi öğrensinler diye, güvenle büyümelerine zaman tanımak için var." (Küçükler ve Büyükler, "Neden yasak?", s. 17-18).

"(...) bazı şeyler büyüklere serbest ama küçüklere yasak. Çünkü küçükler daha kırılgandır ve onları tehlikeden uzak tutarak büyümek için ihtiyaç duydukları zamanı onlara sağlamak gerekir." (Küçükler ve Büyükler, "3 turda mahvoldu", s. 19).

"(...) Elbette büyümüş bir insan, büyümüş bir bedenden ibaret değildir. O aynı zamanda büyümüş bir zekâ, bir ruh, düşünceler, duyarlılık, bir karakter, bir kişiliktir." (Küçükler ve Büyükler, "Kırılgan", s. 20).

"(...) Kaan'ın babası, oğlunun güvenli bir şekilde bisiklete binmeyi öğrenebilmesi için öncelikle alanları sınırlıyor sonra Kaan'ın tehlikede olmayacağını hissedince yavaş yavaş bu alanları büyütüyor. Oğlu git gide daha uzaklara gidebilsin diye ona git gide daha çok yer vermek, git gide daha fazla alan tanımak için sınırları genişletiyor. Bir gün Kaan, o olmadan da bisiklet sürebilsin diye.

Timur, oğlu Kaan'ın mutluluğunu görmekten memnun. Kaan'sa babasına güvenebileceğini hissediyor, büyüdüğünü ve özgürleştiğini duyumsuyor." (Küçükler ve Büyükler, "Git gide", s. 29).

4.1.25. İnanmak ve Bilmek

ÇÇF serisinin *"İnanmak ve Bilmek"* başlıklı kitabında yazar, inanmak ve bilmek kavramlarının ne olduğunu günlük yaşamdan örneklerle ele almaktadır.

Labbè; inanmanın ve bilmenin aynı anlamı taşımadığını, bilme eyleminin kanıt gerektirdiğini ve sorulara ihtiyaç duyduğunu, inanmanın ise bireyin kendi duygusal kararına bağlı bir durum olduğunu ifade ederken okuyucuyu -çocukları- bu kavramlar üzerine derinlemesine düşünmeye yönlendirmektedir.

"Biliyor musun yoksa inanıyor musun?" başlıklı bölümde yazar, bilmek için kanıtlara ihtiyaç duyulduğunu aksi takdirde ifade edilenlerin inanmaktan öteye geçemeyeceğinden bahsederken *"Yarın sabah güneş doğacak mı?"* ve *"Siyah Kuğu"* başlıklı bölümlerde bir bilginin yanlışlanabilmesi için tek bir aksi örnek yeterliyken doğrulanabilmesinin ne denli zor olduğunu sezdirmeye çalışmaktadır:

> *"(...) Metin çok öfkeli, bir saattir el fenerini arıyor. 'Kim almış olabilir ki?'*
>
> *'Hülya' diyor Antonin.*
>
> *'Öyle mi? Emin misin?' diye soruyor Metin.*
>
> *[1] 'Evet, Hülya'nın aldığını biliyorum.' diye yanıtlıyor Antonin.*
>
> *Metin soruyor: 'Onun olduğunu nereden biliyorsun?'*
>
> *'Bu sabah senin çadırına girdiğini ve el feneriyle çıktığını gördüm.' (...)*
>
> *[2] 'Onun olduğuna gerçekten inanıyorum.' diyor Antonin.*
>
> *Metin soruyor: 'Peki, neden buna inanıyorsun?'*
>
> *'Dün akşam Hülya'nın ne dediğini duymadın mı? El fenerini kaybettiğini söylemişti.'" (İnanmak ve Bilmek, "Biliyor musun yoksa inanıyor musun?", s. 3-4).*
>
> *"Bu nasıl soru? Elbette doğacak. Hepimiz aynı yanıtı veririz: Evet!*
>
> *(...) İyi ama yarının da bugün, dün, ondan önceki gün, ondan da önceki gün ve geçmişteki bütün sabahlar gibi olacağını nereden biliyoruz? (...) Belki de Güneş, bu gece patlayıp sönecek. Tamam, böyle bir şey daha önce hiç olmadı*

ama bu, asla olmayacağını kanıtlar mı?" (İnanmak ve Bilmek, "Bu sabah güneş doğacak mı?", s. 4-5).

"(...) Bir şeyin yanlış olduğunu kanıtlamak için, bir örnek -tek bir örnek- yeter. Bir şeyin doğru olduğunu kanıtlamak içinse örnekler vermek hatta milyarlarca örnek vermek bile asla yetmez." (İnanmak ve Bilmek, "Siyah kuğu", s. 7).

Yazar, *"Merdiven altından geçme"* başlıklı bölümde bilinmezliğin insanları batıl inançlara ittiğini ele alırken *"Bezelyeler çataldan kaçıyor", "Bizim atalarımız…"* ve *"Bu adamlar tehlikeli"* bölümlerinde ise kimi inanışların geçmişten veya aileden gelen dogmatik inançlar olduğunu belirtmektedir:

"(...)

'Çatalla yemeyi beceremiyorum, bezelyeler her seferinde düşüyor.'

'Çatalı batur.'

'Çatal çok uzun!'

'Yemeğe elle dokunulmaz.'

'Ama daha demin ellerimi yıkadım!'

'Yine de olmaz!'

'Neden?'

'Çünkü öyle.'

(...) Çünkü öyle, diye yanıtladığımız 'niçin' soruları vardır. Çünkü alışkanlıklarımız öyledir, çünkü gelenek (âdet) böyledir.

Bir de nedenleriyle, açıklamalarıyla yanıtlayabileceğimiz 'niçin' soruları vardır." (İnanmak ve Bilmek, "Bezelyeler çataldan kaçıyor", s. 12-13).

"Sami, Müslüman bir ailede doğdu, her cuma babasıyla birlikte camiye gidiyor.

Miranda'nın ailesinde kimsenin dini yok, herkes ateist.

Ester'in annesi Musevi ve her cumartesi Ester'i sinagoga götürüyor.

Jan'ın ailesi Katolik, her Pazar Jan'la birlikte kiliseye gidiyorlar (...)

Eğer Sami camiye gitmeye ve Ramazan'da oruç tutmaya devam ederse ne diyeceğiz? Müslüman olduğunu mu yoksa Müslüman bir aileden geldiğini mi?

Miranda hiçbir dine inanmıyorsa ateist olduğunu söyleyeceğiz yoksa ateist bir aileden geldiğini mi? (...)

Herkesin istediği şeye inanma hakkı var ama şu soruyu sormak da yerinde olur: İnançlarımızı biz mi seçiyoruz yoksa onları ailemizden mi devralıyoruz?" (İnanmak ve Bilmek, "Bizim atalarımız…", s. 14-16).

"(...) Giordano Bruno'yu yakanlar bağnazlardı, Charles Darwin'i susturmak isteyenler de bağnazlardı. Bağnazlar, bilginin ve mutlak gerçeğin tek sahibi olduklarından kuşku duymayan insanlardır. Bunu başkalarına da dayatmak isterler, inandıkları şeylerle ilgili onlara sorular sorulmasına katlanamazlar." (İnanmak ve Bilmek, "Bu adamlar tehlikeli", s. 19).

Labbè, *"Olan şeyler niçin oldukları gibi olur?"* ve *"Bildiğimizi nereden biliriz?"* bölümlerinde bilmenin hipotezler üretmeye ve araştırmaya dayalı olduğunu belirtmektedir. Yazar, *"Okuldaki en iyi kaleci benim"* başlığını taşıyan örnek olayda bir kimsenin herhangi bir şeyi bildiğini söylemesi aynı zamanda o kimsenin yanlış yapabilme cesaretini gösterdiği vurgulamaktadır. Bilmek, yanılmayı da içermektedir. *"Gözlerime inanamıyorum!"* bölümünde ise bilme isteğinin "merak" ile başladığını ifade etmektedir. Merak, bilmenin başlangıcıdır:

"(...) Leyla, Martin ve Emine açıklamalar hayal etmeye başlıyor, tahminler yürütüyor, varsayımlar ortaya atıyorlar. İleride matematik, fizik, optik gibi dallarda okurlarsa hesaplamalar ve deneylerle bu açıklamalarının doğru olup olmadığını, tezlerinin tutarlılığını kontrol edebilirler." (İnanmak ve Bilmek, "Olan şeyler niçin oldukları gibi olur?", s. 26).

"(...) Tarih boyunca insanlar dünyayı açıklamaya çalıştı. Önce bir açıklama bulundu sonra daha iyi görünen bir başka açıklama sonra bir diğeri ve bir diğeri daha… Tarih boyunca bilgiler, önceki bilgileri çürüterek oluşturuldu.

Bilgi, eski bilgiyi yok ederek var oldu." (İnanmak ve Bilmek, "Bildiğimizi nereden biliriz?", s. 29).

"(...) Peki, ya yeni gelen çocuk sınanmayı reddetseydi? Onun yalnızca fiyakacının teki olduğunu düşünecektik. Oysa o, futbolda iyi olmakla kalmıyor aynı zamanda cesur da. Çünkü 'En iyi olduğumu biliyorum.' diyerek risk aldı: Yanılma riskini.

'Biliyorum.' demek, yanılma riskini kabul etmektir." (İnanmak ve Bilmek, "Okuldaki en iyi kaleci benim", s. 28).

"İnsanları bilmek istemeye iten şey, şaşkınlıktır. Şaşırabildiğimiz için bilim var ve bilgi ilerliyor. Bilim insanları, hiçbir şeyin kendiliğinden olmadığını düşünen, her şeyi çözülmesi gereken bir problem olarak gören, şaşkınlık duyan insanlardır. (...) Bilimsel düşünceye sahip olmak da bu demektir: Gördüğümüz, işittiğimiz, hissettiğimiz, tattığımız her şeyin ardında neler olduğunu bilmek istemek." (İnanmak ve Bilmek, "Gözlerime İnanamıyorum", s. 31).

Yazar, kitabın son bölümlerinde inanmak kavramını tekrar ele almaktadır. İnanmanın kanıtsız güvenmek olduğundan bahseden Labbè, kendine güvenmenin (inanmanın) önemini vurgulamaktadır. Böylece insanların yeniliklere kolayca atılabileceğini ifade etmektedir:

"(...) İnanmak, aynı zamanda güvenmektir. İnanmak karşılığında kanıt istemeden güven duymaktır. İnanmak, bilinmezliğe dalmaktır; hayata atılmak için mantıktan vazgeçmeye cesaret etmektir." (İnanmak ve Bilmek, "Güven", s. 35).

"Canan bonesini düzeltip atlama tahtasına çıkıyor. 20 saniye sonra tabanca sesi duyulacak ve yüzücüler suya atlayacaklar. 100 metrenin sonunda belki de bir altın madalya… Canan konsantre oluyor. Antrenörü Hans'ın son sözlerini hâlâ duyuyor: 'Hadi, kendine inan!'

(...) Kendine inanmak, kendine güvenmektir.

(...) Ne mutlu ki tam olarak nelerin bizi beklediğini bilmeden harekete geçebiliriz! Denemek, bir işe girişmek, yeni projelere atılmak için inanabiliriz." (İnanmak ve Bilmek, "Hadi, kendine inan!", s. 36).

4.1.26. Ahlaki Olan ve Olmayan

ÇFF serisinin yirmi altıncı kitabı *"Ahlaki Olan ve Olmayan"*da yazar, ahlakın ne olduğunu, kuralların ahlaki ve yasal boyutlarını, bir bebeğin ahlaki bir varlık olarak dünyaya gelmediğini ve ahlakın sonradan edinildiğini, gelenekselleşmiş birtakım uygulamaların her zaman ahlaki olamayacağını vurgulamaktadır.

"Köpek ve sahibi", "Günlük zulası", "Onu engelleyen ne?", "Özgür bir karar" ve *"Beslenme çantası ve şemsiye"* başlıklı bölümlerde yazar, insanların etik davranışlar sergilemelerini sağlayan bir bilince sahip oldukları için eylemlerinin ahlaki boyutlarının değerlendirilebileceğinden bahsetmektedir. Bununla birlikte yazar, bir eylemin gerçekleştirilip gerçekleştirilmemesini, empati duygusu ile öz irade sonucu karar vermeye ve ahlaki bilince bağlamaktadır:

> *"Oktay bağırıyor: 'Of hayır, n'olursun Çomar, oraya olmaz! Kaldırımın tam orta yerine yapma! Pisliğini toplamam söz konusu bile olamaz!'*
>
> *(...)*
>
> *Oktay'ın içi rahat, onu kimse görmedi. Birileri onu fark etmeden tüydü (...)*
>
> *Dünden beri Çomar, kakasını sokaktaki ızgaraya yapmak için tasmasını çekiştirip duruyor. Oktay mutlulukla köpeğini kutluyor: 'Çomar'ım benim, seni uslu köpek!'*
>
> *Çomar önceden kötü davranışlar sergileyen yaramaz bir köpek miydi? Şimdi doğru davranan uslu bir köpeğe mi dönüşüverdi? ... Çomar itaatkâr bir köpek oldu, bunun ahlaklı olmakla hiç ilgisi yok." (Ahlaki Olan ve Olmayan, "Köpek ve sahibi", s. 3-4).*
>
> *"Lusin, ne yapacağını bilmiyor. Lara'nın erkek arkadaşı, Lara'nın günlüğünün yerini öğrenmek istiyor. Lusin, günlüğün nerede olduğunu biliyor ama söylemekte tereddüt ediyor.*
>
> *(...) Yine de Lusin rahatsız. Gidip günlüğü getirmek istemesine rağmen bir şeyler onu engelliyor." (Ahlaki Olan ve Olmayan, "Günlük zulası", s. 4-6).*

"Onu engelleyen hiçbir yasa, hiçbir yönetmelik yok. Onu engelleyen şey, Lusin'in içinde: Vicdanı, ahlaki bilinci." (Ahlaki Olan ve Olmayan, "Onu engelleyen ne?", s. 6).

"[1] Giriş kapısının sesi duyuluyor. Lusin odadan haykırarak çıkıyor: 'Asla ablama ihanet etmeyeceğim! Benden istediğin şey iğrenç, sen kötü bir sevgilisin, hediyelerini de başına çal!'

[2] Lusin, ablasının zulanın çevresine tuzaklar kurduğunu hatırlayıveriyor. Parmakları kıstıran fare kapanları, günlüğün çevresindeki elektrik telleri, otomatik olarak çalışan ve hırsızın fotoğrafını Lara'nın cep telefonuna yollayan bir fotoğraf makinesi.

(...)

Ahlaki bir karar, korkuyla ya da birinin buyruğuyla dayatılamaz. Ahlaki bir karar, kendi kendimize verdiğimiz bir ödevdir." (Ahlaki Olan ve Olmayan, "Özgür bir karar", s. 8-9).

"(...) Halil beslenme çantasını çalacak mı? Serap şemsiyeyi çalacak mı? Belki evet belki hayır. Nasıl ki üç hafta önce bunları çalan kişilerin hırsızlık yapmamak için nedenleri varsa onların da çalmamak için nedenleri var.

Ahlakı oluşturan kural da işte budur: Kendimize yapılmasını istemediğimiz şeyi, başkalarına yapmamak." (Ahlaki Olan ve Olmayan, "Beslenme çantası ve şemsiye", s. 13).

Yasalar, yasak koyucu iken ahlak, eylemlerin iyi ya da kötü olarak değerlendirilmesiyle ilgilidir. Yasaların gözle görülen eylemlerin sonuçlarına bir yaptırımı olduğunu, ahlakın ise vicdani bir boyutunun bulunduğunu ve manevi bir yaptırıma sahip olduğunu ifade eden yazar; ahlakın tek bir gruba ya da ait olunan topluma özgü olmadığını, tüm insanları kapsadığını vurgulamaktadır:

"(...) Bir yanda iyi anlaştığımız diğer yanda umursamadığımız insanlar mı var?

İkiye bölünmüş böyle bir dünya gerçekten de var. Bu dünya, kendilerine özgü ahlak anlayışları olan mafyaların, suç örgütlerinin ve çetelerin dünyası: Kendi içlerinde herkes doğru, dürüst, cesur davranıyor; birbirlerini

güveniyor, yardımlaşıyorlar. Kendi cemaatlerinin dışındaysa çalmak, yalan söylemek, şantaj yapmak, hırpalamak hatta öldürmek bile serbest.

(...) Ahlak insanları; arkadaşlar ve başkaları, tanıdıklar ve yabancılar, liderler ve diğerleri şeklinde ayırmaz. Ahlak bizi, herkese aynı şekilde davranmaya iter. Ahlak evrenseldir." (Ahlaki Olan ve Olmayan, "Bir yabancının malını çalmak, ee n'olmuş?", s. 20-21).

"(...) Leo, fırının önündeki kuyruğun bu kadar uzun olacağını tahmin etmemişti. Bebeği ağlamaya başlıyor çünkü biberon saati yaklaşıyor.

Leo, 'Özür dilerim, öne geçebilir miyim?' diye soruyor.

'Başka?' diye yanıtlıyor Mari. 'Siz de herkes gibi sıranızı bekleyeceksiniz, sıra olacağını tahmin etmeliydiniz.'

'Çocuğu olan herkes öne geçse yarına kadar bekleriz.' diye ekliyor bir adam da.

Leo'ya hayır deme hakkına sahipler, hiçbir kanun onları Leo'yu önlerine geçirmeye zorlamıyor. Yaptıkları şey yasal. Peki, ahlaka uygun mu?

Yasalar, herkes için neyin izinli neyin yasak olduğunu belirler. Neyin iyi neyin kötü olduğunu değil." (Ahlaki Olan ve Olmayan, "Ama buna hakları var!", 28).

Yazar, *"Ama hep böyle yapılır"* ve *"Düşünmeyi unutmamak"* bölümlerinde geçmişten beri yapılagelen her davranışı, söylenegelen her sözü ahlaki kabul etmenin sakıncaları olabileceğini belirtirken gelenekselleşen eylemlerin ve söylemlerin üzerine düşünmenin, bunları sorgulamanın önemini vurgulamaktadır:

"(...) Peki, ya üniversiteye yeni girenler bu gelenek hakkında ne düşünüyor? Ne hissediyor? Neşe mi, keyif mi, utanç mı, korku mu?

(...) Bir şeyin ezelden beri yapılagelmesi, iyi olduğu anlamına gelmez.

(...) Töreler, gelenekler, inanışlar, alışkanlıklar hiçbir şeyi kanıtlamaz. Hatta kimi zaman aklı uyutabilirler. Bugüne dek hep yapılagelen şeyleri, hiç sorgulamadan tekrarlama tehlikesiyle karşı karşıya kalırız." (Ahlaki Olan ve Olmayan, "Ama hep böyle yapılır", s. 33-34).

"(...) İnsanların geçmişte birçok kez yanıldıklarını, köleliği bulduklarını, inançsızları yaktıklarını, kadınların özgürce yaşamalarını yasakladıklarını (...) bildiğimize göre ahlak konusunda çok temkinli olmalıyız.

İyi ve kötü ile ilgili sezgilerimizi, alışkanlıklarımızı, geleneklerimizi, inanışlarımızı gözden geçirmeli, düşünmeli, tartmalıyız. Kimi zaman da düzeltmeliyiz. Kalıplaşmış yargılara teslim olma tehlikesine düşmemek için." (Ahlaki Olan ve Olmayan, "Düşünmeyi unutmamak", s. 38).

4.1.27. Olmak ve Sahip Olmak

ÇÇF serisinin yirmi yedinci kitabı, *"Olmak ve Sahip Olmak"*ta yazar, olmak ve sahip olmak kavramlarının birbiri ile ilişkisini irdelemektedir. Yazara göre bu iki kavram her ne kadar birbirinden bağımsız görünse de esasında iç içe geçmiş, birbirini etkileyen iki kavramdır.

Bireylerin sahip oldukları nesneler ile nasıl bir birey olduklarının birbiriyle bağlantısını vurgulayan yazar, insanların geliştiğini, büyüdüğünü ve değiştiğini dolayısıyla sahip oldukları araç gereçleri de değiştirme isteği duyduklarını ifade etmektedir. Labbè, insanların bilinçleri sayesinde alışkanlıklarından vazgeçebileceklerini, sahip oldukları özelliklerini değiştirerek nasıl bir bireye dönüşeceklerinin kendi kararlarına bağlı olduğunu belirtmektedir:

"(...) Herkes 'olmak' ile 'sahip olmak' arasındaki, yani ne olduğumuzla -eğlenceli, sıkıcı vb.- neye sahip olduğumuz -çikolatalı çörek, motosiklet vb.- arasındaki farkı bilir.

Sahip olduğumuz şeyi verebilir, atabilir, kaldırabilir, kendimizden ayırabilir, uzaklaştırabilir, ödünç verebilir, kaybedebiliriz; ondan ayrılabiliriz. Sahip olduğumuz şey bizim dışımızdadır.

Ne olduğumuz ise içimizdedir, onu özümüzden ayıramayız." (Olmak ve Sahip Olmak, "Olmak mı, sahip olmak mı?", s. 4).

"(...) Sabri'nin gri kazağına ne kadar bağlı, Songül'ün de tüylü ayısına ne kadar düşkün olduğunu artık bildiğimize göre (...)

Sahip olduğumuz şeyde, çoğu zaman, kendimizden de bir parça vardır. Başka bir deyişle 'sahip olmak' kavramı, 'olma'yı da içinde bolca barındırır." (Olmak ve Sahip Olmak, "Gözümün bebeği", s. 6-7).

"(...) Üzgün, neşeli, sakin, sinirli, hayal kırıklığına uğramış ya da endişeli olduğumuzda kendimizi anlatmak için 'olmak' fiilini kullanırız. Ve görünen o ki bütün bu duyguları kendimizden de ayırabiliriz.

Sonuçta olduğumuz şey her neyse aslında ona sahip olduğumuzu da söylemeliyiz. Başka bir deyişle 'olmak' kavramı, 'sahip olma'yı da içinde bolca barındırır." (Olmak ve Sahip Olmak", s. 8).

"(...) Sahip olduğumuz her şey, sahip olmayı seçtiğimiz her şey, kendimizi keşfetmemize yardım eder.

Olmak ve sahip olmak, birbirinin karşıtı değildir: Sahip olduğumuz şey, kim olduğumuzu ve kim olmak istediğimizi keşfetmemize yardım eder." (Olmak ve Sahip Olmak, "Nilsu'nun bisikleti", s. 16).

"(...) alışkanlıklarımız birer yaşam biçimidir. Bugün kim olduğumuzu şekillendiren, onlardır.

Alışkanlıklarımızı kaybedebilir, onlardan vazgeçebilir, onları bırakabiliriz. Yani olduğumuz kişiyi değiştirebilir, olmak istediğimiz kişiyi yaratabiliriz." (Olmak ve Sahip Olmak, "Düşmeden pedal çevirmek", s. 22).

"Özgür!" başlıklı bölümde yazar; insanların sabit rolleri olmadığını, hayatın akışında sürekli bir değişim ve gelişimin mevcudiyetini, bu akışta insanın kendini keşfetmeye çalışmasının önemini vurgulamaktadır:

"Hayat bir tiyatro sahnesi değildir. sabit roller insanlara paylaştırılmamıştır. Her insan bugün, yarın ve hayatı boyunca kendini keşfetmelidir.

Asla, tamamen bugün olduğumuz şey olarak kalmayız; her zaman bir seçeneğimiz, kendimizi yeniden inşa etme olanağımız vardır. Sahip olmak istediğimiz var oluş biçimini seçebiliriz." (Olmak ve Sahip Olmak, "Özgür!", s. 40).

4.1.28. Makineler ve İnsanlar

ÇÇF serisinin yirmi sekizinci kitabı *"Makineler ve İnsanlar"*da yazar, makinelerin insan hayatındaki yeri ve öneminden bahsederek konuya giriş yapmaktadır ancak yazarın asıl vurguladığı nokta insan hayatını kolaylaştıran, verimlileştiren makinelerin aynı zamanda doğaya ve insana zararlar da verdiğidir.

Yaşanan teknik gelişmeler sonucunda hayat kolaylaştığı gibi olası bir arıza durumunda işler karışabilmektedir. Her yeni buluş; yeni olanaklar yaratırken insanların ellerindeki kimi olanakları (meslekler gibi) da ortadan kaldırmaktadır. Gelişimin ve üretimin boyutunun artış düzeyi ile insanların doğaya karşı sorumluluğunun düzeyi eş değer bir şekilde artış göstermektedir. Makineler, hayatı hızlandırırken insanların da birer makineye dönüşmesi durumu meydana gelmektedir. Yazar, kitabında tüm bunlara yönelik duyarlılık oluşturmaya çalışmaktadır:

> *"(...) Fırat spor çantasını kapıya fırlatarak 'Ne yapacağım ben şimdi?" diye bağırıyor.*
>
> *(...) 'Bu arızanın bizim için de işleri zorlaştırdığını anla ve lütfen sakin ol.'*
>
> *Fırat'ın bu akşam kendini yakışıklı hissetmesi için basit bir çözüm yolu var ama kimse akıl edemiyor: Gömleği elde yıkamak.*
>
> *Lale bağırıp çağırıyor çünkü elektrikler kesik ve saçına fön çekemiyor. Ozan, çalışmayan arabasına tekme atarken ayak bileğini kırdı. Belma ise cep telefonunu tuvalete düşürdüğünde az kalsın bayılacaktı.*
>
> *Makineler bizi komik duruma düşürür. Onlar çalışmadığında sanki hayat durur, dünya başımıza yıkılır." (Makineler ve İnsanlar, "Mavi gömleğim nerede?", s. 6).*
>
> *"(...) Tuna'nın büyükannesi ve büyükbabası gençken neredeyse kimsenin arabası yoktu. Bir tren her şeyi değiştiriyordu. (...)*
>
> *'Biliyor musun? Annenle babanın devraldığı o güzel otel ve lokanta da trenin sayesinde! Buraya trenle gelen insanların bir yerlerde yemek yemesi ve yatması gerektiğinden büyükannenle birlikte bölgenin ilk otel ve lokantasını biz açmıştık, kendimizle gurur duyuyorduk.'*

Bir makine, yaşamları işte böyle değiştirir; yeni olanaklar yaratır. Köyleri, bölgeleri, ülkeleri geliştirir." (Makineler ve İnsanlar, "Bir lokomotif dünyanın kapılarını açıyor", s. 10-11).

"İnsan buharlı lokomotifi icat ettiğinde hızlı yolculuk yapmanın yanı sıra tren kazalarını da bulmuş oldu. Arabayı icat ettiğinde bir yerden bir yere kolayca gitmemizi sağlarken akciğerlerimizi ve şehirlerimizi boğan hava kirliliğine de neden oldu. Nükleer enerjiyi keşfettiğinde yüz milyonlarca insan için elektrik üretmeyi başardı ama radyoaktif atıkları, binlerce insanın, hayvanın ve bitkinin zarar gördüğü Çernobil ve Fukuşima felaketlerini de yarattı.

(...) insanlık tarihinde ilk kez insan, gökyüzünden ve yeryüzünden, denizlerden, nehirlerden ve okyanuslardan, havadan, hayvanlardan, ağaçlardan, çiçeklerden ve bütün bitkilerden sorumlu." (Makineler ve İnsanlar, "Gökyüzünün ve yeryüzünün sorumlusu", s. 19-20).

"(...) Bir makine, bir insanın işini yapabildiğinde hemen onun yerine geçer. Bu nedenle yüzyıllardır meslekler yok oluyor (...)

Yeni yeni meslekler ortaya çıkıyor (...) Bu mesleklerden bazıları, makineler onların yerine bu işleri de yapabildiğinde yok olacak." (Makineler ve İnsanlar, "Önceleri, bugün, yarın", s. 28-29).

4.1.29. Hatırlamak ve Unutmak

ÇÇF serisinin yirmi dokuzuncu kitabı olan *"Hatırlamak ve Unutmak"*ta yazar, hatırlama ve unutma eylemlerini günlük yaşamdan örneklerle değerlendirmektedir.

Her insanın anılardan oluştuğunu ve bu anıların insanların kişiliklerine yönelik izler taşıdığını ifade eden Labbè; aynı anda, aynı yerde bulunan iki insanın yaşanmışlıklarından hareketle o ana, farklı anlamlar yüklediğini belirtmektedir. Çünkü her insan farklı bir geçmişe sahiptir:

"(...) Noa, arkadaşı Peter'i dirseğiyle dürtüyor. Öğretmen duymasın diye fısıldayarak 'Bak.' diyor.

Peter camdan bakıyor. Kestane ağacının diğer dalları da simsiyah kargalarla kaplanmış. Kargaları sayıyorlar: 33 tane (…)

Noa terlemeye başlıyor, kendini kötü hissediyor. Bu kuşların sınıfa girip sivri gagalarıyla onlara saldırmasından korkuyor (…)

Peter'se kargaları saymaya devam ediyor. Bu onu eğlendiriyor.

Yan yana iki kişi için şimdiki zaman aynıdır ama şimdiki zaman, her zaman geçmişle doludur. Herkes için farklı bir geçmişle…" (Hatırlamak ve Unutmak, "Siyah kargalar", s. 8-9).

"(…) Her birinin anılarını dinlediğimizde hepimiz Lüsyen, Gila, Elif ve Polat'ın kişilikleri hakkında fikir sahibi oluyoruz.

Anılar her zaman kendimiz hakkında bir hikâye anlatır." (Hatırlamak ve Unutmak, "Işık, su, şişler, sivrisinekler…", s. 10).

İnsanların çoğu zaman bir şeyleri hatırlayabilmek için önemli tarihlerden ya da olaylardan yararlandıklarını öne süren yazar; insan belleğinin kusursuz olmadığını, orada bulunan bilgilerin zamanla hasar görebileceğini böylece aktarılan anıların, asıllarından daha farklı olabileceğini vurgulamaktadır. Ancak motor becerilerin tekrarlar sonucu pratikleştiğini, anımsama ihtiyacı duymadan gerçekleştirilebildiğini ifade etmektedir:

"(…) Beyinde her şeyi sonsuza dek belleğe sabitleyen bir kamera yoktur. Bir anı, hiçbir zaman bir olayın birebir kopyası olmaz (…)

Anılar çoğu zaman masallara ve efsanelere benzer ne tamamen ne de tamamen yanlıştırlar. Sanki hafıza gizlice çalışır, olayları çarpıtır, uydurur, yer değiştirir, saklar, ayıklar, seçer…" (Hatırlamak ve Unutmak, "Kim yalan söylüyor?", s. 15-16).

"(…) Çoğu zaman bir şeyi hatırlamak için iz bırakan tarihlerden ya da olaylardan yararlanırız çünkü anılar basitçe üst üste birikmez." (Hatırlamak ve Unutmak, "Hafıza çalışıyor", s. 16).

Geçmiş, bir zamanlar gelecek ve şimdiydi. Yazar, bireylerin geçmişlerini yeniden inşa edebileceklerini vurgulamaktadır. Yaşanmışlıklara yüklenen anlamlar her geçen zamanda farklılaşmaktadır böylece kişiler, geçmişlerini her defasında inşa etmektedir. Şimdiyi güzel

yaşamak, geleceği de güzelleştirecektir. Yaşanmışlıklardan mutlu anları, dostlukları, sevgiyi biriktiren insanlar geçmişini inşa edebilmektedir:

> *"(...) Arda, hayatının her anında anılarının onun için ne anlama geldiğine karar verebilir. Geçmişin ne anlama geldiği -geçmişin anlamı- sonsuza dek sabit değildir. Her gün, geçmişimizin bize ifade ettiği şeyi değiştirebiliriz. Her gün, geçmişimizin anlamını yeniden inşa edebiliriz." (Hatırlamak ve Unutmak, "Geçmişini inşa etmek", s. 31).*

> *"Mutluluk anlarını incelikle toplamak... Arkadaşlık ve aşk hikâyelerini özenle besleyip büyütmek... Dünyanın belleğinde ışıklar bulmak... Kendimize güzel anılar inşa etmek... Hepsi de belleğimizi bir mutluluk deposuna çevirmek içindir." (Hatırlamak ve Unutmak, "Mutluluk deposu", s. 39).*

4.1.30. Anlaşmak ve Anlaşamamak

ÇÇF serisinin otuzuncu kitabı olan *"Anlaşmak ve Anlaşamamak*"ta yazar, günlük hayattan örneklerle anlaşmak ve anlaşamamak kavramlarını insanlar arası ilişkilerden yola çıkarak değerlendirmektedir. Kitabın ilk bölümlerinde kişiler arasındaki anlaşma ve anlaşamama durumlarını değerlendiren yazar, kitabını; kişinin kendi ile anlaşabilmesinin yani kendi kararlarını, doğrularını oluşturabilmesinin önemini vurgulayarak sonlandırmaktadır.

Labbè'ye göre insanların her zaman aynı fikirde olmaları, anlaştıkları anlamını taşımazken farklı fikirlere sahip olmaları da anlaşamadıklarını göstermemektedir. Fikir ayrılıkları, farklı düşüncelere kapı açtığı ve insanlar arasında iletişim kurmayı sağladığı için faydalıdır. Önemli olan insanların birbirlerinin fikirlerine anlayış ve saygı göstermesidir:

> *"(...) 'Hava güzel dışarıdaki masada oynayalım.'*
>
> *'İyi fikir.'*
>
> *'Sonra da sinemaya gidebiliriz.'*
>
> *'Tamam.'*
>
> *'Ben çizgi film izlemek istiyorum ya sen?'*

Sorunun yanıtını tahmin etmek zor değil ama Leo artık dayanamıyor. Akşam annesine ve babasına 'Oktay beni sinir ediyor, her şeye sürekli evet diyor, her zaman benimle aynı fikirde bir süre sonra bu çok san sıkıcı oluyor.' diye yakınıyor (...)

Oktay onunla hep aynı fikirde. Leo sıkılıyor, her şeyin zevksiz ve yavan olduğunu hissediyor. Oktay'ın ona, 'Bu konuda kesinlikle aynı fikirde değilim.' dediğini duymayı hayal ediyor. Böylece nihayet dişe dokunur bir şeyler konuşulurdu!" (Anlaşmak ve Anlaşamamak, "Her şey yavan", s. 3-4).

"Öğretmen Fatma'ya dönüp neden aynı fikirde olmadığını soruyor.

'Napolyon binlerce insanı yemeksiz, botsuz, kalın giysileri olmadan karda kışta savaşa sürdü. Onun yüzünden binlerce insan öldü.'

'Peki, sence bütün bunlar onun Fransa için yaptığı iyi şeyleri silip atar mı?' diye soruyor öğretmen.

Fatma 'Evet, tabii ki.' demek istiyor, düşünüyor.

Öğretmen 'Biraz kafa yor Fatma.' diye onu yüreklendiriyor.

Sınıfta parmaklar kalkmaya başlıyor.

Fatma kafa yoruyor, savunacak fikirler arıyor, düşüncesini destekleyen nedenler araştırıyor (...)

Anlaşmazlıklar işte bu yüzden yararlıdır: İnsanı nedenler aramaya iter. Araştırır, soruşturur, kendimize sorular sorarız. Böyle böyle bir anlaşmazlıktan diğerine; yeni bakış açıları, fikirler, düşünceler, görüşler oluşur, şekillenir, yıkılır ve yeniden yükselir." (Anlaşmak ve Anlaşamamak, "Kafa yor Fatma, kafa yor!", s. 9-10).

"(...) Liza düşünüyor. Bu konuda bilgi toplaması gerek, bu deneylere kim karar veriyor, hiç bilmiyor.

'Yani sen, hiçbir seçeneğimiz olmadığını, yapacak hiçbir şeyin kalmadığını mı düşünüyorsun?' diye devam ediyor Behiç.

'Bilmiyorum.'

‘Bir kere hepimiz, hayvanlar üzerinden denenmiş ürünleri almayı reddedelim.’

‘Ama ya ilaca ihtiyacın olursa? Ben insanları iyileştirmeyi tercih ederim. Tek bir insanın hayatı (...)

Anlaşmazlıkları Behiç ve Liza’yı ayırmıyor tam tersine anlaşmazlıkları, onları düşünmeye ve fikirlerini geliştirmeye iten bir enerji.” (Anlaşmak ve Anlaşamamak, “Sizinle gelebilir miyiz?”, s. 24-25).

“(...) Ali ve Lorin her zamanki yollarından saptılar. Bu, sinir bozucu ama sürpriiiz! Bu yeni yolda harika bir manzara keşfetme şansları oldu, bilmedikleri bir açı yakaladılar.

Biriyle diyalog kurup aynı fikirde olmadığımızda Ali ve Lorin gibi oluruz: Yolumuzu değiştirir, her zamanki fikirlerimizden ayrılır, başka düşünme yollarına yöneliriz. Böylece tıpkı Ali ve Lorin gibi belki de iyi sürprizlerle karşılaşma şansı yakalarız: yeni görüşler, ilginç fikirler, farklı dünya görüşleri…” (Anlaşmak ve Anlaşamamak, “Dümdüz gitmek olanaksız”, s. 29).

İletişim kurmak, düşünceler üretmek, kişileri ikna etmek ve yönlendirmek dil sayesinde gerçekleştirilen eylemlerdir. Anlaşmazlıklar, dili etkili kullanan manipülatörlere (yönlendiren, aldatan) durumu kendi lehine çevirebilme fırsatı sağlamaktadır. Bu nedenle dilin gücünü kendi çıkarları için kullanan kişilere karşı bilinçli olmak önemlidir:

“Birlikus gezegeninde herkes mutlu mesut yaşıyor. Herkesin güzel mi güzel bir evi var, çayırlar çiçeklenmiş, yiyecek bol yine de birkaç haftadır gezegenin sakinleri biraz endişeli. Büyük ve güçlü bir adam olan Zemenon, uzun gri kaftanıyla gezegende volta ata ata bu mutluluğun uzun sürmeyeceğini duyuruyor. Söylediğine göre Tarafsızus gezegeninin sakinleri, Birlikus’u yok etmek için silah üretmeye başlamış.

‘Suları zehirlemekle başlayacaklar işe.’ diye uyarıyor Zemenon.

Yavaş yavaş Birlikus’a korku egemen oluyor ama Zemenon kalın sesiyle onları yatıştırıyor. Eğer gezegenin başkanı olursa onları nasıl koruyacağını biliyormuş (...)

Zemenon, kurnaz sözleriyle bütün gezegeni korkuttu, herkesi korkuya hapsetti. Korku, Birlikusluların tir tir titreyip düşünmeyi bırakmalarına yetti.

Zihni uyutmak, zekâyı felç etmek, mantığı öldürmek için dili kullanmayı iyi bilen söz büyücüleri vardır. Bu yolla kolayca uzlaşı sağlarlar.

Kurnazlıkları fark etmeyi, düzenbazlıkları, aldatmacaları ve dalkavuklukları tespit etmeyi öğrenmek önemlidir." (Anlaşmak ve Anlaşamamak, "Kurnazlar hapishanesi", s. 17-19).

Anlaşmazlık, yalnızca insanlar arasında yaşanan bir durum değildir. İnsanlar kendi içlerinde de çatışmaya düşebilmektedir. Bir bireyin kendini sorgulayabilmesi, düşüncelerini değiştirebilme cesaretine sahip olması, kendini yeniden inşa edebilmesi; kişinin kendi ile anlaşabilmesi için önemlidir:

"'Hiç anlamıyorum, bana hep ölüm cezasını desteklediğini söylerdin!'

'Evet, ama artık bundan emin değilim. Victor Hugo'nun Bir İdam Mahkûmu'nun Son Günü kitabını okudum ve açıkçası artık fikrimden emin değilim.'

Oya kendini sorguluyor (...)

'Demek fikrini değiştirdin! Oysa çocuklarına hep sanatçılık gerçek bir meslek değildir, derdin.

'Evet, doğru ama sanırım hata yaptım. Bir oyuncu ve bir kuklacıyla tanıştım, bana mesleklerini anlattılar, bu da beni gerçekten düşündürdü.'

Mete kendini sorguluyor, yanılıp yanılmadığını düşünüyor, fikirlerini yeniden değerlendiriyor (...)

Düşüncelerini gözden geçirme, kendi fikirlerine hayır diyebilme cesaretine sahipler, düşüncelerini oluşturabilme cesaretine..." (Anlaşmak ve Anlaşamamak, "Fikrini değiştirdin mi?", s. 30-31).

"(...) Hakan bilgisayarını açıp arama motoruna 'nükleer denemeler' yazıyor.

3 saatin sonunda Hakan nükleer denemelerden yana ve bunlara karşı inanılmaz sayıda görüş okumuş durumda. Hükümetin sitesini de ziyaret etti, projelerini iyice anladı (…)

Hakan, ertesi gün Özgürlük Meydanı'nda arkadaş grubuna katılıyor. Nükleer denemelerin bir felaket olduğuna ve onları engellemek için kesinlikle her şeyin yapılması gerektiğine emin artık.

(…) Hakan ne her söyleneni anlamadan tekrar eden bir papağan ne de nereye gittiğini bilmeden sürüyü takip eden bir koyun. O, kendisi; o, Hakan. Başkalarının fikirlerini kendine ait düşüncelere dönüştürerek kendini inşa eden, düşüncesini inşa eden bir insan. (Anlaşmak ve Anlaşamamak, "Herkes yürüyüşe!", s. 35-37).

"(…) Lale çok zor bir şeyin arayışında: Kendisiyle uzlaşma arıyor.

Gerçekten ne düşündüğümüzü bilmek, gerçekten ne istediğimizi bilmek, kendimize ait fikirler oluşturmak, kendimize ait bakış açıları aramak, kendimize ait fikirler bulmak… Ne büyük iş!

Kendi kendimizle anlaşmak; işte, bütün hayatı kapsayan program." (Anlaşmak ve Anlaşamamak, "Evet mi, hayır mı?", s. 38-39).

4.1.31. Şans ve Şanssızlık

ÇÇF serisinin son kitabı *"Şans ve Şanssızlık"*ta, şans ve şanssızlık kavramlarını yaşamdan örneklerle ele alan yazar, kitabın ilk bölümlerinde bu kavramları kader inancı üzerinden değerlendirmektedir. Ardından insanların bilinmezlik hissinden kurtulabilmek için birtakım sonuçları şans veya şanssızlık olarak adlandırdıklarını ifade eden yazar; insanların planlanmış, düşünülmüş eylemlerinin şans ya da şanssızlık şeklinde nitelendirilemeyeceğinden bahsetmektedir.

Yazar, sorumluluktan bahsedilebilecek durumlarda şans veya şanssızlıktan söz edilemeyeceğini ancak değiştirilemeyen, insanların sorumluluğunun bulunmadığı durumların şans ya da şanssızlık ile ilişkilendirilebileceğini ifade etmektedir. İnsanların değiştirmeye ya da engellemeye gücünün yetmediği anları kader olarak adlandırdıklarına dikkat çeken Labbè, kader inancı ile şans ve şanssızlık kavramları arasında bağlantı kurmaktadır:

“‘Ne oldu İlker? Bu sabah yüzünden düşen bin parça.’

‘Babam beni okul dışında kavga ederken gördü, 3 aylığına harçlığımı kesti.’

‘Hadi ya, ne şanssızlık!’ (…)

‘Bu arada okula yeni biri gelmiş, biliyor musun?’

‘Evet, adı Leo; iyi birine benziyor ama burnuna dikkat ettin mi?’

‘E herhalde, çocuk burundan ibaret. Hayatımda böyle dev burun görmedim.’

‘Öyle koca bir burunla doğmak büyük şanssızlık.’ (…)

İlker’in başına gelen şeyde sorumluluk payı var oysa Leo’nun başına gelen şeyde eli kolu bağlı.

Hiç ama hiçbir şey yapamadığımız halde, başımıza bir şey geldiğinde, ancak o zaman şanstan ve şanssızlıktan söz edebiliriz.” (Şans ve Şanssızlık, “Öyle bir burnunun olması ne büyük şanssızlık!”, s. 3-5).

“(…) Böyle olmamalıydı. Şans, adamdan yana değil, kadından yana olmalıydı. Korkunç bir dünyada yaşıyoruz. Şans kötülere gülüp şanssızlık iyileri bulabiliyor.

Hiç kuşku yok. Kader her an, her yerde, herkese, her şekilde vurabilir.” (Şans ve Şanssızlık, “Hayır, o olamaz!”, s. 13).

Belirsizlik korku yaratmaktadır. Korku ise çeşitli batıl inançların kapısını açmaktadır. Bilim, belirsizliği azalttığı için şans faktörünü en aza indirmektedir:

“‘Kamile şu ehliyeti bir alsa! Sınav öğleden sonra saat 2’de, dua edin!’

‘Tahtaya vuralım, bir de mum yakalım!’

‘Kamile ehliyeti alırsa sigarayı bırakacağım, söz!’ (…)

Üç dakika sonra, Dünya Kupası’nın finalinin başlama vuruşu yapılacak.

Takımın teknik direktörü, cebindeki sarı çiçeğe dokunuyor; her maç sabahı bu çiçekten topluyor.

Yıldız golcü, kalecinin kel kafasını öpmeye gidiyor. Savunma oyuncusu, iç çamaşırını ters giyip giymediğini kontrol ediyor (…)

Mercan'ın bu sabah coğrafya sınavı var. Çok gergin çünkü mavi svetşörtünü bulamıyor.

'Hiçbir şey beceremeyeceğim, o benim uğurlu giysimdi!' (…)

Uğurlar, muskalar, aynı sırayla tekrarlanan hareketler, korkuyu dindirmeye yardımcı oluyor. Gelecek net olmadığında yükselen o korkuyu, belirsizlik içinde yaşamanın yarattığı o korkuyu azaltıyor." (Şans ve Şanssızlık, "Korkularımızı yatıştırmak için tahtaya vurmak", s. 16-18).

"(…) Eski denizciler, şansı çağırmak için her şeyi yapardı. Onları anlamak zor değil, kendilerini neyin beklediği hakkında hiçbir fikirleri yoktu.

(…) Bugünün denizcileriyse artık şansı çağırmak için denizin ruhuna kurban vermiyor. Onlar meteorolojinin deniz tahmin raporlarını dinliyor. Hepsinin radarları, sonarları, uyduları, navigasyon cihazları falan var (…)

Bilim, belirsizliği azaltmaya yardımcı olur. Belirsizlik azalınca da şansa ister istemez daha az bel bağlar, şanssızlıktan daha az korkarız." (Şans ve Şanssızlık, "Eski denizciler, yeni denizciler", s. 19-20).

İnsanlar eylemlerine karar verebilme, planlayabilme iradesine sahiptir. İstekleri, amaçları doğrultusunda eylemlerini şekillendiren insanlar, şansı kendileri yaratmaktadır. Şans, bilinçli eylemlerin sonucunda ortaya çıkmaktadır:

"(…) '5 arkadaşla kayak yapmaya gittik, daha ilk pistte çaaat diye bacağımı kırdım. Ne şanssızlık, değil mi?'

'Diğerleri mi? Onlara hiçbir şey olmadı, sekiz gün boyunca tek bir yaralanma bile yok.'

Hikâyeyi biraz deştiğimizde bacağını kıran Melih'in on beş yıldır hiç spor yapmadığını buna rağmen tümseklerle dolu bir pistte son sürat kaymaya başladığını keşfediyoruz (…)

'Lusin çok şanslı, köpek gezdirerek yığınla para kazanıyor. Bense şubat tatili boyunca yemeğini vereceğim küçük bir kediden başka iş bulamadım.' diye söyleniyor Timur.

'Çok şanssızım.'

Hikâyeyi biraz deştiğimizde Lusin'in köpek gezdirmek için mahallesinde her yere, fırına, kasaba, çamaşırhaneye, veterinere ilanlar astığını keşfediyoruz (...)

Şanslı olma olasılığımızı yükseltip şanssız olma olasılığımızı azaltabiliriz; her şeyin istediğimiz gibi gitmesi için, olasılığı artırmak için harekete geçebiliriz." (Şans ve Şanssızlık, "Sorumlu gerçekten de şans ya da şanssızlık mı?", s. 21-23).

İnsanların yaşadıklarına yükledikleri anlamlar, yaşadıklarına karşı tutumları; bunları şans ya da şanssızlık olarak tanımlamalarında belirleyicidir. Şans veya şanssızlığı yaratan insanların olaylara karşı bakış açısıdır:

"(...) Tesadüfen gerçekleşen, beklenmedik olaylara birer renk veririz: Pembe, kara, sarı... Üstelik kimse aynı olaya, aynı rengi vermez. Aslında önemli olan başımıza gelen şeyi nasıl gördüğümüzdür. Böylece olup bitenin şans mı şanssızlık mı olduğunu seçebiliriz." (Şans ve Şanssızlık, "Pembe renk, siyah renk", s. 26).

Hayat, bilinmezler diyarıdır. Bilinmezlik korku yarattığı kadar heyecan vericidir. Her şeyin önceden bilindiği, tekdüze yaşanılan, iyi ya da kötü hiçbir şeyin sürpriz olmadığı bir hayat; insanların arzu edeceği bir hayat değildir:

"Bilinmeyen hiçbir şeyin, iyi ya da kötü hiçbir sürprizin olmadığı bir hayat düşünelim.

Şans ve şanssızlığın olmadığı bir yaşam hayal edelim.

Böyle bir yaşam ister miydik?

O gün neler olacağını ve hayatımızın sonuna kadar her günün programını tamı tamına bilseydik sabaha yataktan kalkma isteği duyar mıydık?

Rastlantı hayata renk katar, tekdüzeliği kırar, alışkanlıkları altüst eder, bizi şüpheye düşürür.

Bizi korkutabilir ama hayatın heyecan verici ve sürprizlerle dolu olması, rastlantıların sayesindedir." (Şans ve Şanssızlık, "Ne büyük heyecan!", s. 37-38).

4.2. Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitaplarda karakterler nasıl geliştirilmiştir?

Karakter; bir eserde (roman, öykü, oyun vb.) duygu, düşünüş, tutku ve davranış yönlerinden ele alınan kimsedir (Püsküllüoğlu, 2012; TDK, 2011). Çocuk kitaplarında karakterler çeşitli yollarla geliştirilmektedir (Lukens, 2012; Özdemir, 1995): *davranışlarıyla ve eylemleriyle, konuşmalarıyla, fiziksel özellikleriyle, diğer karakterlerin yorumuyla ve yazarın yorumuyla.* Sever (2019), karakterleri *kapalı (geliştirilmemiş)* ve *açık (geliştirilmiş)* olmak üzere iki başlıkta incelerken Lukens (2012) ise süreç içerisinde değişim gösteren karakterleri *devingen*, herhangi bir değişim göstermeyen karakterleri *durağan* olarak adlandırmaktadır.

Brigitte Labbè, ÇÇF serisini yazarken çocukların yaşantılarında karşılaşabilecekleri ve felsefeye konu olan kavramlardan yola çıkmıştır. Kitaplarında ele aldığı kavramları küçük örnek olaylar üzerinden işlemiştir. Öykücüklerdeki karakterler, *yazar yorumuyla* geliştirilmiştir ancak detaylıca işlenmemiştir bu nedenle *kapalı karakter* özelliği göstermektedir:

> *"Maksim ve Suzi tatilde. Bu sabah kocaman bir güneş olduğu için mutlular. Balığa çıkmak, piknik yapmak, birer dondurma almak, dönüş yolunda hayvanat bahçesine uğramak, dönünce duş almak, plajdaki lokantada baş başa akşam yemeği yemek ve gece kulübüne uğramak istiyorlar. Ama yola çıkmadan önce, bütün bunların iyi olup olmadığını kontrol etmeyi kesinlikle unutmamak gerekiyor. Bunun için Maksim, İyi ve Kötü Sözlüğü'nü açıp okuyor:*
>
> *(...) Maksim ve Suzi, bir karar almadan önce hep İyi ve Kötü Sözlüğü'ne bakıyorlar. Böylece kendi kendilerine hiç soru sormalarına gerek kalmıyor, bütün cevaplar orada.*
>
> *Sözlükte, ya 'Öldürmek: Sarışın birini öldürecekseniz, iyi.' ya da 'İntihar etmek: Kırk yaşından sonra çok iyi hatta arzu edilen bir şey.' yazsaydı? Kuşkusuz Maksim ve Suzi televizyonun sesini çok açan komşularını eğer sarışınsa öldürür ve kırk yaşına geldiklerinde de iyi bir harekette bulunmak için intihar ederlerdi. Düşünmemeye o kadar alışmış olurlardı ki bu konuda kendi fikirleri nedir, bilemezlerdi." (İyi ve Kötü, s.17-19).*
>
> *"Murat, Bora'ya pas veriyor; Bora vuruyor ve topu kaleye gönderiyor. GOL! Bora'nın bütün takım arkadaşları üstüne atlayıp ona sarılıyor ama hakemin*

düdüğünü duymadılar. Bora topa eliyle dokunmuş, bu nedenle gol sayılmayacak. Bora, 'Bu hakem zırdeli, benim elim topa değmedi!' diye haykırıyor. Hakeme saldırıyor, küfür ediyor, formasından yakalıyor ve ona vurmaya kalkıyor. Öfkeden gözü dönmüş. Kırmızı kart ve oyundan atılma! Bora sahadan çıkıyor, üç maç süresince oynama hakkını da kaybediyor.

Murat, Bora'ya pas veriyor (...) Bora, 'Bu hakem zırdeli, benim elim topa değmedi!' diye haykırıyor. Bora çimin üstünde yattığı yerde kalıyor, boğazında bir düğümle öfkeye boğuluyor. Antrenörün onu başka bir oyuncuyla değiştirmesi gerekiyor.

Murat, Bora'ya pas veriyor (...) Bora, 'Bu hakem zırdeli, benim elim topa değmedi!' diye haykırıyor. Bunu hakeme de söylüyor ama yapacak hiçbir şey yok. Bora içinde çok büyük bir öfkenin yükseldiğini hissediyor. Görürsünüz siz! Hakem bu golü saymıyor, tamam, ama sonrakileri sayacak! (...) İnanılmaz bir enerjiyle doluyor, yorgunluğu falan kalmıyor, artık hiçbir yerine kramp da girmiyor. Bütün rakiplerine çalım atıyor ve maçın bitimine iki dakika kala sol ayağıyla harika bir gol atıyor.

Öfke, ona güç ve savaşma isteği verdi (...)

Haksızlık öfke yaratır, buna hiç kuşku yok. Ancak bu öfkeyle ne yapacağımız bize kalır. Her şeyi kırmak mı? Yıkılmak mı? Ya da bu öfkeyi adaleti kurmak için kullanmak mı?" (Adalet ve Haksızlık, s. 37-39).

"Zakari'nin babaannesi ona bir Kızılderili çadırı alıyor (...) Bu, babaannesinin ona Kızılderili çadırı aldığı üçüncü yılbaşı. Zakari neredeyse yıkılıyor. Başka bir hediye bekliyordu, özellikle de geçen yılbaşı babaannesine zaten bir Kızılderili çadırına sahip olduğunu söyledikten sonra.

Ne yapmalı? Doğru mu, yalan mı söylemeli? Doğruyu söyleyip babaanneyi üzmeli mi yoksa yalan söyleyip onun kalbini kırmamalı mı?" (Gerçekten ve Yalancıktan, "Yalancıktan ama üzmüyor!", s. 17-18).

"Anton, zamanını inci kolyeler ve bilezikler yaparak geçirmekten hoşlanıyor. İncilerin renkleri, boyları, şekilleri; ağaç, altın ve gümüş gibi farklı maddelerle birleştirme yolları hakkında pek çok fikri var. Ama Anton yaptıklarını asla arkadaşlarına göstermiyor çünkü onunla dalga

geçmelerinden ve ona kızmış gibi davranmalarından çok korkuyor." (Oğlanlar ve Kızlar, "Bizi engelleyen roller", s. 24-25).

"Leo, uzaylı E.T.yi sinema ekranında ilk kez gördüğünde kocaman kafalı, kurbağa derili ve dev parmaklı bu yaratığı o kadar iğrenç, o kadar çirkin bulmuştu ki korkudan tir tir titremişti (...)

'Film sona erdiğinde E.T.yi güzel buluyordum artık. Beni korkutmuyordu, ona sarılmak istiyordum; E.T. yerine insanlardan korkuyordum artık.' diyor, Leo.

Bir buçuk saat boyunca Leo, E.T.nin görünümüne alıştı ve onu evine alan oğlanla E.T. arasındaki arkadaşlığın gelişimini izledi. Leo'nun ilk izlenimi yok oldu, ilk bakışta onu çarpan çirkinlik yerini başka bir şeye, duygulara bıraktı." (Güzellik ve Çirkinlik, "Uçup giden bir çirkinlik", s. 16-17).

"Emma, Tom ve Peter, kış aylarında her çarşamba günü yaptıkları gibi gölün üstünde buz pateniyle kaymaya gidecekler.

Liseden iki delikanlı onlardan önce gelmiş, patenlerini bağlıyor. Emma onlara, buzun yeterince sert olup olmadığı konusunda ne düşündüklerini soruyor. Emma biraz endişeli çünkü önceki hafta bir kadın az kalsın boğuluyormuş (...)

Delikanlılardan biri Emma'ya 'Dün termometre -12 dereceyi gösteriyordu, göl beton kadar sert. Emin olmasaydık buraya gelmezdik' diye cevap veriyor

(...) Tom yine de kuşku duyuyor. Gruptan uzaklaşıyor, kayalara tırmanıyor, bulabildiği en büyük taşları topluyor ve onları olanca gücüyle göle fırlatmaya başlıyor.

Tom büyüklerinin yalan söylediğini düşünmüyor. Yalnızca 'emin olmak' ile 'haklı olmak' arasında fark olduğunu biliyor. Başkalarının bilgisini aynen kabullenmemek için cesaret gerekir. Hele ki o başkaları bizden yaşça büyük kişiler, öğretmenler, yetişkinler, her şeyi biliyor görünen bilginlerse..." (Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz, "Eleştirel zekâ", s. 26-28).

"(...) Peter'in tek istediği, parasını saklamak, onu seyretmek, saymak ve tekrar tekrar saymak. Paranın ona yapma olanağı sağladığı şeylerle ilgilenmiyor. Paranın kendisiyle ilgileniyor (...) Para, Peter için bir

hapishane gibi. Bir alışveriş aracı, özgürlük aracı değil." (İş ve Para, "Tutsak eden para", s.38).

"Ali biraz para kazanıyor. Her cumartesi, apartmanında oturan kadının alışverişini yapıyor. Altı aydır bu cep harçlığını biriktiriyor. En sonunda bugün, büyük gün. Çalışması sayesinde uzun zamandır istediği şeyi alabilecek kadar parası var (...)

Ali için para bir araçtı. Bir özgürlük aracı, hayalini gerçekleştirme aracı." (İş ve Para, "Özgürleştiren para", s. 38-39).

"(...) Can (...) her şeye nedensizce karar veriyor, seçimini rastlantılara bırakıyor. Özgürlüğünden hiç yararlanmıyor. Her soru için kendini bir tarafa ya da diğerine doğru itecek nedenler arayabilir; sonra da kişiliğini oluşturmak, ne yapmak ve kim olmak istediğine karar vermek için ona en iyi görünen nedenleri izleyebilirdi." (Özgür Olan ve Olmayan, "Her şey rasgele mi?", s. 15).

"Teoman, direksiyona geçip arabayı sürüyormuş gibi yapmaya bayılıyor.

O gün arabaya bindiğinde anahtarların kontağın üzerinde durduğunu fark ediyor. Önemli değil çünkü garajın kapısı kapalı. Teoman, 'Motorun sesini duymak için anahtarı çevirmek istiyorum.' diyor kendi kendine, 'Eğer vitese dokunmazsam bir tehlike yok, hareket edemez.' Bir an kararsız kalıyor ama kendini engelleyemiyor. Motor hemen çalışıyor. Teo, kendini arabayı gerçekten kullanıyormuş gibi hissediyor." (Doğa ve Kirlilik, "Komşunun kedisi öldü", s. 7-8).

"Bir korkunun üstesinden gelemediğimizde kendimizi aptal gibi hissederiz. Sanki korkmaktan başka hiçbir şey beceremiyormuş gibi oluruz. Oysa bu yanlıştır. Korkumuz o anlıktır (...)

'Ah Şirin, ah! Seni yukarıda, atlama tahtasının üstünde görünce bir sürü anı aklıma geldi. Senin yerine gerçekten acı çektim. Senin yaşındayken ben de tıpkı senin gibiydim; havuzun kenarından bile balıklama dalamazdım. Yalnızca çivileme atlayabiliyordum (...)

Bu Bay Duran mı? Şirin, başındaki yüzücü bonesi yüzünden ilk bakışta komşusu Bay Duran'ı tanıyamamıştı. Ama bu gerçekten de oydu. Dalmaktan korkuyordu ha! Vay canına! O ki belediye seçimlerinde aday olmuştu, o ki başkan yardımcısı seçilmişti." (Cesaret ve Korku, "Ben korkağın tekiyim", s. 10-12).

"Oya kendini mutlu etmek için en sevdiği şarkıcının son albümünü aldı. Azıcık parası kalmıştı. Bir anahtarlık satıcısının önünden geçince son parasıyla, anahtarlık koleksiyonu yapan arkadaşı Karen için bir tane almaya karar verdi. Tam o anda şaşırarak bir şey fark etti: Karen'in mutluluğu ona neredeyse yeni CD'si kadar mutluluk veriyordu!

(...) Birilerine mutluluk verdikçe bizim mutluluğumuz katlanarak artar!" (Mutluluk ve Mutsuzluk, "3 kilo mutluluk oldu mu sana 4 kilo!", s. 28).

"'Hayır, hayır, lastik çok yüksekte. Bakın nasıl olması gerektiğini size göstereyim.' diyor Lale. 'Hem 8'lere geldiğimizde bir ayağımızla ipe basarken diğerleriyle zıplamak gerek yoksa yanarsınız. Haydi, baştan başlıyoruz. Ayşe başlayacak, ikinci de benim.'

'Öff! Durmadan emirler yağdırman sinirimi bozuyor, Lale. Ben oynamıyorum işte…' diyor Aslı.

'Ben de!' diye atlıyor Serra. 'Hep aynı hikâye, her şeye senin karar vermenden bıktım, usandım Lale!' (...)

Bunun üzerine gruptaki diğer kızlar Nadin ve Jale de onlarla birlikte gidiyor ve oyun yarıda kalıyor." (Liderler ve Diğerleri, "Hep o komut veriyor!", s.8).

"(...) Güzellik kraliçesi seçilmek kendi hedefi değil. Dolayısıyla bu başarı da onun başarısı değil. Söz konusu olan annesinin hayali yani onun başarısı değil. Söz konusu olan annesinin hayali, yani onun başarısı.

(...) Bu başarısızlık Suzan'ı mutsuz etmiyor. Nedenini anlamak zor değil. Güzellik kraliçesi seçilmek onun hedefi değil. Dolayısıyla başarısızlık da onun başarısızlığı değil. Bu yalnızca annesinin başarısızlığı." (Başarı ve Başarısızlık, "Umurumda değil!", s. 30-31).

"(…) Sırrı duymadan önce Mehmet'in Mari'ye karşı hiçbir ödevi yoktu oysa artık var. Bu ödevi kendi seçti.

Genellikle ödevlerin yalnızca başkalarından geldiğine bir patron, bir öğretmen, bir polis, bir yargıç ya da ailemiz tarafından bize dayatıldığına inanırız. Ama aslında düşününce kendi kendimize de birçok ödev yarattığımızı anlarız. Kendi kendimize ödevler veririz ve bunu özgürce yaparız.

(…) Mehmet'le Mari arasında bir anlaşma var: Mari bir sırrını anlatıyor, Mehmet de bu sırrı saklıyor. Bu anlaşmaya bir sözleşme de denebilir. Mehmet'le Mari hiçbir şey yazmadılar, birbirlerine karşı yükümlülük altına girdikleri hiçbir kâğıt imzalamadılar yine de aralarında bir sözleşme var." (Haklar ve Ödevler, "Mari'nin sırrı…", s. 18-20).

"Sarp'ın büyük dedesi Süleyman, çocuklarıyla hiç ilgilenmemişti. Yemekten önce alınlarına birer öpücük kondururdu, o kadar. 1870'lerdi, yapacak önemli işleri vardı. Üstelik çocuklar, kadının işiydi.

Sarp'ın dedesi Salih'in 6 çocuğu oldu. O da çocuklarıyla pek fazla zaman geçirmedi, özellikle de onlar bebekken. Eşi çocuklarla gayet güzel ilgileniyordu.

(…) Sarp'ın bir oğlu var: 1980 yılında doğan Cenk. Doğumevinde Cenk'e ilk banyosunu Sarp yaptırdı. Evde de onu yıkamaya devam etti, suyun altında oğluna masaj yapardı, Cenk buna bayılırdı (…)

Bugün Cenk'in eşi hamile. Cenk, evde kalıp bebeğe bakmak için patronundan 6 ay izin istedi.

(…) Her insanın içinde doğduğu, büyüdüğü, yaşlandığı ve öldüğü kültürler vardır." (Ben ve Başkaları, "Süleyman'dan Cenk'e – Ne değişti?", s. 18-20).

"(…) Müge, Arda'nın konuşma tarzına bayılıyor; onu akıllı, eğlenceli, kültürlü buluyor. Arda'nın güzel yeşil gözlerine bakarken 'Bizim lisedeki geri zekâlılardan ne kadar farklı biri.' diye düşünüyor. O sırada Müge boy seviyesine geldiğini hissediyor, sudan çıkıyor (…) Kumsala ulaştığında Arda'yla konuşmak için arkasına dönüyor ve nutku tutuluyor. Şok! Arda ayakta, ayak bileklerine kadar sudan çıkmış. Müge hayatında hiç bu kadar

kısa boylu birini görmemişti. Arda'nın boyu ancak 8 yaşında bir çocuğunki kadar.

(…) Müge, Arda'ya telefon numarasını vermek isteyip istemediğinden artık o kadar emin değil." (Beden ve Akıl, "Müge ve Arda", s. 12-13).

"Pazar akşamı saat 19.00, Zeynep televizyondaki yarışmaları seyrediyor. Buna bayılıyor ama keyfi yarı yarıya kaçmış durumda çünkü on beş dakika sonra annesinin ya da babasının gelip televizyonu kapatmasını ve ödevlerini yapmasını söyleyeceğini biliyor. Bu değişmez bir kural: Ödevler yemekten önce bitecek!

(…) Zeynep kalkıp evde bir tur atıyor, bütün duvar saatlerinin pillerini çıkarıyor, akrep ve yelkovanları 19.10'da durduruyor, kol saatlerini de sakladıktan sonra televizyonun karşısına geçiyor. İşte oldu!

Bu arada Zeynep'in annesi 19.30'da balığı fırından çıkarmayı planlamıştı, pilavınsa 19.40'a kadar pişmesi gerekiyordu. Mutfaktaki saate baktı, 19.10'u görünce de kanepeye kurulup rahat rahat gazetesini okuyacak kadar zamanı olduğunu düşündü. Zeynep'in babası ise 20.00 haberlerini beklerken eve çekidüzen vermeye koyuldu.

Zeynep'in anne ve babası yavaş yavaş işkillenmeye başlıyor. Babası, televizyonda pazar gecesi sinemasının yayınlandığını fark ediyor. Tuhaf! Filmden önce hep 20.00 haberleri olurdu, kaçırmış olması imkânsız! Ayrıca bütün ev yanık kokuyor, pilav tenceresinin dibi tutmuş, kilosu 30 liralık balık fırında kömür olmuş. Bu karmaşa da neyin nesi?" (Zaman Çok ve Zaman Yok, "Şefle dalga geçilmez!", s. 12-14).

"'Taylan'ın ne kadar formda olduğunu fark etmişsindir. Görünüşe bakılırsa yeniden haftada üç kez spor yapmaya karar vermiş. Ona ne oldu merak ediyorum. Haftalardır aylaklık ediyordu, sonra birden hiç durmadan bir şeyler yapmaya başladı. Onu gömleklerini ütülerken yakaladım, düşün. Az kalsın şak diye bayılıyordum!'" (Aşk ve Dostluk, "Taylan'ın kanatları", s. 8-9).

"Mina bir partiden dönüyor ve arabasını zeminin üç kat altındaki otoparka bırakıyor. Farlarını söndürmeden önce çantasının kapalı olup olmadığına son

bir kez daha bakıyor ve etrafı kolaçan ediyor, geç saatlerde hep biraz tedirgin olur.

Yaşar, ilk kez büyük bir futbol maçına gidiyor. Kalabalıktan çok etkileniyor, yanındakiler durmadan bağırıyorlar. Yaşar, babasının elini sıkı sıkı tutuyor, biraz endişeli." (Şiddet ve Şiddetsizlik, "Hepimiz her zaman biraz korkarız", s. 7-9).

"(...) Metin çok öfkeli, bir saattir el fenerini arıyor. 'Kim almış olabilir ki?'

'Hülya' diyor Antonin.

'Öyle mi? Emin misin?' diye soruyor Metin.

[1] 'Evet, Hülya'nın aldığını biliyorum.' diye yanıtlıyor Antonin.

Metin soruyor: 'Onun olduğunu nereden biliyorsun?'

'Bu sabah senin çadırına girdiğini ve el feneriyle çıktığını gördüm.' (...)

[2] 'Onun olduğuna gerçekten inanıyorum.' diyor Antonin.

Metin soruyor: 'Peki, neden buna inanıyorsun?'

'Dün akşam Hülya'nın ne dediğini duymadın mı? El fenerini kaybettiğini söylemişti.'" (İnanmak ve Bilmek, "Biliyor musun yoksa inanıyor musun?", s. 3-4).

"(...) Fırat spor çantasını kapıya fırlatarak 'Ne yapacağım ben şimdi?" diye bağırıyor.

(...) 'Bu arızanın bizim için de işleri zorlaştırdığını anla ve lütfen sakin ol.'

Fırat'ın bu akşam kendini yakışıklı hissetmesi için basit bir çözüm yolu var ama kimse akıl edemiyor: Gömleği elde yıkamak.

Lale bağırıp çağırıyor çünkü elektrikler kesik ve saçına fön çekemiyor. Ozan, çalışmayan arabasına tekme atarken ayak bileğini kırdı. Belma ise cep telefonunu tuvalete düşürdüğünde az kalsın bayılacaktı.

Makineler bizi komik duruma düşürür. Onlar çalışmadığında sanki hayat durur, dünya başımıza yıkılır." (Makineler ve İnsanlar, "Mavi gömleğim nerede?", s. 6).

"(...) Noa, arkadaşı Peter'i dirseğiyle dürtüyor. Öğretmen duymasın diye fısıldayarak 'Bak.' diyor.

Peter camdan bakıyor. Kestane ağacının diğer dalları da simsiyah kargalarla kaplanmış. Kargaları sayıyorlar: 33 tane (...)

Noa terlemeye başlıyor, kendini kötü hissediyor. Bu kuşların sınıfa girip sivri gagalarıyla onlara saldırmasından korkuyor (...)

Peter'se kargaları saymaya devam ediyor. Bu onu eğlendiriyor.

Yan yana iki kişi için şimdiki zaman aynıdır ama şimdiki zaman, her zaman geçmişle doludur. Herkes için farklı bir geçmişle..." (Hatırlamak ve Unutmak, "Siyah kargalar", s. 8-9).

"'Kamile şu ehliyeti bir alsa! Sınav öğleden sonra saat 2'de, dua edin!'

'Tahtaya vuralım, bir de mum yakalım!'

'Kamile ehliyeti alırsa sigarayı bırakacağım, söz!' (...)

Üç dakika sonra, Dünya Kupası'nın finalinin başlama vuruşu yapılacak.

Takımın teknik direktörü, cebindeki sarı çiçeğe dokunuyor; her maç sabahı bu çiçekten topluyor.

Yıldız golcü, kalecinin kel kafasını öpmeye gidiyor. Savunma oyuncusu, iç çamaşırını ters giyip giymediğini kontrol ediyor (...)

Mercan'ın bu sabah coğrafya sınavı var. Çok gergin çünkü mavi svetşörtünü bulamıyor.

'Hiçbir şey beceremeyeceğim, o benim uğurlu giysimdi!' (...)

Uğurlar, muskalar, aynı sırayla tekrarlanan hareketler, korkuyu dindirmeye yardımcı oluyor. Gelecek net olmadığında yükselen o korkuyu, belirsizlik

içinde yaşamanın yarattığı o korkuyu azaltıyor." (Şans ve Şanssızlık, "Korkularımızı yatıştırmak için tahtaya vurmak", s. 16-18).

4.3. Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitaplar hangi değerleri içermektedir?

4.3.1. İyi ve Kötü

ÇÇF serisinin ilk kitabı olan *"İyi ve Kötü"*de yazar, çocuğun günlük yaşamda karşılaşabileceği örnek olaylar üzerinden iyi ve kötü kavramlarını incelemektedir. Örnek olaylar aracılığıyla çocuğa sorular sordurarak iyi ve kötünün ne olduğunu buldurmayı hedefleyen yazar, kesin doğrular sunmaktan kaçınmaktadır. İyi ve kötü kavramlarının üzerinde dururken *"öz yönelim-düşünme", "öz yönelim-eylem", "hazcılık"; "uyma-kurallar", "iyilikseverlik-önemseme" "iyilikseverlik-güvenirlik", "evrenselcilik-hoşgörü",* ve *"sorumluluk"* değerlerini de işlemektedir.

Başkalarının tepkilerinden dolayı yapmak istenip de yapılmayan, kötü olduğu bilindiği halde başkaları görmediği zaman yapmaktan çekinilmeyen, başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlandırıldığı durumlar, Schwartz'ın değer sınıflamasında *uyma* başlığı altında değerlendirilmektedir. İyi ve Kötü adlı kitapta da yazar bireylerin çoğunlukla kötü davranışlardan kaçınmalarının nedeninin başkaları olup olmadığını güzel bir örnek üzerinden sorgulatmaktadır. Ele alınan durum *"uyma-kurallar"* kategorisini örneklemektedir:

"(...) çoğunlukla kötü bir şey yapmamızı engelleyen başkalarıdır. Çünkü başkaları bizi görür, kötü bir şey yaptığımızı söyleyebilir, bizi ele verebilir, cezalandırabilir, yargılayabilir ve bize bazı şeyleri yasaklayabilir.

Peki bu, kötü şeyler yapmamızın tek nedeninin başkaları olduğu anlamına mı gelir?

Yani iyi ve kötü bir şey yapmış olmak umurumuzda bile değil midir?" (İyi ve Kötü, 2020, s.5)

Yazar, başkalarının iyi ve kötü kavramlarını kullanarak muhataplarının davranışlarını yönlendirmeye çalıştıklarını dair bir örnek sunmakta ve örneği değerlendirmektedir. Bu noktada yönlendirici pozisyonundaki kişinin dürüstlüğüne inanılıp inanılmamasının önemini

vurgulamaktadır. Söz konusu durumda *"uyma-kurallar"* ve *"iyilikseverlik-güvenirlik"* değerlerine vurgu yapmaktadır:

> *"(…) 'Onu görmeye gitmezsen babaannen kendini kötü hisseder.' 'Bu ses tonuyla konuştuğunda kötü oluyorum.' 'Zamanında gelmezsen annen kötü olur.'*
>
> *Birisi bize 'kötü' bir şey yapmış olacağımızı söylediğinde de çoğu zaman kendimizi suçlu ya da bir şeye zorunlu hissederiz. Gerçekten kötü bir şey mi yaptığımızı yoksa başkalarının bizi bazı şeyleri yapmaya ya da yapmamaya ikna etmek için mi bu sözcüğü kullandığını düşünmek önemlidir (…)*
>
> *'Saçmalama Karolin, deli misin? Mikrop kapacak. Bırak da dikenleri çıkarayım, çok nazikçe yapacağım. İnan, bu senin iyiliğin için.'*
>
> *'Bu senin iyiliğin için' işte bizi bir şey yapmaya ikna etmek için kullanılan bir cümle daha (…)*
>
> *Eğer 'Bu senin iyiliğin için.' diyenlere güvenebiliyorsak sorun yoktur. Dürüst olduklarına, bize kendi hoşlarına giden şeyleri yaptırmaya çalışmadıklarına, gerçekten de bizim iyiliğimizi istediklerine inanıyorsak. Yoksa 'Bu senin iyiliğin için.' diye diye bize her şeyi kabul ettirebilirler. Kötü ve iyi, bu şekilde zaman zaman insanları yönlendirmek için kullanılır." (İyi ve Kötü, s. 13-16).*

Kitapta kötü ve iyi kavramları örnek durumlardan hareketle tartışılırken değinilen bir diğer nokta ise bu kavramların herkes için genelgeçer kurallar oluşturmadığı, insanların kötü ve iyi kavramlarını kendi içinde düşünüp bu doğrultuda eylemlerini gerçekleştirmesi gerektiğidir. Üzerinde düşünülmeden bir şeyin iyi ya da kötü olduğuna karar verilemeyeceği vurgulanmaktadır. Örnek durum, kişilerin kendi düşünce ve becerilerini geliştirebilme, kendi davranışlarına karar verebilmelerinin önemine dikkat çektiği için Schwartz'ın değer sınıflamasında *"öz yönelim-eylem"* ve *"öz yönelim-düşünme"* başlığına uygun düşmektedir:

> *"(…) Maksim ve Suzi, bir karar almadan önce hep İyi ve Kötü Sözlüğü'ne bakıyorlar. Böylece kendilerine hiç soru sormalarına gerek kalmıyor, bütün cevaplar orada.*
>
> *Sözlükte, ya 'Öldürmek: Sarışın birini öldürecekseniz, iyi.' ya da 'İntihar etmek: Kırk yaşından sonra çok iyi hatta arzu edilen bir şey.' yazsaydı?*

Kuşkusuz Maksim ve Suzi televizyonun sesini çok açan komşularını eğer sarışınsa öldürür ve kırk yaşına geldiklerinde de iyi bir harekette bulunmak için intihar ederlerdi. Düşünmemeye o kadar alışmış olurlardı ki bu konuda kendi fikirleri nedir, bilemezlerdi." (İyi ve Kötü, s.17-19).

Kitapta yer alan bir başka durumda, iyi ve kötünün ne olduğuna liderler tarafından karar verilmesi örneklenmektedir. İyiye ve kötüye liderlerin karar vermesi durumunda eylemi gerçekleştirenlerin davranış üzerine düşünüp yargıda bulunmalarının söz konusu olmadığını, eylemlerin sonuçlarından da sorumlu olmayacakları ironik bir şekilde belirtilirken yazarın asıl vurgulamak istediği insanların kendi kararlarını vermesi ve sorumluluklarını bilmesi gerektiğidir. Söz konusu örnek, Schwartz'ın değer sınıflamasında *"öz yönelim-düşünme", "öz yönelim-eylem"* başlığına girerken TÖP (2019) kök değerlerinden *"sorumluluk"* değerine karşılık gelmektedir:

"(...) 'Ronaldo'nun çetesi yedi kişi. Ronaldo şef, çeteyi kuran da o. Gizli bir buluşma yerleri, her hafta değişen parolaları ve gerçekleştirmeleri gereken görevleri var. Bugün özel ve biraz tehlikeli görev onları bekliyor: Kevin ve Hektor'un bisikletlerinin lastiklerini bıçakla patlatmaları gerekiyor.

Olga: Normalde görevlerimiz arasında bu tarz şeyler yok, diye itiraz ediyor. Eğlenceli şeyler yapıyoruz, gerçekten kötü şeyler değil; bu görevi korkutucu buluyorum.

Ronaldo: Tartışma yok. Bunun iyi mi kötü mü olduğuna ben karar veririm. Kevin ve Hektor iyi bir dersi hak ettiler. Yani yapacağımız iyi bir şey, diye yanıtlıyor.

Olga diğerlerine bakıyor. Kimse görevi tartışmıyor.'

Eğer biri onları lastikleri patlatırken yakalar ve cezalandırırsa bütün çete üyeleri 'Bu bizim suçumuz değil, biz sorumlu değiliz, bunu yapmamızı şef söyledi!' diyecek.

İyinin ve kötünün bize başkaları tarafından söylenmesini beklemek, düşünmeyi bırakmak demektir." (İyi ve Kötü, s.20-21)

Kitaptaki *"Bilmiyorduk, bilerek yapmadık!"*, *"Kendime engel olamadım"* ve *"Bu neden kötü?"* başlıklı örnek durumlarda okuyucuya *"Kötü bir şeyi bilerek yapmadığımızda*

gerçekten kötü bir şey yapmış olmuyor muyuz ya da isteyerek yaptığımızda gerçekten kötü bir şey mi yapmış oluyoruz?" sorusunu sordurmak amaçlanmaktadır. İlk iki örnek olayda kötü bir eylemi, insanların haz duygularını gidermek amacıyla kasıtlı gerçekleştirebildiği gibi farkında olmadan da gerçekleştirebildiği üzerinde durulmaktadır. Son örnek olayda ise eylemlerin iyi ya da kötü olduğuna karar verirken empati kurmak gerektiğine dikkat çekilmektedir. Olaylar Schwartz'ın değer sınıflamasından *"hazcılık"* ve *"uyma-kişilerarası" (başkalarının hissettiklerini önemsemek, düşünmek ve ona göre davranmak)* kategorilerine örnek oluşturmaktadır:

> *"(...) Anabel, çalmanın kötü çekmecesinde olduğunu gayet iyi biliyor. Kerim'e kötü bir şey yaptığının farkında, çikolatalı çöreği yerken bile onu düşünüyor ama kendini engellemeyi beceremiyor. Durmak için, yaptığımızın kötü olduğunu bilmek her zaman yetmiyor. Hepimiz bunu yaşamışızdır. Çünkü bazen bizim için iyi olan başkaları için kötüdür. Anabel için iyi olan, çikolatalı çöreği yiyerek zevk almak hatta onu satın almadığı için daha da çok zevk almak (...)*
>
> *Eğer bunu ona başkası yapmış olsaydı, o kişiden nefret ederdi. Eğer biri onun tatlısını çalsaydı, sinirlenir ve üzülürdü. Bu yüzden kötü bir şey yaptığını biliyor Anabel. Çünkü aynı şeyi biri ona yapsaydı, bunu çok kötü bulurdu.*
>
> *Bir şeyin kötü olduğunu anlamak için birinin bizi görmesi, cezalandırması, yakalaması, yargılaması, hapse atması ya da böyle bir şeyi kitapta okumuş veya başkalarından duymuş olmamız gerekmez. Bunu anlamak için kendimize aynı şey bize yapılsa bundan hoşlanıp hoşlanmayacağımızı sormamız yeterli." (İyi ve Kötü, s.29-32)*

Yazar, *"Hırsız Coni"* ve *"Can'ın Yöntemi"* adlı hikayelerinde saygı, sevgi, hoşgörü kavramlarını sezdirmeye çalışmaktadır. Örnek olaylardan hareketle saygı, sevgi ve hoşgörü değerlerini iyi kavramı ile özdeşleştirmektedir. Söz konusu örnek olaylarda vurgulanan değerler; *"iyilikseverlik-önemseme", "iyilikseverlik-güvenirlik"* ve *"evrenselcilik-hoşgörü"*dür:

> *"(...) Coni, Çarli, Ali, Peter ve Tim birbirlerinin hiçbir şeyini asla çalmazlar. Bunun kötü olduğunu bilirler. Zaten arkadaşlarının paralarını yatırdığı bir bankayı da asla soymazlar. Dürüstlüğün iyi olduğunu biliyorlar. Çalmanın kötü olduğunu da (...)*

Gerçek iyi, herkes için iyi olandır. Arkadaşlar için ama aynı zamanda diğer herkes için de iyi olan." (İyi ve Kötü, s.33-34).

"Arabada, özellikle de trafik tıkanınca insanlar çabuk sinirlenir bazen birbirlerine ağızlarına geleni söylerler. Can'sa farklı. Arabasında giderken başkalarına sinirlenmiyor (...) Can homurdanmadan, çirkin sözcükler kullanmadan, kimseye küfretmeden sakin kalmayı başarıyor. Bunu nasıl yaptığını şöyle anlatıyor: 'Bu insanların arkadaşlarım olduklarını düşünüyorum (...) Çünkü arkadaşlarıma arabada sinirlendiğimde söyleyeceğim şeyleri asla söylemem!'

Can'ın yöntemi iyi bir fikir: Herkesi arkadaşmış gibi görmek, kimseyi düşman görmemek. İnsanları arkadaşımız olarak gördüğümüzde onlar için kötü olabilecek bir şey yapmak istemeyiz." (İyi ve Kötü, s.34-35).

İyi ve Kötü kitabında yazar, *"öz yönelim-düşünme", "öz yönelim-eylem", "hazcılık"; "uyma-kurallar", "iyilikseverlik-önemseme" "iyilikseverlik-güvenirlik", "evrenselcilik-hoşgörü",* ve *"sorumluluk"* değerlerini içeren öykücüklerle iyi ve kötü kavramlarının ne olduğunu sezdirmeye çalışmaktadır.

4.3.2. Adalet ve Haksızlık

ÇFF serinin ikinci kitabı olan *"Adalet ve Haksızlık"*ta yazar, gerçek yaşamdan birçok örnek durum üzerinden "adalet" ve "haksızlık" kavramlarını tartışırken *"evrenselcilik-ilgi", "evrenselcilik-hoşgörü", "uyma-kurallar", "güvenlik-toplumsal", "güç-üstünlük", "öz yönelim-düşünce"* ve *"öz yönelim-eylem"* değerlerine yer vermektedir.

Adalet ve Haksızlık kitabında yazar, *"Kralların pastası", "Bölüşmek kolay değildir!"* ve *"'Adil', 'aynı' mı demektir?"* örnek durumlarında adalet kavramının esasında eşitlikten doğduğunu ve bir paylaşım meselesi olduğundan bahsederken *"evrenselcilik-ilgi"* değerini ön plana çıkarmaktadır:

"(...) herkes, ortak olarak belirlenen bölüşme kuralının adil olduğunu biliyor. Adalet, öncelikle bir paylaşım meselesidir. Eğer dünyadaki bütün insanların her gün yiyecek bir tabak pilavları olsaydı 'Her gün yalnızca tek bir tabak pilav yemek haksızlık' diye düşünmezdik ama bazıları günde elli tabak pilav,

üstüne de kebaplar, dondurmalar, pastalar yiyorsa 'Bu adil değil, diğer insanlar aç' deriz. Paylaşım çok kötü yapıldığında bu adaletsizliktir." (Adalet ve Haksızlık, s. 5-7).

"O zaman nasıl yapmalı?", "Bazen yasalar haksızlık yaratır", "Toplu değişim – Hemen şimdi!" ve "Adil olana kim karar verir?" örneklerinde ise insanlar arasındaki eşitsizliği gidermek için yasalar aracılığıyla vergiler toplandığını böylelikle daha adil yaşam koşulları sunulduğunu, zaman zaman yasaların da haksızlık yaratabileceğini bir grubun diğerinden üstün tutulmasıyla hazırlanan yasaların adil olmadığını, adil yasaların evrensel ilkelere dayandığını ele alırken *"evrenselcilik-ilgi", "evrenselcilik-hoşgörü"* ve *"uyma-kurallar"* değerlerini işlemektedir:

"Bay Rona'nın iyi bir işi var. Her yıl vergi ödüyor. Ödeme için her çek gönderişinde söyleniyor: 'Bu parayı hükümete vermekten bıktım; onu çocuklarıma, eşime hediyeler ve kendime yeni bir saat almak için saklamayı tercih ederdim.'

Ama, yasanın Bay Rona'dan istediği tam da bu: Bütün parayı kendisi ve ailesi için saklamaması. Yasa ondan, payına düşenin bir kısmını başkalarına vermesini istiyor. Vergilerle bütün çocuklar için okullar inşa ediliyor, öğretmenlerin maaşları ödeniyor. Hastaneler kuruluyor ve herkes orada tedavi görebiliyor (...)

Bay Rona'nın bir işi var, para kazanıyor ve yasa gereğince payları yeniden bölüştürmek daha adil olmak için vergi veriyor." (Adalet ve Haksızlık, s. 12-13).

"15 Haziran 1960, uzak bir ülke. Musa ve Peter sokakta futbol oynuyor. Peter'in babası geliyor ve ona evlerinin yakınında yeni açılan bir parka gitmeyi öneriyor. Orada trambolinler ve dev kaydıraklar varmış. Peter seviniyor ve Musa'yı da davet ediyor, ikisi de hem trambolinde zıplamak hem de futbol maçlarına orada devam etmek istiyorlar. 'İmkânsız!' diyor Peter'in babası, 'Musa gelemez. Bu parka siyahların girmesi yasak.' ...

Haksızlık yaratan, herkesi eşit olarak değerlendirmeyen yasalar vardır.

Adil yasalarsa doğal olarak evrensel, yani herkes için adil olanlardır." (Adalet ve Haksızlık, s. 13-15).

"Bu haksızlık!", "Herkesin kendi haksızlık kutusu vardır", Bir başka haksızlık kutusu", "İnsan hakları…", "…ve çocuk hakları" başlıklı bölümlerde ise daha adil bir dünya düzeninin ancak dünyada yaşayan herkes için geçerli olan, tüm insanlığın sorunlarının çözümüne odaklanan, tüm insanlığın haklarını savunan bir adalet ile sağlanabileceğinin altını çizerken *"evrenselcilik-ilgi", "uyma-kurallar", "güvenlik-toplumsal"* değerlerine ışık tutmaktadır:

> *"(…) Artık, insanların tamamı için, bütün insanlar için var olması gereken bir adaletten söz ediyoruz (…)*
>
> *Bu adalete evrensel adalet diyoruz. Yalnızca bazı insanları değil, dünyadaki bütün erkekleri, bütün kadınları, bütün çocukları savunan bir adalet bu." (Adalet ve Haksızlık, 2020, s. 22-24).*
>
> *"İnsanlar, herkes için adil olan ve olmayan önemli şeyler konusunda bir anlaşmaya vardırlar. Bütün bunları da 'İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi' denen bir metin halinde yazdılar (…)*
>
> *Evsizler sokakta yattığında 'İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne uyulmamış olur çünkü bildirge herkesin barınma hakkına sahip olduğunu söyler.*
>
> *Bir insan, sırf ülkeyi yönetenlerle aynı fikirde değil diye hapse girdiğinde 'İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne uyulmamış olur." (Adalet ve Haksızlık, s. 24-26).*

"Peki, ya cezalar? Onlar ne işe yarar?", "Polis korkusu" başlıklı örnek durumlarda yaşanan bir adaletsizlik sonucunda bunu ortadan kaldırmak için cezalar verildiğini ve cezaların zaman zaman caydırıcı güç olduğunu, adaletsizliği önlemek için korkutmak amaçlı da kullanıldığını ifade ederken *"güç-üstünlük", "güvenlik-toplumsal", "evrenselcilik-ilgi"* ve *"uyma-kurallar"* değerlerini örneklendirmektedir:

> *"Can Düpon, Bay ve Bayan Rafi'nin evini soyuyor. Altın mücevherleri, televizyonu, üç bin lirayı ve bilgisayarı çalıyor. Polis soruşturmadan sonra Can Düpon'u buluyor. Can yargılanacak ve belki de hapse girecek. Ama anlayamadığı bir şey var: Çaldığı her şeyi geri verdi, paralarını da çünkü bir kuruşunu bile harcamamıştı; üstelik hiçbir şey de kırılmamıştı. Her şeyi geri verdiğine göre niye serbest bırakılmamıştı?*

Can Düpon bir adaletsizlik yaptı çünkü yasa çalmanın yasak olduğunu söylüyor. Çaldıklarını geri vermesi yeterli değil. Adaletsizliği ortadan kaldırmak için hırsız cezalandırılacak." (Adalet ve Haksızlık, s. 28-29).

"Cezalar başka bir işe de yarar: Korkutmak (…)

Trafik polisi bulunmadığında birçok insan aşırı hızlı gidiyor çünkü yakalanmaktan korkmuyorlar. Oysa, yasa hâlâ geçerli, kurallar polisle birlikte ortadan yok olmuyor! Trafik polisleri geri geldiğinde herkes dikkatli davranıyor çünkü polis, para cezası verebildiği ve ehliyetleri alıkoyabildiği için korku uyandırıyor." (Adalet ve Haksızlık, s. 30-31).

"Haklı ceza, haksız ceza", "Haksızlık = Şiddet" ve "Öfke içimizde!" bölümlerinde ise yazar, kabul edilebilir cezalar ile keyfi verilen kabul edilemeyen cezalar karşılaştırmakta ve kabul edilemeyen cezaların haksızlık yarattığını ele almaktadır. Ortaya çıkan bu haksızlık sonucunda insanların öfkelendiğinden, haksızlığın şiddeti meydana getirebileceğinden bahsederken asıl önemli noktanın bu öfkeyi, yaşanan haksızlığı giderebilecek bir girişime, harekete dönüştürmek olduğunu vurgulamaktadır. Bu örnek metinler ise *"öz yönelim-düşünce"* ve *"öz yönelim-eylem"* değerlerini içermektedir:

"Cem'in üç gün boyunca ders arasında bahçeye çıkması yasak. Çünkü çiş yapmaya giden herkese su püskürtmek için tuvaletteki muslukların yanına saklandı! Cem suyla oynamanın yasak olduğunu gayet iyi biliyor. Bu, okulun kurallarından biri. Yakalandığı için pişman ama cezalandırıldığı için söylenmiyor (…)

Cem cezasını anlıyor." (Adalet ve Haksızlık, s. 32).

"Murat, Bora'ya pas veriyor; Bora vuruyor ve topu kaleye gönderiyor. GOL! Bora'nın bütün takım arkadaşları üstüne atlayıp ona sarılıyor ama hakemin düdüğünü duymadılar. Bora topa eliyle dokunmuş, bu nedenle gol sayılmayacak. Bora, 'Bu hakem zırdeli, benim elim topa değmedi!' diye haykırıyor. Hakeme saldırıyor, küfür ediyor, formasından yakalıyor ve ona vurmaya kalkıyor. Öfkeden gözü dönmüş. Kırmızı kart ve oyundan atılma! Bora sahadan çıkıyor, üç maç süresince oynama hakkını da kaybediyor.

Murat, Bora'ya pas veriyor (…) Bora, 'Bu hakem zırdeli, benim elim topa değmedi!' diye haykırıyor. Bora çimin üstünde yattığı yerde kalıyor,

boğazında bir düğümle öfkeye boğuluyor. Antrenörün onu başka bir oyuncuyla değiştirmesi gerekiyor.

Murat, Bora'ya pas veriyor (...) Bora, 'Bu hakem zırdeli, benim elim topa değmedi!' diye haykırıyor. Bunu hakeme de söylüyor ama yapacak hiçbir şey yok. Bora içinde çok büyük bir öfkenin yükseldiğini hissediyor. Görürsünüz siz! Hakem bu golü saymıyor, tamam, ama sonrakileri sayacak! (...) İnanılmaz bir enerjiyle doluyor, yorgunluğu falan kalmıyor, artık hiçbir yerine kramp da girmiyor. Bütün rakiplerine çalım atıyor ve maçın bitimine iki dakika kala sol ayağıyla harika bir gol atıyor.

Öfke, ona güç ve savaşma isteği verdi (...)

Haksızlık öfke yaratır, buna hiç kuşku yok. Ancak bu öfkeyle ne yapacağımız bize kalır. Her şeyi kırmak mı? Yıkılmak mı? Ya da bu öfkeyi adaleti kurmak için kullanmak mı?" (Adalet ve Haksızlık, s. 37-39).

4.3.3. Gerçekten ve Yalancıktan

"Gerçekten ve Yalancıktan" ÇÇF serisinin üçüncü kitabıdır. Yazar, kitapta gerçek ve yalan kavramları üzerinde durmaktadır. Yaşamda karşılaşılması olası durumlar aracılığıyla okuyucunun ele aldığı kavramlar hakkında düşünmesini amaçlamaktadır. Serinin üçüncü kitabı da değerler açısından zengin örneklere sahiptir.

Yazar, Schwartz'ın değer sınıflamasından *"öz yönelim-düşünme", "öz yönelim-eylem", "hazcılık", "iyilikseverlik-güvenirlik", "uyma-kişilerarası"* ve *"evrenselcilik-doğa"* değerlerine yer vermiştir.

Kız kardeşini kızdırmak için, "yalancıktan" onu üzecek ifadeler kullanan bir ağabeyin yaptığının doğru olmadığını, insanlarla uğraşmak amacıyla doğru olmayan şeyler söylemenin ve "yalancıktan" bahanesine sığınmanın yanlışlığını örnekleyen *"Yemin ederim, yalancıktandı!"* adlı öykücükte, *"Hayvanlar yalan söylemez"* ve *"Konuşmak, gerçeği anlatmaya yarar"* adlı öykücüklerinde ise kelimelerin, aslında doğruyu söylemek için kullanıldıklarını anlatmaya çalışan yazar, *"iyilikseverlik-güvenirlik"* değerini ön plana çıkarmaktadır:

"İzabel yatağında büzülmüş ağlıyor. Çok üzgün. Yok olmak istiyor çünkü kendini çirkin, şişman ve aptal hissediyor. Ağabeyi ona kafasının içinde beyin yerine küçük bir bezelye tanesi bulunduğunu, koca bir poposu, bacak yerine iki tane sopası, hamal gibi omuzları, boksör gibi bir burnu ve domuz gibi gözleri olduğunu söylediğinden beri bu böyle (...)

İzabel olanları annesine anlatıyor. Tam o sırada ağabeyi geliyor ve gülerek 'Aman, kes şunu. Hiçbirini gerçekten söylemedim; seni şişko, çirkin ya da aptal bulmadığımı sen de gayet iyi biliyorsun. Yalancıktan söyledim. Sırf seni sinir etmek için, yemin ederim!' diyor (...)

'Yalancıktan'ın arkasında, insanların kalbini kırabilecek şeyler söyleme cesaretini buluruz. Ama bunlar yalancıktan olduğundan kendimizi rahat ve güvende hissederiz. Oysa 'yalancıktan'ın çok büyük bir gücü vardır: Kalp kırma gücü. Hem de 'gerçekten' kalp kırma gücü." (Gerçekten ve Yalancıktan, "Yemin ederim, yalancıktandı!", s. 5-6*).*

"Hayvanlar yalan söylemez. Bir köpek sahibini yalancıktan korkutmak için evin çevresinde hırsız varmış gibi havlamaz. Havlıyorsa bu gerçekten biri geldiği içindir (...)

Eğer köpek kanepeye çiş yaparsa kimseyi bunu başkasının yaptığına inandırmaya çalışmaz. Azarlanmamak için çişi yapanın bebek olduğunu söyleyemez. Böyle olmasının nedeni, hayvanların doğruyu söylemek gerektiğini anlamış olmaları değildir. Hayır. Yalan söylemezler çünkü konuşamazlar. Yalnızca insanlarda olan bu özellik, hayvanlarda yoktur: sözcükler, cümleler, dil. İnsanlar, sözcükler sayesinde duygu ve düşüncelerini birbirleriyle paylaşabilirler. Normalde de sözcükler doğruyu söylemeye yarar." (Gerçekten ve Yalancıktan, "Hayvanlar yalan söylemez", s. 7-8).

"Eğer biri bize 'Babamın arabası sarı.' ya da 'Tomas'ın bir tavşanı siyah.' derse buna inanırız. Çünkü sözcükler gerçek şeyleri söylemeye yarar. Eğer bir arkadaşım bana 'Dün sinemaya gittim ve bir dondurma yedim.' derse kuşkuya düşmeden ona inanırım. İnanmam için bana 'İyi dinle, sana tamamen doğru bir şey söyleyeceğim: Dün sinemaya gittim ve dondurma yedim.' Demesine gerek yoktur." (Gerçekten ve Yalancıktan, "Konuşmak, gerçeği anlatmaya yarar", s. 8).

Ailesi Mişel'e 14. yaş gününde bir yarış bisikleti alacaklarına dair söz vermiştir. Mişel sabırsızlıkla büyük günü beklemektedir ancak işler beklediği gibi gitmez. Mişel' doğum gününde ailesi tarafından hediye edilen bir yarış bisikleti değil, başka bir şeydir. Mişel hayalkırıklığı yaşar. Ailesine bundan sonra nasıl güvenecektir? Yazar, *"Büyük söz"* ve *"Hani söz vermiştiniz!"* başlıklı öykücüklerde verilen sözlerin tutulmasının ne kadar önemli olduğunu, aksi bir durumda insanların güvenlerinin kırılacağını örneklendirmektedir. Söz konusu örnek olayda ortaya konan değer, *"iyilikseverlik-güvenilirlik"*tir. Yazar, *"Yalancı, yalancı sana kimse inanmaz!"* başlıklı durumda da sürekli yalan söyleyen birinin sözlerine bir süre sonra insanların inanmayacağını, doğruyu bile söylese kimsenin o kişiye itimat etmeyeceğini anlatırken *"dürüstlük"* ve *"iyilikseverlik-güvenilirlik"* değerlerini örneklemektedir:

> *"Mişel 12 yaşında ve tek bir hayali var: Yarış bisikleti. Bu hayalini annesine ve babasına anlatıyor, ailesi bunu kabul ediyor ve 14 yaşına basınca, yani sekizinci sınıfı tamamlayınca, ona bir yarış bisikleti alacaklarına söz veriyorlar (...)*
>
> *Büyük gün geldi: 14. yaş günü. Mişel dayanamıyor, sabahtan beri birkaç kez anne ve babasını konuşurlarken gördü (...) Sabah geçiyor, öğle yemeklerini yiyorlar; öğleden sonra geçiyor, akşam yemeklerini yiyorlar ve sıra tatlıya gelince Mişel 14 mum üflüyor ve ailesinin ona verdiği kocaman hediye paketini açıyor: Çok güzel bir ansiklopedi! (...)*
>
> *Ailesi ona bir daha herhangi bir şey için söz verdiğinde onlara yeniden nasıl inanacak? Ailesi onunla konuştuğunda tekrar onlara inanmayı başarabilecek mi?" (Gerçekten ve Yalancıktan, "Büyük söz", s. 10; "Hani söz vermiştiniz!", s. 11-12).*
>
> *"Bir adam eğlenmek için 'Yangın var! Yangın var!' diye bağırıyor. Bağırışları duyan itfaiyeciler hemen itfaiye arabalarıyla gelip merdivenlerini ve hortumlarını çıkarıyor ve her yere bakıyorlar, yangın olmadığını görünce de gerisingeri gidiyorlar. Bunu çok eğlenceli bulan adam birkaç gün sonra aynı şeyi tekrarlıyor. Yeniden itfaiyeciler hızla geliyor, her yeri kontrol ediyor, hiçbir şey göremeyip yangın olmadığı için rahatlamış ama bir hiç uğruna ayaklandıkları için sinirli, geri dönüyorlar. Bu pencerenin perdelerinin arkasına saklanmış ve gülmekten iki büklüm olmuş adamı çok eğlendiriyor.*

Sonra, bir gün, adamın evinde yangın çıkıyor. Gerçekten. Bağırıyor: 'Yangın var! Yangın var! Gerçekten, yemin ederim! Yangın var! Yangın var! Ölüyorum!' Bu sefer itfaiyeciler sesi tanıyor ve (…) 'Bu sefer bizi kandıramaz, hiçbir yere gitmiyoruz.' diyorlar. Ev de yanıyor." (Gerçekten ve Yalancıktan, "Yalancı, yalancı sana kimse inanmaz!", s. 13-14).

Sevdiğiniz insanları kırmak ister misiniz? O halde onlara doğruyu söyleyerek kırılmalarına göz mü yummak gerekir yoksa yalan mı söylemeliyiz? Yalan söylemek kötü değil midir? Okuyucunun bu soruları sormasını sağlamak amacıyla kaleme alınan "Yalan söylemek bazen çok pratiktir" ve "Yalancıktan ama üzmüyor!" örnek olayları çevremizdeki insanları üzmemek için zaman zaman küçük yalanlara başvurmanın düşünüldüğü kadar da kötü bir davranış olmadığını sezdirmeye çalışmaktadır. Örnek durumlarda vurgulanan değerler *"uyma-kişilerarası"* ve *"sevgi"*dir:

"Marin, Can'la tanışıyor. Birbirlerine aşık oluyorlar. Marin ilk kez bu kadar aşık ve tabii ki Can'ı, en yakın arkadaşı Karolin'le tanıştırmak istiyor. İkisini de evine davet ediyor ve üçü, öğleden sonrayı birlikte geçiriyorlar. Can gittiğinde Marin, arkadaşının Can hakkında ne düşündüğünü, onu tatlı, yakışıklı, zeki, komik bulup bulmadığını öğrenmek için Karolin'in ağzını arıyor. Karolin çok çok rahatsız olmuş ve ne diyeceğini bilemiyor. Gerçekte, Can'ın son derece sıkıcı, illet edici, espri anlayışı sıfır biri olduğunu düşünüyor (…)

Gerçek ve yalan arasında seçim yapmak her zaman kolay değildir çünkü bazen, bazı gerçekler insanları üzer. Karolin, Can hakkında istediğini düşünme hakkına sahip ama Marin'e gerçeği söylemeli mi? Hangisi daha önemli? Yalan söylememek ve gerçeği açıklamak mı yoksa en iyi arkadaşını üzmemek mi?" (Gerçekten ve Yalancıktan, "Yalan söylemek bazen çok pratik olabilir", s. 15-16).

"Zakari'nin babaannesi ona bir Kızılderili çadırı alıyor. Bu; rengârenk, harika bir çadır hem de o kadar büyük ki Zakari yazın en azından iki arkadaşıyla birlikte çadırın içinde uyuyabilir. Yalnız küçük bir sorun var: Bu, babaannesinin ona Kızılderili çadırı aldığı üçüncü yılbaşı. Zakari neredeyse yıkılıyor. Başka bir hediye bekliyordu, özellikle de geçen yılbaşı babaannesine zaten bir Kızılderili çadırına sahip olduğunu söyledikten sonra.

Ne yapmalı? Doğru mu, yalan mı söylemeli? Doğruyu söyleyip babaanneyi üzmeli mi yoksa yalan söyleyip onun kalbini kırmamalı mı?" (Gerçekten ve Yalancıktan, "Yalancıktan ama üzmüyor!", s. 17-18).

"Yalanı niçin severiz?" ve *"Özgürleşenler"* başlıklı bölümlerde ise yazar, insanların gerçeklikten uzaklaşmak için, kendilerini daha mutlu hissedebilmek için, güzel vakit geçirebilmek için gerçek olmayan, uydurma, üretilmiş eserlere verdiklerini ifade etmektedir. Dolayısıyla kitabın bu bölümlerinde insanların haz duygusu ile "yalancıktan"a sığındıkları ele alınmaktadır. Ön plana çıkarılan değer *"hazcılık"*tır:

"(...) Yalanları seyrederek ya da okuyarak Süpermen gibi uçar, Alis gibi küçülür ya da devleşir, Robin Hood gibi yoksulları kurtarırız. Herkül gibi güçlü olur, Pamuk Prenses gibi olağanüstü bir sevgiliyle karşılaşırız. Külkedisi gibi korkunç bir üvey anneden kurtarılır, uzaylılara karşı ülkemizi savunur, hızlı arabalar sürer, uçaklar uçurur, dünyanın en güzel kızıyla dans eder, aşk acısı çeker, kötüleri öldürürüz (...)

Bilgisayar oyunları oynayarak ehliyetimiz olmadan araba sürebilir, kocaman bir ekranda yol aldığımızı görür, gerçekten gaza basar, gerçekten fren yapar hatta yaralanmadan kaza geçiririz. Bu yalancıktan böyledir, ama olsun!" (Gerçekten ve Yalancıktan, "Yalanı niçin severiz?", s. 24-25).

"(...) Sahte, uydurulmuş, hayal ürünü şeyler ve hatta küçük yalanlar önemlidir: Zaman zaman 'gerçekten'den uzaklaşmamıza, kendimizi tek bir dünyada sıkışıp kalmış hissetmememize yardımcı olurlar (...) İnsanların kendilerine sorular sormaları, merak duymaları, sanat eserleri ve gösteriler yaratmaları, eğlenmeleri, düş görmeleri, hayal kurmaları ve sonuç olarak yaşamak için bir sürü enerji toplamaları, gerçeğin ve yalanın neredeyse her zaman bir arada olmasındandır." (Gerçekten ve Yalancıktan, "Özgürleşenler", s. 37-38).

Lidya, izlediği (uydurma, sahte) bir dizi sayesinde harekete geçti. Çevre kirliliği hakkında bilinçlendi ve bu olaya bir el atmaya karar verdi. Yakın çevresinden başladı. Bu soruna nasıl bir çözüm getirebilirdi? Ne yapabilirdi insanları uyarmak, bilinçlendirmek için? Aklına bir fikir geldi ve hemen uygulamaya koyuldu. "Yalan fikir verir" adlı öykücükte Lidya karakteri fikir üretmesi, bu fikri hayata geçirmesi ve çevresi ile diyalog kurması özellikleri ile

"evrenselcilik-doğa", "öz yönelim-düşünce", "öz yönelim-eylem"; "sevgi" değerlerini temsil etmektedir:

> *"Her çarşamba sabahı Lidya televizyonda bir dizi izliyor. Dizi, doğa için çok tehlikeli bir kimyasal madde fabrikasının yapımını engellemeye çalışan bir grup arkadaşın öyküsünü anlatıyor. Çocuklar fabrikaya yer açmak için ağaçların kesilmesini, fabrikanın gökyüzüne siyah dumanlar tükürmesini, ırmağı kirletmesini ve balıkları zehirlemesini istemiyorlar. Bu nedenle herkesi uyarı, gösteriler düzenliyor, kamyonların geçişini engelliyor ve fabrikayı inşa edenlerin keyfini kaçıracak bir sürü şey buluyorlar.*
>
> *Lidya bu televizyon dizisini izlerken her sabah okula gitmek için geçtiği sokağı düşünüyor. Kirli, bir sürü köpek pisliğiyle ve çöple dolu bir sokak. Öğleden sonra, bir rulo yapışkan bantla sokağa çıkıyor ve hazırladığı afişleri okulun çevresindeki direklere ve duvarlara yapıştırıyor. Dükkanlara girip vitrine afiş yapıştırıp yapıştıramayacağını soruyor." (Gerçekten ve Yalancıktan, "Yalan, fikir verir", s. 26-27).*

4.3.4. Oğlanlar ve Kızlar

ÇÇF serisinin dördüncü kitabı "Oğlanlar ve Kızlar"da, çocuğun günlük yaşamında karşılaşabileceği örnek durumlar ya da olaylar üzerinden kız ve erkek olmanın farkları tartışılmaktadır. Yazar, bu örneklere cinsiyetler arasındaki farkların yanı sıra birçok değeri de yedirmiştir. Kitapta karşımıza geçen değerler şunlardır: *Güç-kontrol, güvenlik-kişisel, evrenselcilik-ilgi hazcılık, uyarılım, öz yönelim-eylem, geleneksellik, uyma-kurallar, uyma-kişilerarası, evrenselcilik-hoşgörü* ve *sevgidir.*

"Kızlar insan mıdır?" başlıklı bölümde yazar, kızlara geçmiş zamanlarda adeta bir eşya gibi davranıldığından, kızların can güvenliğinin olmadığından bahsetmektedir. Kızların ilk sahiplerinin babaları, onların ardından da eşleri olduğunu ve kimi toplumlarda da yok sayıldığını ele almaktadır. Adaletsiz, eşitlik olmayan, kızların can güvenliğinin bile olmadığı, erkek üstünlüğüne dayalı bir sistem anlatılmaktadır. Dolayısıyla kitaptaki bu bölümde *"güç-kontrol", "güvenlik-kişisel", "evrenselcilik-ilgi"* değerlerinin işlendiği görülmektedir:

> *"Uzun zaman, dünyanın her yanında kadınlara birer eşyaymış, değiş tokuş edilecek nesnelermiş gibi davranılmıştır (...)*

Eskiden babalar kızlarının tek sahibiymiş. Kızlarını bir erkeğe verirler, ondan sonra da kızlar kocalarına ait olurmuş (…)

Bazı ülkelerde hâlâ kadınlara yetersiz insanlarmış gibi davranılıyor. Okula gitmelerine izin verilmiyor, evlerinden yalnız başlarına çıkmaları söz konusu bile olamıyor; araba kullanma, çalışma, oy verme, eş seçme hakkına sahip değiller; erkekler onları dövebilir hatta öldürebilirler ve yasa bu erkekleri cezalandırmaz." (Oğlanlar ve Kızlar, "Kızlar insan mıdır?", s. 8-9).

"Paniğe gerek yok" örnek olayında ise yazar, insanların farklılıklar sayesinde daha güçlü olduğunu, sorunların üstesinden farklılıkların birleştirilmesiyle gelinebileceğini, farklı özelliklere sahip kişilerin birbirlerine yardımcı olması ve iş birliği yapması halinde işin içinden çıkabilecekleri ifade edilmektedir. Bu bölümde *"iyilikseverlik-önemseme" (yardımseverlik)* ve *"sorumluluk"* değerleri işlenmektedir:

"Ceren, Marsel, Kerem, Peter ve Orelya ormanda kayboluyor. Üç saat boyunca anne ve babalarıyla buluşacakları yeri arayıp duruyorlar.

Bir panik anından sonra, Marsel bir öneride bulunuyor: 'Sakin olalım, anlaşılan akşama kadar hiçbir sonuca ulaşamayacağız, yürümekten bitkin düşeceğiz ve sonuçta bir kamp bile kuramadan olduğumuz yere yığılacağız. Durmamızı öneriyorum ancak geceyi iyi geçirebilmek için ne yapmamız gerektiğini bilemiyorum.'

'Ben biliyorum.' diyor Ceren. 'Yaz kampında, dağda hayatta kalma dersleri almıştım. Öğrendiğim kurallar burası için de geçerli: Bir ateş, çukurlar, yerden yüksek bir barınak ve birbirimize yapışık yatmak.'

'Ben asla çakmağım ve çakım olmadan evden çıkmam, en azından bu işimize yarayacak!' diyor Kerem de (…)

Farklılıklarını birleştirerek mutlaka işin içinden çıkacaklar. Herkes bir şeyler biliyor ya da her birinin başkalarınınkine eklenebilecek özellikleri var. Sonuç, en iyisi. Beş kişiyken yalnız başlarına olduklarından daha güçlüler." (Oğlanlar ve Kızlar, "Paniğe gerek yok!", s. 18-19).

Toplumsal roller nedeniyle kadınlar ve erkekler belli kalıplara sığdırılmamalıdır. Günümüzde yetişkinlerin çoğu toplumsal rollere bağlı olsalar da herkes özgürce kendi kararını

verip kendi seçimini yapmaktadır ve diğerlerine de bu kararlara saygı duymak düşmektedir. Düşmelidir. İnsanların kendi seçimlerini yapabilme özgürlüğü *"öz yönelim-düşünce"* ve *"öz yönelim-eylem"* değerlerini örneklerken insanların başkalarının tercihlerine anlayış göstermeleri, onları yargılamamaları *"evrenselcilik-hoşgörü"* değerini, toplumsal rollerin varlığı ise *"geleneksellik"* değerini, çağın değişmesi ve bu kalıp yargıların esnemesi ise *"uyarılım"* değerini göstermektedir:

> *"Can, babaannesinin ona eşi Hügo'yla nasıl tanıştıklarını anlatmasına bayılıyor.*
>
> *'Birbirimize deliler gibi aşıktık.' diyor babaanne 'Ama benim annem ve babam evlenmemizi istemedi.'*
>
> *'Ama neden?' diye soruyor, Can. 'Madem birbirinizi bu kadar çok seviyordunuz?'*
>
> *'Ailem, benim Teo'yla evlenmemi istiyordu çünkü Teo'nun iyi bir işi vardı, iyi para kazanıyordu, büyük bir evi vardı ve annemle babam da onunla evlenmemin büyüteceğim çocuklar için iyi olacağını söylüyordu.' (...)*
>
> *O dönemde yaşayan herkes gibi, Can'ın babaannesinin anne ve babasına göre de erkeğin rolü belliydi. Erkek; güçlü, koruyucu, iyi para kazanan, karısının ve çocuklarının güvenliğini sağlayan biri olmalıydı." (Oğlanlar ve Kızlar, "Yaşa babaanne! Yaşa, dede!", s. 21-24).*
>
> *"Anton, zamanını inci kolyeler ve bilezikler yaparak geçirmekten hoşlanıyor. İncilerin renkleri, boyları, şekilleri; ağaç, altın ve gümüş gibi farklı maddelerle birleştirme yolları hakkında pek çok fikri var. Ama Anton yaptıklarını asla arkadaşlarına göstermiyor çünkü onunla dalga geçmelerinden ve ona kızmış gibi davranmalarından çok korkuyor." (Oğlanlar ve Kızlar, "Bizi engelleyen roller", s. 24-25).*
>
> *"(...) İki çocuk bütün hızıyla dönen atlıkarıncadan düşüyor. Neyse ki hiçbiri yaralanmıyor ama yine de yere düşerken canları yanıyor. Küçük kızın babası onu yerden kaldırmak için koşup geliyor, kızını avutuyor, gözyaşlarını silmek için mendilini çıkarıyor. Küçük oğlanın babası da ona sarılıyor, oğlunu okşuyor, öpüyor ve ona yavaşça 'Hadi hadi, kız gibi ağlama, sen erkeksin!' diyor." (Oğlanlar ve Kızlar, "Kız gibi ağlamasana!", s. 26).*

"(…) Bir kıza, onun erkek gibi bir kız olduğunu söylediğimizde bu ona güç, cesaret, gözpeklik gibi belli özellikleri yakıştıramadığımız anlamına gelir. Oysa bunlar bir erkekte çok iyi bulduğumuz özelliklerdir.

Bir erkeğe, onun kız gibi olduğunu söylediğimizde de aynı şey geçerlidir. Bu, onun şefkat, duygusallık gibi özelliklere sahip olmasını kabul edememezdendir. Oysa bunlar, bir kızda çok iyi bulduğumuz özelliklerdir!

Bazı özellikler kimileri için yasakmış gibi davranılır. Sonuç olarak bu da ırkçılık yapmaya benzer." (Oğlanlar ve Kızlar, "Erkek gibi kız! Kız gibi oğlan!", s. 28-29).

"Günümüzde kızlar ve oğlanlar, kadınlar ve erkekler kendileri için belirlenmiş olan rolleri daha az oynamak zorunda kalıyor. Artık en önemli şey karakter, kişilik, arzular…

Yine de bugün bile yetişkinlerin çoğu cinslere yakıştırılan rolleri unutmakta zorlanıyor." (Oğlanlar ve Kızlar, "Düzeliyor ama yine de sürüyor", s. 29-30).

"Sihirli iksir" ve *"Kızlar çok aptal. Oğlanlar çok aptal. O kız süper. O oğlan süper."* başlıklı örnek durumlarında ise aşkın kızlar ve erkekler arasında yaşanan en güzel duygu olduğunu ifade edilmektedir. Aşkın insana büyük bir mutluluk, enerji verme *(hazcılık)*; sevileni kusursuzlaştırma, insanı değiştirme *(uyarılım)* özelliğine sahip olduğunu anlatmaktadır. Burada ön plana çıkarılan değerler ise *"sevgi", "hazcılık"* ve *"uyarılım"*dır:

"(…) Aşık olmak, erkekler ve kızlar arasında yaşanan en önemli şeydir. Önemlidir çünkü bizi değiştirir. Aşık olduğumuzda ya da biri bize aşık olduğunda, bu bize büyük bir enerji verir, sihirli bir iksir gibi." (Oğlanlar ve Kızlar, "Sihirli iksir", s. 36).

"(…) Ama bir gün bütün o aptalların arasında bir kıza aptal gelmeyen biri çıkacaktır. Bu kız, bu oğlanı bütün diğerlerinden farklı bulacaktır.

Ama bir gün, bütün o aptalların arasında bir oğlana aptal gelmeyen biti çıkacaktır. Bu oğlan, bu kızı bütün diğerlerinden farklı bulacaktır.

Bu fark büyülüdür çünkü aptalı, kusursuza çevirir. Bu, anlatılmaz bir duygudur." (Oğlanlar ve Kızlar, "Kızlar çok aptal. Oğlanlar çok aptal. O kız süper. O oğlan süper.", s. 39).

4.3.5. Güzellik ve Çirkinlik

ÇÇF serisinin beşinci kitabı *"Güzellik ve Çirkinlik"*tir. Çocuğun günlük yaşamında karşılaşabileceği durum ve olaylar üzerinden güzellik ve çirkinlik kavramları tartışılmaktadır. Güzellik ve çirkinlik kavramlarıyla birlikte *"hazcılık", "evrenselcilik-hoşgörü", "sevgi"* ve *"başarı"* değerleri işlenmektedir.

Güzel olanın mutlu ettiği, insana heyecan verdiği ifade edilirken insanların kişiye veya nesneye duyduğu sevginin o kişi ve nesneyi güzelleştirdiği ele alınmaktadır. *"Güzel bir defter"* adlı örnek olayda bu düşüncenin vurgulanmasının yanında *"hazcılık"* değeri ön plana çıkarılmıştır:

> *"Okullar açıldı, Malik kendine birkaç defter ve yeni bir dolmakalem aldı. (...) güzel bir deftere yepyeni dolmakalemiyle yazma düşüncesi, onda dersinin başına oturma isteği uyandırıyor. Özenle çalışıyor, defteri güzel kalsın istiyor (...)*
>
> *Eğer apartmanımızın girişi çirkin, yerleri çöp dolu, camları kırık, kapısı yerinden çıkmışsa ona özen göstermek, ayaklarımızı paspasa silmek, kâğıtlarımızı çöpe atmak içimizden gelmez. Eğer güzel bir parkta zarif çiçekler ekilmiş bakımlı çimlerin üstünde piknik yapıyorsak orayı terk etmeden önce çöplerimizi toplamayı daha kolay akıl ederiz. Ama park çirkinse, her taraf çerçöp içindeyse daha az dikkatli davranır hatta hiç özen göstermeyiz (...)*
>
> *Güzel olan bizde etki bırakır. Çevremizdeki şeylerin güzelliği üstümüze, ruh halimize, isteklerimize, hareketlerimize yansır. Güzellik, düşüncelerimizin rengini değiştirir." (Güzellik ve Çirkinlik, "Güzel bir defter", s. 3-4).*

"Ben çirkinim" örnek olayında başkaları tarafından beğenilmek ve takdir edilmek insana güç ve güven vermektedir. Kişilerin yaptıkları işlerde başarılı olmaları *(başarı)* kendilerini mutlu ve güzel hissetmelerini sağladığı vurgulanırken *"Çirkin ördek yavrusu"* adlı örnek olayda insanların öz benliğine yönelik düşüncelerinin *(öz sevgi, öz saygı)* de kendilerini güzel ya da çirkin hissetmelerinde etkili olduğunu ve böylece çevrelerindeki insanların da onlara karşı davranışlarını belirledikleri anlatılmaktadır. Bu örnek olaylarda *"başarı", "sevgi (kişinin kendini sevmesi)"* ve *"saygı (kişinin kendine olan saygısı)"* değerlerinin ele alındığı görülmektedir:

"(…) Genelde, çirkin olduğumuzu söylesek de kendimizi gerçekten çirkin bulmayız. Bu daha çok başka bir şeylerin yolunda gitmediğinin, sorunlarımız olduğunun, huzursuzluğumuzun, kendimizi aptal, sıradan, diğerlerinden vasat bulduğumuzun göstergesidir.

Peki bir kız ya da erkek arkadaşımızdan küçük bir aşk mektubu aldığımızda, art arda üç partiye davet edildiğimizde, bir sunumun ardından alkışlandığımızda ne olur? (...) Kendimizi sevilen, takdir edilen, beğenilen biri gibi hissettiğimizde işte ancak o zaman güzel hissederiz.

İnsanın bakışı güzelliğe kayar, bu doğru, ama başkalarının bakışının insanda güzellik yarattığı da doğrudur." (Güzellik ve Çirkinlik, "Ben çirkinim", s. 6).

"Selva, sınıfta kendini çok kötü hissediyor. Oysa derslerine iyi çalışıyor, iyi notlar alıyor ama takıntıları var çünkü açık ara sınıfın en kısa boylusu, tel taktığından beri gülmeye cesaret edemiyor, saçlarının yeni kesiminden nefret ediyor ve dört gündür burnunun üstünden kaybolmayan üç sivilcesi var (…)

Selva köşeye sıkışmış. Kendini çirkin hissediyor bu yüzden kendini saklıyor. Kendini saklıyor bu yüzden kimse onu fark etmiyor. Kimse onu fark etmiyor bu yüzden herkesin onu çirkin bulduğunu düşünüyor (…)

Pazartesi günü sınıfa yeni biri geliyor. Adı Fredi. Öğretmen, Selva'dan arkadaşına okulu gezdirmesini istiyor. Küçük kız da Fredi'ye kütüphaneyi, kantini, spor salonunu ve öğretmenler odasını gösteriyor. Selva tek kelime etmiyor, Fredi sürekli konuşuyor, fıkralar anlatıyor. Fıkraları özellikle sarışınlarla ilgili, Selva kumral olduğundan fıkralar onu çok güldürüyor (…)

Fredi ve Selva sık sık sohbet etmeye başlıyorlar ve bir sonraki sunumlarını Napolyon üzerine birlikte yapmaya karar veriyorlar (…)

Selva'yı artık kimse tanıyamıyor; o artık kendini unutturmaya çalışmıyor, gülüyor, diğerleriyle konuşuyor. Rahatladı. Artık saklanmıyor bu yüzden fark ediliyor. Fark ediliyor bu yüzden kendini daha az çirkin hissediyor (…)

Daha önce kimse Selva'nın güzel olduğunu fark etmemişti. Bu doğal çünkü çirkin olduğundan o kadar emindi ki sonunda başkalarını da buna inandırmıştı." (Güzellik ve Çirkinlik, "Çirkin ördek yavrusu", s. 9-12).

"Görünmez duvar" ve *"Babaanne engeli aşıyor"* adlı örnek olaylarda ise kişiler arasındaki iletişimin, kişilerin birbirlerine karşı beslediği sevginin ve tercihlerine duydukları saygının aralarındaki ilişkiyi güzelleştirdiği anlatılmaya çalışılırken *"evrenselcilik-hoşgörü"* ve *"sevgi"* değerleri vurgulanmaktadır:

> *"'Bu ne biçim giyim tarzı? Aşağı düşen ve göbeğini açıkta bırakan o pantolon, o dev pabuçlar, o üç beden büyük svetşört de neyin nesi? Sanki kendini çirkinleştirmeye çalışıyorsun.' Sofi'nin teyzesi yeğeninin giyim tarzından nefret ediyor.*
>
> *'Ya şu durmadan dinlediğin müzik? Şarkı söylemek yerine konuşup duran bu tiplerin nesini seviyorsun?' (...)*
>
> *Teyzenin rap müziği, Johnny Depp'i ya da yeğeninin giyim tarzını beğenmeme hakkı var elbette. Sofi'nin de teyzesiyle aynı zevkleri paylaşmama hakkı bulunduğu gibi." (Güzellik ve Çirkinlik, "Görünmez duvar", s. 21-22).*
>
> *"Babaannesi, 'Bana sevdiğin müziği dinletsene biraz.' diyor Sofi'ye.*
>
> *Sofi kulaklıkları, topuzunu bozmamaya özen göstererek babaannesinin kulaklarına takıyor. Babaannesi kıpırdamadan iki şarkı dinledikten sonra Sofi'ye dönüyor: 'Bu müzikte neyi sevdiğini anlatabilir misin bana?'*
>
> *Sofi de uzun bir söyleve başlıyor artık kimse durduramaz onu! (...)*
>
> *Başkalarının güzel bulduğu şeylerle ilgilenmek, başkalarıyla ilgilenmektir, onlara doğru bir adım atmak, onlarla tanışmaktır. İlle de onların zevklerini benimsemek ve kendimizinkileri terk etmek için değil. Engelleri aşmak, kapıları açmak, onların evrenlerine girmek için." (Güzellik ve Çirkinlik, "Babaanne engeli aşıyor", s. 23-24).*

4.3.6. Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz

ÇÇF serisinin altıncı kitabı *"Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz"*dir. Yazar, günlük hayatta karşılaşılabilecek örnek olaylar üzerinden bilmek ve bilmemek kavramlarını ele alırken *"hazcılık", "öz yönelim-düşünce", "öz yönelim-eylem"* ve *"itibar"* değerlerine yer verilmiştir.

Bilmek, insana özgürlük ve mutluluk vermektedir. *"Bilmek… özgür olmak için!"* ve *"Keyif daha fazla keyif"* örnek olaylarında yazar, insanların bildikleri sayesinde kendilerini özgürleştirebildiklerini ve hayattan zevk alabildiklerini ifade ederken *"hazcılık"* ve *"öz yönelim-eylem"* değerlerini ön plana çıkarmaktadır:

> *"(…) Bilmek özgürlük sağlar. Karşıdan karşıya geçmeyi bilirsek yalnız başımıza dışarı çıktığımızda ya da tek başımıza okula giderken kendimizi özgür hissederiz. Okumayı ve para saymayı bilirsek yanımızda bir yetişkin olmadan alışveriş yaparken kendimizi özgür hissederiz.*
>
> *Bebek emeklemeyi öğrendiğinde başkalarının yerini değiştirmesini beklemesine gerek kalmaz artık daha özgürdür. Yürümeyi öğrendiğinde çok daha iyi olur. Koşmayı öğrendiğinde daha da iyi: Başkalarından kurtulabilir!*
>
> *Öğrenmek ve bilmek kendini özgürleştirmenin yollarıdır." (Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz, "Bilmek… özgür olmak için!", s. 13).*
>
> *"Yalnız başımıza bisiklete binebildiğimiz gün, harika bir gündür. Bilmiyorduk, öğrendik ve artık biliyoruz (…)*
>
> *Tekerlekli patenle defalarca düştükten sonra her yere patenle gitmeye başlamak güzeldir. Bilmiyorduk, öğrendik ve artık biliyoruz.*
>
> *'Bilmiyorum'dan 'biliyorum'a geçmek bir zevktir. İyi ki de bu zevk var. Zevk; çaba göstermemize, bilmeyi istememize, öğrenmemize yardımcı olur." (Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz, "Keyif, daha fazla keyif", s. 16-17).*

"Ben, ben, ben! Ben biliyorum, ben cevaplamak istiyorum!" isimli öykücükte yazar insanların bir şeyi bildiklerinde mutluluk duyarken bilemediklerinde üzüldüğünden bahsederken zaman zaman da karşı tarafa üstünlük sağlamak için bildiklerini ifade etmediklerini, sorular sorarak o konu hakkında bilgi sahibi olduklarını göstermeye

çalıştıklarını vurgulamaktadır. Karşı tarafa üstünlük sağlama çabası, *"itibar"* değerini örneklerken bir şeyi bilmenin mutluluk vermesi *"hazcılık"* değerini içermektedir:

> *"Bildiğimizi başkalarına göstermek de bir zevktir. Arkadaşlarımıza, anne ve babamıza, öğretmenlerimize…*
>
> *(…) Bay Martin, Bay Sançez'e '100 metrede dünya rekoru nedir, biliyor musunuz?' diye sorar.*
>
> *Bay Sançez, 'Hayır.' diye cevap verir.*
>
> *Bay Martin, '9 saniye 79 salise.' der.*
>
> *Soruyu Bay Martin soruyor bu nedenle sorunun cevabını aradığını düşünebiliriz ama hayır, cevabı gayet biliyor o! Soruyu, sırf Bay Sançez'e bilgisini sergileyebilmek için soruyor. Bu, insan karakterinin bir yönüdür. Bilmeyi ve bildiklerimizi göstermeyi severiz." (Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz, "Ben, ben, ben! Ben biliyorum, ben cevaplamak istiyorum!", s. 18-19).*

4.3.7. Savaş ve Barış

ÇÇF serisinin yedinci kitabı olan *"Savaş ve Barış"*ta, savaş ve barış kavramları günlük olaylardan hareketle tartışılırken *"güç-üstünlük", "güvenlik-toplumsal", "uyma-kurallar", "evrenselcilik-ilgi"* ve *"sorumluluk"* değerleri ön plana çıkarılmaktadır.

Kitapta, insanların istediklerini elde edebilmek için güç kullandıklarını ve güçlerin çatışması sonucunda savaşların meydana geldiği ifade edilirken kişilerdeki bu içgüdüsel gücün herhangi bir sorunu çözmek için kullanılması durumunda kötü sonuçlar doğurabileceği üzerinde durulmaktadır. Güç kullanılması güvensiz bir yaşam alanı oluşturmakta ve insanlara korku salmaktadır, önemli olan güce başvurmadan sorunların çözümlenmesini sağlamaktır. İnsanların birbirlerine üstünlük kurmalarını engellemek, toplumsal çatışmayı önlemek, huzur ve güvenliği sağlamak için hukuk ve yasalar oluşturularak barış ortamı meydana getirildiği ele alınmaktadır. Aynı zamanda *"güç-kontrol", "güvenlik-toplumsal", "uyma-kurallar", "öz yönelim-düşünce", "öz yönelim-eylem"* ve *"evrenselcilik-ilgi"* değerleri örneklenmektedir:

> *"Savaş, istediğimizi elde edebilmek için güç kullanmaktır.*

Güç, insanın içinde doğal olarak bulunan bir şeydir (…) İnsanın doğasında var olan bir şey, her zaman insan için iyi olmak zorunda değildir.

Her şeyi yöneten güç olduğunda insanların nasıl yaşadığını anlatmak için onların ilkel halde ya da doğal halde yaşadığını söyleriz. İlkel yaşamda her an bir kavga, bir çatışma, bir savaş çıkabilir. Bazı kişiler, başkalarının sahip olduğu şeyleri istediğinde savaş çıkması normaldir. Bu da ciddi bir sorun yaratır! (…)

Sonuç herkesin, her an korku içinde yaşamasıdır çünkü bu durumda her insan diğeri için bir düşman demektir." (Savaş ve Barış, "Her şeyi yöneten güç olduğunda…" s. 3-6).

"Bu nedenle insanlar, kurallar yaratmaya karar vermiştir. Gücün her şeye karar veren tek kural olmaması için (…)

Herkesin doğru bulduğu bir kural yaratmak gerekir. Daha iyi yaşamak için insanların seçtiği kuralların tümüne 'yasa' ya da 'hukuk' denir. Bir şeyi yapmaya hakkı olmak, toplumda bunun yapılmasına izin verildiği anlamına gelir. Bu hiçbir kuralın bunu yapmayı yasaklamadığını gösterir." (Savaş ve Barış, "Güç yerine kurallar", s. 7-8).

"(…) İnsanlar barışı; kurallar, yasalar ve bütün bunlara uyulmasını sağlayacak etkili bir güç yaratarak kurarlar." (Savaş ve Barış, "Kurallara uyulmasını sağlayacak bir güç", s. 10).

"(…) Toplumda yaşamak; birden çok insanın bir arada yaşamasıdır, toplumun kurallarını tanımak ve onlara uymayı kabul etmektir. Yoksa birlikte yaşamak olanaksızdır." (Savaş ve Barış, "Toplum içinde yaşamak", s. 15).

Barış doğal bir oluşum değildir. Barış, insanların yaratmış olduğu, güce dayalı sistemin yol açtığı huzursuzluğu gidermek amacıyla meydana getirdikleri bir kavramdır. Yazar, doğal olmayan bir şeyin sürdürülebilmesi için özveride bulunmak gerektiğini vurgulamaktadır. Barışın korunması için insanların çaba göstermesi, yasalara uyması, sorumluluğunu bilmesi, davranış ve düşüncelerini düzeni bozmayacak bir şekilde bilinçlice organize etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Burada öne çıkarılan değer *"sorumluluk"*tur:

"(…) Uzun süre savaş olmayınca insanlar hep birlikte barış içinde yaşamanın doğal olduğuna inanabilirler.

Barışı korumak için, barışın hiç doğal bir şey olmadığını bilmek çok önemlidir (…)

Eğer insanlar bunu unutup da barışın doğal olduğu inancına kapılırlarsa onu inşa etmeyi de unuturlar ve savaşın yeniden başlama olasılığı doğar o zaman." (Savaş ve Barış, "Barış doğal değildir", s. 15-17).

"Barış her an baştan yaratılır…" bölümünde haksızlıklar karşısında tepki göstermenin, harekete geçmenin barışı kurduğu ifade edilmektedir. Bu bölümde ele alınan kısa bir durumda, bir öğrencinin okulda yaşanan kötü duruma sessiz kalmayıp tepki göstermesi *"öz yönelim-düşünce"* ve *"öz yönelim-eylem"* değerlerini örneklemektedir:

"Barış, her an her yerde inşa edilebilir. Dünya tarihini öğrendiğimizde bizden farklı düşüncelerdeki kişilerle tartıştığımızda ya da haksızlıklar karşısında tepki gösterdiğimizde barış kurulur.

Okulda büyükler, küçüklerden haraç kesiyor. Bir öğrenci bu durumu durdurmak için müdüre gidiyor. Bu öğrenci olanlara göz yummayıp harekete geçerek barışa katkıda bulunuyor. Müdür haraç kesenleri cezalandırıyor ve onlara neden ceza verdiğini açıklıyor. Böylece müdür barışı kuruyor." (Savaş ve Barış, "Barış her an baştan yaratılır…", s. 18).

4.3.8. İş ve Para

ÇÇF serisinin sekizinci kitabı *"İş ve Para"*dır. Yazar, bu kitapta çalışmak kavramını ele almaktadır. Çalışmanın dünyayı nasıl değiştirdiğini yaşamdan örneklerle açıklamaya çalışmaktadır. Kitapta ön plana çıkarılan değerler *"güvenlik-kişisel", "hazcılık", "uyarılım", "başarı"* ve *"itibar"*dır.

Kitabın *"Dünyayı kuran çalışmadır"* başlıklı bölümünde insanların var oldukları günden beri çalıştıkları anlatılmaktadır. Çalışmalarını sadece ihtiyaçlarını karşılamak için değil daha iyisini gerçekleştirebilmek için sürdürdükleri ifade edilirken aynı zamanda insanların çalışmaları sayesinde dünya değişip dönüştürdüğü üzerinde durulmaktadır.

İnsanların daha rahat yaşayabilme, beslenebilme, barınabilme vb. ihtiyaçları için çalışmaları *"güvenlik"*, daha iyisini arzu etmeleri *"hazcılık"* ve *"itibar"* değerini örneklemektedir:

> *"(…) Yalnızca yağmurdan ve soğuktan korunulacak, rahatça uyunacak bir yere sahip olmak için çalışmıyorlar. Aynı zamanda evlerin daha güzel, daha iyi, daha dayanıklı olması için, onları süslemek için de çalışıyorlar.*
>
> *(…) İnsan yalnızca beslenmek için çalışmaz. Kendini daha iyi beslemek için de çalışır.*
>
> *(…) İnsan sırf giyinmek için çalışmaz aynı zamanda güzel olmak ve başkalarının hoşuna gitmek için, giydiklerinin rahat, yumuşak ve güzel olması için de çalışır." (İş ve Para, "Dünyayı kuran çalışmadır", s. 3-5).*

"Çalışmak zordur" başlıklı bölümde insanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmak zorunda oldukları ifade edilmektedir. Bu zorunluluğun kimi zaman can sıkıcı ve zor olabileceğinden bahsedilirken *"İşin zor olması boşuna değildir-İş yararlıdır!"* ve *"Zor… ama mutlu edebiliyor!"* başlıklı kısımlarda ise çalışmanın insanı mutlu ettiği ve geliştirdiği ele alınmaktadır. İnsanların zor da olsa çalışmaları *"sorumluluk"*, çalışmaktan mutluluk duyulması *"hazcılık"* değerine işaret etmektedir:

> *"(…) İş, yapılması zorunlu olduğundan bize çok can sıkıcı gelir. Çünkü zorunlu şeyleri kimse sevmez (…)*
>
> *Güneşin ya da yağmurun altında tarlaları işlemek zordur, ekmek ve simit yapmak için geceleyin kalkmak zordur, saatlerce bilgisayarın önünde oturmak zordur, çalışmak zordur. Ama bunların hiçbiri boşuna değildir." (İş ve Para, "Çalışmak zordur", s. 8-9).*
>
> *"(…) Marangoz, çok yararlı bir şey yaptı: Oturmak için bir sandalye. Bu zor ve yorucu bir çalışmaydı; terledi, çaba gösterdi, ağacı yontarken belki de yaralandı ya da çekiçle parmaklarını ezdi. Zordu ama sonuçta yararlı bir şey üretti (…)*
>
> *Aslında çalışmak yalnızca yararlı değildir, çalışmak aynı zamanda insanı mutlu eder." (İş ve Para, "İşin zor olması boşuna değildir-İş yararlıdır!", s. 10-11).*

"(…) Bay Guden, işinde aklını çalıştırıyor. Çözümler arıyor, bir sürü insanla tanışıyor, yeni iş alanları yaratıyor. Kendinden memnun. Zor olsa da işi onun içindeki bir şeylerin büyümesini sağladı (…)

Bu tip işlere 'geliştirici iş' diyoruz. Çünkü böyle bir iş; fikirlerin, zekânın, keşiflerin, isteklerin gelişmesine, çiçeklenmesine olanak verir." (İş ve Para, "Zor… ama mutlu edebiliyor!", s. 12-13).

Kitapta vurgulanan bir diğer nokta ise insanların sadece kendileri için çalışmadıklarıdır. İnsanlar çalışır çünkü birbirlerine ihtiyaç duyarlar. İnsanların ürettiklerini kendi gereksinimleri karşılamak için diğerleriyle değiştirmesi sonucunda "takas usulü"nün ortaya çıktığı, takasın giderek karmaşıklaşan dünyada alışverişte yeterli olmaması sonucunda ise "paranın icat" edildiği ifade edilmektedir. İnsanların birbirlerine ihtiyaç duymaları *"yardımseverlik"*, takasın ortaya çıkması ve bunun da paranın icadını hazırlaması *"uyarılım"* değerine karşılık gelmektedir:

"(…) İnsanlarsa farklıdır; birlikte avlanmak, aletler yapmak ve tehlikelerden korunabilmek için gruplar oluşturmuşlardır. Uyurken yabani hayvanların saldırısına uğramamak için, yaşadıkları mağaranın ağzını gözleyecek nöbetçilere ihtiyaç duymuşlardır. Nöbetçilerin işi, hayvanları uzaklaştırmaktır. Buna karşılık, avcılar da onlara yiyecek verir.

İnsanlar çalışmalarının meyvelerini başkalarının da çalışarak elde ettikleri ürünlerle değiştirmeye ihtiyaç duyarlar." (İş ve Para, "İnsanlar başkalarının çalışmasına ihtiyaç duyarlar", s. 19).

"(…) Doktor, insanları iyileştirmeyi biliyor; çiftçi, inek yetiştirmeyi biliyor; fırıncı, ekmek yapmayı biliyor; marangoz, masa yapmayı ve yazar da kitap yazmayı biliyor. Çalışmalarının meyvelerini değiş tokuş edebilirler:

'Siz beni iyileştiriyorsunuz, karşılığında ben de size bir inek (ya da ekmek ya da masa ya da kitap) veriyorum.'

Ama doktor tavuk yemeyi sevmiyorsa, ekmeğe ya da masaya ihtiyacı yoksa ya da roman falan okumaktan hoşlanmıyorsa hiçbir değiş tokuş gerçekleşemez." (İş ve Para, "Değiş tokuş karmaşıklaşıyor", s. 23).

"Değiş tokuşun ciddi bir sorun yarattığı hemen anlaşılıyor (…)

Bir şeyleri değiş tokuş edebilmek için onları karşılaştırabilmek gerekir. Bu nedenle de insanlar parayı icat etmiştir." (İş ve Para, "Paranın icadı", s. 24).

4.3.9. Özgür Olan ve Olmayan

ÇÇF serisinin dokuzuncu kitabı "Özgür Olan ve Olmayan"da yazar, yaşamda karşılaşılabilecek örnek olaylar üzerinden özgürlüğün ne olduğunu değerlendirmektedir. Örnek olaylarda işlediği değerler ise *"öz yönelim-düşünce", "öz yönelim-eylem", "sorumluluk", "uyma-kurallar"* ve *"evrenselcilik-hoşgörü"*dür.

Kitapta, insanların duygu ve düşüncelere sahip olduğu ve bu nedenle de davranışlarının kestirilemeyeceği ifade edilmektedir. Kişiler iradeleri sonucunda bir şeylere karar vermektedir ve bu durum onlara özgürlük kazandırmaktadır. İnsanların özgürce seçim yapabilmeleri, kendi fikirlerine ve eylemlerine karar verebilmeleri *"öz yönelim-düşünce"* ve *"öz yönelim-eylem"* değerlerini örneklemektedir:

"(...) Hiçbir insan tamamen öngörülebilir biçimde davranmaz, kimsenin ne yapacağından önceden emin olamayız. İnsanlar ne programlanmıştır ne de uzaktan kumandalıdır. Onlar özgürdür." (Özgür Olan ve Olmayan, "O kadar da emin olma", s.4).

"(...) bir insan sigara içmeye karar verebilir. Sigara içmek kötüdür, bilir. Ölüm tehlikesi vardır, bilir ama bildiği bu şeylerle arasına duvar örer. Bilir ama bildikleri onu bir şey yapmaya zorlamaz, aptallıklar yapmasını engellemez.

Bildiklerimizden uzaklaşmakta özgürüz. Bu özgürlük olmasa hepimiz robotlar ya da bilgisayarlar gibi olurduk." (Özgür Olan ve Olmayan, "Bizler robot değiliz!", s. 11).

Seçim yapabilmek için insanların eylemlerinin sonuçlarını iyi düşünmeleri gerektiği vurgulanmaktadır çünkü insanlar tercihlerinin doğuracağı sonuçlardan sorumludur. Kitapta örneklenen bir başka değer *"sorumluluk"*tur:

"Bay Mango, günde 30 tane ekler pasta yiyor. Dev gibi olacağını ayrıca çok ciddi hastalıklara yakalanma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu biliyor. Doktoru onu uyarmış ve ona her şeyi açıklamış.

Doğru bilgilendirilmiş ve seçiminin sonuçlarını bildiği için Bay Mango'nun özgür bir tercih yaptığını söyleyebiliriz.

Şişmanlayıp hastalandığında bundan sorumlu olmadığını söyleyemez çünkü bütün bildiklerine dayanarak Bay Mango başka bir seçim de yapabilirdi pekâlâ." (Özgür Olan ve Olmayan, "Sorumlu", s. 18).

İnsanlar özgürdür ancak özgürlükleri başkalarının özgürlüğünün başladığı noktada sonlanmaktadır. Kimse için sonsuz bir özgürlükten bahsedilemez. Toplumsal huzuru sağlamak amacıyla kurallar oluşturulmuştur ve insanlar bu kurallara yine özgür iradeleri ile uymaktadır. İnsanların birbirlerinin özgürlüğüne müdahale etmemeleri *"saygı"*, kurallara uygun hareket etmeleri ise *"uyma-kurallar"* değerini örneklemektedir:

"(...) Başkalarıyla iç içe yaşarız ve başkalarının da bizim kadar özgürlüğe ihtiyacı vardır.

(...) herkes için tam özgürlük olanaksız. Bir arada yaşamak için biraz daha az özgürlüğe sahip olmayı kabul etmek zorundayız, başka seçeneğimiz yok.

(...) Özgürlüğün kısıtlanmasını kabul edemeyiz. Bizim özgürlüğümüz başkalarınınkini engellemediği sürece." (Özgür Olan ve Olmayan, "Ancak…", s. 31-32).

4.3.10. Doğa ve Kirlilik

ÇÇF serisinin onuncu kitabı *"Doğa ve Kirlilik"*te yazar, insan ve doğa ilişkisini ele alarak kirliliğe karşı duyarlılık oluşturmaya çalışmaktadır. Kitabın içerdiği örnek durumlarda ön plana çıkarılan değerler *"evrenselcilik-doğa", "güç-üstünlük"* ve *"sevgi"*dir.

Kitapta, insanların hayatı kolaylaştırmak için çeşitli icatlarda bulunarak gelişmiş bir uygarlık yarattığı belirtilirken zamanla kendilerini doğadaki diğer canlılardan üstün görmeye başladıkları vurgulanmaktadır. İnsanın kendini üstün görmesi *"güç-üstünlük"* değerini örneklemektedir:

"(...) insan zekâsı sayesinde hayatını kolaylaştıran binlerce şey icat etti. Doğayı, yabani bir hayvanı evcilleştirdiğimiz gibi uysallaştırdı. Ama uygarlığı inşa ederken kendini git gide bütün diğer canlılardan üstün

hissetmeye başladı. Böyle olunca da doğaya istediği gibi kullanacağı dev bir depo gibi davranır oldu. Eline ne geçerse geçsin her şeyi atabileceği devasa bir çöplük, her şekilde kullanabileceği bir nesne gibi.

(…) doğayla birlikte uygarlaşmayı yani ona karşı saygılı, sorumlu ve dikkatli olmayı başarabilmeliyiz." (Doğa ve Kirlilik, "Doğayla birlikte uygarlaşmak", s. 38-39).

İnsanların icat ettikleri makinelerin, araç ve gereçlerin, ürünlerin doğanın dengesini bozduğu ele alınmaktadır. İnsanların bu konuda bilinçli olmasının üzerinde durulmasıyla *"evrenselcilik-doğa"* değerin ön plana çıkarılmaktadır:

"(…) Tarih boyunca insanlar, doğadan ihtiyaçları olan şeyleri sağlamıştır: Evlerini inşa etmek, ısınmak, aletler yapmak için tahta, yollar yapmak için taş, ekinlerini sulamak için su… Ama bazen insanlar doğadan çok fazla alır, doğaya çok fazla atık bırakır ve sonuçta da doğal döngülerin bozulmasına neden olurlar. İyi işleyen doğal döngülere katılmak yerine onları kesintiye uğratırlar." (Doğa ve Kirlilik, "Döngü kırıcı Mehmet", s. 15).

"(…) doğayla birlikte uygarlaşmayı yani ona karşı saygılı, sorumlu ve dikkatli olmayı başarabilmeliyiz." (Doğa ve Kirlilik, "Doğayla birlikte uygarlaşmak", s. 39).

"Fırtına bir araç mı, bir arkadaş mı?" başlıklı örnek olayında Bay Pikus karakteri ve onun atı arasındaki bağdan bahsedilmektedir. Bu bağ ile insan ve doğa arasındaki ilişki bağdaştırılmaktadır. Örnek olayda vurgulanan değer *"sevgi"*dir.

"(…) Bay Pikus'un atı, aynı zamanda onun çalışma aracı ama Fırtına, bir çekiç ya da bir traktör gibi yalnızca bir araç değil. Bay Pikus bu hayvana karşı sevgi duyuyor; arkadaşlarımıza duyduğumuz bağlılık gibi, o da kendini atına bağlı hissediyor.

Doğa insana yararlıdır; insan da tıpkı Bay Pikus'un atına ihtiyaç duyması gibi, yaşamak için doğaya ihtiyaç duyar. Ama ayrıca, insanla doğa arasında, yine de Bay Pikus'la Fırtına arasında olduğu gibi, çıkardan çok daha güçlü bir bağ vardır." (Doğa ve Kirlilik, "Fırtına bir araç mı, bir arkadaş mı?", s. 31-32).

4.3.11. Cesaret ve Korku

ÇÇF serisinin on birinci kitabı olan *"Cesaret ve Korku"*da, gerçek yaşamdan birçok örnekle cesaret ve korku duyguları değerlendirilirken *"güvenlik-kişisel", "öz yönelim-düşünce", "öz yönelim-eylem", "uyma-kişilerarası"* ve *"iyilikseverlik-önemseme"* değerleri örneklendirilmektedir.

Kitapta, korkunun kimi zaman insanı hayatta tutan bir güç olduğu ve insanın kendini güvende hissedebilme çabasından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bu durum "güvenlik-kişisel" değerine işaret etmektedir:

> *"'Gerçekten tepemi attırmaya başladın. Evet, okumayı ben de biliyorum, orada PİST DIŞI yazıyor, ne var bunda? Bu dağı iyi tanırım, emin ol hiçbir tehlikesi yok. Hadi ama, korkak tavukluk yapma! Göreceksin manzara nefes kesici!'*
>
> *'Sağ ol, kalsın; sen bensiz git. Pist dışında kaymayı sevmiyorum; çığ düşerse diye çok korkuyorum.' diye yanıtlıyor Suzan.*
>
> *Korkusu, Suzan'ın hayatını kurtardı çünkü yola devam eden kayakçıların üstüne çığ düştü. Kurtarma ekipleri hâlâ onları arıyor." (Cesaret ve Korku, "Helikopterler hâlâ onları arıyor", s. 4-5).*
>
> *"(...) Korku bizi korur. Şehirde arabalardan korkmak, sağa sola bakmadan karşıya geçmemizi ya da yolun ortasından yürümemizi engeller. Akıntıların çok güçlü, dalgaların çok şiddetli olduğu zamanlarda kıyıdan uzakta yüzmekten korkmakta haklıyız çünkü sahile dönecek gücü kendimizde bulamayabiliriz. Bir uçurumun kenarında yürümekten korkmakta haklıyız. Bu korku sayesinde geri çekilir ve boşluğa düşme tehlikesini azaltırız." (Cesaret ve Korku, "Korkunun çocukları", s. 7).*

Bir kimsenin herhangi bir şeyden korkması için geçerli nedenleri vardır. İnsanların korkuları ile dalga geçmemek, duygularını paylaşmak gerektiği ifade edilmektedir. Burada vurgulanan değerler *"saygı", "uyma-kişilerarası"* ve *"iyilikseverlik-önemseme"*dir:

> *"(...) Korkan birinin korkmak için mutlaka iyi bir nedeni vardır. Yoksa zaten korkmazdı ki. Onu anlamaya, onunla konuşmaya çalışabiliriz ama bir*

başkasının duygularını asla yönetemeyiz." (Cesaret ve Korku, "Ben korkağın tekiyim", s. 10-12).

"(...) Babası gerçekte canavar diye bir şey olmadığını biliyor ama Kaan'ın korkusu gerçek. Bu nedenle babası, onun korkusuyla dalga geçmiyor ve korkusunu yönetmeye de çalışmıyor. Onu ciddiye alıyor, oğlunun duygularını paylaşıp korkusunu yenmesine yardım ediyor." (Cesaret ve Korku, "Dolapta biri var!", s. 13).

Cesaretin tüm korkulara rağmen harekete geçmek olduğu; herkes tarafından değiştirilemez kabul edilen şeylere karşı çıkmanın, herkes tarafından kabul edilenleri reddedebilmenin cesaret gerektirdiği vurgulanmaktadır. İnsanların kendileri kalmaları, onaylanmak amacıyla kendilerinden ödün vermemeleri, kendi kararlarını verip eyleme geçmeleri *"öz yönelim-düşünce"* ve *"öz yönelim-eylem"* değerlerini örneklemektedir:

"(...) Bizi harekete geçirecek kıvılcımı nasıl bulacağız? Zamansızlığa rağmen, utangaçlığa rağmen, korkuya rağmen, tembelliğe rağmen harekete geçmek... Cesur olmak, bütün 'rağmen'lere rağmen harekete geçmektir." (Cesaret ve Korku, "Kıvılcım", s. 25).

"(...) Anton, herkesin değiştirilemez gördüğü şeyleri değiştirebileceğini düşünme cesaretine sahip. Hepimiz kaç kez duymuşuzdur 'Ama bu böyle! Yapacak bir şey yok, bu asla değişmez!' dendiğini. ...

Görmek, söylemek, karar vermek, harekete geçmek ister. Herkesin kabul ettiği şeylere saldırma gücünü bulmak için cesaret gerekir." (Cesaret ve Korku, "Durun!", s. 27).

"(...) Kimi zaman başkalarının gözüne iyi görünmek, ünlü olmak, daha fazla para kazanmak, daha fazla güce sahip olmak için düşündüğümüzün tersini söyleriz. Direnmek, kendimiz kalmayı başarabilmek, cesaret gerektirir." (Cesaret ve Korku, "Sonya ne yapacak?", s. 29).

4.3.12. Mutluluk ve Mutsuzluk

ÇÇF serisinin on ikinci kitabı olan *"Mutluluk ve Mutsuzluk"*ta, yazar, insanların yaşadığı çeşitli durumlar üzerinden mutluluk ve mutsuzluk kavramları ele alırken *"hazcılık", "dostluk", "sevgi"* ve *"öz yönelim-eylem"* değerlerini işlemektedir:

Kimi zaman insanları başkalarının başarısızlıklarından ve üzüntülerinden mutluluk duyarlar. *"Oh olsun!"* başlıklı örnek olayda da Mine karakterinde bu durum söz konusudur. Mine'nin çevresindeki insanların üzüntülerinden ve başarısızlıklarından mutluluk duyması *"hazcılık"* değerine bir örnektir:

> *"Mine yatmak üzere. Kendini harika hissediyor, çok iyi bir gün geçirdi. Yatağında, gün boyu olup bitenleri büyük bir zevkle yeniden düşünüyor (...) Ağabeyi, babasına imzalatması gereken karnesini bulamadı, cumartesi sabahı en az 3 saatlik iyi bir fırça yiyecek.*
>
> *(...) 5. sınıflardan, kendini beğenmiş İrem'in bileği alçıdaydı. Herkes onunla ilgileniyor, alçısını imzalamak istiyordu ama bu, İrem'in acı çekmesini engellemiyordu. En az 3 hafta boyunca öğle tatillerinde oyun oynayamayacak.*
>
> *(...) Her dersten sürekli 20 üstünden 20 alan, öğretmenin kutlamaya doyamadığı sınıfın Bayan Çokbilmiş'i Sara, 20 üstünden 4 almıştı (...) Mine bütün bunları tekrar tekrara aklından geçirerek yüzünde kocaman bir gülümsemeyle uykuya dalıyor." (Mutluluk ve Mutsuzluk, "Oh olsun!", s. 8-9).*

Mutluluk paylaştıkça artar ve insanın elindedir. İnsanlar mutlu olmak için beklemek yerine harekete geçmelidir. *"3 kilo mutluluk oldu mu sana 4 kilo!"* örnek olayında Oya, elindeki parayla hem kendine hem de yakın arkadaşına bir şeyler alır ve arkadaşına aldığı hediyenin de onu, kendine aldığı hediye kadar mutlu ettiğini fark eder. Oya karakterinin arkadaşını düşünmesi, ona hediye alması, yaptıkları sonucunda mutluluk hissetmesi *"sevgi"* ve "*dostluk"* değerlerine örnektir:

> *"Oya kendini mutlu etmek için en sevdiği şarkıcının son albümünü aldı. Azıcık parası kalmıştı. Bir anahtarlık satıcısının önünden geçince son parasıyla, anahtarlık koleksiyonu yapan arkadaşı Karen için bir tane almaya karar verdi. Tam o anda şaşırarak bir şey fark etti: Karen'in mutluluğu ona neredeyse yeni CD'si kadar mutluluk veriyordu!*

(…) Birilerine mutluluk verdikçe bizim mutluluğumuz katlanarak artar!" (Mutluluk ve Mutsuzluk, "3 kilo mutluluk oldu mu sana 4 kilo!", s. 28).

Mutluluğun kişilere, kişilerin kararlarına, eylemlerine bağlı olduğu ifade edilmektedir. İnsanların kendi istekleri doğrultusunda harekete geçmeleri, eylemde bulunmaları *"öz yönelim-eylem"* değerine örnektir:

"(…) Mutluluk şans meselesi değildir. Bazı şeyler bize bağlıdır, bazıları değildir. Mutluluğumuzun bizim elimizde olan şeylere bağlı olması en iyisidir. En azından çabalayıp mutlu olmak için elimizden geleni yapabiliriz. Yoksa ömrümüz beklemekle, sızlanmakla, yeri göğü suçlamakla geçer!" (Mutluluk ve Mutsuzluk, "Elimizde değil", s. 31).

"(…) Belki de mutsuzluk, beklemek ve ummaktan başka bir şey yapmadığımız zamanlarda yaşamımıza sızıyor. İstemek ve harekete geçmek… Kim bilir, belki de mutluluğun başladığı yer burasıdır." (Mutluluk ve Mutsuzluk, "Hiç beklemeden", s. 39).

4.3.13. Liderler ve Diğerleri

ÇÇF serisinin on üçüncü kitabı *"Liderler ve Diğerleri"*dir. Yazar, günlük hayatta karşılaşılabilecek örnek olaylar üzerinden liderlik kavramını tartışırken *"hazcılık", "güç-üstünlük", "uyma-kurallar", "evrenselcilik-ilgi"* ve *"öz yönelim-eylem"* değerlerini işlemektedir.

"Büyüyünce başkan olmak istiyorum!" başlıklı örnek olayda ana karakter Can'ın diğerlerini yönetmek, başkaları üzerinde güç sahibi olmak istemesi, "güç-üstünlük" değerine; "Otur!.. Kalk!.. Yat!.." başlıklı bölümde ifade edilen şef olmanın, diğerlerine emirler yağdırmanın keyif vermesi "hazcılık" değerine örnektir:

"(…) Aslında Can'ın söylemeye çalıştığı ileride, büyüdüğünde başkalarını yönetmek istediği. Başkalarının üstünde bir gücü olmasını, onlara emirler verebilmeyi ve sözünün dinlenmesini istiyor." (Liderler ve Diğerleri, "Büyüyünce başkan olmak istiyorum!", s. 4).

"(…) Yönetmek, üstün olmak, emirler vermek, sözümüzü dinletmek, şef olmak büyük keyif verir.

Başkan, şef ya da lider olduğumuzda kendimizi saygıdeğer, önemli ve daha büyük hissederiz. Bu hoş bir duygudur." (Liderler ve Diğerleri, "Otur!.. Kalk!.. Yat!..", s. 7).

"Ben yeşil elma seviyorum, ne olmuş?" örnek olayında insanların topluluk olarak yaşadıkları bu nedenle de birtakım kurallara uymak durumunda oldukları anlatılmaktadır. İnsanların toplumsal düzenin bozulmaması için kurallara itimat etmesi *"uyma-kurallar"* değerine örnektir:

"(…) İnsanlar; gruplar, topluluklar halinde köylerde, kentlerde ve ülkelerde yaşarlar.

Bir arada yaşayabilmek için de kimi zaman başkalarının verdiği kararlara uymak ya da yapmak istediğimiz bazı şeylerden vazgeçmek zorunda kalırız." (Liderler ve Diğerleri, "Ben yeşil elma seviyorum, ne olmuş?", s. 18).

"Kasabanın şefi Pikarus", "Gerçek şef, yasanın kendisidir" ve *"Başkan olma izni"* bölümlerinde diktatörlük, adalet ve demokrasi kavramları işlenmektedir. Liderliğin kendi çıkarlarını gözetmekle ilgisi olmadığı; toplumun çıkarları, istekleri ve seçimleri doğrultusunda yasaların uygulanmasını sağlayan güç olduğu vurgulanmaktadır. Bu bölümlerde ön plana çıkarılan değer *"evrenselcilik-ilgi"*dir:

"(…) Bu kasabada yasaları şef yapıyor. Halk da şef öyle uygun gördü diye kurala uyuyor. Yasa adil ya da iyi diye değil, herkesin ortak kararı böyle olduğu için ya da kendileri de aynı fikirde olduklarından değil.

Bu sistemin tehlikeli olduğu açık. Şef her şeye karar verebiliyor (…) Topluluk hayatını kolaylaştırıp iyileştirmeye hiç de hizmet etmeyen yasalar yapabilir. Yalnızca kendi hayatını kolaylaştırıp iyileştirmeye yarayacak yasalar koyabilir." (Liderler ve Diğerleri, "Kasabanın şefi Pikarus", s. 21-22).

"(…) liderlerin işi, yasaların herkes tarafından onaylanmasını sonra da bu yasaların uygulanmasını sağlamak (…)

Bu sistemde gerçek şef yasanın kendisidir." (Liderler ve Diğerleri, "Gerçek şef yasanın kendisidir", s. 22-23).

"(…) liderler şef ya da başkan olmak için izin almak zorundalar.

Başbakan; en güçlü, en zeki, en büyük (…) ya da sınıf birincisi olduğu için ülkenin lideri değil. Bütün bunların başbakan olmasıyla hiç ilgisi yok. Lider olmasının tek nedeni halkın ona lider olma izni vermesi, onu seçmesi." (Liderler ve Diğerleri, "Başkan olma izni", s. 24).

Bir kimsenin kendini tanıması, arzu ve isteklerinin farkında olması; duygu, düşünce ve davranışlarını kontrol edebilmesi önemlidir. Böylece insanlar önce kendilerini ardından diğerlerini yönetmeyi başarırlar. Kişinin kendini tanıması ve kontrol edebilmesi *"öz yönelim-eylem"* değerine örnektir:

"Kimi zaman şef ya da başkan; kızgınlık, korku, arzu ya da gösteriş merakıdır. 'Yenik düştüğümüz şeyler' aslında bizim yerimize karar verenlerdir (…)

Eğer yönetmeyi seviyorsak, eğer şef olmak istiyorsak her zaman yönetebileceğimiz biri vardır: Kendimiz (…)

Hem kendimizin şefi bile olmayı başaramıyorsak nasıl başkaları için iyi bir lider olabiliriz ki?" (Liderler ve Diğerleri, "Kendi kendimin efendisi", s. 38).

4.3.14. Başarı ve Başarısızlık

ÇÇF serisinin on dördüncü kitabı *"Başarı ve Başarısızlık"*ta günlük yaşamdan örneklerle başarı ve başarısızlık kavramları tartışılmaktadır. Kitapta işlenen ana değer *"başarı"*dır. Bunun yanı sıra değinilen diğer değerler *"güç-üstünlük", "sevgi", "iyilikseverlik-güvenirlik"*dir.

"Şöhret başına vurdu!" örnek olayında Ayça karakteri, ünlü bir şarkıcıdır. Kazandığı şöhret kendini diğer insanlardan üstün görmeye başlamasına yol açmıştır. Ayça karakterinin ekonomik kazancı ve ünü sebebiyle kendini üstün görmesi *"güç-üstünlük"* değerine örnektir:

"'Şu çarşafları derhal değiştirin! Pembe ipek çarşaflarda yattığımı bilmeniz gerekirdi. Küveti içme suyuyla doldurun, musluk suyuyla yıkanmam söz konusu bile olamaz, tenim çok hassas (…) 500 bin albüm sattıktan sonra Ayça koskocaman ve kapkara güneş gözlükleri takmadan sokağa çıkmaz oldu. 1 milyon albüm sattıktan sonra biri onunla randevusuna 2 dakika gecikse sinir

krizleri geçirmeye başladı." (Başarı ve Başarısızlık, "Şöhret başına vurdu!", s. 4).

"Gümmm! Pat! Okulda başarısızlık" başlıklı bölümde akademik başarının önemine değinilirken akademik anlamda başarı sağlayamamanın hayatın sonu olmadığı, kişilerin farklı yetenekleri ve başarıları olabileceği anlatılmaktadır. Ön plana çıkarılan değer *"başarı"*dır:

"Okulda başarısızlık! Çok can yakan, yüzümüze bir tokat gibi inip kendimizi değersiz hissetmemize neden olan (…) Bize kendimizi beceriksiz hissettiren iki sözcük.

Ne konuda beceriksiz? İyi okumak, iyi yazmak, iyi hesap yapmak (…) Oysa gitar çalmayı öğrenmek, herkesi gülmekten kırıp geçiren piyesler yazmak, 3 dil konuşmak (…) gibi konularda çok becerikli olabiliriz pekâlâ.

(…) Okulda başarısızlık, ömür boyu başarısızlığa mahkûm olduğumuzu göstermez." (Başarı ve Başarısızlık, "Gümmm! Pat! Okulda başarısızlık", s. 6-7).

Önüne baksana!" örnek olayında iki baba figürü karşımıza çıkmaktadır. İlk bölümdeki baba, oğlunu desteklemeyen başarısızlığa iten biriyken ikinci bölümdeki baba, oğluna değer veren, onu seven ve destekleyen, başaracağına inanan bir kişidir. Bu bölümde *"sevgi"* ve *"iyilikseverlik-güvenirlik"* işlenen değerlerdir.

"(…) 'Evet, evet, ayağını yere hiç koymadan en az iki metre gittin, aferin! Hadi, biraz daha gayret, önüne bak, ileri doğru, işte böyle. Çok yeteneklisin, bugünlük yeterince ilerledin bile. Gidip birer sıcak çikolata içelim, yarın sabah yeniden geliriz. Yarın patikanın sonuna kadar hiç durmadan gideceğine adım gibi eminim…'" (Başarı ve Başarısızlık, "Önüne baksana!", s. 10).

"Başarı mı, başarısızlık mı?" örnek olayında arkadaşına verdiği sözden son anda vazgeçen Zeynep'in elde ettiği başarıdan hiç mutlu olmaması anlatılmaktadır. Zeynep'in dostunun üzüleceğini düşünmeden hareket etmesi ve sözünde durmaması *"dostluk", "iyilikseverlik-güvenirlik"* değerlerinin eksikliğini göstermektedir:

"'Aferin Zeynep, yeniden sınıf başkanı seçilmen harika. İki yıl üst üste ha! Kutlarım! Demek, arkadaşların senden memnun.'

Zeynep'in annesi kızı adına mutlu ama Zeynep'in yüzünden düşen bin parça (…)

Zeynep kendini çok kötü hissediyor. Çünkü Ayda da sınıf başkanı olmak istiyordu. Zeynep geçen yıl başkan olduğu için yerini Ayda'ya bırakacağını söylemişti ama son anda karar değiştirip adaylığını koydu. Seçimden sonra Ayda tek kelime bile etmeden çekip gitti oysa her gün okuldan eve birlikte dönmek için birbirlerini beklerlerdi." (Başarı ve Başarısızlık, "Başarı mı, başarısızlık mı?", s. 27-28).

4.3.15. Haklar ve Ödevler

Serinin on beşinci kitabı olan "Haklar ve Ödevler"de yazar, günlük yaşamdan örneklerle hak ve ödev kavramlarını değerlendirmektedir. Aynı zamanda yazar, örnek olaylarda *"öz yönelim-düşünce", "öz yönelim-eylem", "uyma-kurallar", "evrenselcilik-ilgi", "iyilikseverlik-güvenirlik", "sevgi", "dostluk"* ve *"sorumluluk"* değerlerini işlemektedir.

Kitapta toplumsal düzenin sağlanabilmesi için birtakım kuralların, yasaların oluşturulduğu ve insanlar bu kuralları yerine getirmekle yükümlü olduğu aksi takdirde sahip oldukları haklardan mahrum kalabilecekleri anlatılmaktadır. İnsanların kurallara göre hareket etmeleri *"uyma-kurallar"* ve *"sorumluluk"* değerlerine örnektir:

"'Arabada giderken emniyet kemerimi takmalıyım.' Bu ülkede emniyet kemeri takmayı zorunlu kılan bir yasa var.

'Çocuğumun doğumunu belediyeye beyan etmem gerekiyor.' Burada yeni doğan çocukların belediyeye bildirilmesini zorunlu kılan bir yasa var.

Her ülkede vatandaşların ödevleri vardır, yasaların verdiği ödevler.

'On sekiz yaşındayım, araba kullanma hakkına sahibim.' Araba kullanmama izin veren, bana araba kullanma hakkı tanıyan bir yasa var (…)

Her ülkede vatandaşların hakları vardır, yasalar tarafından verilmiş haklar.'" (Haklar ve Ödevler, "Yasalar: Ödevler ve haklar", s. 13-14).

"Jülide okula tek başına gidiyor.

'Elbette gider. Jülide okula yalnız gitmeye bayılıyor; kendisiyle nasıl gurur duyduğunu bir görsen! Üstelik, okul o kadar da uzak değil ve Jülide gerçekten çok dikkatli.'

'Benim ülkemde olsa tek başına okula gitmesine izin vermezdim. Bizde liseye giderken bile çocuklara her zaman eşlik edilir.'

Sözü edilen ülkede sürücüler çok hızlı araba kullanıyor; hız sınırı yok, trafik ışıkları çalışmıyor ne zaman karşıya geçilebileceği kestirilemiyor ne yaya geçidi var ne de kaldırım…

Jülide'nin ülkesindeyse kullar var, Jülide de onları biliyor. Yaya geçidinden geçmesi gerekiyor, kırmızı ışıkta durmak zorunda olduğundan geçme hakkı ona ait, yeşil ışıkta geçme hakkı sürücülerde olduğundan onun beklemesi gerekiyor (…)

Bu durumda Jülide'nin neden okula yalnız gitmekte özgür olduğunu anlıyoruz. Jülide hem kendisinin hem de sürücülerin sahip olduğu haklar ve yerine getirmeleri gereken ödevler sayesinde özgür.

Başkalarının hiçbir ödevi olmazsa benim de hiçbir hakkım olmaz. Hiçbir hakkım olmazsa da hiçbir özgürlüğüm olmaz." (Haklar ve Ödevler, "Yeşil ışık, kırmızı ışık", s. 14-16).

Evrensel düzeyde de ortaya konan kurallar ve yasalar bulunduğu ifade edilirken amacın dünya insanları arasındaki eşitsizliği gidermek, herkesin hakkını korumak ve ödevlerini belirlemek olduğu anlatılmaktadır. Tüm insanları gözeten ve insanların ortak olarak kabul ettiği "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi"; *"evrenselcilik-ilgi" ve "uyma-kurallar"* değerlerine örnektir:

"Her bireyin yaşamaya hakkı vardır. Buna 'yaşama hakkı' denir.

Bu ne demek? Yaşarız, yaşamayız; bu bir hak meselesi değildir. Yaşamak için izin isteyecek değiliz herhalde? Hem sonra kimden isteyeceğiz ki? Ya da ne zaman isteyeceğiz? Yaşamak için bir haktan söz etmek niye?

Çünkü dünya tarihi boyunca bazı insanlar başkalarının elinden bu hakkı almıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Naziler milyonlarca insanı Yahudi,

siyah, engelli, akıl hastası, komünist, sendikacı, çingene… diye öldürdü. Naziler onların yaşama haklarını ellerinden aldı.

Her bireyin yaşamaya hakkı vardır. İnsanlar bu hakkı yazıya dökmüşlerdir. Buna "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" denir; bütün insanların, insan oldukları için sahip olmaları gereken hakları sıralayan bir bildirgedir bu: özgürlük, güvenlik, sağlık, beslenme, giyinme, barınma…" (Haklar ve Ödevler, "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi", s. 36-37).

Hak ve ödevlerin her zaman yazılı olmadığı, insanların yazılı olmasa da zaman zaman kendi aralarında sözleşmeler oluşturduğu ve bu durumda sözleşmeye taraf olanlara bazı yükümlülükler düştüğü anlatılmaktadır. Yazılı bir belge olmadan da insanların birbirlerinin sözlerine inanmaları *"güven"* değerine işaret etmektedir. Kimi zaman da insanların kendi kendilerine de sorumluluk yükledikleri, birtakım ödevler verdikleri ve bunların doğrultusunda hareket ettikleri ifade edilmektedir. Kişilerin kendi kararlarını vermesi ve eylemde bulunması, *"öz yönelim-düşünce" ve "öz yönelim-eylem"* değerlerine örnektir:

"(…) Sırrı duymadan önce Mehmet'in Mari'ye karşı hiçbir ödevi yoktu oysa artık var. Bu ödevi kendi seçti.

Genellikle ödevlerin yalnızca başkalarından geldiğine bir patron, bir öğretmen, bir polis, bir yargıç ya da ailemiz tarafından bize dayatıldığına inanırız. Ama aslında düşününce kendi kendimize de birçok ödev yarattığımızı anlarız. Kendi kendimize ödevler veririz ve bunu özgürce yaparız.

(…) Mehmet'le Mari arasında bir anlaşma var: Mari bir sırrını anlatıyor, Mehmet de bu sırrı saklıyor. Bu anlaşmaya bir sözleşme de denebilir. Mehmet'le Mari hiçbir şey yazmadılar, birbirlerine karşı yükümlülük altına girdikleri hiçbir kâğıt imzalamadılar yine de aralarında bir sözleşme var." (Haklar ve Ödevler, "Mari'nin sırrı…", s. 18-20).

"'Hayır, teşekkürler; sinemaya gelmeyeceğim, evde kalıp çalışacağım. Biliyorsun, bu yıl yalnızca cumartesi akşamları dışarı çıkıyorum.' Mirka, telefonu kapatıp masasına oturuyor. Akşam yemeği için kısa bir mola vererek 22.30'a kadar çalışacak (…)

Akşam yemeğinde herkesi şaşırtan bir olay oluyor: Mirka'nın kız kardeşi Katya, doğum günü için istediği spor ayakkabılardan vazgeçtiğini açıklıyor.

‘Ama Katya, aylardır o ayakkabıları sayıklıyordun!’ diyor şaşıran babası. ‘Televizyonda bir haber gördüm. O ayakkabıları üreten fabrikada 7 yaşında çocukların çalıştırıldığını söylediler. Bu iğrenç!’

Mirka ve kardeşi Katya’nın ortak bir özelliği var: Kendi haklarını ve ödevlerini kendileri belirliyorlar.” (Haklar ve Ödevler, “İşte, istediğim şey!”, s. 22-23).

İnsanların, zaman zaman arkadaşlarına karşı sorumluluk hissettikleri ve davranışlarını bu hisse göre şekillendirdiklerini ifade eden *“... ve Alis’in dostluğu”* örnek olayında *“dostluk”* ve *“sevgi”* değerleri ön plana çıkarılmaktadır:

“Okul çıkışında Kaya, Gizem’i DVD izlemeye evlerine davet ediyor. Harika! Gizem ne zamandır Kaya’nın onu bir yerlere çağırmasını bekliyordu! Yine de Gizem bir an kararsız kalıyor. Ya Alis? Bugün okula gelmedi. Acaba ne oldu? Yoksa hasta mı? ‘Ona uğrayıp her şey yolunda mı bakmalıyım.’ diye düşünüyor Gizem. ‘Acaba yarın okula gelecek mi? Eğer gelecekse ezberlenmesi gereken şiirin bir kopyasına ihtiyacı var.’

Gizem’in canı çok sıkılıyor. Kaya onu bekliyor ama o, ne yapacağını bilemiyor.’” (Haklar ve Ödevler, “...ve Alis’in dostluğu”, s. 20-21).

4.3.16. Ben ve Başkaları

ÇÇF serisinin on altıncı kitabı olan *“Ben ve Başkaları”*nda yazar, yaşamın içinde yer alan duygular ve durumlardan hareketle okuyucuya ben kavramını ve “ben”in diğerleriyle ilişkisini sorgulatmaktadır. Kitapta işlenen değerler *“evrenselcilik-hoşgörü”*dür.

Kimileri, sadece kendi görüşlerinin ve inançlarının doğru olduğuna inanmaktadır bu nedenle diğerlerinin yaşayışlarına, inançlarına, görüşlerine saygı göstermezler. Bu yaklaşım doğru değildir, her insanın kendi doğruları vardır. Kitapta bu farklılıklara *“saygı göstermek”* gerektiği sezdirilmektedir:

“(...) Yeni gelen farklı, çok farklı.

Büyük Merkez’in sakinleri tek bir giyinme, tek bir konuşma, tek bir yeme tarzı falan olduğunu düşünüyorlar: Onların tarzı.

Büyük Merkez ülkesinde yabancılar (…) sevilmiyor. O ülkelerden gelen yabancılar görmezden geliniyor, küçümseniyor, kovuluyor.

(…) İnsanoğlunun nasıl olması gerektiğini örnekleyen tek bir insan ya da topluluk yoktur. İnsan olmanın binlerce farklı biçimi vardır." (Ben ve Başkaları, "Büyük Merkez", s. 9-10).

"(…) Bay A ve Bay B'nin dünyasında yağmur dansçıları yok. Onların dünyasında yağmurun nasıl oluştuğunu bilim açıklıyor (…)

Bay A, yağmur dansçısına bakıp gülüyor. Saçmalık! Bay A, bu dansçının evrimleşmemiş, ilkel bir insan olduğunu düşünüyor.

Bay B, yağmur dansçısına bakıp gülüyor ve düşünüyor. Bu dansçının dans etmenin yağmuru getireceğine niçin inandığını anlamaya çalışıyor. Bay B, yağmur dansçısının bir bildiği olduğunu, bu davranışı açıklayan bir neden olması gerektiğini düşünüyor." (Ben ve Başkaları, "Yağmur dansçısı", s. 16-17).

4.3.17. Yaşam ve Ölüm

Serinin on yedinci kitabı "Yaşam ve Ölüm"de, çeşitli örneklerle yaşamın ve ölümün ne olduğu tartışılmaktadır. Aynı zamanda kitabın içeriğindeki örnek olaylarda *"öz yönelim-düşünce", "öz yönelim-eylem", "güç-üstünlük", "uyma-kurallar", "uyarılım", "sevgi" ve "dostluk"* değerlerine yer verilmektedir.

Yazar işe öncelikle yaşam kavramını ele alarak başlamıştır. Canlı ve cansız adlandırmaları arasındaki farkın ne olduğunu sorgulatarak beslenen ve üreyen varlıklara "canlı" dendiğini ve canlıların değişim, gelişim ve yenilik gösterdiğini kavratmaya çalışmıştır. Beslenme konusunda herkesin farklı tercihleri olabileceğini vurgulayan yazar, insanların neyi yiyip neyi yemeyeceğine yönelik karar vermekte özgür olduklarını ifade etmektedir. İnsanların düşünce ve eylemlerinde özgür olması *"öz yönelim-düşünce"* ve *"öz yönelim-eylem"* değerlerine örnektir:

"Karin, danaları öldürmenin zalimce olduğunu düşünüyor. Kardeşi her hamburger yediğinde çocuğa katil muamelesi yapıyor. Özellikle de etin kırmızı suyunun tabağa damladığını gördüğünde…

Karin küçük, yuvarlak ekmeklerden alıyor, içine biraz yeşillik, domates, salatalık dilimi, peynir ve mayonez koyuyor. Bunu çok lezzetli buluyor (…)

Aslında Karin'in bayıldığı o küçük yuvarlak ekmekleri yapmak için de canlı varlıklar kullanılıyor. Ekmek yapmak için buğday gerekiyor. Buğday başakları tarladayken canlı, ekmeğin içinde ölüdür. Biri onları toplamış ve un elde etmek için ezmiştir.

Mayonezin içinde, kendi hallerine bırakılsalar küçük civcivler olabilecek yumurtalar vardır. Domatesler, salatalıklar canlıdır (…)

Karin, eti reddetmekte ve küçük ekmeleri sevme hakkına sahip. Ona göre bir dananın yaşamı buğdayınkinden daha önemli." (Yaşam ve Ölüm, "Yaşam döngüsü", s. 8-9).

"(…) İnsanın hayatı hayvanlarınkine benzemez çünkü insanoğlu kendi hayatını kendisi yönlendirir, karar veren kendisidir. İstediği yolu seçmekte özgürdür." (Yaşam ve Ölüm, "İnsan kendi hayatını yönlendirir", s. 17).

Canlıların beslenip üredi̇ğini ifade eden yazar, beslenme eyleminin bir başka canlının yaşamına son vermek olduğuna dikkat çekerken bunun doğal bir döngü olduğunu anlatmaktadır. Ayrıca her yaşamın, canlının, eşit düzeyde öneme sahip olmadığından bahsederken kimi canlıların yaşamının yasalarla koruma altına alındığını vurgulamaktadır. İnsanların yasalar sonucunda söz konusu canlılara hassasiyet göstermeleri, yasalara uygun hareket etmeleri *"uyma-kurallar"* değerine örnektir:

"(…) Eğer biri çiçek toplayıp sonra onları yolun kenarına atarsa çiçekler boşu boşuna ölür ama çiçekler bir buket yapılmak için toplanıyorsa hemen hemen herkes bunun iyi olduğunu düşünür. Çiçekler ölür ama bu, evi güzelleştirmek içindir. Yine de çiçeklerin yaşamına son vermemek için asla çiçek toplamayanlar da vardır. Zaten yasalar da dağlarda çiçek toplanmasını zaman zaman yasaklar çünkü bunlar ender görülen çiçeklerdir. O yüzden de insanlar, onların yaşamasına ve çoğalmasına fırsat tanımaya karar vermişlerdir." (Yaşam ve Ölüm, "Pis sivrisinek, cici köpek", s. 11).

Her canlının yaşamının değerinin aynı olmadığını ele alan yazar, canlılar arasında yaşamı en kıymetli olan varlığın insan olduğunu vurgulamaktadır çünkü insan yaşamı tek ve biriciktir. Bu nedenle insanlar zaman zaman kendilerini diğer canlılardan üstün görürler ve

onlara zarar vermekten kaçınmazlar fakat yazar, insanların doğanın bir parça olduklarını unutmamaları gerektiğini anlatmaya çalışmaktadır. İnsanların kendilerini üstün görmeleri *"güç-üstünlük"* değerine, diğer canlıların yaşamlarına hassasiyet göstermelerinin önemi ise *"saygı"* değerine örnektir:

> *"İnsanlar bazen, her hayatın bir değeri olduğunu unuturlar. İnsanoğlu öbür canlıların hepsinden daha zeki olduğu, kendini çok güçlü ve önemli hissettiği için, kimi zaman aklına eseni yapar. Bütün yaşamların ona ait olduğunu düşünür. Öteki yaşamların üstünde değil; onlarla birlikte, onların arasında, onlar sayesinde yaşadığını unutur.*
>
> *(…) Öbür canlıların hayatını önemsememek, insanın kendisi için de ciddi sorunlar yaratır. Hiç kimse bütün canlı varlıkların aynı ailenin üyesi olduğunu unutmamalıdır." (Yaşam ve Ölüm, "Kral deli", s. 12-13).*

Herkesin hayatının farklı olduğunu vurgulayan yazar, kişilerin birbirlerinin hayatında izler bıraktığını ve hatta yaşamda da izler bıraktığını ifade etmektedir. İnsanlar kimilerinin anılarında yaşarlar, hayatta eserler bırakırlar ve yıllar sonra bile bu bıraktıkları eserler diğerleri tarafından ilgiliyle takip edilir. *"Bir anı, bir kişilik…"* başlıklı örnek olayda Martin ve Bora karakterlerinin arkadaşlığı ve anıları ele alınmaktadır. İkisi arasındaki arkadaşlık ve Martin'in Bora'ya yönelik anıları *"dostluk" ve "sevgi"* değerlerine örnektir:

> *"(…) Martin, Bora'nın gözlerinin mavi mi, yeşil mi, kahverengi mi; saçlarının kıvırcık mı, düz mü olduğunu söyleyemiyor ama Bora'nın kahkahalarını, birlikte nasıl korktuklarını, başkalarına şaka yapmanın ya da onları gıcık etmenin zevkini anımsıyor…*
>
> *(…) Bir insan öldüğünde ölen onun bedenidir. Kişiliği asla ölmez. O, var olmaya devam eder. Tıpkı Bora'nın, Martin'in anılarında yaşaması gibi ölen insanın kişiliği de başkalarının anılarında yaşar." (Yaşam ve Ölüm, "Bir anı, bir kişilik…", s. 19-20).*

Ölümün, yaşamın bir gereği olduğunu sezdirmeye çalışan yazar; okuyucuyu korkutmadan, ürkütmeden, üzmeden yaşamın olağan seyrinde ilerleyebilmesi ve hayattaki değişikliklere, yeniliklere ayak uydurmakta zorluk yaşanmaması için ölümün gerekliliği üzerinde durmaktadır. Hayattaki bu sürekli değişim ve yenilik *"uyarılım"* değerine örnektir:

"(...) Taş ölmez çünkü değişmez. Ölmez çünkü cansızdır. Değişen, büyüyen, yeşeren her şeyse ölür. Canlı her şey ölür. Bunu söylemek tuhaf ama yaşadığımız için ölürüz!" (Yaşam ve Ölüm, "Neden ölürüz?", s. 24).

"(...) Hatu avdan dönüyor ve babasına sinirleniyor: 'Baba, şu kemikleri yontmayı bırak, artık bıçak denen bir şey var.'

Baba üzülüyor, mamutların kemiklerini yontmayı öğrenmiş bir kere, bunu neden değiştirsin ki? Yeni bıçakları kullanmakta zorlanıyor.

Hatu ateş yakmak için taşları birbirine sürterken babası ona kötü kötü bakıyor, ceylanı çocukluğundaki gibi çiğ yemeyi tercih ederdi. O sırada Hatu'nun kızı İrza geliyor ve bağırıp çağırmaya başlıyor: 'Öff! Bu ateşin hazır olması saatler alır, üstelik her yer duman olacak. Benim eve gelip ceylanı elektrikli fırında pişirin.'

Hatu'nun keyfi kaçıyor çünkü ateş yakmayı bildiği için gurur duyuyor. İrza'yla kavga etmemek için ceylanı sırtlayıp kızının arabasının arkasından koşmaya başlıyor çünkü duman tüküren o gürültülü şeye binmesi söz konusu bile olamaz.

Eve vardıklarında İrza'nın çocukları öfkeleniyor: 'Az önce pizza söyledik, yüzyıllardır ceylan yenmediğini bilmiyor musunuz?

Evet, kimse ölmeseydi yeryüzünde çok çok fazla insan olacağını kavramak tabii ki zor değil! Ama böyle bir durumda en büyük sorun, değişimleri kabullenmek olurdu." (Yaşam ve Ölüm, "Ya kimse ölmeseydi?", s. 25-27).

4.3.18. Beden ve Akıl

ÇÇF serisinin on sekizinci kitabı olan *"Beden ve Akıl"*da yazar, yaşamdan örnekler üzerinden beden ve akıl arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Örnek olaylarda işlenen değerler ise *"öz yönelim-düşünce", "öz yönelim-eylem"* ve *"evrenselcilik-hoşgörü"*dür.

"Bir hapishane... ama kapıları ardına kadar açık" başlıklı örnek olayda insanların dış görünüşlerine göre tanımlandıkları ifade edilirken bu tanımlamaların zaman zaman can sıkıcı olabileceği vurgulanmaktadır. İnsanları üzecek, kıracak betimlemelerden kaçınmak ve

onların fiziksel özelliklerine saygı göstermek önemlidir. Yazar burada *"saygı"* değerini sezdirirken insanların bu tanımların dışına çıkabileceğini, bunun kendi ellerinde olduğunu ele almaktadır. Bir kimse eğer isterse bu kalıpların dışına çıkabilir, kendi kararına kalmıştır. Kişinin kendi kararını verebilmesi ve bu yönde hareket etmesi *"öz yönelim-düşünce"* ve *"öz yönelim-eylem"* değerlerine örnektir:

> *"(…) başkaları için her şeyden önce birer bedeniz. Şeffaf olamayacağımıza ya da ıssız bir adada tek başına yaşayamayacağımıza göre yapacak bir şey yok. Tıpkı nesneler ve şeyler gibi biz de bakılan, yargılanan, sınıflandırılan bedenleriz.*
>
> *(…) nesne olup olmamaya karar vermek Lora'nın elinde. Ağabeyinin bakışının onu kapattığı hapishanede kalıp kalmamak Lora'ya bağlı (…)*
>
> *Bir kolumuzun eksik olmasının aktörlük yapmamızı önlemediğine, kekemeliğin siyaset yapmamızı engellemediğine ve çok güzel olmanın podyumlarda boy göstermemizi zorunlu kılmadığına karar vermek elimizde.*
>
> *Başkalarının gördüğü şey olmamakta özgürüz." (Beden ve Akıl, "Bir hapishane… ama kapıları ardına kadar açık", s. 25-26).*

4.3.19. Zaman Çok ve Zaman Yok

ÇÇF serisinin on dokuzuncu kitabı *"Zaman Çok ve Zaman Yok"*tur. Yazar, serinin bu kitabında "Zaman nedir, zamanın insan hayatındaki etkisi nasıldır?" sorularına yanıt oluşturacak örnek olaylar üzerinden zaman kavramını değerlendirirken örnek olaylarda ağırlıklı olarak *"öz yönelim-eylem"* ve *"sorumluluk"* değerlerine yer vermiştir.

Zamanı geriye çevirmek mümkün değildir. Bu nedenle geçirilen zamana özen göstermek, pişman olacağımız eylemlerden uzak durmak ve geleceğimize hazır olmak önemlidir. Güzel bir geçmiş ve gelecek için yaptıklarımıza ve yapacaklarımıza özen göstermeli, seveceğimiz ve planlı zamanlar yaşamalı ve hayal etmeliyiz. Zamanı güzelleştirmenin, kişinin kendi eylemlerine ve kararlarına bağlı olması *"öz yönelim-eylem"* ve *"sorumluluk"* değerlerine örnektir:

"(…) zamanın akış yönünü değiştiremeyiz. Geçmiş, geçmiştir. Zamanda geri gitmek, geçmişi silmek ya da yok etmek imkânsızdır. Bu yüzden zamana özen göstermek önemlidir. Çünkü zaman bir kez geçti mi bir daha geri gelmez.

(…) Asla geçmişe dönemediğimizde pişmanlıklarla dolu, vicdan azaplarıyla yaşamaya devam ederiz. Bu hareket etmemizi, istediğimiz yere gitmemizi engelleyen çok ağır bir valizi yanımızda sürüklemek zorunda kalmak gibidir." (Zaman Çok ve Zaman Yok, "Zamana özen göstermek…", s. 32-34).

"(…) Hayal kurmak, geleceği istemek demektir ama bu tek başına yetmez. Hayal etmekten başka hiçbir şey yapmamak, bir arabaya yakıt koyup da gitmesi için gaza basmamaya benzer! Hayal kurmaya zaman ayırmak, yaşamımıza yakıt doldurmak gibidir ama harekete geçmek ve hayallerimizi gerçeğe dönüştürmek için zamanı kullanmadığımız sürece bu yakıt ilerlememizi sağlamaz." (Zaman Çok ve Zaman Yok, "Hayaller için hazırlık yapmak", s. 38).

4.3.20. Söz ve Sessizlik

ÇÇF serisinin yirminci kitabı olan *"Söz ve Sessizlik"*te yazar, örnekler üzerinden konuşmak ve susmak kavramlarını işlerken *"hazcılık"*, *"sevgi"* ve *"evrenselcilik-hoşgörü"* değerlerine de yer vermiştir.

Yazar, konuşmanın insanlar arasındaki bağı kuvvetlendirdiğinden bahsetmektedir. İnsanlar arasındaki ilişkinin güçlenmesi insanların birbirlerine daha çok saygı duymalarını ve birbirlerine daha çok sevgi beslemelerini sağlamaktadır. İnsanlar bazı şeyleri de sadece keyif almak için, onlara mutluluk verdiği için yapmaktadır. Konuşmak da zaman zaman insanların keyif için seçtikleri bir yoldur. *"Yine telefonda"* ve *"Sus!"* başlıklı örnek olaylarında bu konuyu değerlendiren yazar, *"sevgi"* ve *"evrenselcilik-hoşgörü"* değerlerini işlemektedir:

"(…) Tuhaf. İnsanlar hiçbir şey söylememek için dile başvuruyor. Ee ne olmuş?

Yalnızca beslenmek için mi yemek yiyoruz? Hayır, güzel bir pastayı keyif için, yalnızca yeme keyfi için de mideye indirdiğimiz oluyor. Ancak susadığımızda

mı bir şeyler içiyoruz? Hayır, naneli limonatayı ya da güzel bir sıcak çikolatayı keyif için, yalnızca keyif için de içebiliyoruz (…)

Öylesine amaçsızca konuşmak ne kadar da güzeldir! Durmadan, hiçbir yere varmayan, tembel tembel uzayıp giden sözler söylemek… Önemli bir keyif: Konuşmak bizi başkalarına bağlar ve bu bağa gereksinim duyarız." (Söz ve Sessizlik, "Yine telefonda", s. 31-32).

"(…) Öğretmen belki de Penelope'yi görmedi ama Penelope, öğretmenin bunu özellikle yaptığını, ona taktığını, onu umursamadığını düşünüyor. Çünkü öğretmeni ona söz hakkı vermedi.

Biri sözü bize verdiğinde, biri bizi gerçekten dinlediğinde kendimizi saygıdeğer hissederiz. Bu tıpkı birinin bize 'Seni görüyorum, sen varsın ve önemlisin.' demesi gibidir." (Söz ve Sessizlik, "Sus!", s. 33-34).

4.3.21. Aşk ve Dostluk

ÇÇF serisinin yirmi birinci kitabı *"Aşk ve Dostluk"*ta sevginin farklı boyutları olan aşk ve dostluk kavramları ele alınmaktadır. Kitabın geneline hâkim olan değerler *"iyilikseverlik-güvenirlik"* ve *"evrenselcilik-hoşgörü"*dür.

Aşk ve sevginin birer duygu olmasının yanı sıra emek gerektiren, ortaklıklardan güçlenen, özveriye dayalı olduğunu içeren *"Örgü örmek"* ve *"Sen ne dersen de!"* örnek olaylarında *"sevgi", "evrenselcilik-hoşgörü"* ve *"özveri"* değerleri ele alınmaktadır:

"(…) Aşk ve dostluk, yalnızca kalbimizin derinlerinde hissettiğimiz duygulardan ibaret değildir.

(…) Duygular önemli hatta çok önemlidir. Onlar sayesinde ortak projeler hayal edebiliriz, onlar sayesinde başkalarıyla neler yaşayacağımızı düşleyebiliriz ama hayalleri yaşatabilmek, onlara emek vermek gerekir. Ortak şeyler yaşandığında duygular güçlenir, duygular güçlendiğindeyse başka bir şey daha olur: Duygular ve birlikte gerçekleştirdiğimiz projeler arasındaki bütün bu gelgitler, güzel bir aşk ya da dostluk hikâyesi örer." (Aşk ve Dostluk, "Örgü örmek", s. 14-15).

"(...) Duygular gerçek ve içten olduğunda yalnızca sözlerde değil, davranışlarda, başkalarıyla paylaştığımız zamanlarda, birlikte inşa ettiğimiz projelerde de yaşar ve büyür." (Aşk ve Dostluk, "Sen ne dersen de!", s. 19).

"Tolga'ya tuzak" ve *"Rol yapmayı kes!"* örnek olaylarında insanların beğenilme, onaylanma arzusu ile kendilerini olmadıkları biri gibi gösterme eğilimde oldukları belirtilirken bunun sürekli bir hâl almasının kurulan ilişkilere zarar vereceği üzerinde durulmaktadır. Gerçek bir dostluk kurabilmek ya da aşk yaşayabilmek için insanın kendisi gibi olması önemlidir. Burada *"iyilikseverlik-güvenirlik"* değeri örneklenmektedir:

"(...) Beğenilmemekten, başkalarına çekici görünmeyi başaramayıp arkadaşsız, yapayalnız kalmaktan hepimiz korkarız. Bu yüzden de bazen olduğumuz gibi görünmeye cesaret edemez, kendimizi saklayıp başka bir karakter yaratmanın daha iyi olacağını düşünürüz. Başkalarına çekici gelmek o kadar önemlidir ki sık sık bazı numaralar yapma isteği duyarız." (Aşk ve Dostluk, "Tolga'ya tuzak", s. 21).

"(...) Kendimizi gerçekte olduğumuz gibi göstermezsek sahte, uydurulmuş bir karaktere döneriz. Gerçek bir karakter olmaktan çıkarız. Bu durumda da gerçek bir dostluk ya da aşk hikâyesine başlamak olanaksızdır." (Aşk ve Dostluk, "Rol yapmayı kes!", s. 21).

"(...) Dostluk ve aşk; uydurma karakterler, sahte nedenler ya da nesneler arasında değil, insanlar arasında yaşanan karşılaşmalar ve hikâyelerdir." (Aşk ve Dostluk, "Nesneler mi, insanlar mı?", s. 23).

Gerçek sevgi; sevilen insana zarar verecek, onu incitecek davranışlardan kaçınmaktır. Birilerini gerçekten sevdiğimizde ona değer verir ve saygı duyarız, onun özgürlüklerini ve tercihlerini kısıtlamaya çalışmayız. Zaman zaman sevdiklerimizi kıskanabiliriz ancak kıskançlığın aşırısı sağlıklı değildir. *"Etkilenmedim!"* ve *"Aşk krizleri mi? Hayır!"* örnek olaylarında sevdiklerimizin kararlarına, isteklerine anlayışlı olmamız ve saygı göstermemiz gerektiği ele alınmakta *"evrenselcilik-hoşgörü"* değeri örneklenmektedir:

"(...) Lara'nın geçirdiği krizin dostlukla hiçbir ilgisi yok. Lara, en iyi arkadaşının yalnızca kendisiyle dost olmasını istiyor, Hale'nin ona ait olmasını istiyor. Sanki Hale bir cisim, bir nesneymiş gibi.

(…) Hakkı'nın geçirdiği krizin aşkla hiçbir ilgisi yok. Kıskanmak, sevmek demek değildir. Hakkı, karısının sahibi olmak istiyor.

Elbette dostlarımızdan biri yeni bir arkadaşla tanıştığında yüreğimiz hop eder, kimi zaman dostlarımızın bizi diğer arkadaşlarından daha az sevip sevmediğini merak ederiz, sevgilimizin başka birine aşık olmasından endişeleniriz. İçimizi rahatlatmaya ihtiyaç duyarız.

Peki ama, çok kıskanç insanların sevdiği şey nedir? Biz mi? Yoksa bize sahip olma duygusu mu?" (Aşk ve Dostluk, "Etkilenmedim!", s. 24-25).

"(…) Sevgi, vurmamızı emretmez; sevgi, insanı şiddete itmez. Sevgi, gerçek sevgi, can yakmaz." (Aşk ve Dostluk, "Aşk krizleri mi? Hayır!", s. 31).

4.3.22. Şiddet ve Şiddetsizlik

ÇÇF serisinin yirmi ikinci kitabı olan *"Şiddet ve Şiddetsizlik"*te yazar, yaşamdan örnekler sunarak şiddet ve şiddetsizlik kavramlarını ele almakta, nelerin şiddeti doğurduğunu ve şiddet karşısında nasıl davranmak gerektiğini değerlendirmektedir. Yazar, aynı zamanda örnek olaylarda *"güç-üstünlük", "güvenlik-kişisel", "evrenselcilik-hoşgörü"* ve *"sevgi"* değerlerini işlemektedir.

Yazar, insanlar tarafından meydana getirilen spor karşılaşmalarının çoğunun şiddet içerdiğinden bahsetmekte, bu karşılaşmaların aslında savaş alanlarındaki çarpışmaların yerine geçtiğini ifade etmektedir. Tarafların birbirlerine üstünlük kurma çabasından kaynaklanan şiddet, *"güç-üstünlük"* değerine örnektir:

"(…) 'Torino – Liverpool mücadelesinde 39 ölü, 600 yaralı mı? İyi de, bu ne savaşı? Tarih dersinde böyle bir şey öğrendiğimi hatırlamıyorum!'

Savaştan söz etmiyoruz. Biri İtalyan biri İngiliz iki kulüp arasında Belçika'da yapılmış bir futbol maçından söz ediyoruz. Bu maçta Torino taraftarlarıyla Liverpoollular kavga etmiş, 39 kişi ölmüş, 600 kişi yaralanmıştı. Futbol stadı gerçek bir savaş alanına dönmüştü. Taraftarlar kendilerini asker sanmış, maç da onların savaş alanı olmuştu. (…) Oyunun şiddeti, gerçek şiddete dönüşmüştü. Kimi zaman, insanlar şiddet içeren gösteriler düzenleyerek

ateşle oynar." (Şiddet ve Şiddetsizlik, "Aşk mektubu yazma olimpiyatları", s. 6-7).

Şiddetin insana özgü bir duygu olduğunu söyleyen yazar, bundan kaçınmak ve korunmak için insanların temkinli hareket ettiklerini belirtmektedir. İnsanların endişe duyarak hareket etmeleri ve kişisel güvenliklerini sağlama içgüdüleri *"güvenlik-kişisel"* değerine örnektir:

"Mina bir partiden dönüyor ve arabasını zeminin üç kat altındaki otoparka bırakıyor. Farlarını söndürmeden önce çantasının kapalı olup olmadığına son bir kez daha bakıyor ve etrafı kolaçan ediyor, geç saatlerde hep biraz tedirgin olur.

Yaşar, ilk kez büyük bir futbol maçına gidiyor. Kalabalıktan çok etkileniyor, yanındakiler durmadan bağırıyorlar. Yaşar, babasının elini sıkı sıkı tutuyor, biraz endişeli.

Sınıf gezisi iptal ediliyor. Öğleden sonra hükümete karşı büyük bir gösteri var. Öğretmen, gezi için başka bir gün belirlemeyi tercih ediyor.

(...) Yine de bir kalabalığın ortasında, karanlıkta tek başına yürürken ya da tuhaf bulduğumuz birinin yanından geçerken hepimizin endişe ya da korku duyduğu anlar olmuştur. Birdenbire durduk yerde şiddetin patlak vermesinden korkarız.

(...) Kendiliğinden ortaya çıkıveren şiddet, insanlara özgü bir davranıştır. İşte bu yüzden içimizde şiddet korkusu tıpkı küçük bir gece lambası gibi sürekli yanar." (Şiddet ve Şiddetsizlik, "Hepimiz her zaman biraz korkarız", s. 7-9).

Kişilerin maruz kaldığı soğuk şiddetin (psikolojik şiddet), ileride sıcak şiddete dönüştüğünü ifade eden yazar; "Soğuk şiddet, sıcak şiddet" başlığını taşıyan örnek olayda ebeveynlerin çocuklarının duygusal ihtiyaçlarına duyarlı olmaları, istek ve arzularına anlayış göstermeleri gerektiği üzerinde durmaktadır. Örnek olayda, *"sevgi"* ve *"evrenselcilik-hoşgörü"* değerleri örneklenmektedir:

"(...) Nil dayak yiyen bir kız çocuk değil, hiçbir fiziksel şiddete maruz kalmıyor. O, başka türlü bir şiddetin kurbanı: Manevi şiddet. Nil içinden yaralı çünkü anne ve babası onun duygularına saygı göstermeyi unutuyor. Bu

saygısızlık, onun katlanmak zorunda bırakıldığı bir tür şiddet. Ailesi onun yüreğine, günü gelince bin bir türlü şekilde ortaya çıkabilecek bir nefret ekiyor.

(…) Fiziksel şiddet patlamaları, terörist saldırılar, her yerin yakılıp yıkıldığı gösteriler ya da cinayetler olduğunda bütün bunların nereden çıktığını merak ederiz. Bu patlamalar çoğu zaman haksızlıklar, yoksulluk, aşağılanmalar, ırkçılık, tedavi olmama, açlıktan ölecek noktaya gelme gibi çıplak gözle göremediğimiz soğuk şiddetlerden doğar." (Şiddet ve Şiddetsizlik, "Soğuk şiddet, sıcak şiddet", s. 23-24).

4.3.23. Diktatörlük ve Demokrasi

ÇÇF serisinin yirmi üçüncü kitabı olan *"Diktatörlük ve Demokrasi"*de yazar, diktatörlük ve demokrasi kavramlarına değinirken demokrasinin önemini ve sağladığı kolaylıkları ele almaktadır. Labbè, güçler birliği ve güçler ayrılığı kavramlarından bahsederken aynı zamanda demokrasinin korunması için nelerin gerektiğini vurgulamakta, vatandaşlık bilincini ve eleştirel aklı ön plana çıkarmaktadır.

Yazar, söz edilen kavramları işlerken örnek olaylarda *"güç-üstünlük", "uyma-kurallar", "evrenselcilik-hoşgörü"* ve *"evrenselcilik-ilgi"* değerlerinin altını çizmektedir:

"Yukarıdakiler, aşağıdakiler" başlıklı örnek olayda *"güç-üstünlük"* değeri, *"İnsan insana benzer"*, *"Yönetim halkta"* ve *"Sayı gücü"* başlıklı bölümlerde *"güç-üstünlük"*, *"evrenselcilik-hoşgörü"* ve *"evrenselcilik-ilgi"* değerleri, *"Çok şey kazanmak için azıcık kaybetmek"* başlıklı örnek olayda *"uyma-kurallar"* değeri, *"Gücü bölüştürmek"* başlıklı bölümde *"güç-üstünlük"* değeri ile *"uyma-kurallar", "Kavga etmiyoruz, tartışıyoruz"* başlıklı örnek olayda ise *"saygı"* ve *"uyma-kurallar"* değerleri bulunmaktadır.

"(…) Güce sahip doğan yukarıdakiler ve güçsüz doğan aşağıdakiler. Ezilen, bastırılan sınıftan insanlara 'tebaa' denirdi." (Diktatörlük ve Demokrasi, "Yukarıdakiler, aşağıdakiler", s. 3).

"Bugün, dünyanın hemen hemen hiçbir yerinde bir insanın başkalarını yönetme gücüyle herkesten üstün doğduğuna ya da itaat etme ödeviyle herkesten aşağı doğduğuna inanılmıyor artık. Günümüzde, doğal bir üstünlük

olmadığını bütün insanların aynı haklarla doğduklarını kabul ediyoruz." (Diktatörlük ve Demokrasi, "İnsan insana benzer", s. 4).

"İnsanlar özgür ve hakça eşit doğarlar. Eski siyasi örgütlenmeleri yerle bir eden, demokrasiyi doğuran bir fikir bu. Bütün gücü halka veren yeni bir siyasi örgütlenme." (Diktatörlük ve Demokrasi, "Yönetim halkta", s. 5).

"(...) 26 milyon insan, 1 milyon insana baskı yapıyor: buna 'çoğunluk diktatörlüğü' denir.

Demokrasi yalnızca herkesin oy hakkı olması demek değildir. Demokrasi insanların özgür ve hakça eşit olduğu fikrini savunur. Demokrasi dış görünüş, ten rengi, cinsiyet ve inançlar arasında ayrımcılık yaratan bir yasanın yasaklanması gerektiği fikrini savunur" (Diktatörlük ve Demokrasi, "Sayı gücü", s. 33).

"(...) Bütün bunlar, başka bir özgürlük kazanmak için: Birlikte yaşama özgürlüğü.

Demokrasilerde karar verdiğimiz şey işte budur: Bize başka özgürlükleri -olabilecek en büyük özgürlükleri- kazandırmak için var olan özgürlüklerimizin küçücük -olabilecek en küçük- parçalarını kaybetmemize neden olan yasalara uymak." (Diktatörlük ve Demokrasi, "Çok şey kazanmak için azıcık kaybetmek", s. 15).

"Gücü kötüye kullananların kafasını kesmek yerine, hiç kimse iktidarı bütünüyle elinde tutmasın diye, gücü parçalara bölmek gerekir. Gücü üçe ayıralım: 1. Yasa koyma gücü, 2. Bütün halk adına adaleti sağlama gücü, 3. Her gün ülkeyi yönetme gücü (...)

Güç doğru dağıtıldığında her şey dengelenir. Bir gücün aşırı önem kazanması tehlikesi azalır çünkü diğer güçler onu denetlemek için oradadır." (Diktatörlük ve Demokrasi, "Gücü bölüştürmek", s. 28-29).

"Piyer'in annesi başını ellerinin arasına alıp bağırıyor: 'O olmasın, ne olur o olmasın; felaket, biz bittik!'

Piyer'in babasıysa haykırarak koltuğundan zıplıyor: 'Kazandık, kazandık, kurtulduk!' (...)

Piyer, 'Tek mutsuz olan sen misin anne?' diye soruyor.

'Hayır canım. Yalnızca ben mutsuz değilim! Benim gibi üzgün, kızgın ve endişeli 14 milyon insan var!' (...)

Piyer babasına, kaç kişinin onun gibi mutlu olduğunu soruyor.

'16 milyon, 16 milyon! Ezici bir çoğunluk, değil mi?' diyor babası coşkuyla (...)

Evde kavga yok. Sokaklarda da. Başbakana saldırı yok, iç savaş da.

Piyer ve ailesi demokratik bir ülkede yaşıyor: Kavga etmiyor, tartışıyorlar. Çoğunluğun seçtiği başbakan da bütün halkın başbakanı oluyor." (Diktatörlük ve Demokrasi, "Kavga etmiyoruz, tartışıyoruz", s. 34-36).

4.3.24. Küçükler ve Büyükler

Yazar, ÇÇF serisinin yirmi dördüncü kitabı olan *"Küçükler ve Büyükler"*de küçüklük ve büyüklük kavramlarının birbiri ile ilişkisini irdelemektedir.

Küçüklük ve büyüklük kavramlarını içinde bulunulan ortama göre konumlandırarak işe başlayan yazar, aslında durumun zihinsel gelişim ve kırılganlık düzeyi ile ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte yazar, küçüklerin özel alanlarına yönelik farkındalık yaratmaya çalışırken büyüklerin de onların sağlıklı bir gelişim gösterebilmeleri için yardımcı olmalarının önemini vurgulamaktadır.

Yazar, *"Büyük = Daha güçlü"* başlıklı bölümde *"güç-üstünlük"* değerini; *"Kafadan hasta bazı yetişkinler vardır", "Hayır demek kolay değil"* ve *"Neden yasak?"* başlıklı bölümlerde *"güvenlik"* değeri ile *"uyma-kurallar"; "Kendimi büyük hissediyorum"* başlıklı bölümde *"başarı"* değerini; *"Git gide"* başlığını taşıyan bölümde ise *"güvenlik-kişisel", "güvenlik-toplumsal", "evrenselcilik-hoşgörü"* ve *"başarı"* değerlerini işlemektedir:

"(...) Büyükler küçüklere kolaylıkla söz geçirebiliyor ve her şeye hakları olduğunu düşünüyorlar. Nedeni basit. Çünkü daha güçlüler. Sanki daha güçlü olmak, onlara bütün hakları verirmiş gibi." (Küçükler ve Büyükler, "Büyük = Daha güçlü", s. 7).

"(...) Yasalar, yetişkinlerin çocukların bedeninde faydalanmasını yasaklar. Hiçbir yetişkinin, hiçbir büyüğün, çocukların yakından tanıdığı biri ya da aile üyesi dahi olsa buna hakkı yoktur. Hatta anne babalarının hatta büyükanne ve büyükbabalarının hatta erkek ve kız kardeşlerin bile buna hakkı yoktur. Bu kesinlikle yasaktır." (Küçükler ve Büyükler, "Kafadan hasta bazı yetişkinler vardır", s. 12).

"(...) Koşarak kaçmaya, bağırmaya, çırpınmaya; tekmeler, yumruklar atmaya, ısırmaya, bizi koruması için güvendiğimiz bir yetişkin aramaya her zaman cesaret edemeyiz. Küçükken, büyüklerin hep haklı olduğunu düşünür ve kimi zaman küçük iç sesimizi bastırırız.

Biri bize dokunduğunda rahatsız oluyorsak 'hayır' dememiz gerekir; kendimize sorular sormadan, haklı olup olmadığımızı düşünmeden." (Küçükler ve Büyükler, "Hayır demek kolay değil", s. 14).

"Ülkemizde, 18 yaşından önce oy kullanma hakkımız yok, 13 yaşından küçüklere yasak olan filmler var; televizyonda bazı filmlere ve programlara 'Aile ile birlikte izlenebilir' uyarısı var. 18 yaşından önce araba kullanmak ya da 15 yaşından önce çalışmak yasak (...)

Bu yasakların amacı utandırmak, ezmek, incitmek, aşağılamak, insanları 13, 15 ya da 18 yaşından küçükse değersiz olduklarına inandırmak değil. Bu yasaklar küçükleri korumak, yalnızca ve yalnızca onları korumak için var. Büyüklerin dünyasının kurallarını daha iyi öğrensinler diye, güvenle büyümelerine zaman tanımak için var." (Küçükler ve Büyükler, "Neden yasak?", s. 17-18).

"Jülide (6 yaşında): 'Bugün spor salonunda ilk kez yetişkin havuzunda yüzdüm, kendimi büyük hissettim.

Selen (9 yaşında): '3. sınıfa geçtiğimde kendimi gerçekten büyük hissetmiştim.'

Kemal (8 yaşında): 'Geçen haftadan beri eve tek başıma dönüyorum, kendimi büyük hissediyorum.'

Ömür (9 yaşında): 'Dün akşam, babamlar bana evin anahtarını verdi; bu sabah dışarı çıktığımda kendimi büyük hissettim.'

İlk kez yeni bir şey yaptığımızda [başardığımızda] kendimizi büyük hissederiz.

(…) büyük hissetmek, bir şeyler yapabilecek yetenekte olduklarını hissetmek demek." (Küçükler ve Büyükler, "Kendimi büyük hissediyorum", s. 25-26).

"(…) Kaan'ın babası, oğlunun güvenli bir şekilde bisiklete binmeyi öğrenebilmesi için öncelikle alanları sınırlıyor sonra Kaan'ın tehlikede olmayacağını hissedince yavaş yavaş bu alanları büyütüyor. Oğlu git gide daha uzaklara gidebilsin diye ona git gide daha çok yer vermek, git gide daha fazla alan tanımak için sınırları genişletiyor. Bir gün Kaan, o olmadan da bisiklet sürebilsin diye.

Timur, oğlu Kaan'ın mutluluğunu görmekten memnun. Kaan'sa babasına güvenebileceğini hissediyor, büyüdüğünü ve özgürleştiğini duyumsuyor." (Küçükler ve Büyükler, "Git gide", s. 29).

4.3.25. İnanmak ve Bilmek

ÇÇF serisinin *"İnanmak ve Bilmek"* başlıklı kitabında yazar, inanmak ve bilmek kavramlarının ne olduğunu günlük yaşamdan örneklerle ele almaktadır.

Labbè; inanmanın ve bilmenin aynı anlamı taşımadığını, bilme eyleminin kanıt gerektirdiğini ve sorulara ihtiyaç duyduğunu, inanmanın ise bireyin kendi duygusal kararına bağlı bir durum olduğunu ifade etmenin yanında okuyucuyu -çocukları- bu kavramlar üzerine derinlemesine düşünmeye yönlendirirken *"geleneksellik", "uyma-kurallar", "evrenselcilik-hoşgörü"* ve *"iyilikseverlik-güvenirlik"* değerlerini işlemektedir.

Yazar, *"Bezelyeler çataldan kaçıyor", "Bizim atalarımız…"* ve *"Bu adamlar tehlikeli"* bölümlerinde kimi inanışların geçmişten veya aileden gelen dogmatik inançlar olduğunu belirtirken *"geleneksellik"* ve *"uyma-kurallar"* değerlerini; *"Kapıyı suratıma çarptı"* başlıklı bölümde ise iletişim kurduğumuz kişilerin duygu ve düşünceleri kendi inanışımıza ters düşse de onlara karşı anlayışlı olmamız, fikirlerini ifade edebilmelerine fırsat vermemiz gerektiğini vurgulayarak *"evrenselcilik-hoşgörü"* değerini ön plana çıkarmaktadır:

"(...)

'Çatalla yemeyi beceremiyorum, bezelyeler her seferinde düşüyor.'

'Çatalı batur.'

'Çatal çok uzun!'

'Yemeğe elle dokunulmaz.'

'Ama daha demin ellerimi yıkadım!'

'Yine de olmaz!'

'Neden?'

'Çünkü öyle.'

(...) Çünkü öyle, diye yanıtladığımız 'niçin' soruları vardır. Çünkü alışkanlıklarımız öyledir, çünkü gelenek (âdet) böyledir.

Bir de nedenleriyle, açıklamalarıyla yanıtlayabileceğimiz 'niçin' soruları vardır." (İnanmak ve Bilmek, "Bezelyeler çataldan kaçıyor", s. 12-13).

"Sami, Müslüman bir ailede doğdu, her cuma babasıyla birlikte camiye gidiyor.

Miranda'nın ailesinde kimsenin dini yok, herkes ateist.

Ester'in annesi Musevi ve her cumartesi Ester'i sinagoga götürüyor.

Jan'ın ailesi Katolik, her Pazar Jan'la birlikte kiliseye gidiyorlar (...)

Eğer Sami camiye gitmeye ve Ramazan'da oruç tutmaya devam ederse ne diyeceğiz? Müslüman olduğunu mu yoksa Müslüman bir aileden geldiğini mi?

Miranda hiçbir dine inanmıyorsa ateist olduğunu söyleyeceğiz yoksa ateist bir aileden geldiğini mi? (...)

Herkesin istediği şeye inanma hakkı var ama şu soruyu sormak da yerinde olur: İnançlarımızı biz mi seçiyoruz yoksa onları ailemizden mi devralıyoruz?" (İnanmak ve Bilmek, "Bizim atalarımız…", s. 14-16).

"(...) Hiçbir şeyden kuşku duymadığımızda, her şeyi bildiğimizden emin olduğumuzda sorun şudur: Başkalarına hiçbir alan bırakmayız. Başkalarının fikirlerini artık dinlemeyiz, tıpkı birinin suratına kapıyı çarpmak gibi zihnimizi tamamen kapatırız.

Kibar olmak, yalnızca 'merhaba', 'teşekkürler', 'lütfen' gibi sözler söylemekten ibaret değildir. Bir de zihinsel kibarlık vardır: Başkalarının tezlerini dinlemek ve kendi fikirlerimizi onlara sunmak." (İnanmak ve Bilmek, "Kapıyı suratıma çarptı", s. 22).

Yazar, *"Güven"* ve *"Hadi, kendine inan!"* bölümlerinde ise inanmanın kanıtsız güvenmek olduğundan bahseden Labbè, kendine güvenmenin (inanmanın) önemini vurgulamaktadır. Böylece insanların yeniliklere kolayca atılabileceğini ifade ederken *"iyilikseverlik-güvenirlik"* ve *"öz yönelim-eylem"* değerlerini ele almaktadır:

"(...) İnanmak, aynı zamanda güvenmektir. İnanmak karşılığında kanıt istemeden güven duymaktır.

İnanmak, bilinmezliğe dalmaktır; hayata atılmak için mantıktan vazgeçmeye cesaret etmektir." (İnanmak ve Bilmek, "Güven", s. 35).

"Canan bonesini düzeltip atlama tahtasına çıkıyor. 20 saniye sonra tabanca sesi duyulacak ve yüzücüler suya atlayacaklar. 100 metrenin sonunda belki de bir altın madalya... Canan konsantre oluyor. Antrenörü Hans'ın son sözlerini hâlâ duyuyor: 'Hadi, kendine inan!'

(...) Kendine inanmak, kendine güvenmektir.

(...) Ne mutlu ki tam olarak nelerin bizi beklediğini bilmeden harekete geçebiliriz! Denemek, bir işe girişmek, yeni projelere atılmak için inanabiliriz." (İnanmak ve Bilmek, "Hadi, kendine inan!", s. 36).

4.3.26. Ahlaki Olan ve Olmayan

ÇÇF serisinin yirmi altıncı kitabı *"Ahlaki Olan ve Olmayan"*da yazar, ahlak kavramının çeşitli boyutlarını günlük olaylar üzerinden ele almaktadır. Ahlaki davranışın ölçütlerinden bahsederken *"evrenselcilik-hoşgörü"* ve *"uyma-kurallar"* değerlerini işlemektedir.

Bir eylemin ahlaki olarak nitelendirilebilmesini, empatik düşünme ve özgür irade sonucu verilen karardan hareketle gerçekleştirilmesine bağlayan yazar, ahlaki davranışın tüm insanlara yönelik olduğunu vurgulamaktadır. *"Beslenme çantası ve şemsiye", "Bir yabancının malını çalmak, ee n'olmuş?"* ve *"Şikayetçi olmak istiyorum!"* başlıklı bölümlerde *"evrenselcilik-hoşgörü"* ve *"uyma-kurallar"* değerleri göze çarpmaktadır:

> *"(...) Halil beslenme çantasını çalacak mı? Serap şemsiyeyi çalacak mı? Belki evet belki hayır. Nasıl ki üç hafta önce bunları çalan kişilerin hırsızlık yapmamak için nedenleri varsa onların da çalmamak için nedenleri var.*
>
> *Ahlakı oluşturan kural da işte budur: Kendimize yapılmasını istemediğimiz şeyi, başkalarına yapmamak." (Ahlaki Olan ve Olmayan, "Beslenme çantası ve şemsiye", s. 13).*
>
> *"(...) Bir yanda iyi anlaştığımız diğer yanda umursamadığımız insanlar mı var?*
>
> *İkiye bölünmüş böyle bir dünya gerçekten de var. Bu dünya, kendilerine özgü ahlak anlayışları olan mafyaların, suç örgütlerinin ve çetelerin dünyası: Kendi içlerinde herkes doğru, dürüst, cesur davranıyor; birbirlerini güveniyor, yardımlaşıyorlar. Kendi cemaatlerinin dışındaysa çalmak, yalan söylemek, şantaj yapmak, hırpalamak hatta öldürmek bile serbest.*
>
> *(...) Ahlak insanları; arkadaşlar ve başkaları, tanıdıklar ve yabancılar, liderler ve diğerleri şeklinde ayırmaz. Ahlak bizi, herkese aynı şekilde davranmaya iter. Ahlak evrenseldir." (Ahlaki Olan ve Olmayan, "Bir yabancının malını çalmak, ee n'olmuş?", s. 20-21).*
>
> *"(...) Hiç kimse yasaların ya da polisin her şeye karışmasını istemez! Yine de hile yapmayan, yalan söylemeyen, kibar insanlarla yaşamak da iyi olurdu.*

İşte bu yüzden birlikte ve özgürce yaşamak için ahlaka da ihtiyacımız var. Hepimizin ahlak kurallarına ve uzlaşarak koyduğumuz o kurallara uymayı başarmaya ihtiyacımız var." (Ahlaki Olan ve Olmayan, "Şikayetçi olmak istiyorum!", s. 26).

4.3.27. Olmak ve Sahip Olmak

ÇÇF serisinin yirmi yedinci kitabı, *"Olmak ve Sahip Olmak"*ta yazar, olmak ve sahip olmak kavramlarının birbiri ile ilişkisini irdelemektedir. Yazara göre bu iki kavram her ne kadar birbirinden bağımsız görünse de esasında iç içe geçmiş, birbirini etkileyen iki kavramdır.

Bireylerin sahip oldukları nesneler ile nasıl bir birey olduklarının birbiriyle bağlantısını vurgulayan yazar, insanların geliştiğini, büyüdüğünü ve değiştiğini dolayısıyla sahip oldukları araç gereçleri de değiştirme isteği duyduklarını ifade etmektedir. Bireylerin bilinçli olarak değişim isteği ve bunu gerçekleştirebilme durumları *"uyarılım"* değerini ön plana çıkarmaktadır:

"(...) alışkanlıklarımız birer yaşam biçimidir. Bugün kim olduğumuzu şekillendiren, onlardır.

Alışkanlıklarımızı kaybedebilir, onlardan vazgeçebilir, onları bırakabiliriz. Yani olduğumuz kişiyi değiştirebilir, olmak istediğimiz kişiyi yaratabiliriz." (Olmak ve Sahip Olmak, "Düşmeden pedal çevirmek", s. 22).

"Hayat bir tiyatro sahnesi değildir. sabit roller insanlara paylaştırılmamıştır. Her insan bugün, yarın ve hayatı boyunca kendini keşfetmelidir.

Asla, tamamen bugün olduğumuz şey olarak kalmayız; her zaman bir seçeneğimiz, kendimizi yeniden inşa etme olanağımız vardır. sahip olmak istediğimiz var oluş biçimini seçebiliriz." (Olmak ve Sahip Olmak, "Özgür!", s. 40).

4.3.28. Makineler ve İnsanlar

ÇÇF serisinin yirmi sekizinci kitabı *"Makineler ve İnsanlar"*da yazar, makinelerin insan hayatındaki yeri ve öneminden bahsederek konuya giriş yapmaktadır ancak yazarın asıl vurguladığı nokta insan hayatını kolaylaştıran, verimlileştiren makinelerin aynı zamanda doğaya ve insana zararlar da verdiğidir.

Makineleşme sonucu hızlanan gelişim ve değişim ile birlikte insanların sadece kendilerine karşı değil doğaya ve tüm canlılara karşı sorumlu olduğunu vurgulayan yazar, kitabında *"evrenselcilik-doğa"* değerini ön plana çıkarmaktadır:

> *"İnsan buharlı lokomotifi icat ettiğinde hızlı yolculuk yapmanın yanı sıra tren kazalarını da bulmuş oldu. Arabayı icat ettiğinde bir yerden bir yere kolayca gitmemizi sağlarken akciğerlerimizi ve şehirlerimizi boğan hava kirliliğine de neden oldu. Nükleer enerjiyi keşfettiğinde yüz milyonlarca insan için elektrik üretmeyi başardı ama radyoaktif atıkları, binlerce insanın, hayvanın ve bitkinin zarar gördüğü Çernobil ve Fukuşima felaketlerini de yarattı.*
>
> *(...) insanlık tarihinde ilk kez insan, gökyüzünden ve yeryüzünden, denizlerden, nehirlerden ve okyanuslardan, havadan, hayvanlardan, ağaçlardan, çiçeklerden ve bütün bitkilerden sorumlu." (Makineler ve İnsanlar, "Gökyüzünün ve yeryüzünün sorumlusu", s. 19-20).*

4.3.29. Hatırlamak ve Unutmak

ÇÇF serisinin yirmi dokuzuncu kitabı olan *"Hatırlamak ve Unutmak"*ta yazar, hatırlama ve unutma eylemlerini günlük yaşamdan örnekler üzerinden değerlendirmektedir.

"Ortak hafıza" başlıklı bölümde yazar, anıların bireysel olduğu kadar toplumsal yönlerinin de olduğunu ele almaktadır. Toplumların belleğinde yer eden, ortak anıların bulunduğunu dolayısıyla bu ortaklığın, o toplumdaki her ferdi bağlayıcı özelliğe sahip olduğunu belirten yazar, *"geleneksellik"* değerini işlemektedir:

> *"(...) Her ülkenin kendi ulusal bayram günleri, kutlanacak olayları vardır. Her ülke, her şehir, her köy, her halk aynı anıları paylaşmak için anıtlar inşa eder. Herkes kendini, birbirine aynı tarihle bağlı hissetsin diye." (Hatırlamak ve Unutmak, "Ortak hafıza", s. 36).*

"Geçmişini inşa etmek" başlıklı bölümde ise yazar, bireylerin geçmişlerini yeniden inşa edebileceklerini vurgulamaktadır. Yaşanmışlıklara yüklenen anlamlar her geçen zamanda farklılaşmaktadır böylece kişiler, geçmişlerini her defasında inşa etmektedir. Şimdiyi güzel yaşamak, geleceği de güzelleştirecektir. Yaşanmışlıklardan mutlu anları, dostlukları, sevgiyi biriktiren insanların geçmişini inşa edebileceğini belirten yazar, *"hazcılık"* değerini ön plana çıkarmaktadır:

> *"(...) Arda, hayatının her anında anılarının onun için ne anlama geldiğine karar verebilir. Geçmişin ne anlama geldiği -geçmişin anlamı- sonsuza dek sabit değildir. Her gün, geçmişimizin bize ifade ettiği şeyi değiştirebiliriz. Her gün, geçmişimizin anlamını yeniden inşa edebiliriz." (Hatırlamak ve Unutmak, "Geçmişini inşa etmek", s. 31).*

> *"Mutluluk anlarını incelikle toplamak... Arkadaşlık ve aşk hikâyelerini özenle besleyip büyütmek... Dünyanın belleğinde ışıklar bulmak... Kendimize güzel anılar inşa etmek... Hepsi de belleğimizi bir mutluluk deposuna çevirmek içindir." (Hatırlamak ve Unutmak, "Mutluluk deposu", s. 39).*

4.3.30. Anlaşmak ve Anlaşamamak

ÇÇF serisinin otuzuncu kitabı olan *"Anlaşmak ve Anlaşamamak*"ta yazar, günlük hayattan örneklerle anlaşmak ve anlaşamamak kavramlarını insanlar arası ilişkilerden yola çıkarak değerlendirmektedir. Kitabın ilk bölümlerinde kişiler arasındaki anlaşma ve anlaşamama durumlarını değerlendiren yazar, kitabını; kişinin kendi ile anlaşabilmesinin yani kendi kararlarını, doğrularını oluşturabilmesinin önemini vurgulayarak sonlandırmaktadır.

Labbè, kitabında kişilerin birbirlerinin görüşlerini anlayışla karşılamasının üzerinde durarak *"evrenselcilik-hoşgörü"* değerini; toplumsal kargaşanın önüne geçebilmek için kurallara uyma konusunda ortak hareket edilmesini vurgulayarak *"uyma-kurallar"* değerini; kişinin kendi duygu, düşünce ve görüşlerini değiştirip yenileme gücünün önemine değinerek *"öz yönelim-düşünme"* ve *"öz yönelim-eylem"* değerlerini işlemektedir:

> *"Öğretmen Fatma'ya dönüp neden aynı fikirde olmadığını soruyor.*
>
> *'Napolyon binlerce insanı yemeksiz, botsuz, kalın giysileri olmadan karda kışta savaşa sürdü. Onun yüzünden binlerce insan öldü.'*

‘Peki, sence bütün bunlar onun Fransa için yaptığı iyi şeyleri silip atar mı?’ die soruyor öğretmen.

Fatma ‘Evet, tabii ki.’ demek istiyor, düşünüyor.

Öğretmen ‘Biraz kafa yor Fatma.’ diye onu yüreklendiriyor.

Sınıfta parmaklar kalkmaya başlıyor.

Fatma kafa yoruyor, savunacak fikirler arıyor, düşüncesini destekleyen nedenler araştırıyor (…)

Anlaşmazlıklar işte bu yüzden yararlıdır: İnsanı nedenler aramaya iter. Araştırır, soruşturur, kendimize sorular sorarız. Böyle böyle bir anlaşmazlıktan diğerine; yeni bakış açıları, fikirler, düşünceler, görüşler oluşur, şekillenir, yıkılır ve yeniden yükselir.” (Anlaşmak ve Anlaşamamak, “Kafa yor Fatma, kafa yor!”, s. 9-10).

“(…) Liza düşünüyor. Bu konuda bilgi toplaması gerek, bu deneylere kim karar veriyor, hiç bilmiyor.

‘Yani sen, hiçbir seçeneğimiz olmadığını, yapacak hiçbir şeyin kalmadığını mı düşünüyorsun?’ diye devam ediyor Behiç.

‘Bilmiyorum.’

‘Bir kere hepimiz, hayvanlar üzerinden denenmiş ürünleri almayı reddedelim.’

‘Ama ya ilaca ihtiyacın olursa? Ben insanları iyileştirmeyi tercih ederim. Tek bir insanın hayatı (…)

Anlaşmazlıkları Behiç ve Liza’yı ayırmıyor tam tersine anlaşmazlıkları, onları düşünmeye ve fikirlerini geliştirmeye iten bir enerji.” (Anlaşmak ve Anlaşamamak, “Sizinle gelebilir miyiz?”, s. 24-25).

“(…) Tamı tamına bir dakika sonra yeni başkanın kim olduğunu öğreneceğiz.

Saat 19.59 ve 50 saniye…

Saat 20.00!

Martin'in görüntüsü ekrana geliyor. Martin kazandı. 12 milyon kişi ona oy verdi, 11 milyon kişi ise Turan'a oy vermişti.

Rafael sevinçten zıp zıp zıplıyor, Melisa da. Nedim başını iki elinin arasına alıp olduğu yere çöküyor, Seçil ağlıyor (...)

Bu ülkede, aynı fikirde olmayan herkesin barış içinde bir arada yaşamasına olanak veren sıradışı bir anlaşma sağlandı. Başkanın nasıl seçileceği üzerine bir anlaşma (...)

Bu ülkede herkesin aynı fikirler üzerinde uzlaşmasının olanaksız olduğu anlaşıldığından fikirler değil, kurallar konusunda anlaşma sağlanıyor." (Anlaşmak ve Anlaşamamak, "Anlaştık!", s. 26-27).

"'Hiç anlamıyorum, bana hep ölüm cezasını desteklediğini söylerdin!'

'Evet, ama artık bundan emin değilim. Victor Hugo'nun Bir İdam Mahkûmu'nun Son Günü kitabını okudum ve açıkçası artık fikrimden emin değilim.'

Oya kendini sorguluyor (...)

'Demek fikrini değiştirdin! Oysa çocuklarına hep sanatçılık gerçek bir meslek değildir, derdin.

'Evet, doğru ama sanırım hata yaptım. Bir oyuncu ve bir kuklacıyla tanıştım, bana mesleklerini anlattılar, bu da beni gerçekten düşündürdü.'

Mete kendini sorguluyor, yanılıp yanılmadığını düşünüyor, fikirlerini yeniden değerlendiriyor (...)

Düşüncelerini gözden geçirme, kendi fikirlerine hayır diyebilme cesaretine sahipler, düşüncelerini oluşturabilme cesaretine..." (Anlaşmak ve Anlaşamamak, "Fikrini değiştirdin mi?", s. 30-31).

"(...) Hakan bilgisayarını açıp arama motoruna 'nükleer denemeler' yazıyor

(...) 3 saatin sonunda Hakan nükleer denemelerden yana ve bunlara karşı inanılmaz sayıda görüş okumuş durumda. Hükümetin sitesini de ziyaret etti, projelerini iyice anladı.

(…) Hakan, ertesi gün Özgürlük Meydanı'nda arkadaş grubuna katılıyor. Nükleer denemelerin bir felaket olduğuna ve onları engellemek için kesinlikle her şeyin yapılması gerektiğine emin artık.

(…) Hakan ne her söyleneni anlamadan tekrar eden bir papağan ne de nereye gittiğini bilmeden sürüyü takip eden bir koyun. O, kendisi; o, Hakan. Başkalarının fikirlerini kendine ait düşüncelere dönüştürerek kendini inşa eden, düşüncesini inşa eden bir insan. (Anlaşmak ve Anlaşamamak, "Herkes yürüyüşe!", s. 35-37).

"(…) Lale çok zor bir şeyin arayışında: Kendisiyle uzlaşma arıyor.

Gerçekten ne düşündüğümüzü bilmek, gerçekten ne istediğimizi bilmek, kendimize ait fikirler oluşturmak, kendimize ait bakış açıları aramak, kendimize ait fikirler bulmak… Ne büyük iş!

Kendi kendimizle anlaşmak; işte, bütün hayatı kapsayan program." (Anlaşmak ve Anlaşamamak, "Evet mi, hayır mı?", s. 38-39).

4.3.31. Şans ve Şanssızlık

ÇÇF serisinin son kitabı *"Şans ve Şanssızlık"*ta, şans ve şanssızlık kavramlarını yaşamdan örneklerle ele alan yazar, kitabın ilk bölümlerinde bu kavramları kader inancı üzerinden değerlendirmektedir. Ardından insanların bilinmezlik hissinden kurtulabilmek için birtakım sonuçları şans veya şanssızlık olarak adlandırdıklarını ifade eden yazar; insanların planlanmış, düşünülmüş eylemlerinin şans ya da şanssızlık şeklinde nitelendirilemeyeceğinden bahsetmektedir.

İnsanlar eylemlerine karar verebilme, planlayabilme iradesine sahiptir. İstekleri, amaçları doğrultusunda eylemlerini şekillendiren insanlar, şansı kendileri yaratmaktadır. Şans, bilinçli eylemlerin sonucunda ortaya çıkmaktadır. İnsanların bilinçli davranışları ve sonuçları *"sorumluluk"* değerini örneklemektedir:

"(…) '5 arkadaşla kayak yapmaya gittik, daha ilk pistte çaaat diye bacağımı kırdım. Ne şanssızlık, değil mi?'

‘Diğerleri mi? Onlara hiçbir şey olmadı, sekiz gün boyunca tek bir yaralanma bile yok.’

Hikâyeyi biraz deştiğimizde bacağını kıran Melih’in on beş yıldır hiç spor yapmadığını buna rağmen tümseklerle dolu bir pistte son sürat kaymaya başladığını keşfediyoruz (…)

‘Lusin çok şanslı, köpek gezdirerek yığınla para kazanıyor. Bense şubat tatili boyunca yemeğini vereceğim küçük bir kediden başka iş bulamadım.’ diye söyleniyor Timur.

‘Çok şanssızım.’

Hikâyeyi biraz deştiğimizde Lusin’in köpek gezdirmek için mahallesinde her yere, fırına, kasaba, çamaşırhaneye, veterinere ilanlar astığını keşfediyoruz (…)

Şanslı olma olasılığımızı yükseltip şanssız olma olasılığımızı azaltabiliriz; her şeyin istediğimiz gibi gitmesi için, olasılığı artırmak için harekete geçebiliriz.” (Şans ve Şanssızlık, “Sorumlu gerçekten de şans ya da şanssızlık mı?”, s. 21-23).

“‘Ne oldu İlker? Bu sabah yüzünden düşen bin parça.’

‘Babam beni okul dışında kavga ederken gördü, 3 aylığına harçlığımı kesti.’

‘Hadi ya, ne şanssızlık!’

(…)

‘Bu arada okula yeni biri gelmiş, biliyor musun?’

‘Evet, adı Leo; iyi birine benziyor ama burnuna dikkat ettin mi?’

‘E herhalde, çocuk burundan ibaret. Hayatımda böyle dev burun görmedim.’

‘Öyle koca bir burunla doğmak büyük şanssızlık.’

(…)

İlker'in başına gelen şeyde sorumluluk payı var oysa Leo'nun başına gelen şeyde eli kolu bağlı." (Şans ve Şanssızlık, "Öyle bir burnunun olması ne büyük şanssızlık!", s. 3-5).

İnsanların değiştirmeye ya da engellemeye gücünün yetmediği anları kader olarak adlandırdıklarına dikkat çeken Labbè, kader inancı ile şans ve şanssızlık kavramları arasında bağlantı kurmaktadır. Kader inancına yer verilmesi *"geleneksellik"* değerini öne çıkarmaktadır:

"(...) Böyle olmamalıydı. Şans, adamdan yana değil, kadından yana olmalıydı. Korkunç bir dünyada yaşıyoruz. Şans kötülere gülüp şanssızlık iyileri bulabiliyor.

Hiç kuşku yok. Kader her an, her yerde, herkese, her şekilde vurabilir." (Şans ve Şanssızlık, "Hayır, o olamaz!", s. 13).

4.4. Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitaplar düşünme becerilerinin geliştirilmesi açısından nasıl bir içeriğe sahiptir?

4.4.1. İyi ve Kötü

ÇÇF serisinin ilk kitabı olan *"İyi ve Kötü"*de yazar, çocuğun günlük yaşamda karşılaşabileceği örnek olaylar üzerinden iyi ve kötü kavramlarını değerlendirmektedir. İyi ve kötü kavramlarını incelerken öğütleyici bir tutumdan kaçınan yazar kitapta yer verdiği öykücükler ile çocuğun iyi ve kötü üzerine düşünmesini sağlamaya çalışmaktadır. Yazarın kitapta değindiği örnek durumlarla geliştirmeyi amaçladığı düşünme becerileri *"eleştirel düşünme"*, *"empatik düşünme"* ve *"karar verme"*dir.

Yazar, *"İyi nedir, kötü nedir?"* adlı bölümde kurt ile kuzu, Kurnaz Kartal ve Stefani karakterleri üzerinden bir davranışın herkes için iyi ya da kötü olamayacağını, gerçekleştirilen eylemin kesin bir şekilde iyi ya da kötü olarak değerlendirilemeyeceğini sezdirmeye çalışmaktadır. Bunu yaparken kaleme aldığı öykücükler ile çocuğa *eleştirel* bir bakış açısı sunmaktadır:

> *"Yaşamak için, kurtların kuzuları yemesi gerekir. Kurtlar için kuzuları öldürmek iyidir. Bu, kurdun yaşamasını, küçük kurtların büyümesini sağlar.*
>
> *Kuzuysa ölmek istemez. Kuzular için kurtların yaptığı şey kötüdür. Kuzunun içindeki yaşama isteğiyse iyidir." (İyi ve Kötü, s.6)*
>
> *"(...) Kurnaz Kartal, çadırına dalıyor ve babasının önüne bir yay ve birkaç ok bırakıyor. Bunları az önce dağın diğer yanındaki bir başka Yerli kampından çaldı. Çok duygulanan babası onu kutluyor. Bugün büyük gün, çünkü bu, oğlunun ilk hırsızlığı. Gece bunu ailecek kutlayacaklar.*
>
> *Siyu kabilesinde yetişkinler çocuklara çalmayı öğretiyor. Kurnaz Kartal'ın yaptığı şey iyi. Bizdeyse böyle bir şey çok kötü karşılanırdı." (İyi ve Kötü, s.7)*
>
> *"(...) Bir kafede Stefani kimsenin oturmadığı bir masanın altında elli liralık bir kâğıt para görüyor. Bir aylık cep harçlığı demek bu! Parayı alıyor ama sonra tereddüt ediyor. Bunu almak kötü mü acaba? Belki de parayı kafenin sahibine götürmek iyi! Böylece eğer parayı kaybeden kişi dönerse kafenin sahibi ona parasını geri verebilir. Ama kâğıt paranın üstünde isim*

yazmadığına göre paranın gerçekten de o kişiye ait olduğu nasıl kanıtlanabilir ki? Peki kafenin sahibinin elli liranın üzerine yatmayacağı nereden belli?

'Eğer böyle yapacaksa parayı kendime saklamam daha iyi' diye düşünüyor Stefani.

Bu durumda iyi olan ne? Parayı almak mı? Kafenin sahibine vermek mi? Kafede, 'Kim elli lira kaybetti?' diye bağırmak mı?" (İyi ve Kötü, s.7-8)

"İyi ve Kötü Sözlüğü" başlıklı öykücükte ise yazar, Maksim ve Suzi karakterleri üzerinden çocuğa eylemleri gerçekleştirirken düşünerek hareket edilmesi gerektiğinin önemini vurgulamaya çalışmaktadır. Maksim ve Suzi her davranışlarını "İyi ve Kötü Sözlüğü"ne bakarak gerçekleştiren iki karakterdir. Sözlükte yazan kurallara uyarak hareket etmektedirler. Yazar bu öykücükle düşünmeden davranmanın doğru olmadığını, ne yapıp yapmayacağımıza enine boyuna düşünerek *karar vermek* gerektiğini vurgulamaktadır:

"Maksim ve Suzi tatilde. Bu sabah kocaman bir güneş olduğu için mutlular. Balığa çıkmak, piknik yapmak, birer dondurma almak, dönüş yolunda hayvanat bahçesine uğramak, dönünce duş almak, plajdaki lokantada baş başa akşam yemeği yemek ve gece kulübüne uğramak istiyorlar. Ama yola çıkmadan önce, bütün bunların iyi olup olmadığını kontrol etmeyi kesinlikle unutmamak gerekiyor. Bunun için Maksim, İyi ve Kötü Sözlüğü'nü açıp okuyor:

(...) Maksim ve Suzi, bir karar almadan önce hep İyi ve Kötü Sözlüğü'ne bakıyorlar. Böylece kendi kendilerine hiç soru sormalarına gerek kalmıyor, bütün cevaplar orada.

Sözlükte, ya 'Öldürmek: Sarışın birini öldürecekseniz, iyi.' ya da 'İntihar etmek: Kırk yaşından sonra çok iyi hatta arzu edilen bir şey.' yazsaydı? Kuşkusuz Maksim ve Suzi televizyonun sesini çok açan komşularını eğer sarışınsa öldürür ve kırk yaşına geldiklerinde de iyi bir harekette bulunmak için intihar ederlerdi. Düşünmemeye o kadar alışmış olurlardı ki bu konuda kendi fikirleri nedir, bilemezlerdi." (İyi ve Kötü, s.17-19).

"Bu neden kötü?" başlıklı öykücükte yazar bir eylemde bulunmadan önce sonuçları üzerine düşünülmesi gerektiğinin; başkalarının bu davranış sonucunda neler

hissedebileceğinin, neler yaşayabileceğinin önemli olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Yazar bu bölümde *empatik düşünmenin* yolunu açmıştır:

> *"Anabel çikolatalı çöreği paltonun cebinden alırken koridor boştu, herkes dersteydi. Hiçbir risk yoktu. Anabel çevreye iyice bakmıştı. Zaten kimse onu görmedi, sanki görünmez gibiydi Anabel, kimse bundan sonra da onun bir şey çaldığını bilmeyecek. Belki, bir hırsızlık olduğu bile anlaşılmayacak. Belki de Kerim, çikolatalı çöreğinin okula gelirken yolda düştüğünü düşünecek.*
>
> *O zaman kötülük bunun neresinde? Sorun nerede?*
>
> *(...) Bir şeyin kötü olduğunu anlamak için birinin bizi görmesi, cezalandırması, yakalaması, yargılaması, hapse atılması ya da böyle bir şeyi bir kitapta okumuş veya başkalarından duymuş olmamız gerekmez. Bunu anlamak için kendimize aynı şey bize yapılsaydı bundan hoşlanıp hoşlanmayacağımızı sormamız yeterli." (İyi ve Kötü, s.30-32).*

4.4.2. Adalet ve Haksızlık

ÇÇF serisinin ikinci kitabı *"Adalet ve Haksızlık"*ta yazar, yaşamsal durumlar üzerinden adalet ve haksızlık kavramlarını ele almaktadır. Yazar genel anlamda adalet ve haksızlık kavramlarını işlerken çocuğun örnek durumlar aracılığıyla *adil olma, yasa, ceza, eşitlik, insan hakları* vb. kavramlar üzerine de eleştirel düşünmesini, karara varmasını amaçlamaktadır. Adil olmayı kendini bir başkasının yerine koyarak karar vermek olarak gören yazar, çocuğa empatik düşünmeyi de aşılamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla "Adalet ve Haksızlık" kitabında ön plana çıkarılan beceriler şunlardır: *Eleştirel düşünme, empatik düşünme ve karar verme.*

Adalet ve Haksızlık kitabındaki *"Toplu değişim – Hemen şimdi!"* başlıklı bölümde yazar bir grubun diğerine üstünlüğünü kabul eden yasaların adil olmadığını ancak herkesi eşit gören, herkesin faydasını gözeten yasaların adil olabileceğini bunun da yasaları yaratan kişilerin kendilerini diğerlerinin yerine koyabilme yetkinliğindeyse gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Kişinin kendini bir başkasının yerine koyabilmesi *"empatik düşünme"*ye işarettir:

> *"Eğer, sihirli bir değneğin dokunuşuyla beyaz derili insanlar siyah olsalardı, Musa'nın ülkesindeki yasalara karşı çıkarlardı.*

Ayrıca bütün erkekler kadın oluverselerdi, bazı ülkelerdeki yasaları anında değiştirirlerdi. Söz konusu yasaların adaletsiz olduğunu fark ederlerdi.

Herkesin bir başkasının yerinde olabileceğini hayal etmek… işte, yasaları adil kılan düşünce.

Yarın herkesin; kadın, erkek, çocuk, siyah, beyaz, sarı, Yahudi, Hıristiyan, Müslüman, herhangi bir dinden ya da dinsiz, zengin, fakir, engelli, şu ya da bu meslekten, herhangi bir hastalığa yakalanmış biri… olabileceğini hayal etmek." (Adalet ve Haksızlık, s.15-16).

Neyin adil olup neyin adil olmadığını günlük hayattan örnekler olaylar üzerinden çocuğun değerlendirmesini, olaylara eleştirel yaklaşarak bir karara varmasını amaçlayan yazar, çocuğu kitabın genelinde eleştirel düşünmeye yönlendirmektedir. *"Öfke içimizde!"* başlıklı bölümde ise *"eleştirel düşünme"* ve *"karar verme"* becerileri ağır basmaktadır. Bölümde bir örnek olay, farklı sonuçlarla ele alınmaktadır ve bölümün sonunda yazarın okuyucuya yönelttiği sorular okuyucuyu tercih yapmaya itmektedir:

"Murat, Bora'ya pas veriyor; Bora vuruyor ve topu kaleye gönderiyor. GOL! Bora'nın bütün takım arkadaşları üstüne atlayıp ona sarılıyor ama hakemin düdüğünü duymadılar. Bora topa eliyle dokunmuş, bu nedenle gol sayılmayacak. Bora, 'Bu hakem zırdeli, benim elim topa değmedi!' diye haykırıyor. Hakeme saldırıyor, küfür ediyor, formasından yakalıyor ve ona vurmaya kalkıyor. Öfkeden gözü dönmüş. Kırmızı kart ve oyundan atılma! Bora sahadan çıkıyor, üç maç süresince oynama hakkını da kaybediyor.

Murat, Bora'ya pas veriyor (…) Bora, 'Bu hakem zırdeli, benim elim topa değmedi!' diye haykırıyor. Bora çimin üstünde yattığı yerde kalıyor, boğazında bir düğümle öfkeye boğuluyor. Antrenörün onu başka bir oyuncuyla değiştirmesi gerekiyor.

Murat, Bora'ya pas veriyor (…) Bora, 'Bu hakem zırdeli, benim elim topa değmedi!' diye haykırıyor. Bunu hakeme de söylüyor ama yapacak hiçbir şey yok. Bora içinde çok büyük bir öfkenin yükseldiğini hissediyor. Görürsünüz siz! Hakem bu golü saymıyor, tamam, ama sonrakileri sayacak! (…) İnanılmaz bir enerjiyle doluyor, yorgunluğu falan kalmıyor, artık hiçbir

yerine kramp da girmiyor. Bütün rakiplerine çalım atıyor ve maçın bitimine iki dakika kala sol ayağıyla harika bir gol atıyor.

Öfke, ona güç ve savaşma isteği verdi (…)

Haksızlık öfke yaratır, buna hiç kuşku yok. Ancak bu öfkeyle ne yapacağımız bize kalır. Her şeyi kırmak mı? Yıkılmak mı? Ya da bu öfkeyi adaleti kurmak için kullanmak mı?" (Adalet ve Haksızlık, s. 37-39).

4.4.3. Gerçekten ve Yalancıktan

ÇÇF serisinin üçüncü kitabı "Gerçekten ve Yalancıktan", adından da anlaşılacağı üzere gerçek ve yalan kavramlarını tartışmaktadır. Günlük hayatta karşılaşılabilecek olaylar ile doğru nedir, yalan nedir? Gerçek ve yalan birbirinden kesin çizgilerle ayrılabilir mi? İnsanlar neden yalan söylerler ya da söylemeliler mi? Gerçek ve yalan arasında seçim yapmak her zaman kolay mıdır? İnsanlar gerçek olmadığını bildiği halde üretilmiş eserlere neden inanırlar ya da neden kurgulanmış bir dünyanın içine girmek isterler? Gerçek ve yalan üzerine sorulabilecek daha birçok soruya yanıt oluşturmak için kaleme alınan "Gerçekten ve Yalancıktan" kitabında yazarın asıl amacı çocuğa doğru sorular sordurarak kavramlar üzerinde düşünmelerini sağlamaktadır. Kitapta *eleştirel düşünme, problem çözme, yaratıcı düşünme* ve *karar verme* becerilerini geliştirmeyi hedefleyen ya da bunlara örnek olacak olaylar yer almaktadır.

"Her zaman doğruyu mu söylemek gerekir?", "Yalan söylemek bazen çok pratik olabilir" ve *"Yalancıktan ama üzmüyor"* başlıklı örnek durumlarında yazarın amacı okuyucunun "Doğruyu söyleyerek sevdiğimiz birini incitmek mi yoksa yalan söyleyerek incitmemek mi?" arasında bir seçim yapmasını sağlamaktır. Okuyucunun karar vermeden önce iki seçenek üzerine eleştirel bir şekilde düşünmesi gerekmektedir. Dolayısıyla yazar, bu örnek olaylarla çocuğun *"eleştirel düşünme"* ve *"karar verme"* becerilerine katkı sağlamayı hedeflemektedir:

"(…) Hayatta 'gerçekten'ler ve 'yalancıktan'lar çoğunlukla birbirine karışır. Oğluyla ilk kez domino oynayan bir baba, onu yüreklendirmek için oğlunun kazanmasına göz yumar. Yalancıktan kaybeder ama oğlu bunu bilmez. (Gerçekten ve Yalancıktan, "Her zaman doğruyu mu söylemek gerekir?", s. 4).

"(…) Gerçek ve yalan arasında seçim yapmak her zaman kolay değildir çünkü bazen, bazı gerçekler insanları üzer. Karolin, Can hakkında istediğini düşünme hakkına sahip ama Marin'e gerçeği söylemeli mi? Hangisi daha önemli? Yalan söylememek ve gerçeği açıklamak mı yoksa en iyi arkadaşını üzmemek mi? (…)" (Gerçekten ve Yalancıktan, "Yalan söylemek bazen çok pratik olabilir", s. 15-16).

"Zakari'nin babaannesi ona bir Kızılderili çadırı alıyor (…) Bu, babaannesinin ona Kızılderili çadırı aldığı üçüncü yılbaşı. Zakari neredeyse yıkılıyor. Başka bir hediye bekliyordu, özellikle de geçen yılbaşı babaannesine zaten bir Kızılderili çadırına sahip olduğunu söyledikten sonra.

Ne yapmalı? Doğru mu, yalan mı söylemeli? Doğruyu söyleyip babaanneyi üzmeli mi yoksa yalan söyleyip onun kalbini kırmamalı mı?" (Gerçekten ve Yalancıktan, "Yalancıktan ama üzmüyor!", s. 17-18).

"Yalan, fikir verir" başlıklı örnek olayda ise bir diziye konu olan çevre kirliliği ve kirliliği gidermek için karakterlerin yaptıkları, diziyi izleyen Lidya'nın konuya duyarlı duruma gelmesini sağlamaktadır. Böylelikle Lidya, yakın çevresinde bu konuyu engellemeye yönelik önlemler almayı planlar ve harekete geçer. Söz konu bölümde yazar, Lidya karakteri ile *"yaratıcı düşünme"*, *"girişimcilik"* ve *"iletişim becerileri"*ni örneklemektedir:

"Her çarşamba sabahı Lidya televizyonda bir dizi izliyor. Dizi, doğa için çok tehlikeli bir kimyasal madde fabrikasının yapımını engellemeye çalışan bir grup arkadaşın öyküsünü anlatıyor. Çocuklar fabrikaya yer açmak için ağaçların kesilmesini, fabrikanın gökyüzüne siyah dumanlar tükürmesini, ırmağı kirletmesini ve balıkları zehirlemesini istemiyorlar. Bu nedenle herkesi uyarı, gösteriler düzenliyor, kamyonların geçişini engelliyor ve fabrikayı inşa edenlerin keyfini kaçıracak bir sürü şey buluyorlar.

Lidya bu televizyon dizisini izlerken her sabah okula gitmek için geçtiği sokağı düşünüyor. Kirli, bir sürü köpek pisliğiyle ve çöple dolu bir sokak. Öğleden sonra, bir rulo yapışkan bantla sokağa çıkıyor ve hazırladığı afişleri okulun çevresindeki direklere ve duvarlara yapıştırıyor. Dükkanlara girip vitrine afiş yapıştırıp yapıştıramayacağını soruyor." (Gerçekten ve Yalancıktan, "Yalan, fikir verir", s. 26-27).

4.4.4. Oğlanlar ve Kızlar

ÇÇF serisinin dördüncü kitabı "Oğlanlar ve Kızlar"da yazar, kızlar ve erkekler arasındaki farklılıkları günlük örnekler üzerinden tartışmaktadır. Serinin bu kitabında asıl anlatılmak istenen, kızlar ve erkekler arasındaki ayrımın (fiziksel farklılıklar hariç) toplumun kadınlara ve erkeklere yüklediği rollerden kaynaklanıyor olmasıdır. Yazar, her bireyin (ister kadın olsun ister erkek) hangi meslekte çalışacağına, nasıl bir hayat yaşayacağına karar vermekte özgür olduğunu ve bunun toplumsal rollerle sınırlanamayacağını, bireylerin tercihlerine saygı duymak gerektiğini sezdirmeye çalışmaktadır.

Kaleme alınan örnek olaylarda ve durumlarda okuyucunun (çocuğun) birtakım becerileri de içselleştirmesi amaçlanmaktadır. Kitabın geneline hâkim olan *"eleştirel düşünme"* becerisinin yanında yazar, *"yaratıcılık ve yenilik", "girişimcilik", "iş birliği", "problem çözme"* ve *"karar verme"* becerilerine de yer vermiştir.

Ceren, Marsel, Kerem, Peter ve Orelya isimli beş arkadaşın ormanda kaybolmaları sonucunda paniğe kapılmadan, iş bölümü yaparak sorunun üstesinden gelmelerini konu edinen *"Paniğe gerek yok!"* adlı örnek olayda ön plana çıkarılan beceriler: *"Problem çözme", "girişimcilik", "iş birliği"* ve *"karar verme"*dir:

> *"Ceren, Marsel, Kerem, Peter ve Orelya ormanda kayboluyor. Üç saat boyunca anne ve babalarıyla buluşacakları yeri arayıp duruyorlar.*
>
> *Bir panik anından sonra, Marsel bir öneride bulunuyor: 'Sakin olalım, anlaşılan akşama kadar hiçbir sonuca ulaşamayacağız, yürümekten bitkin düşeceğiz ve sonuçta bir kamp bile kuramadan olduğumuz yere yığılacağız. Durmamızı öneriyorum ancak geceyi iyi geçirebilmek için ne yapmamız gerektiğini bilemiyorum.'*
>
> *'Ben biliyorum.' diyor Ceren. 'Yaz kampında, dağda hayatta kalma dersleri almıştım. Öğrendiğim kurallar burası için de geçerli: Bir ateş, çukurlar, yerden yüksek bir barınak ve birbirimize yapışık yatmak.'*
>
> *'Ben asla çakmağım ve çakım olmadan evden çıkmam, en azından bu işimize yarayacak!' diyor Kerem de.*
>
> *Sirk okuluna giden Orelya, ağaçlara tırmanmayı çok iyi biliyor: 'Ben çıkıp dalları keseyim, Ceren'in önerilerine uygun bir barınak yapalım.'*

Peter, eczacı olan babasından hangi mantarların yenebileceğini öğrenmiş: 'Açlıktan ölmemek için yenebilir mantarlardan bulmaya çalışacağım.' Aynı zamanda bir yerlerden su sesi duyduğunu düşünüyor. Belki matarayı da doldurabilecek." (Oğlanlar ve Kızlar, "Paniğe gerek yok!", s. 18-19).

"Yüksek-alçak, sıcak-soğuk, artı-eksi…" başlıklı bölümde ise yazar farklılıklar sayesinde yeniliklerin ortaya çıktığını, insanların yenilikleri yarattığını ifade etmektedir. Yeniliklerin oluşması, bir şeylerin üretilmesi *"yaratıcılık ve yenilik"* becerisine işaret etmektedir:

"Eğer insanların hepsi tamamen aynı olsalardı, tamamen aynı zekâya sahip olsalar ve aynı şekilde düşünselerdi hâlâ mağara devrinde yaşıyor olurduk! Dünyada hiçbir şey değişmezdi.

Ancak farklılıklar varsa bir şeyler olur. Seviye farkı olmadan, yani yüksekle alçak arasında fark olmadan, su akamaz, makineleri çalıştıramaz ve elektrik üretilemezdi (…)

Farklılıklar sayesinde bir şeyler oluşur ve bir hareket, bir enerji yaratılır.

İnsanlarda da durum böyledir. İnsanlar arasındaki farklılıklar sayesinde yaratırız, keşfederiz, öğreniriz ve gelişir." (Oğlanlar ve Kızlar, "Yüksek-alçak, sıcak-soğuk, artı-eksi…", s. 20-21).

Toplumsal roller nedeniyle erkeklerin yapabilecekleri ve kadınların yapabilecekleri bellidir. Bunların dışına çıkılması toplum tarafından yadırganır. Bir kadının güçlü ve cesur olması, bir erkeğin hassas ve şefkatli olmasının tuhaf karşılanması ne kadar doğrudur? Duygular insana özgü değil midir? Yazar; *"Kız gibi ağlamasana!", "Erkek gibi kız! Kız gibi erkek!", "Düzeliyor ama yine de sürüyor"* ve *"Kadın itfaiyeci, erkek dadı"* örnek olaylarında bu durumu ele alırken okuyucunun konuyla ilgili derinlemesine düşünmesini amaçlamaktadır. Toplumsal roller üzerine *"eleştirel düşünmeyi"* sağlamaya çalışmaktadır:

"(…) İki çocuk bütün hızıyla dönen atlıkarıncadan düşüyor. Neyse ki hiçbiri yaralanmıyor ama yine de yere düşerken canları yanıyor. Küçük kızın babası onu yerden kaldırmak için koşup geliyor, kızını avutuyor, gözyaşlarını silmek için mendilini çıkarıyor. Küçük oğlanın babası da ona sarılıyor, oğlunu okşuyor, öpüyor ve ona yavaşça 'Hadi hadi, kız gibi ağlama, sen erkeksin!' diyor (…)

Gözyaşlarını akıtan; korku, üzüntü, acı hatta kimi zaman neşe ve mutluluktur. Gözyaşları pek çok şey anlatır, bir dil gibidirler. Neden bu dil yalnızca kızlara özgü olsun ki? Erkeklerin de gözleri ve gözyaşı bezleri, yani gözlerin içinde bulunan ve gözyaşı üreten küçük keseleri vardır. Kızlar ve erkekler arasındaki bu ayrımı yaratanlar insanlardır." (Oğlanlar ve Kızlar, "Kız gibi ağlamasana!", s. 26-27).

"(...) Bir kıza, onun erkek gibi bir kız olduğunu söylediğimizde bu ona güç, cesaret, gözpeklik gibi belli özellikleri yakıştıramadığımız anlamına gelir. Oysa bunlar bir erkekte çok iyi bulduğumuz özelliklerdir.

Bir erkeğe, onun kız gibi olduğunu söylediğimizde de aynı şey geçerlidir. Bu, onun şefkat, duygusallık gibi özelliklere sahip olmasını kabul edememizdendir. Oysa bunlar, bir kızda çok iyi bulduğumuz özelliklerdir!

Bazı özellikler kimileri için yasakmış gibi davranılır. Sonuç olarak bu da ırkçılık yapmaya benzer." (Oğlanlar ve Kızlar, "Erkek gibi kız! Kız gibi oğlan!", s. 28-29).

"Karin sözlük kullanmayı öğrenmeye çalışıyor. Elinde bir sözcük listesi var, onları bulup tanımlarını yazması gerek. Sözcükler: İtfaiyeci, matador, ormancı, sırıkla atlamacı, mağarabilimci ve tırsık (...)

İtfaiyeci: Mesleği yangınla savaşmak olan adam.

Matador: Boğa güreşinde boğayı öldürmekle görevli adam.

Ormancı: Ormanı korumakla görevli adam.

Sırıkla atlayıcı: Atletizm sporunda sırıkla atlayan kişi.

Mağarabilimci: Mağaraları, çukurları ve yeraltındaki nehirleri inceleyen kişi.

Tırsık: Korkak, güçsüz ve cesaretsiz kişi.

Karin bu işte bir tuhaflık olduğunu düşünüyor. Sırıkla atlayıcı, mağarabilimci ve tırsık için tanım 'kişi' diye bitiyor. Yani tırsık biri kız da erkek de olabilir. Buraya kadar her şey normal ama iftaiyeci, matador ve ormancı için 'adam' yazıyor. Tuhaf!" (Oğlanlar ve Kızlar, "Kadın itfaiyeci, erkek dadı", s. 32-33).

4.4.5. Güzellik ve Çirkinlik

ÇÇF serisinin beşinci kitabı olan *"Güzellik ve Çirkinlik"*te yazar, günlük hayattaki olaylar ve durumlardan hareketle güzellik ve çirkinlik kavramlarını ele alırken *"eleştirel düşünme"* ve *"empatik düşünme"* becerilerini de kitaba yedirmiştir.

Yazar, *"Melek gibi güzel!"* adlı bölümde güzellik ve iyilik, çirkinlik ve kötülük arasında bir ilişki olmadığı halde insanlar tarafından sergilenen davranışların iyiliği ve kötülüğüne göre neden güzel ya da çirkin şeklinde açıklandığını sorgulamakta, sorgulatmaktadır. Bu bölümde okuyucunun *"eleştirel düşünme"* becerisini geliştirmek amaçlanmaktadır:

> *"Her anne ve baba bebekleri için aynı şeyi söyler: 'Melek gibi güzel!'*
>
> *Aşıklar da sevdikleri için 'Tanrısal güzellikte' derler.*
>
> *Ama kim meleklerin yüzlerinin nasıl olduğunu ya da Tanrı'nın neye benzediğini bilebilir ki? (...) Ama zaten bu tartışılmazdır: Bir tanrı, bir melek mutlaka çok çok güzeldir. Patlak gözleri, dişsiz bir ağzı, akan bir burnu, sarımsı bir teni olan şeytandır. Yani kötüdür (...)*
>
> *Kötü birini çizmek istiyorsak işimiz kolaydır. Çirkin birini çizeriz, olur biter.*
>
> *Oysa güzelliğin iyilikle, çirkinliğin de kötülükle hiçbir ilgisi olmadığını pekâlâ biliriz. O halde biri iyi bir şey yaptığında neden güzel bir hareket yaptığını, güzel bir davranışta bulunduğunu söyleriz?" (Güzellik ve Çirkinlik, "Melek gibi güzel!", s. 14-15).*

"Babaanne engeli aşıyor" ve *"Kim Her Şeyi Bilir?"* adlı örnek olaylarda ise yazar, okuyucuyu *"empatik düşünme"*ye yönlendirmektedir. Başkalarını anlayabilmek için, kendimizi onların yerine koymak gerektiğine dair söylemlerde bulunmaktadır:

> *"Babaannesi, 'Bana sevdiğin müziği dinletsene biraz.' diyor Sofi'ye.*
>
> *Sofi kulaklıkları, topuzunu bozmamaya özen göstererek babaannesinin kulaklarına takıyor. Babaannesi kıpırdamadan iki şarkı dinledikten sonra Sofi'ye dönüyor: 'Bu müzikte neyi sevdiğini anlatabilir misin bana?'*
>
> *Sofi de uzun bir söyleve başlıyor artık kimse durduramaz onu! (...)*

Başkalarının güzel bulduğu şeylerle ilgilenmek, başkalarıyla ilgilenmektir, onlara doğru bir adım atmak, onlarla tanışmaktır. İlle de onların zevklerini benimsemek ve kendimizinkileri terk etmek için değil. Engelleri aşmak, kapıları açmak, onların evrenlerine girmek için." (Güzellik ve Çirkinlik, "Babaanne engeli aşıyor", s. 23-24).

"Bay Pele tam bir ayaklı ansiklopedi. Her şey hakkında her şeyi biliyor. Bütün sözlüğü ezberlemiş; resim, heykel, edebiyat hakkında bilmediği yok. Örneğin Mısır söz konusu olduğunda asla alt edilemiyor (…)

Önceki gün Mira ona, firavunlar döneminde yaşayan Mısırlıların bokböceklerini neden güzel bulduklarını sordu.

'Hiçbir fikrim yok.' diye yanıtladı Bay Pele. Ama en güzel bokböceklerinin resimlerini bulabileceği mezarların adlarını sıraladı Mira'ya.

'Peki, Japonlar neden sumo güreşçilerine hayrandır? Bu obez adamları nasıl güzel bulabildiklerini anlamıyorum!' dedi Mira hayretle. Bay Pele'nin bu konuda da hiçbir fikri yoktu (…)

Eğer Mısırlıların bokböceklerini neden bu kadar güzel bulduklarını düşünmüş olsaydı kendini onların yerine koymaya, onların hissettiklerini hissetmeye, gördüklerini görmeye kısacası onların yaşadığı dönemi gerçekten anlamaya çalışırdı." (Güzellik ve Çirkinlik, "Kim Her Şeyi Bilir?", s. 25-26).

4.4.6. Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz

ÇÇF serisinin altıncı kitabı *"Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz"*dir. Yazar, günlük hayatta karşılaşılabilecek örnek olaylar üzerinden bilmek ve bilmemek kavramlarını tartışırken *"yaratıcı düşünme ve yenilik", "eleştirel düşünme", "karar verme", "girişimcilik"* ve *"problem çözme"* becerilerini ele almaktadır.

Kitaptaki *"Bilmek neye yarar?"* ve *"Tart mı çörek mi?"* adlı örnek olaylarında "bilme"nin seçim yapmayı, karar vermeyi sağladığı ifade edilmektedir. İnsan bildikleri düzeyinde seçim yapabilmekte, karar verebilmektedir. İnsan bildikleri düzeyinde özgürdür, başkaları tarafından yönlendirilmez. Kitaptaki bu bölümde *"karar verme"* becerisi ön plana çıkarılmaktadır:

"Bilmek neye yarar? Karar vermeye. Çünkü her zaman bildiklerimize dayanarak karar veririz (…)

Hiçbir şey bilmediğimizde seçim yapmak da karar vermek de olanaksızdır, bu durumda bizim yerimize karar veren ya kader ya da başkalarıdır. O zaman nehirde kendini akıntıya bırakmış bir ceviz kabuğuna ya da havada rüzgârın kendini götürmesine izin veren bir balona benzeriz. Özgürlüğün tam karşıtıdır bu." (Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz, "Bilmek neye yarar?", s. 5-6).

"(…) Ancak biliyorsak seçim yapabiliriz. Bilmediğimiz bir şeyi nasıl seçeriz ki?

(…) Örneğin hiçbir şey bilmeden ilgimizi çeken mesleği nasıl bulabiliriz? Hiçbir spor dalını tanımıyorsa sevdiğimiz sporu nasıl seçebiliriz? (…) Ne kadar az şey bilirsek o kadar az seçeneğimiz olur. Çok fazla şey bildiğimizdeyse çok fazla seçeneğimiz vardır." (Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz, "Tart mı çörek mi?", s. 10-11).

Kimi zaman sahip olunan bilgiler yetersizdir ya da şüpheye düşürebilir. Bu gibi durumlarda mevcut bilginin güvenilir olup olmadığı sorgulanır. *"Eleştirel zekâ"* ve *"Taş atıcı"* adlı örnek olaylarda başkalarının (özellikle otorite sayılan kişilerin) bilgisini olduğu gibi kabullenmemenin (eleştirel düşünme) cesaret (girişimcilik) gerektirdiği ancak böyle davranarak bilinenlerin doğruluğunun ortaya çıkarılacağı vurgulanmaktadır. Söz konusu örnek olaylarda *"eleştirel düşünme", "girişmcilik"* ve *"problem çözme"* becerilerine yer verildiği görülmektedir:

"Emma, Tom ve Peter, kış aylarında her çarşamba günü yaptıkları gibi gölün üstünde buz pateniyle kaymaya gidecekler.

Liseden iki delikanlı onlardan önce gelmiş, patenlerini bağlıyor. Emma onlara, buzun yeterince sert olup olmadığı konusunda ne düşündüklerini soruyor. Emma biraz endişeli çünkü önceki hafta bir kadın az kalsın boğuluyormuş (…)

Delikanlılardan biri Emma'ya 'Dün termometre -12 dereceyi gösteriyordu, göl beton kadar sert. Emin olmasaydık buraya gelmezdik' diye cevap veriyor.

(…) Tom yine de kuşku duyuyor. Gruptan uzaklaşıyor, kayalara tırmanıyor, bulabildiği en büyük taşları topluyor ve onları olanca gücüyle göle fırlatmaya başlıyor.

Tom büyüklerinin yalan söylediğini düşünmüyor. Yalnızca 'emin olmak' ile 'haklı olmak' arasında fark olduğunu biliyor. Başkalarının bilgisini aynen kabullenmemek için cesaret gerekir. Hele ki o başkaları bizden yaşça büyük kişiler, öğretmenler, yetişkinler, her şeyi biliyor görünen bilginlerse…" (Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz, "Eleştirel zekâ", s. 26-28).

"(…) Tom bir taş atıyor, sonra ikincisini, ardından üçüncüsünü. Her şey yolunda buz dayanıyor. Tekrar göle doğru inmeye karar veriyor ama hâlâ küçük bir kuşkusu var. Attığı taşlar yeterince ağır mı, merak ediyor. (…) Tom spor çantasını alıp boşaltıyor, içini beş büyük taşla dolduruyor, sıkı sıkı kapatıyor ve bütün gücüyle göle fırlatıyor. Buz kırılıyor, bir delik oluşuyor ve taş dolu çantanın battığını görüyor." (Bildiklerimi ve Bilmediklerimiz, "Taş atışı", s. 29).

İnsanların her şeyi bildiklerini düşünmeleri onların eleştirel ve yaratıcı zekâlarını köreltmektedir. Bilinmeyenler sayesinde insan araştırır, sorgular ve yeni bir şeyler üretir. *"Bay Çokbilmiş"* adlı öykücükte vurgulanan bu düşünceyle birlikte *"yaratıcılık ve yenilik", "eleştirel düşünme"* ve *"problem çözme"* becerileri işlenmektedir:

"(…) Her şeyi bildiğimizi düşünmek, hiçbir şey yaratmamanın en iyi yoludur.

Sorun da burada: Bir saniye için bile olsa yanılabileceğimizi, bilemeyebileceğimizi düşünememek. Bu, 'Ben-Bilmem'lere dönüşmemiz anlamına gelmiyor. Bu, kuşkuya yer bırakmanın çok önemli olduğu anlamına geliyor. Çünkü kuşku duyduğumuzda araştırırız ve ancak araştırdığımızda bir şeyler bulma şansımız vardır!" (Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz, "Bay Çokbilmiş", s. 25).

4.4.7. Savaş ve Barış

ÇÇF serisinin yedinci kitabı olan "Savaş ve Barış"ta, yaşanan ya da yaşanması muhtemel olaylar üzerinden savaş ve barış kavramlarını değerlendirilmektedir.

İnsanların istediklerini elde edebilmek için güç kullandıkları ve güçlerin çatışması sonucunda savaşların meydana geldiğini; insanların birbirlerine üstünlük kurmalarını engellemek, toplumsal çatışmayı önlemek, huzur ve güvenliği sağlamak için hukuk ve yasalar oluşturulduğunu; böylece barış ortamının doğduğunu, barışı korumak için çaba gösterilmesi gerektiğini içeren kitapta aynı zamanda *"eleştirel düşünme", "iletişim"* ve *"iş birliği"* becerileri de örneklenmektedir.

Yazar, *"Barışı kurmak için, ülke yöneticileri birbirleriyle konuşuyor"* adlı bölümlde insanların barışa nasıl ve neden katkı sağladıkları üzerinde durmaktadır. Bölümde *"iletişim"* ve *"iş birliği"* becerileri ön plana çıkarılmıştır:

> *"İnsanlar, bir sorunu çözmek için artık konuşamaz olduklarında kavga ederler. Oysa tartışmaya devam etseler aynı anda birbirlerine yumruk atamazlar.*
>
> *Ülkeler için de aynı şey geçerlidir. Savaş ilan etmek, konuşmayı kesmek demektir (...)*
>
> *Ülkelerin başkanları konuştuğunda isteklerini açıkladıklarında, başkalarının ne istediğini anlamaya çalıştıklarında (...) birbirlerine bomba atmazlar.*
>
> *Barışı korumak için çözülecek hiçbir sorun bulunmadığında ve her şey yolundayken bile ülke yöneticileri konuşmaya devam ederler. Böylece birbirlerini daha iyi tanırlar ve ortak çıkarlar bulurlar. Birlikte bir şeyler bile yapabilirler. Tek başlarına yapmayı başaramadıkları şeyleri." (Savaş ve Barış, "Barışı kurmak için, ülke yöneticileri birbirleriyle konuşuyor", s. 32-34).*

Brigitte Labbé'nin serideki kitapları yazma amacı birtakım temel kavramları ele alarak çocuğa eleştirel düşünme becerisini kazandırmaktır. Bu kitapta da savaş ve barış kavramlarını eleştirel bakış açısı ile değerlendiren yazar, *"Barış-Hemen şimdi!"* başlıklı bölümde okuyucuyu doğrudan *"eleştirel düşünme"*ye yönlendirmektedir:

"İnsanların çoğu savaştan nefret eder. Yine de her zaman bir yerlerde bir savaş vardır. Her zaman da o savaşın son savaş olacağı söylenir. Sürekli, yarın için barışı hazırladığımız konuşulur. Peki neden yarın için?

Barışı nasıl kuracağımızı biliyoruz ve barış isteyen insanlar savaş isteyenlerden çok daha fazla sayıda." (Savaş ve Barış, "Barış-Hemen şimdi!", s. 38).

4.4.8. İş ve Para

ÇÇF serisinin sekizinci kitabı *"İş ve Para"*dır. Yazar, bu kitapta çalışmak kavramını günlük hayatta karşılaşılabilecek örnekler üzerinden değerlendirmektedir. Çalışmanın dünyayı nasıl değiştirdiğini ele alırken *"eleştirel düşünme", "yaratıcılık ve yenilik", "problem çözme"* ve *"iş birliği"* becerileri ön plana çıkarmaktadır.

İnsanlar, çalışırlar çünkü ihtiyaçları vardır. İhtiyaçlarını gidermek için üretirler, yaratırlar, ortaya çıkan sorunları çözerler ve gerekli durumlarda iş birliği yaparlar. Kitapta bu durumları içeren örnek olaylar mevcuttur. İnsanların yeni bir şeyler üretmeleri *"yaratıcılık ve yenilik"*, sorunları çözmeleri *"problem çözme"* ve dayanışma halinde olmaları *"iş birliği"* becerilerine örnektir:

"(...) İnsanlarsa farklıdır; birlikte avlanmak, aletler yapmak ve tehlikelerden korunabilmek için gruplar oluşturmuşlardır. Uyurken yabani hayvanların saldırısına uğramamak için, yaşadıkları mağaranın ağzını gözleyecek nöbetçilere ihtiyaç duymuşlardır. Nöbetçilerin işi, hayvanları uzaklaştırmaktır. Buna karşılık, avcılar da onlara yiyecek verir.

İnsanlar çalışmalarının meyvelerini başkalarının da çalışarak elde ettikleri ürünlerle değiştirmeye ihtiyaç duyarlar." (İş ve Para, "İnsanlar başkalarının çalışmasına ihtiyaç duyarlar", s. 19).

"Artık para var olduğuna göre insanlar her şeyi değiş tokuş edebilirler. Ama bu alışverişle birlikte yeni sorunların ortaya çıkması da kaçınılmazdır (...)

Alışverişin sorun yarattığı her durumda insanlar yeni çözümler arıyor, dolayısıyla bir sürü şey icat ediyorlar." (İş ve Para, "Alışveriş dünyayı değiştirir", s. 27-28).

"(…) İnsanlar iş yapma tekniklerini geliştirmek için, çalışarak ve birbirleriyle alışveriş yaparak yeni çözümler ararlar. İnsan bu şekilde bir sürü fikir geliştirir ve yeni şeyler icat eder." (İş ve Para, "İlerleme", s. 30).

"Para önemlidir" ve *"Para sihirlidir"* başlıklı örnek olaylarda paranın neden önemli olduğu ve insanların paraya olan ihtiyaçları üzerinde durulurken yazarın okuyucuya sorduğu sorular onları *"eleştirel düşünme"*ye yönlendirmektedir:

"Soyguncular gece bir bankaya giriyor ve buldukları bütün parayı çantalarına dolduruyorlar. Milyonlarca lira (…) Ama biri onları görüp polis çağırıyor. Soyguncular yakalanıyor, yargılanıyor ve birkaç yıl hapis yatıyorlar.

Para hırsızları çok katı bir biçimde cezalandırıldı oysa bu soyguncular ne birini yaralamış ne de öldürmüşlerdi. Üstelik ne önemi var ki? Aldıklarının yerine her zaman yeni kâğıt paralar basılabilir. O zaman bu kadar olay yaratmaya ve onları hapse atmaya ne gerek var?" (İş ve Para, "Para önemlidir", s. 30-31).

"(…) Bizim dünyamızda bazı insanların çok parası var, bazılarının fazla yok, bazılarınınsa hiç yok. Üstelik çok zengin ve çok yoksul ülkeler var. Ayrıca herkesin aynı miktarda paraya ihtiyacı ya da isteği de yok.

Hem bir insana ne kadar para gereklidir ki acaba?" (İş ve Para, "Para sihirlidir", s. 34).

4.4.9. Özgür Olan ve Olmayan

ÇÇF serisinin dokuzuncu kitabı *"Özgür Olan ve Olmayan"*da yazar, yaşamda karşılaşılabilecek örnek olaylar üzerinden özgürlüğün ne olduğu tartışmaktadır.

Yazar özgürlüğü; insanların kendi kararlarını vermeleri, tercihlerini yapmalarıyla ilişkilendirmektedir. Kitabın genelinde üzerinde durulan beceri *"karar verme"*dir:

"Bay Mango, günde 30 tane ekler pasta yiyor. Dev gibi olacağını ayrıca çok ciddi hastalıklara yakalanma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu biliyor. Doktoru onu uyarmış ve ona her şeyi açıklamış.

Doğru bilgilendirilmiş ve seçiminin sonuçlarını bildiği için Bay Mango'nun özgür bir tercih yaptığını söyleyebiliriz.

Şişmanlayıp hastalandığında bundan sorumlu olmadığını söyleyemez çünkü bütün bildiklerine dayanarak Bay Mango başka bir seçim de yapabilirdi pekâlâ." (Özgür Olan ve Olmayan, "Sorumlu", s. 18).

"(...) Özgürce karar verebilmek, özgürlüğümüzden gerçekten yararlanabilmek için seçimlerimizin sonuçlarını bilmemiz gerekir." (Özgür Olan ve Olmayan, "Karar verdim, okulu bırakıyorum!", s. 20).

"Kafadan hesap mı, video kaset mi?" başlıklı örnek durumda yazarın okuyucuya yönelttiği soru, okuyucuyu *"eleştirel düşünme"*ye yönlendirmektedir:

"(...) Her seferinde yanıtını seçmek için diğerlerinden daha güçlü nedenler vardır. O halde bu soruları yanıtlarken sivrisinek ya da demir parçası gibi olduğumuzu yani seçeneklerin biri tarafından çok çok güçlü bir şekilde çekildiğimizi söyleyebilir miyiz? Her zaman böyle olmaz mı, her zaman diğerlerinden daha güçlü bir neden bizim için seçim yapmaz mı?" (Özgür Olan ve Olmayan, "Kafadan hesap mı, video kaset mi?", s. 7).

4.4.10. Doğa ve Kirlilik

ÇÇF serisinin onuncu kitabı *"Doğa ve Kirlilik"*te yazar, insan ve doğa ilişkisini ele alarak kirliliğe karşı duyarlılık oluşturmaya çalışmaktadır. Kitapta *"eleştirel düşünme"* becerisi örneklenmektedir:

"Bitkilerin genleriyle oynuyoruz. Plastik üreten bitkiler yaratmak için.

Mısırların genleriyle oynuyoruz. Büyürken böceklerin onları yemesini engelleyecek bir zehir üretsinler diye (...)

Ama plastik üreten bitkileri yediklerinde böceklere, bu böcekler insanları soktuğunda insanlara ne olacak? Peki ya hayvanlar veya insanlar böcek öldürücü mısırlardan yediklerinde?" (Doğa ve Kirlilik, "Abrakadabra!", s. 26-27).

4.4.11. Cesaret ve Korku

ÇÇF serisinin on birinci kitabı olan *"Cesaret ve Korku"*da, gerçek yaşamdan birçok örnekle cesaret ve korku kavramları tartışılırken *"empatik düşünme" ve "girişimcilik"* becerilerine değinilmektedir.

Kitapta, insanların herhangi bir şeyden korkması için geçerli nedenleri olduğu ve korkuları ile dalga geçmemek, duygularını paylaşmak, insanları ne hissettiğini anlamaya çalışmak gerektiği ifade edilmektedir. Kişileri anlamaya çalışmak *"empatik düşünme"* becerisini örneklendirmektedir:

> *"(…) Korkan birinin korkmak için mutlaka iyi bir nedeni vardır. Yoksa zaten korkmazdı ki. Onu anlamaya, onunla konuşmaya çalışabiliriz ama bir başkasının duygularını asla yönetemeyiz." (Cesaret ve Korku, "Ben korkağın tekiyim", s. 10-12).*

> *"(…) Babası gerçekte canavar diye bir şey olmadığını biliyor ama Kaan'ın korkusu gerçek. Bu nedenle babası, onun korkusuyla dalga geçmiyor ve korkusunu yönetmeye de çalışmıyor. Onu ciddiye alıyor, oğlunun duygularını paylaşıp korkusunu yenmesine yardım ediyor." (Cesaret ve Korku, "Dolapta biri var!", s. 13).*

Cesaretin tüm korkulara rağmen harekete geçmek olduğu; herkes tarafından değiştirilemez kabul edilen şeylere karşı çıkmanın, herkes tarafından kabul edilenleri reddebilmenin cesaret gerektirdiği vurgulanmaktadır. İnsanların kendileri kalmaları, onaylanmak amacıyla kendilerinden ödün vermemeleri, kendi kararlarını verip eyleme geçmeleri *"girişimcilik"* becerisine karşılık gelmektedir:

> *"(…) Bizi harekete geçirecek kıvılcımı nasıl bulacağız? Zamansızlığa rağmen, utangaçlığa rağmen, korkuya rağmen, tembelliğe rağmen harekete geçmek… Cesur olmak, bütün 'rağmen'lere rağmen harekete geçmektir." (Cesaret ve Korku, "Kıvılcım", s. 25).*

> *"(…) Anton, herkesin değiştirilemez gördüğü şeyleri değiştirebileceğini düşünme cesaretine sahip. Hepimiz kaç kez duymuşuzdur 'Ama bu böyle! Yapacak bir şey yok, bu asla değişmez!' dendiğini (…)*

Görmek, söylemek, karar vermek, harekete geçmek ister. Herkesin kabul ettiği şeylere saldırma gücünü bulmak için cesaret gerekir." (Cesaret ve Korku, "Durun!", s. 27).

"(...) Kimi zaman başkalarının gözüne iyi görünmek, ünlü olmak, daha fazla para kazanmak, daha fazla güce sahip olmak için düşündüğümüzün tersini söyleriz. Direnmek, kendimiz kalmayı başarabilmek, cesaret gerektirir." (Cesaret ve Korku, "Sonya ne yapacak?", s. 29).

4.4.12. Mutluluk ve Mutsuzluk

ÇÇF serisinin on ikinci kitabı olan *"Mutluluk ve Mutsuzluk"*ta, yazar, insanların yaşadığı çeşitli olaylar üzerinden mutluluk ve mutsuzluk kavramları ele alırken *"eleştirel düşünme", "problem çözme", "girişimcilik",* ve *"karar verme"* becerilerine yer vermektedir.

Yazar, bir kimsenin temel ihtiyaçlarını karşılayamamasının, o kişinin başlıca mutsuzluk sebebi olduğunu ifade ederken ihtiyaçları karşılansa da mutsuz olan insanların varlığından bahsederek bunun nedenini sorgulatmaya çalışmaktadır. Burada *"eleştirel düşünme"* becerisini işe koşmak amaçlanmaktadır:

"(...) Peki ya bütün bu gereksinimler karşılandığında? Rahat bir yaşamı olan her insan mutlu mudur?" (Mutluluk ve Mutsuzluk, s.3)

İnsanların kaçınabileceği acılar varken bu acıları çekmeye devam etmelerinin mantıklı bir yanı yoktur. Sorun çözülebiliyorsa bunu gerçekleştirmek gerekir. *"Mutsuz olma hakkı"* isimli örnek olayda çözümlenebilecek sorunların mutsuzluk yarattığı durumlardan bahsedilmektedir. Sorunun çözümü belliyken bundan kaçınmak *"problem çözme"* becerisinin eksikliğini örneklemektedir:

"(...) Kaçınabilecekken acı çekmenin hiçbir yararı olmaz.

'Spor yapmadığımda mutsuz oluyorum.'

- O zaman spor yap.

'Başım çok ağrıyor, dayanamıyorum!'

- O zaman ilaç al.

'Çiçek olmadığında ev çok kasvetli görünüyor.'

- O zaman git, çiçek topla!" (Mutluluk ve Mutsuzluk, "Mutsuz olma hakkı", s. 25).

Mutluluğun kişilere, kişilerin kararlarına, eylemlerine bağlı olduğu ifade edilmektedir. İnsanların kendi istekleri doğrultusunda harekete geçmeleri, eylemde bulunmaları onlara gerçek mutluluğu getirecektir. Bir kimsenin özgür iradesiyle karar vermesi ve harekete geçmesi *"karar verme"* ve *"girişimcilik"* becerilerine örnektir:

> *"(...) Mutluluk şans meselesi değildir. Bazı şeyler bize bağlıdır, bazıları değildir. Mutluluğumuzun bizim elimizde olan şeylere bağlı olması en iyisidir. En azından çabalayıp mutlu olmak için elimizden geleni yapabiliriz. Yoksa ömrümüz beklemekle, sızlanmakla, yeri göğü suçlamakla geçer!" (Mutluluk ve Mutsuzluk, "Elimizde değil", s. 31).*

> *"(...) Belki de mutsuzluk, beklemek ve ummaktan başka bir şey yapmadığımız zamanlarda yaşamımıza sızıyor. İstemek ve harekete geçmek... Kim bilir, belki de mutluluğun başladığı yer burasıdır." (Mutluluk ve Mutsuzluk, "Hiç beklemeden" s, 39).*

4.4.13. Liderler ve Diğerleri

ÇÇF serisinin on üçüncü kitabı *"Liderler ve Diğerleri"*dir. Yazar, günlük hayatta karşılaşılabilecek örnek olaylar üzerinden liderlik kavramını tartışırken *"eleştirel düşünme", "yaratıcılık ve yenilik", "girişimcilik", "karar verme", "problem çözme"* ve *"iş birliği"* becerileri ele alınmaktadır.

"Sınıf başkanı Alara" adlı örnek olayda kimilerinin, sağladığı güçten dolayı liderliği isterken kimilerinin de yeni fikirler üretmek, sorun çözmek için istediği anlatılmaktadır. Yeni fikirler üretilmesi ve sorun çözümü, "yaratıcılık ve yenilik" ve "problem çözme" becerilerine işaret etmektedir. Bunların yanı sıra *"Sınıf başkanı Alara"* örnek olayında Alara karakterinin sınıf başkanlığına adaylığını koyması, yapacaklarını planlaması ve kararından vazgeçmemesi *"karar verme"* ve *"girişimcilik"* becerilerine örnektir:

"(…) Yoldan geçerken herkesin onu selamladığını görmekten, şoförlü büyük bir arabaya binmekten, kırmızı halıda yürümekten (…) hoşlandığı için başkan olmak isteyenler vardır.

(…) ne mutlu ki başka nedenlerle lider olmak isteyenler de vardır. Yeni fikirler geliştirmek, projeler önermek, yolunda gitmeyen şeyleri düzeltmek gibi nedenlerle." (Liderler ve Diğerleri, "Sınıf başkanı Alara", s. 10).

"(…) Alara, başkan olma fikrinden kolaylıkla vazgeçebilirdi çünkü pazartesi akşamları arkadaşlarıyla havuza gidiyor oysa sınıf başkanı olursa bunu artık yapamayacak.

Alara yine de sınıf başkanı olmayı seçiyor (…)

(…) onun için en önemlisi okulundaki şeyleri iyileştirmeyi başarmak, müdüre ve öğretmenlere önerilerini kabul ettirebilmek." (Liderler ve Diğerleri, "Sınıf başkanı Alara", s. 12).

"İyi olan kazansın!" örnek olayı, kumdan kale yarışmasına katılan bir grup arkadaşın yarışmada başarılı olamamalarını konu edinmektedir. İlk etapta herkes grubun lideri konumundayken bir sonraki aşamada Ozan karakteri, grup lideri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar, örnek olayın sonunda okuyucuya sorduğu soruyla okuyucuyu *"eleştirel düşünme"*ye yönlendirmektedir. Ayrıca Ozan'ın grubu dışındaki grupların iş bölümü yapıp planlı çalışmaları, *"iş birliği"*ne örnektir:

"(…) Ozan hiçbir şey anlamıyor. Takımı herkesten öndeydi, hakem 'Başla!' der demez başlamışlardı oysa diğerleri işe girişmeden önce en az 5 dakika ne yapacaklarını konuşmuşlardı!

Ozan'ın gözlediği iki ekip de hemen işe koyulmadı çünkü başlamadan önce kimin kuleleri inşa edeceğini, kimin su getireceğini ya da cetvel bulacağını söyleyecek, zamanı kontrol edip her şeyin yolunda gidip gitmediğine bakacak bir başkan seçerek planlı çalışmaya karar verdiler.

Zavallı Ozan hayal kırıklığına uğradı ama dersini aldı, bir daha aynı hatayı tekrarlamayacak.

Peki bu, ne zaman bir şey yapmak için bir grup oluştursak mutlaka birinin grubu yönetmesi başkan olması gerektiği anlamına mı geliyor?" (Liderler ve Diğerleri, "İyi olan kazansın!", s. 26-27).

4.4.14. Başarı ve Başarısızlık

ÇÇF serisinin on dördüncü kitabı *"Başarı ve Başarısızlık"*ta günlük yaşamdan örneklerle başarı ve başarısızlık kavramları tartışılmaktadır. Kitap; *"girişimcilik", "problem çözme"* ve *"yaratıcılık ve yenilik"* becerilerine örnekler içermektedir.

"Suna her şeyden vazgeçiyor, Kaan çözüm arıyor, Cem unutuyor" örnek olayında üç arkadaş bir parti düzenlemeye karar verirler ancak parti umdukları gibi güzel geçmez. Bu başarısızlığın üzerine Suna başarısızlığa takılıp kalmakta ve bir daha parti düzenlemeyi aklından bile geçirmemekte. Cem ise yaşananları göz ardı etmekte, umursamamakta. Kaan ise partinin neden düşündükleri gibi gerçekleşmediğine kafa yormakta ve çözümler üretmektedir. Kaan'ın yaklaşımı *"problem çözme"*, üç arkadaşın parti düzenleme çabası ise *"girişimcilik"* becerisine örnektir:

"(...) 'Davetiyeleri dağıtmakta çok geç kaldık. Başka planları olanlar programlarını değiştirmeye zaman bulamadılar. Hem herkes yiyecek mi, içecek mi getirmesi gerektiğini önceden bilmeliydi. Gelecek sefere salonu da süsleyelim. Koca koca beyaz duvarlar ortamı berbat ediyor, insan kendini hastanedeymiş gibi hissediyor. Salonu bir perdeyle bölmek de daha sıcak bir hava yaratabilir." (Başarı ve Başarısızlık, "Suna her şeyden vazgeçiyor, Kaan çözüm arıyor, Cem unutuyor", s. 15).

"İştah öyküleri…" başlıklı bölümde başarısızlığın, insanlara neyi nasıl yapmaları ya da yapmamaları gerektiğini gösterdiği anlatılmaktadır. Başarısızlığın insanlara farklı bakış açıları kazandırdığı, insanların çözümler üretmelerini sağladığı ifade edilmektedir. Farklı bakış açıları, çözümler üretilmesi *"problem çözme"* ve *"yaratıcı düşünme ve yenilik"* becerisine örnektir:

"(...) başarısızlıktan da yararlı sonuçlar çıkarabiliriz: çözümler üretmek, yaratmak; ne istediğimizi, neyi sevdiğimizi, yapmayı ya da yapmamayı kabullenemeyeceğimiz şeyleri bulmak… Yani kendimizi keşfetmek." (Başarı ve Başarısızlık, "İştah öyküleri…", s. 37).

4.4.15. Haklar ve Ödevler

Serinin on beşinci kitabı olan "Haklar ve Ödevler"de yazar, günlük yaşamdan örneklerle hak ve ödev kavramlarını değerlendirmektedir. Aynı zamanda yazar, örnek olaylarda *"eleştirel düşünme"* ve *"karar verme"* becerilerini işlemektedir.

Kitapta toplumsal düzenin sağlanabilmesi için birtakım kuralların, yasaların oluşturulduğu ve insanlar bu kuralları yerine getirmekle yükümlü olduğu aksi takdirde sahip oldukları haklardan mahrum kalabilecekleri anlatılırken kimi zaman da insanların kendi kendilerine de sorumluluk yükledikleri, birtakım ödevler verdikleri ve bunların doğrultusunda hareket ettikleri ifade edilmektedir. Kişilerin kendi kararlarını vermesi ve eylemde bulunması, *"karar verme"* becerisine örnektir:

> *"'Hayır, teşekkürler; sinemaya gelmeyeceğim, evde kalıp çalışacağım. Biliyorsun, bu yıl yalnızca cumartesi akşamları dışarı çıkıyorum.' Mirka, telefonu kapatıp masasına oturuyor. Akşam yemeği için kısa bir mola vererek 22.30'a kadar çalışacak (...)*
>
> *Akşam yemeğinde herkesi şaşırtan bir olay oluyor: Mirka'nın kız kardeşi Katya, doğum günü için istediği spor ayakkabılardan vazgeçtiğini açıklıyor. 'Ama Katya, aylardır o ayakkabıları sayıklıyordun!' diyor şaşıran babası. 'Televizyonda bir haber gördüm. O ayakkabıları üreten fabrikada 7 yaşında çocukların çalıştırıldığını söylediler. Bu iğrenç!'*
>
> *Mirka ve kardeşi Katya'nın ortak bir özelliği var: Kendi haklarını ve ödevlerini kendileri belirliyorlar." (Haklar ve Ödevler, "İşte, istediğim şey!", s. 22-23).*

Evrensel düzeyde de ortaya konan kurallar ve yasalar bulunduğu ifade edilirken amacın dünya insanları arasındaki eşitsizliği gidermek, herkesin hakkını korumak ve ödevlerini belirlemek olduğu anlatılmaktadır. Tüm insanları gözeten ve insanların ortak olarak kabul ettiği *"İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi"*ne değinilirken *"yaşama hakkı"* kavramı üzerine sorulan sorular okuyucuyu *"eleştirel düşünme"*ye yönlendirmektedir:

> *"Her bireyin yaşamaya hakkı vardır. Buna 'yaşama hakkı' denir.*
>
> *Bu ne demek? Yaşarız, yaşamayız; bu bir hak meselesi değildir. Yaşamak için izin isteyecek değiliz herhalde? Hem sonra kimden isteyeceğiz ki? Ya da ne*

zaman isteyeceğiz? Yaşamak için bir haktan söz etmek niye?" (Haklar ve Ödevler, "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi", s. 36).

4.4.16. Ben ve Başkaları

"Ben ve Başkaları" ÇÇF serisinin on altıncı kitabıdır. Bu kitapta yazar, yaşamın içinde yer alan duygular ve durumlardan hareketle okuyucuya ben kavramını ve "ben"in diğerleriyle ilişkisini sorgulatmaktadır. Kitapta, *"empatik düşünme", "girişimcilik"* ve *"karar verme"* becerileri işlenmektedir.

"Kendini benim yerime koy!" başlıklı örnek olayda Can'ın yaşadığı aşk acısını anlayabilen kimsenin olmadığı üzerinde durulmaktadır. Örnek olayda zaman zaman başkalarının hislerini anlayabilmek için kendimizi onların yerine koymak gerektiği sezdirilmeye çalışılmaktadır. Bu durum *"empatik düşünme"* becerisine örnektir:

"Can, en iyi arkadaşı Oskar'a 'Kendini benim yerime koy! Defne'yi özlüyorum, bu korkunç bir acı, dayanamıyorum artık.' diyor (...)

(...) kendi yerimizden bir an için ayrılmayı deneyebiliriz. Kendi düşüncelerimizden, duygularımızdan ya da sezgilerimizden sıyrılmak için çaba gösterebiliriz. Bu esaslı bir iştir: Bir başkasının yaşadığını yaşayabilmek için kendimizden sıyrılmak." (Ben ve Başkaları, "Kendini benim yerime koy!", s. 33-34).

Bir kişinin isteği, gelenekselleşmiş bir durumla çatıştığında kendi isteği doğrultusunda hareket etmesi biraz zordur ancak kişi ne istediğini biliyorsa ve kararını vermişse gelenekler aşılamayacak engeller değildir. *"Kaçmak"* örnek olayında benzer bir durum ele alınmaktadır ve Oliver karakterinin kararı doğrultusunda hareket etmesi *"girişimcilik"* ve *"karar verme"* becerilerine örnektir:

"(...) 'Oliver acele et! Yeni çocuğu kaçıracağız!'

Oliver bir yandan kemerini bağlarken 'Gelmek istemiyorum.' diye yanıtlıyor. 'Ama buranın geleneği bu! Hadi gel!' diye ısrar ediyor kulübün en eskisi Henri.

'Hayır, ben bunu saçma buluyorum.'

‘Biz oldum olası yaparız bunu, eski köye yeni adet mi getirecek halin yok!’ diyor Goran.

‘Var.’ diyor Oliver.

Bugün Oliver kaçıyor, ‘biz’den ayrılıyor. Bugün Oliver ‘ben’ demeye karar verdi.” (Ben ve Başkaları, “Kaçmak”, s. 23-24).

4.4.17. Yaşam ve Ölüm

Serinin on yedinci kitabı olan “Yaşam ve Ölüm”de yazar, yaşamdan örneklerle bu iki kavramı çocuğun seviyesine uygun bir şekilde ele almaktadır. Ölüm kavramını, çocuğa korku salmadan, onu incitmeden işlerken örnek olaylarda *“eleştirel düşünme” ve “karar verme”* becerilerine de yer vermektedir.

Kitaba yaşam kavramını ele alarak başlayan yazar, canlı ve cansız adlandırmaları arasındaki farkın ne olduğunu sorgulatarak beslenen ve üreyen varlıklara “canlı” dendiğini ve canlıların değişim, gelişim ve yenilik gösterdiğini açıklamaktadır. Beslenme konusunda herkesin farklı tercihleri olabileceğini vurgulayan yazar, insanların neyi yiyip neyi yemeyeceğine yönelik karar vermekte özgür olduklarını ifade etmektedir. Ayrıca insan yaşamını, diğer yaşamlardan ayıran en önemli özelliğin ise insanların özgür iradeye sahip olmaları ve böylece yaşamlarını yönlendirebilmeleri olduğunu vurgulamaktadır. İnsanların düşünce ve eylemlerine karar verebilmeleri, tercihlerinde özgür olmaları *“karar verme”* becerisine örnektir:

“Karin, danaları öldürmenin zalimce olduğunu düşünüyor. Kardeşi her hamburger yediğinde çocuğa katil muamelesi yapıyor. Özellikle de etin kırmızı suyunun tabağa damladığını gördüğünde…

Karin küçük, yuvarlak ekmeklerden alıyor, içine biraz yeşillik, domates, salatalık dilimi, peynir ve mayonez koyuyor. Bunu çok lezzetli buluyor (…)

Aslında Karin’in bayıldığı o küçük yuvarlak ekmekleri yapmak için de canlı varlıklar kullanılıyor. Ekmek yapmak için buğday gerekiyor. Buğday başakları tarladayken canlı, ekmeğin içinde ölüdür. Biri onları toplamış ve un elde etmek için ezmiştir.

Mayonezin içinde, kendi hallerine bırakılsalar küçük civcivler olabilecek yumurtalar vardır. Domatesler, salatalıklar canlıdır (…)

Karin, eti reddetmekte ve küçük ekmeleri sevme hakkına sahip. Ona göre bir dananın yaşamı buğdayınkinden daha önemli." (Yaşam ve Ölüm, "Yaşam döngüsü", s. 8-9).

"(…) İnsanın hayatı hayvanlarınkine benzemez çünkü insanoğlu kendi hayatını kendisi yönlendirir, karar veren kendisidir. İstediği yolu seçmekte özgürdür." (Yaşam ve Ölüm, "İnsan kendi hayatını yönlendirir", s. 17).

Canlıların beslenip üredi̇ğini ifade eden yazar, beslenme eyleminin bir başka canlının yaşamına son vermek olduğuna dikkat çekerken bunun doğal bir döngü olduğunu anlatmaktadır. Ayrıca her yaşamın, canlının, eşit düzeyde öneme sahip olmadığından bahseden yazar, insan yaşamının canlıların yaşamından daha önemli olduğunu vurgulamaktadır ancak zaman zaman insanların birbirlerinin yaşamlarına son verdiğini öne sürerek bunun nedenlerini okuyucuya sorgulatmaya çalışmaktadır. Bu durum okuyucuyu *"eleştirel düşünme"*ye yönlendirmektedir:

"(…) Herkes bir insanı öldürmenin çok ciddi ve kesinlikle yasak bir şey olduğu konusunda aynı fikirdedir. Kimse bunun aksini söyleyemez. Yine de insanlar, her zaman söylediklerini yapmazlar. Savaşır, birbirlerini öldürürler.

Ama bu o kadar basit bir mesele değildir. Biri bize saldırdığında, bizi öldürmesine izin mi vermeliyiz yoksa kendimizi korumak için biz mi onu öldürmeliyiz? Eğer saldırganlar herkesi öldürmek isteyen bir deli tarafından yönetiliyorsa o delinin amacına ulaşmasına göz mü yummalıyız?" (Yaşam ve Ölüm, "İnsan hayatı", s. 15).

4.4.18. Beden ve Akıl

ÇÇF serisinin on sekizinci kitabı olan *"Beden ve Akıl"*da yazar, yaşamdan örnekler üzerinden beden ve akıl arasındaki ilişkiyi ele alırken çocuğu konu üzerinde *"eleştirel düşünme"*ye yönlendirmektedir:

"'İnsan nedir?'

'Benim gibi biri.'

'Evet ama sen nesin?'

'Ben, Jülide Duran'ım.'

'Tamam ama adın soyadın olmasaydı da sen yine bir insan olacaktınç'

'Tabii ki, adım olmasa da iki kolum, iki bacağım, bir kafam, bir bedenim var olacaktı.'

'O halde insan bir bedendir.'

'Evet.'

'Peki, iki kolunu ve iki bacağını kessek hâlâ insan olur musun?'

'E herhalde. Bu ne aptalca bir soru!'

'Tamam o halde sana başka bir soru sorayım: Neden şempanzelere de insan demiyoruz? Onların da iki kolu, iki bacağı, bir kafası ve seninkine benzeyen bir bedeni var.'" (Beden ve Akıl, "İnsan nedir?", s. 9-10).

4.4.19. Zaman Çok ve Zaman Yok

ÇÇF serisinin on dokuzuncu kitabı *"Zaman Çok ve Zaman Yok"*tur. Yazar, serinin bu kitabında "Zaman nedir, zamanın insan hayatındaki etkisi nasıldır?" sorularına yanıt oluşturacak örnek olaylar üzerinden zaman kavramını değerlendirirken *"eleştirel düşünme"* ve *"yaratıcılık ve yenilik"* becerilerine yönelik örnekler vermektedir.

Yazar, günlük hayatta çokça duyduğumuz acele et, çabuk ol vb. söylemler ile acele edersen yaptığın iş düzgün olmaz, daha yavaş olsaydın hata yapmazdın gibi ifadeler arasındaki

çelişkiyle kitabına başlamıştır. Bu karşıtlıkla sorduğu sorular çocuğu *"eleştirel düşünme"*ye yönlendirmektedir:

> *"Üstelik kimi zaman, bir şeyi daha yapabilmek için yavaş davranmamız istenir: 'Daha yavaş yaz yoksa bir sürü karalama yapacaksın!', 'Daha yavaş gitseydin daha az hata yapardın!'*
>
> *İşin içinden çıkmak hiç de kolay değil!*
>
> *Öyleyse ne yapmalı? Zaman çok mu, zaman yok mu? Çabucak büyümeli miyiz yoksa bir süre daha bebek kalmak istiyorsak işi ağırdan alabilir miyiz? Pastamızı bir çırpıda mideye mi indirmeliyiz yoksa tadını çıkarmak için yavaş yavaş mı yemeliyiz? Ödevlerimizi hemencecik bitirmeli mi yoksa oyun oynayabilir miyiz?*
>
> *Acele etmezsek zaman kaybedeceğimizi söylerler. Bir yandan da hiçbir şeyi aceleye getirmemek önemlidir derler." (Zaman Çok ve Zaman Yok, "Yavaş!", s. 5).*

Boş zaman kavramından bahseden yazar, boş zamanın faydalı mı yoksa zaman israfı mı olduğunu tartışmaktadır. Her iki açıdan da durumu değerlendiren yazar, okuyucunun da bununla ilgili derinlemesine düşünmesini amaçlamaktadır. Yazarın sorduğu sorular okuyucu *"eleştirel düşünme"*ye yönlendirmektedir:

> *"Boş zamana bazen 'ölü zaman' da denir. Sanki hiçbir şey yapmamak, ölmekmiş gibi. Genellikle insanların dopdolu geçen zamanın çok canlı olduğunu düşünmesinin nedeni de bu olsa gerek.*
>
> *Yetişkinler, çocukların boş durmasından da hoşlanmazlar. Onların oyalandığını görmeyi sevmezler. Çocukların zamanını, hiç boşluk kalmayacak şekilde düzenlerler. Kendi zamanları için de aynı şeyi yaparlar.*
>
> *(...) zamanın geçtiğini görürlerse, boş zamanları kalırsa yaşamlarının da bir kısmını kaybettikleri hissine kapılırlar.*
>
> *Çoğu insan için zaman kaybetmek, hayatının birazını kaybetmektir. Çoğu insan için zaman kaybetmek, hayatın tadını çıkarmanın tam tersidir. Peki ama yaşamın tadını çıkarmak ne demektir? Zamanı sürekli doldurmak, hızlı*

yaşamak ve binlerce şey yapmak mı?" (Zaman Çok ve Zaman Yok, "Boş zaman, yetişkinleri genellikle korkutur", s. 26-27).

Bir insanın hiç boş vakti yoksa düşünmeye, hayal kurmaya vakti de yok demektir. Düşünmeyen, hayal etmeyen insan yaratıcılığını, üreticiliğini kaybeder. Yazar "Sıkılmak" başlıklı örnek olayında *"yaratıcılık ve yenilik"* becerisini işlemektedir:

"(...) Yapacak hiçbir şeyimiz olmayıp da sıkıldığımızda zamanın farkına varırız çünkü böyle durumlarda zaman yavaş, çok yavaş geçer. Sıkılmak, zamanın içinde ne kadar boşluk olduğunu anlamamızı sağlar. Düşünceler de ancak bu boşlukta hareket edecek yer bulur; biz, ancak bu boşlukta hayal kurabiliriz. Levent de bu boş zamanın içindeydi. Bu boş zamanda uçtuğunu hayal edebildi. Babasıyla yapacaklarını tasarlayabildi, geleceği düşünüp istek duyabildi." (Zaman Çok ve Zaman Yok, "Sıkılmak önemlidir", s.23).

4.4.20. Söz ve Sessizlik

ÇÇF serisinin yirminci kitabı olan *"Söz ve Sessizlik"*te yazar, örnekler üzerinden konuşmak ve susmak kavramlarını işlerken *"empatik düşünme"* becerisine yer vermiştir.

Konuşmak ve susmak kavramlarını ele alan yazar; dinlemenin, sessiz kalmanın zorluğuna yer verdiği bir bölümde dinleyen kişinin kendini anlatılanlara çok fazla kaptırmasının, empatinin sınırını aşmasının sakıncalı olduğunu sezdirmeye çalışmaktadır. "Dinlemek zordur" başlıklı bölümde empatinin fazlalığı bir iletişim engeli olarak gösterilmektedir. Sağlıklı bir iletişim için *"empatik düşünme"* becerisinin dozunu ayarlamanın önemi üzerinde durulmaktadır:

"Eğer konuştuğumuz insanları doğru seçersek söz rahatlatır.

'Bitti. Bir daha ona sorunlarımı anlatmam. Ne zaman yolunda gitmeyen bir şeylerden söz etmeye başlasam aklı çıkıyor, gözüne uyku girmez oluyor, benim için korkuyor, başıma neler geleceğini düşünüyor. Ben de kendimi öncekinden daha kötü hissediyorum'

Yara görünce paniğe kapılan, acının karşısında inleyen, kan görünce bayılan bir doktora gitmeyiz! Dinleyen kişi, kendini tamamen konuşanın yerine koyarsa söz kendini kilitler. Bu durumda karşımızdaki dinlemek yerine bizimle

birlikte acı çekmeye başlar. Böyle olunca da konuşan kişi, kendini öncekinden de kötü hatta suçlu hisseder." (Söz ve Sessizlik, "Dinlemek zordur", s. 28-29).

4.4.21. Aşk ve Dostluk

ÇÇF serisinin yirmi birinci kitabı *"Aşk ve Dostluk"*ta sevginin farklı boyutları olan aşk ve dostluk kavramları işlenirken örnek durumlarda *"empatik düşünme"* ve *"eleştirel düşünme"* becerilerine de yer verilmiştir.

"Etkilenmedim!" başlıklı bölümde sevdiklerimizin kararlarına, isteklerine anlayışlı olmamız ve saygı göstermemiz gerektiği ele alınmakta gerçek sevginin; sevilen insana zarar verecek, onu incitecek davranışlardan kaçınmak olduğu vurgulanmaktadır. İnsanların çeşitli kriz durumlarında hissettikleri kıskançlığın nedeni sorgulanmaktadır. Bu durum okuyucuyu *"eleştirel düşünme"*ye yönlendirmektedir:

"(...) Lara'nın geçirdiği krizin dostlukla hiçbir ilgisi yok. Lara, en iyi arkadaşının yalnızca kendisiyle dost olmasını istiyor, Hale'nin ona ait olmasını istiyor. Sanki Hale bir cisim, bir nesneymiş gibi.

(...) Hakkı'nın geçirdiği krizin aşkla hiçbir ilgisi yok. Kıskanmak, sevmek demek değildir. Hakkı, karısının sahibi olmak istiyor.

Elbette dostlarımızdan biri yeni bir arkadaşla tanıştığında yüreğimiz hop eder, kimi zaman dostlarımızın bizi diğer arkadaşlarından daha az sevip sevmediğini merak ederiz, sevgilimizin başka birine aşık olmasından endişeleniriz. İçimizi rahatlatmaya ihtiyaç duyarız.

Peki ama, çok kıskanç insanların sevdiği şey nedir? Biz mi? Yoksa bize sahip olma duygusu mu?" (Aşk ve Dostluk, "Etkilenmedim!", s. 24-25).

Dostluğun başkalarının dünyasına girmek, onları anlamak, hissettiklerini ve yaşadıklarını paylaşmak olduğunu konu alan *"Bunu yapan ben miyim?"* başlıklı örnek olayda Gökhan karakterinin arkadaşı için yapacaklarından taviz vermesi ve arkadaşının içinde bulunduğu durumu anlayıp onun duygularını paylaşması *"empatik düşünme"*ye örnektir:

"Cumartesi günü Gökhan için güzel başlıyor. Saat 11'de futbol antrenmanı var. Dünya yansa antrenman kaçırmaz (...)

Gökhan tam spor çantasını kapadığı sırada telefon çalıyor. Arayan Cenk, salya sümük ağlıyor. Gökhan, hıçkırıklar arasında Cenk'in bu sabah uyandığında kedisini yatağın altında ölü bulduğunu anlıyor.

Gökhan bir yandan saatine bakarak 'Uyumadığına emin misin?', 'Onu iyice sarstın mı?' diye soruyor (…)

'Ailen evde değil mi? Pazardalar mı? İyi de Pazar o kadar uzak değil ki onları cepten ararsan hemen gelirler. Merak etme, her şey yoluna girecek. Neyse benim acelem var, gecikirsem bedeli ağır olur, antrenör pazar günkü maçta beni oynatmaz.'

Gökhan evin kapısını çarpıp stada koşuyor. Tam stada girecekken aniden duruyor ve Cenklere yöneliyor. Böyle bir anda arkadaşını yalnız bırakması söz konusu bile olamaz (…)

Dostluk, başkalarının dünyasına girmektir. Gökhan, Cenk'in dünyasına girdi; onun üzüntüsünü, yalnızlığını anladı." (Aşk ve Dostluk, "Bunu yapan ben miyim?", s. 25-27).

4.4.22. Şiddet ve Şiddetsizlik

ÇÇF serisinin yirmi ikinci kitabı olan *"Şiddet ve Şiddetsizlik"*te yazar, yaşamdan örnekler sunarak şiddet ve şiddetsizlik kavramlarını ele almakta, nelerin şiddeti doğurduğunu ve şiddet karşısında nasıl davranmak gerektiğini değerlendirmektedir. Yazar, kaleme aldığı örnek olaylarda *"iş birliği", "problem çözme"* ve *"girişimcilik"* becerilerine yer vermektedir.

Bir sorunla karşılaşıldığında tepkisiz, şiddetsiz kalmanın zor olduğunu, şiddetsizliğin zekâ, sabır ve direnç gerektirdiğini belirten yazar *"Bayat çikolatalı çörekler"* örnek olayında bir grup arkadaşın sürekli alışveriş yaptıkları pastaneye karşı direnişlerini ele almaktadır. Çocukların, iş birliğinde bulunarak soruna çözüm üretmeleri ve harekete geçmeleri, *"iş birliği", "problem çözme"* ve *"girişimcilik"* becerilerine örnektir:

"Meryem, her okul çıkışında bir çikolatalı çörek alıyor ve her gün aynı şey tekrarlanıyor. Pastaneci ona bir önceki günden kalma çöreklerden veriyor. Onlar da çok kuru oluyor. Meryem'i en çok sinirlendiren şeyse pastanecinin

yetişkinlere en taze çörekleri sattığını görmek. Bunu satıcıya da anlattı ama pastaneci ona eğer memnun değilse başka yere gitmesini söyledi (…)

Meryem'in sorunu çözmek için bir fikri var: Pastanecinin tavrını değiştirmesi için şiddet kullanmak. Bu basit, hızlı ve gerçekleştirilmesi kolay bir mücadele.

Meryem, Tomas'a planından söz ediyor. Tomas da pastanecinin çevirdiği dalavereyi fark etmiş. Tomas durumu Mark'a anlatıyor. Mark ise Anabel ve Mari'ye, onlar da Vera ve Cem'e, onlar da Alis, Berta, Anton ve Karin'e söylüyorlar (…)

Tomas, 'Dükkânı boykot edelim.' diye bir öneri getiriyor.

'O da ne demek?'

'Bir daha onun dükkânına adım atmayacağız.' (…)

Tomas şiddet kullanmak istemiyor, onun başka bir fikri var: Manevi gücü kullanmak, pastanecinin tavrını değiştirmek için şiddetsizliği seçmek (…)

Şiddetsizlik, büyük bir hayal gücü, zekâ, sabır ve direnç gerektirir." (Şiddet ve Şiddetsizlik, "Bayat çikolatalı çörekler", s. 30).

4.4.23. Diktatörlük ve Demokrasi

*"Diktatörlük ve Demokrasi"*de yazar, diktatörlük ve demokrasi kavramlarına değinirken demokrasinin önemini ve sağladığı kolaylıkları ele almaktadır. Labbè, güçler birliği ve güçler ayrılığı kavramlarından bahsederken aynı zamanda demokrasinin korunması için nelerin gerektiğini vurgulamakta, vatandaşlık bilincini ve eleştirel aklı ön plana çıkarmaktadır. Bununla birlikte yazar, kitabında *"karar verme"* ve *"eleştirel düşünme"* becerilerine yer vermektedir.

"Seçme şeklini nasıl seçmeli?" başlıklı bölümde yazar, *"Herkesin seçmediği bir oyunu oynamayı herkesin kabul etmesi için ne yapmalı? (…) O halde, birlikte yaşamak için nasıl bir yol bulmalı?" (Diktatörlük ve Demokrasi, s. 10)* sorularıyla okuyucuyu eleştirel düşünmeye yönlendirmektedir.

"Eleştirel akıl" başlıklı bölümde ise yazar, *"Eleştirel akla sahip olmanın anlamı, kendine sorular sormak, dinlemek, bilgi almak, gözlemlemek, ayırt edebilmek için düşünmektir: Doğru ile yanlışı ayırt etmek, haklı ile haksızı ayırt etmek, mümkün olanla imkânsızı ayırt etmek için 'düşünmek'." (Diktatörlük ve Demokrasi, s. 42)* açıklamasıyla eleştirel düşünmenin önemini vurgulamaktadır.

"Çalınmış hayatlar" başlıklı örnek olayda yazar, *"karar verme"* becerisinin önemini Arman isimli bir gencin kendi hayatı ile ilgili hiçbir kararı verememesi üzerinden ele almaktadır:

> *"Arman, kadife ceketini giy ve o eski deri ceketi at. Arman üniversitede coğrafya okumanı kabul etmiyorum, coğrafyanın sana hiçbir yararı olmaz. Arman, tekrar ediyorum sana bu DVD okuyucuyu o dizileri izleye izleye alıklaşasın diye aldım (…)*
>
> *Vay canına! Arman'ın hayatı korkunç! Evi tıpkı cehennem: Hiçbir özgürlük, hiçbir seçme hakkı, kendi adına karar verme olanağı yok." (Diktatörlük ve Demokrasi, "Çalınmış hayatlar", s. 16-17).*

4.4.24. Küçükler ve Büyükler

Yazar, ÇÇF serisinin yirmi dördüncü kitabı olan *"Küçükler ve Büyükler"*de küçüklük ve büyüklük kavramlarının birbiri ile ilişkisini irdelemektedir.

Küçüklük ve büyüklük kavramlarını içinde bulunulan ortama göre konumlandırarak işe başlayan yazar, aslında durumun zihinsel gelişim ve kırılganlık düzeyi ile ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte yazar, küçüklerin özel alanlarına yönelik farkındalık yaratmaya çalışırken büyüklerin de onların sağlıklı bir gelişim gösterebilmeleri için yardımcı olmalarının önemini vurgulamaktadır.

Labbè, bu eserinde diğerlerinden farklı olarak okurlarının *"empatik düşünme"* becerisini harekete geçirmeye çalışmaktadır. *"Kaydırak…"* başlıklı örnek olayda bir küçüğün girişiminin ağabeyinin yardımı ile engellenmesini konu alan yazar, bir kimsenin başarma hissinin elinden alınması sonucu neler hissedebileceğine yönelik empati kurdurmaya çalışmaktadır:

"Emin 2 yaşında. Kaydırağın merdivenlerinden tırmanıyor. Zorlanıyor, merdiven yüksek, basamakların araları açık, küçücük ayaklarla bir basamaktan diğerine geçmek o kadar da kolay değil. Ama gayet güzel başının çaresine bakıyor. Yalnızca 3 basamak sonra tepede olacak. Ama birdenbire havaya kaldırıldığını hissediyor. Ağabeyi onu koltukaltlarından kavrayıp kaydırağın tepesine çıkarıveriyor.

'Tamam Emin, şimdi aşağı kayabilirsin!'

Emin öfkeli. Yalnızca bir kez daha kaymak değil, tek başına yukarıya çıkmayı başarmak istiyordu. Bunu anlamak o kadar zor mu? Aynı şey onun başına gelseydi, bir yetişkin ne hissederdi bakalım?" (Küçükler ve Büyükler, "Kaydırak…", s. 21).

4.4.25. İnanmak ve Bilmek

ÇÇF serisinin *"İnanmak ve Bilmek"* başlıklı kitabında yazar, inanmak ve bilmek kavramlarının ne olduğunu günlük yaşamdan örneklerle ele almaktadır.

Labbè; inanmanın ve bilmenin aynı anlamı taşımadığını, bilme eyleminin kanıt gerektirdiğini ve sorulara ihtiyaç duyduğunu, inanmanın ise bireyin kendi duygusal kararına bağlı bir durum olduğunu ifade etmenin yanında okuyucuyu -çocukları- bu kavramlar üzerine derinlemesine düşünmeye yönlendirirken *"eleştirel düşünme", "karar verme"* ve *"problem çözme"* becerilerini ön plana çıkarmaktadır.

Bilme isteğinin "merak" ile başladığını ifade eden yazar, araştırmanın ve kanıtlar toplamanın bilginin doğruluğundan bahsedebilmek için gerekli olduğunu vurgulamaktadır. *"Bezelyeler çataldan kaçıyor"* ve *"Bizim atalarımız…"* bölümlerinde sorduğu sorularla okuyucuyu konu üzerinde *"eleştirel düşünme"*ye yönlendiren yazar, *"Olan şeyler niçin oldukları gibi olur?"* bölümünde *"problem çözme (araştırma-sorgulama)"* becerisinin basamaklarını sezdirmeye çalışmaktadır:

"(…) 'Çatalla yemeyi beceremiyorum, bezelyeler her seferinde düşüyor.'

'Çatalı batur.'

'Çatal çok uzun!'

‘Yemeğe elle dokunulmaz.’

‘Ama daha demin ellerimi yıkadım!’

‘Yine de olmaz!’

‘Neden?’

‘Çünkü öyle.’

(…) Çünkü öyle, diye yanıtladığımız ‘niçin’ soruları vardır. Çünkü alışkanlıklarımız öyledir, çünkü gelenek (âdet) böyledir.

Bir de nedenleriyle, açıklamalarıyla yanıtlayabileceğimiz ‘niçin’ soruları vardır.” (İnanmak ve Bilmek, “Bezelyeler çataldan kaçıyor”, s. 12-13).

“Sami, Müslüman bir ailede doğdu, her cuma babasıyla birlikte camiye gidiyor.

Miranda’nın ailesinde kimsenin dini yok, herkes ateist.

Ester’in annesi Musevi ve her cumartesi Ester’i sinagoga götürüyor.

Jan’ın ailesi Katolik, her Pazar Jan’la birlikte kiliseye gidiyorlar (…)

Eğer Sami camiye gitmeye ve Ramazan’da oruç tutmaya devam ederse ne diyeceğiz? Müslüman olduğunu mu yoksa Müslüman bir aileden geldiğini mi?

Miranda hiçbir dine inanmıyorsa ateist olduğunu söyleyeceğiz yoksa ateist bir aileden geldiğini mi?

(…) Herkesin istediği şeye inanma hakkı var ama şu soruyu sormak da yerinde olur: İnançlarımızı biz mi seçiyoruz yoksa onları ailemizden mi devralıyoruz?” (İnanmak ve Bilmek, “Bizim atalarımız…”, s. 14-16).

“(…) Leyla, Martin ve Emine açıklamalar hayal etmeye başlıyor, tahminler yürütüyor, varsayımlar ortaya atıyorlar. İleride matematik, fizik, optik gibi dallarda okurlarsa hesaplamalar ve deneylerle bu açıklamalarının doğru olup olmadığını, tezlerinin tutarlılığını kontrol edebilirler.” (İnanmak ve Bilmek, “Olan şeyler niçin oldukları gibi olur?”, s. 26).

4.4.26. Ahlaki Olan ve Olmayan

ÇÇF serisinin yirmi altıncı kitabı *"Ahlaki Olan ve Olmayan"*da yazar, ahlak kavramının çeşitli boyutlarını günlük olaylar üzerinden ele almaktadır. Ahlaki davranışın ölçütlerinden bahsederken *"eleştirel düşünme", "empatik düşünme"* ve *"karar verme"* becerisini ön plana çıkarmaktadır.

Gerçekleştirilen bir eylemin ahlaki boyutunu, empatik düşünme ve özgür irade sonucu verilen karardan hareketle gerçekleştirilmesine bağlayan yazar, *"Özgür bir karar", "Beslenme çantası ve şemsiye"* ve *"Bir yabancının malını çalmak, ee n'olmuş?"* bölümlerinde *"empatik düşünme"* ve *"karar verme"* becerilerini işlemektedir:

> *"[1] Giriş kapısının sesi duyuluyor. Lusin odadan haykırarak çıkıyor: 'Asla ablama ihanet etmeyeceğim! Benden istediğin şey iğrenç, sen kötü bir sevgilisin, hediyelerini de başına çal!'*
>
> *[2] Lusin, ablasının zulanın çevresine tuzaklar kurduğunu hatırlayıveriyor. Parmakları kıstıran fare kapanları, günlüğün çevresindeki elektrik telleri, otomatik olarak çalışan ve hırsızın fotoğrafını Lara'nın cep telefonuna yollayan bir fotoğraf makinesi (...)*
>
> *Ahlaki bir karar, korkuyla ya da birinin buyruğuyla dayatılamaz. Ahlaki bir karar, kendi kendimize verdiğimiz bir ödevdir." (Ahlaki Olan ve Olmayan, "Özgür bir karar", s. 8-9).*
>
> *"(...) Halil beslenme çantasını çalacak mı? Serap şemsiyeyi çalacak mı? Belki evet belki hayır. Nasıl ki üç hafta önce bunları çalan kişilerin hırsızlık yapmamak için nedenleri varsa onların da çalmamak için nedenleri var.*
>
> *Ahlakı oluşturan kural da işte budur: Kendimize yapılmasını istemediğimiz şeyi, başkalarına yapmamak." (Ahlaki Olan ve Olmayan, "Beslenme çantası ve şemsiye", s. 13).*
>
> *"(...) Bir yanda iyi anlaştığımız diğer yanda umursamadığımız insanlar mı var?*
>
> *İkiye bölünmüş böyle bir dünya gerçekten de var. Bu dünya, kendilerine özgü ahlak anlayışları olan mafyaların, suç örgütlerinin ve çetelerin dünyası: Kendi içlerinde herkes doğru, dürüst, cesur davranıyor; birbirlerini*

güveniyor, yardımlaşıyorlar. Kendi cemaatlerinin dışındaysa çalmak, yalan söylemek, şantaj yapmak, hırpalamak hatta öldürmek bile serbest.

(...) Ahlak insanları; arkadaşlar ve başkaları, tanıdıklar ve yabancılar, liderler ve diğerleri şeklinde ayırmaz. Ahlak bizi, herkese aynı şekilde davranmaya iter. Ahlak evrenseldir." (Ahlaki Olan ve Olmayan, "Bir yabancının malını çalmak, ee n'olmuş?", s. 20-21).

Yazar, *"Ama hep böyle yapılır"* ve *"Düşünmeyi unutmamak"* bölümlerinde geçmişten beri yapılagelen her davranışı, söylenegelen her sözü ahlaki kabul etmenin sakıncaları olabileceğini belirtirken gelenekselleşen eylemlerin ve söylemlerin üzerine düşünmenin, bunları sorgulamanın önemini vurgulamaktadır. Bu bölümlerde ise yazar, *"eleştirel düşünme"* becerisini ele almaktadır:

"(...) Peki, ya üniversiteye yeni girenler bu gelenek hakkında ne düşünüyor? Ne hissediyor? Neşe mi, keyif mi, utanç mı, korku mu?

(...) Bir şeyin ezelden beri yapılagelmesi, iyi olduğu anlamına gelmez.

(...) Töreler, gelenekler, inanışlar, alışkanlıklar hiçbir şeyi kanıtlamaz. Hatta kimi zaman aklı uyutabilirler. Bugüne dek hep yapılagelen şeyleri, hiç sorgulamadan tekrarlama tehlikesiyle karşı karşıya kalırız." (Ahlaki Olan ve Olmayan, "Ama hep böyle yapılır", s. 33-34).

"(...) İnsanların geçmişte birçok kez yanıldıklarını, köleliği bulduklarını, inançsızları yaktıklarını, kadınların özgürce yaşamalarını yasakladıklarını (...) bildiğimize göre ahlak konusunda çok temkinli olmalıyız.

İyi ve kötü ile ilgili sezgilerimizi, alışkanlıklarımızı, geleneklerimizi, inanışlarımızı gözden geçirmeli, düşünmeli, tartmalıyız. Kimi zaman da düzeltmeliyiz. Kalıplaşmış yargılara teslim olma tehlikesine düşmemek için." (Ahlaki Olan ve Olmayan, "Düşünmeyi unutmamak", s. 38).

4.4.27. Olmak ve Sahip Olmak

ÇÇF serisinin yirmi yedinci kitabı, *"Olmak ve Sahip Olmak"*ta yazar, olmak ve sahip olmak kavramlarının birbiri ile ilişkisini irdelemektedir. Yazara göre bu iki kavram her ne kadar birbirinden bağımsız görünse de esasında iç içe geçmiş, birbirini etkileyen iki kavramdır.

Bireylerin sahip oldukları nesneler ile nasıl bir birey olduklarının birbiriyle bağlantısını vurgulayan yazar, insanların geliştiğini, büyüdüğünü ve değiştiğini dolayısıyla sahip oldukları araç gereçleri de değiştirme isteği duyduklarını ifade etmektedir. Labbè, insanların bilinçleri sayesinde alışkanlıklarından vazgeçebileceklerini, sahip oldukları özelliklerini değiştirerek nasıl bir bireye dönüşeceklerinin kendi kararlarına bağlı olduğunu belirtirken *"karar verme"* becerisini ön plana çıkarmaktadır:

> *"(...) alışkanlıklarımız birer yaşam biçimidir. Bugün kim olduğumuzu şekillendiren, onlardır.*
>
> *Alışkanlıklarımızı kaybedebilir, onlardan vazgeçebilir, onları bırakabiliriz. Yani olduğumuz kişiyi değiştirebilir, olmak istediğimiz kişiyi yaratabiliriz." (Olmak ve Sahip Olmak, "Düşmeden pedal çevirmek", s. 22).*
>
> *"Hayat bir tiyatro sahnesi değildir. sabit roller insanlara paylaştırılmamıştır. Her insan bugün, yarın ve hayatı boyunca kendini keşfetmelidir.*
>
> *Asla, tamamen bugün olduğumuz şey olarak kalmayız; her zaman bir seçeneğimiz, kendimizi yeniden inşa etme olanağımız vardır. sahip olmak istediğimiz var oluş biçimini seçebiliriz." (Olmak ve Sahip Olmak, "Özgür!", s. 40).*

Yazar, *"Anne demeye bin şahit ister!"* başlıklı bölümde toplumsal kalıp yargı ve ön yargıların insanların kişiliğine yönelik hükümler vermekte etkili olduğunu sezdirmeye çalışırken sorduğu sorularla okuyucuyu bu duruma *"eleştirel"* bir tutumla yaklaşmaya yönlendirmektedir:

> *"'Bak, kırmızı motorun yanındaki kulaklıklı kadın Can'ın annesi.'*
>
> *'Siyah deri ceketli, saçını iki yandan toplamış kadın mı?'*
>
> *'Evet, puro içen.'*

Can'ın arkadaşları, 'Anne demeye bin şahit ister!' diyorlar şaşkınlıkla.

Öyle mi? Neden? Neden anne demeye bin şahit istiyor? Her şeyden önce, bir anne nasıldır ki? Bütün annelerin benzemek zorunda olduğu anne modeli nerededir?" (Olmak ve Sahip Olmak, "Anne demeye bin şahit ister!", s. 32).

4.4.28. Makineler ve İnsanlar

ÇÇF serisinin yirmi sekizinci kitabı *"Makineler ve İnsanlar"*da yazar, makinelerin insan hayatındaki yeri ve öneminden bahsederek konuya giriş yapmaktadır ancak yazarın asıl vurguladığı nokta insan hayatını kolaylaştıran, verimlileştiren makinelerin aynı zamanda doğaya ve insana zararlar da verdiğidir.

Yaşanan teknik gelişmeler sonucunda hayat kolaylaştığı gibi olası bir arıza durumunda işler karışabilmektedir. Her yeni buluş; yeni olanaklar yaratırken insanlar ellerindeki kimi olanakları (meslekler gibi) da ortadan kaldırmaktadır. Gelişimin ve üretimin boyutunun artış düzeyi ile insanların doğaya karşı sorumluluğunun düzeyi eş değer bir şekilde artış göstermektedir. Makineler, hayatı hızlandırırken insanların da birer makineye dönüşmesi durumu meydana gelmektedir. Yazar, kitabında tüm bunlara yönelik duyarlılık oluşturmaya çalışmaktadır.

Makinelerin icat edilmesi ve insanların keşfetme duygusu *"yaratıcı düşünme"* becerisini örneklerken yaşanan gelişmelerin sonuçlarına yönelik okuyucuyu düşündürmeye çalışan yazar, *"eleştirel düşünme"* becerisini öne çıkarmaktadır. "Makineleşen insan" kavramını vurgulamaya çalışan yazarın amacı, insanların verimlilik olgusu üzerine düşünmelerini sağlamaktır:

"İnsanlar keşfetmeye, icat etmeye, yaratmaya devam edecekler. O halde yeni bir soru ortaya çıkıyor: Dünya için bu doğru ve iyi mi" (Makineler ve İnsanlar, "Biraz, çok, delicesine, hiç", s. 23).

"(...) Turistler, gezme makinelerine mi dönüşüyor? Anne babalar, eğitim makinelerine? Çocuklar, öğrenme makinelerine? Erkekler ve kadınlar, kur yapma makinelerine? Müzisyenler, çalma makinelerine? Sporcular, spor yapma makinelerine mi dönüşüyor?

İnsanlar verimlilik virüsüne mi yakalandı? Yalnızca verimli hayatlar mı istiyorlar? Gözleri açık hayal kurmayı, boş boş konuşmayı, şiirler yazmayı, romanlar okumayı, güzel yemekler pişirmeyi, tereddüt etmeyi, yanılmayı, acele etmemeyi kendilerine yasaklayacaklar mı?" (Makineler ve İnsanlar, "Verimlilik virüsü mü?", s. 38).

4.4.29. Hatırlamak ve Unutmak

ÇÇF serisinin yirmi dokuzuncu kitabı olan *"Hatırlamak ve Unutmak"*ta yazar, hatırlama ve unutma eylemlerini günlük yaşamdan örnekler üzerinden değerlendirmektedir.

Geçmiş, bir zamanlar gelecek ve şimdiydi. Yazar, bireylerin geçmişlerini yeniden inşa edebileceklerini vurgulamaktadır. Yaşanmışlıklara yüklenen anlamlar her geçen zamanda farklılaşmaktadır böylece kişiler, geçmişlerini her defasında inşa etmektedir. Şimdiyi güzel yaşamak, geleceği de güzelleştirecektir. Yaşanmışlıklardan mutlu anları, dostlukları, sevgiyi biriktiren insanlar geçmişini inşa edebilmektedir. *"Geçmişini inşa etmek"* başlıklı bölümde yazar, sorduğu sorular ile okuyucuyu *"eleştirel düşünme"*ye yönlendirmektedir:

"Geçmişini inşa etmek mi? Ne tuhaf bir ifade! Bugünümüzü ve geleceğimizi inşa edebileceğimizi biliyoruz çünkü hiçbir şey henüz belli değil, her şey mümkün. Peki ya geçmişimizi? Bitmiş bir şeyi nasıl inşa edebiliriz? Her şey olup bittikten sonra onları nasıl yeniden inşa edebiliriz?" (Hatırlamak ve Unutmak, "Geçmişini inşa etmek", s. 29-30).

4.4.30. Anlaşmak ve Anlaşamamak

ÇÇF serisinin otuzuncu kitabı olan *"Anlaşmak ve Anlaşamamak*"ta yazar, günlük hayattan örneklerle anlaşmak ve anlaşamamak kavramlarını insanlar arası ilişkilerden yola çıkarak değerlendirmektedir. Kitabın ilk bölümlerinde kişiler arasındaki anlaşma ve anlaşamama durumlarını değerlendiren yazar, kitabını; kişinin kendi ile anlaşabilmesinin yani kendi kararlarını, doğrularını oluşturabilmesinin önemini vurgulayarak sonlandırmaktadır.

Labbè, anlaşmazlıkların; insanları farklı yollara, çözümlere yönlendirdiğini vurgulayarak *"yaratıcı düşünme"* becerisini; insanların kendi doğrularını seçebilmelerini örnekleyerek *"karar verme"* becerisini; bireylerin neyi savunacaklarına dair karar verebilmek

için bilgi edinebilme çabasında olmalarını ele alarak *"araştırma"* becerisini ön plana çıkarmaktadır. Yazarın, insanların kendi fikirlerinde diretmeleri üzerine yaşanacak durumun sonuçları üzerine okuyucu düşündürme çabası *"eleştirel düşünme"* becerisini örneklemektedir:

> *"(...) Her biri kendi seçiminde ısrar ederse ne olacak? Her biri, tıpkı kimsenin giremediği, kapıları sıkı sıkı kilitli bir evdeymiş gibi kendini düşüncesine hapsederse ne olacak?" (Anlaşmak ve Anlaşamamak, "Bu akşam müzik yok", s.6)*
>
> *"(...) Anlaşmazlıklar işte bu yüzden yararlıdır: İnsanı nedenler aramaya iter. Araştırır, soruşturur, kendimize sorular sorarız. Böyle böyle bir anlaşmazlıktan diğerine; yeni bakış açıları, fikirler, düşünceler, görüşler oluşur, şekillenir, yıkılır ve yeniden yükselir." (Anlaşmak ve Anlaşamamak, "Kafa yor Fatma, kafa yor!", s. 9-10).*
>
> *"(...) Ali ve Lorin her zamanki yollarından saptılar. Bu, sinir bozucu ama sürpriiiz! Bu yeni yolda harika bir manzara keşfetme şansları oldu, bilmedikleri bir açı yakaladılar.*
>
> *Biriyle diyalog kurup aynı fikirde olmadığımızda Ali ve Lorin gibi oluruz: Yolumuzu değiştirir, her zamanki fikirlerimizden ayrılır, başka düşünme yollarına yöneliriz. Böylece tıpkı Ali ve Lorin gibi belki de iyi sürprizlerle karşılaşma şansı yakalarız: yeni görüşler, ilginç fikirler, farklı dünya görüşleri…" (Anlaşmak ve Anlaşamamak, "Dümdüz gitmek olanaksız", s. 29).*
>
> *"(...) Hakan bilgisayarını açıp arama motoruna 'nükleer denemeler' yazıyor (...) 3 saatin sonunda Hakan nükleer denemelerden yana ve bunlara karşı inanılmaz sayıda görüş okumuş durumda. Hükümetin sitesini de ziyaret etti, projelerini iyice anladı (...)*
>
> *Hakan, ertesi gün Özgürlük Meydanı'nda arkadaş grubuna katılıyor. Nükleer denemelerin bir felaket olduğuna ve onları engellemek için kesinlikle her şeyin yapılması gerektiğine emin artık.*
>
> *(...) Hakan ne her söyleneni anlamadan tekrar eden bir papağan ne de nereye gittiğini bilmeden sürüyü takip eden bir koyun. O, kendisi; o, Hakan.*

Başkalarının fikirlerini kendine ait düşüncelere dönüştürerek kendini inşa eden, düşüncesini inşa eden bir insan. (Anlaşmak ve Anlaşamamak, "Herkes yürüyüşe!", s. 35-37).

4.4.31. Şans ve Şanssızlık

ÇÇF serisinin son kitabı *"Şans ve Şanssızlık"*ta, şans ve şanssızlık kavramlarını yaşamdan örneklerle ele alan yazar, kitabın ilk bölümlerinde bu kavramları kader inancı üzerinden değerlendirmektedir. Ardından insanların bilinmezlik hissinden kurtulabilmek için birtakım sonuçları şans veya şanssızlık olarak adlandırdıklarını ifade eden yazar; insanların planlanmış, düşünülmüş eylemlerinin şans ya da şanssızlık şeklinde nitelendirilemeyeceğinden bahsetmektedir.

Yazar, sorumluluktan bahsedilebilecek durumlarda şans veya şanssızlıktan söz edilemeyeceğini ancak değiştirilemeyen, insanların sorumluluğunun bulunmadığı durumların şans ya da şanssızlık ile ilişkilendirilebileceğini ifade etmektedir. İnsanların değiştirmeye ya da engellemeye gücünün yetmediği anları kader olarak adlandırdıklarına dikkat çeken Labbè, kader inancı ile şans ve şanssızlık kavramları arasında bağlantı kurarken belirsizliğin korku yarattığını vurgulamaktadır. Korku ise çeşitli batıl inançların kapısını açmaktadır. Bu batıl inançların insanların eylemlerinin sonuçları üzerinde gerçekten bir etkiye sahip olup olamayacağına dair okuyucu düşünmeye yönlendirmeye çalışan yazar, *"eleştirel düşünme"* becerisini ön plana çıkarmaktadır:

"'Kamile şu ehliyeti bir alsa! Sınav öğleden sonra saat 2'de, dua edin!'

'Tahtaya vuralım, bir de mum yakalım!'

'Kamile ehliyeti alırsa sigarayı bırakacağım, söz!' (...)

Bütün bunlar Kamile'nin arabayı park etmesine ve yokuşta geriye kaydırmadan kaldırmasına yardım edecek mi?

Üç dakika sonra, Dünya Kupası'nın finalinin başlama vuruşu yapılacak.

Takımın teknik direktörü, cebindeki sarı çiçeğe dokunuyor; her maç sabahı bu çiçekten topluyor.

Yıldız golcü, kalecinin kel kafasını öpmeye gidiyor. Savunma oyuncusu, iç çamaşırını ters giyip giymediğini kontrol ediyor (…)

Bütün bunlar oyuncuların kazanmasına, goller atmasına ve hücumları engellemesine yardım edecek mi?

Mercan'ın bu sabah coğrafya sınavı var. Çok gergin çünkü mavi svetşörtünü bulamıyor.

'Hiçbir şey beceremeyeceğim, o benim uğurlu giysimdi!' (…)

Mavi svetşört, Mercan'ın haritaları çizip soruları cevaplamasına yardımcı olacak mı?" (Şans ve Şanssızlık, "Korkularımızı yatıştırmak için tahtaya vurmak", s. 16-18).

4.5. Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitaplar dil ve üslup açısından nasıl bir özellik göstermektedir?

Çocuk kitaplarının çocuğa göre olmasını belirleyen önemli özelliklerinden biri dil ve anlatımıdır (Sever, 2019; Şirin, 2016). Çocuk kitapları, çocuğun ilgi ve ihtiyaçlarına uygun durumlar oluşturarak anadilinin anlatım gücünü, sözvarlığını (atasözü, deyim, özdeyiş vb.), ulusun maddi ve manevi kültürünü, yaşam koşullarını ve deneyimlerini örneklendirmektedir (Aksan, 2002; Sever, 2019). Çocukların anlama becerileri yetişkinlerinki kadar karmaşık bir yapıda olmadığı için kitaplar yapı ve dil bakımından daha basit, yalın ve anlaşılır olmalıdır. Sever'e göre (2019: 31) "… anlatımda daha az konu dışı sapmalar olmalı, karakterler ve eylemler ya da karakterlerin kendi arasındaki ilişkiler daha açık anlatılmalıdır."

Çıtır Çıtır Felsefe serisinde yazar, ele aldığı konuları sade ve anlaşılır bir dille işlemiştir fakat kitaplar Türkçenin sözvarlığına yönelik zengin bir içeriğe sahip değildir. Yazar, kitaplarında günlük konuşma dilinin rahatlığından faydalanmıştır ancak atasözü, deyim, özdeyiş, bilmece vb. unsurlara yer vermemiştir. Yazarın amacı, ele aldığı konular üzerine çocuğun derinlemesine düşünmesini ve insani değerleri kazanmasını sağlamaktır bu nedenle eserlerde çoğunlukla bilgilendirici ögeler karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla kitaplarda çocukların rahatlıkla anlayabileceği bir dil kullanılırken çocuğa edebi duyarlılık kazandırma ya da estetik haz verme kaygısı güdülmemiştir.

BÖLÜM V

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Tartışma

Çıtır Çıtır Felsefe kitap serisinin kaleme alınmasının amacı, çocukların günlük hayatta karşılaştıkları ve felsefeye konu olan kavramların doğru sorular sorarak değerlendirmelerini sağlamaktadır. Labbè, kitaplarını oluştururken yaşamdan örnekler sunarak çocuğu kitaba çekmeyi hedeflerken örneklerdeki karşıtlıklar üzerinden ele aldığı kavramları derinlemesine sorgulamaktadır. Bu çalışmanın amacı ise serideki kitapların değerler ve düşünme beceriler açısından incelenmesidir.

Alanyazında değerler öğretimine yönelik birçok çalışma mevcut olmasına rağmen serideki tüm kitapların içerdiği değerleri inceleyen herhangi bir araştırmaya denk gelinmemiştir. ÇÇF serisindeki 8 kitabı ele alan Akdeniz ve Saban'ın (2020), çalışmasında amaç; ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine felsefe temelli kitaplar aracılığıyla değerler öğretiminin uygulanıp uygulanamayacağına yönelik bir eylem araştırması gerçekleştirmektir.

Alanyazında ÇÇF serisindeki tüm kitapların düşünme becerileri bakımından içeriğinin nasıl bir durum sergilediğini inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır ancak Canbaz (2021) tarafından hazırlanan *"Çıtır Çıtır Felsefe Kitap Serisinin Eleştirel Düşünme Becerileri Açısından İncelenmesi"* başlıklı yüksek lisans tezinde amaç, *"Çıtır Çıtır Felsefe"* serisinden 6 adet kitabın eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeyi destekleyen, Paul ve arkadaşları tarafından modellenen duyuşsal ve bilişsel stratejilere göre analizini gerçekleştirmektir.

Yapılan incelemede kitapların değerler açısından zengin bir içeriğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Kitaplarda *"eleştirel düşünme"* becerisi öncelikli olmak üzere *"problem çözme", "yaratıcı düşünme", "empatik düşünme"* vb. becerilere de yer verildiği görülmektedir.

5.2. Sonuç ve Öneriler

5.2.1. Sonuç

"Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitaplar içerdiği değerler ve düşünme becerileri açısından nasıldır?" sorusu çalışmanın problem cümlesini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda kitapların hangi iletileri, hangi değerleri, hangi düşünme becerilerini içerdiği, dil ve üslup açısından nasıl bir özellik gösterdiği, kitaplardaki kahramanların karakterlerinin nasıl geliştirildiğine yönelik alt problem cümleleri mevcuttur.

"İyi ve Kötü" kitabında yazar, insanların başkaları tarafından yargılanacakları düşüncesiyle kendilerini engelliklerini ve kötü davranışlardan kaçındıklarını ifade ederken iyi ve kötünün kesin kalıplara sığdırılamayacağını, herkes için geçerli bir iyinin ya da kötünün olmadığını vurgulamaya çalışmıştır. İyi ve kötü kavramları aracılığıyla yönlendirilmekten kaçınmak için davranışlar üzerinde düşünülüp, sorumluluğunun alınarak eylemin gerçekleştirilip gerçekleştirilmeyeceğine karar vermenin önemine değinirken bir davranışın gerçekleştirilmeden önce bu davranış sonucunda diğer insanların neler hissedebileceği, neler yaşayabileceği üzerine düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca *"İyi ve Kötü"* kitabında Labbè; *"öz yönelim-düşünme", "öz yönelim-eylem", "hazcılık"; "uyma-kurallar", "iyilikseverlik-önemseme" "iyilikseverlik-güvenirlik", "evrenselcilik-hoşgörü",* ve *"sorumluluk"* değerlerini işlerken *"eleştirel düşünme", "empatik düşünme"* ve *"karar verme"* becerilerine yer vermiştir.

"Adalet ve Haksızlık" kitabında yazar, günlük yaşamda karşılaşılabilecek örnek durumlar üzerinden daha adil bir dünya düzeninin; ancak dünyada yaşayan herkes için geçerli olan, tüm insanlığın sorunlarının çözümüne odaklanan, tüm insanlığın haklarını savunan bir adalet ile sağlanabileceğinin altını çizmiştir. Haksızlıktan bahseden yazar, evrensel adalet kavramını vurgulamakta ve evrensel adalet söyleminin altında insan ve çocuk haklarına örnekler vermiştir. Bununla birlikte Labbè kitabında *"evrenselcilik-ilgi", "evrenselcilik-hoşgörü", "uyma-kurallar", "güvenlik-toplumsal", "güç-üstünlük", "öz yönelim-düşünce"* ve *"öz yönelim-eylem"* değerlerini yer verirken *"eleştirel düşünme", "empatik düşünme"* ve *"karar verme"* becerilerini işlemiştir.

"Gerçekten ve Yalancıktan" kitabında yazar, yalan ve gerçeğin birbirine karşıt kavramlar olarak algılandığından ancak bir o kadar da iç içe geçmiş iki kavram olduğunu dile getirirken zaman zaman başkalarını incitip kırmamak için küçük yalanlara başvurmanın sanıldığı kadar kötü bir şey olmadığını belirtmiştir. Bununla beraber üretilmiş eserlerin de aslında hayal ürünü olduğunu, oyuncuların yalancıktan rol yaptığını, roman veya hikâyelerdeki olaylar ve kahramanların yalancıktan var olduğunu, insanların hoş zaman

geçirebilmeleri için gerçek olmayan bilgisayar oyunlarının üretildiğini ve tüm bunların "gerçekten" olmadığını söyleyerek "yalancıktan" kavramını olumlarken insanın bu yalancıktan dünyaya kendini kaptırmasının sakıncalarının da altını çizmiştir. Aynı zamanda Labbè kitabında, *"öz yönelim-düşünme", "öz yönelim-eylem", "hazcılık", "iyilikseverlik-güvenilirlik", "uyma-kişilerarası", "evrenselcilik-doğa", "sevgi"* ve *"iyilikseverlik-güvenirlik"* değerlerine; *"eleştirel düşünme", "problem çözme", "yaratıcı düşünme"* ve "*karar verme"* becerilerine yer vermiştir.

"Oğlanlar ve Kızlar" kitabında asıl anlatılmak istenen, kızlar ve erkekler arasındaki ayrımın (fiziksel farklılıklar hariç) toplumun kadınlara ve erkeklere yüklediği rollerden kaynaklanıyor olmasıdır. Yazar, her bireyin (ister kadın olsun ister erkek) hangi meslekte çalışacağına, nasıl bir hayat yaşayacağına karar vermekte özgür olduğunu ve bunun toplumsal rollerle sınırlanamayacağını, bireylerin tercihlerine saygı duymak gerektiğini sezdirmeye çalışmıştır. Ayrıca Labbè kitabında, *"güç-kontrol", "güvenlik-kişisel", "evrenselcilik-ilgi", "hazcılık", "uyarılım", "öz yönelim-eylem", "öz yönelim-düşünme", "geleneksellik", "uyma-kurallar", "uyma-kişilerarası", "evrenselcilik-hoşgörü"* ve *"sorumluluk"* değerlerine; *"eleştirel düşünme", "yaratıcı düşünme", "girişimcilik", "iş birliği", "problem çözme"* ve *"karar verme"* becerilerine yer vermiştir.

"Güzellik ve Çirkinlik" kitabında yazar, yeni ve güzel olanın insanda heyecan ve istek yarattığını ve güzelliği koruyabilmek için insanı, özveride bulunmaya yönlendirdiği ifade ederken başkaları tarafından kabul görüp beğenilmenin, insanın kendini güzel hissetmesini sağladığı; sevginin, insanlara ve nesnelere güzellik yüklediği ve onları kusursuz gösterdiğini belirtmiştir. Güzellik ve çirkinlik kavramlarının kişinin düşüncelerine bağlı, nesneyi ya da herhangi birini nasıl gördüğü ve nasıl anlamlandırdığı ile ilgili olduğunu vurgulamıştır. Bunun yanı sıra Labbè; *"hazcılık", "evrenselcilik-hoşgörü", "sevgi"* ve *"başarı"* değerlerini işlerken *"eleştirel düşünme"* ve *"empatik düşünme"* becerilerini örneklendirmiştir.

"Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz" kitabında yazar, "bilme"nin seçim yapmayı, karar vermeyi sağladığı ifade ederken insanın bildikleri düzeyinde seçim yapabildiğini, karar verebildiğini, bir kimsenin ne kadar bilgi sahibiyse o kadar seçenekle karşı karşıya olduğunu; bir kişinin tercihlerini kendi yaptığı sürece, başkaları tarafından yönetilmediği sürece özgür olduğunu vurgulamıştır. Bununla beraber Labbè *"hazcılık", "öz yönelim-düşünce", "öz yönelim-eylem"* ve *"itibar"* değerlerine; *"yaratıcı düşünme ve yenilik", "eleştirel düşünme", "karar verme", "girişimcilik"* ve *"problem çözme"* becerilerine yer vermiştir.

"Savaş ve Barış" kitabında yazar, insanların istediklerini elde edebilmek için güç kullandıklarını ve güçlerin çatışması sonucunda savaşların meydana geldiği ifade ederken

kişilerdeki bu içgüdüsel gücün herhangi bir sorunu çözmek için kullanılması durumunda kötü sonuçlar doğurabileceği üzerinde durmuştur. Bir sorunun çözümü için sürekli olarak güç kullanılması güvensiz bir yaşam alanı oluşturmakta ve insanlara korku salmaktadır, önemli olan güce başvurmadan sorunların çözümlenmesini sağlamaktır. İnsanların birbirlerine üstünlük kurmalarını engellemek, toplumsal çatışmayı önlemek, huzur ve güvenliği sağlamak için hukuk ve yasalar oluşturulmuştur. Böylece barış ortamı meydana getirilmiştir. Barış doğal bir oluşum değildir. Barış, insanların yaratmış olduğu, güce dayalı sistemin yol açtığı huzursuzluğu gidermek amacıyla meydana getirdikleri bir kavramdır. Yazar, doğal olmayan bir şeyin sürdürülebilmesi için özveride bulunmak gerektiğini vurgularken barışın korunması için insanların çaba göstermesi, yasalara uyması, sorumluluğunu bilmesi, davranış ve düşüncelerini düzeni bozmayacak bir şekilde bilinçlice organize etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Tüm bunların yanı sıra Labbè, *"güç-üstünlük", "güvenlik-toplumsal", "uyma-kurallar"*, *"evrenselcilik-ilgi"* ve *"sorumluluk"* değerlerini; *"eleştirel düşünme", "iletişim"* ve *"iş birliği"* becerilerini örneklendirmiştir.

"İş ve Para" kitabında, insanların var oldukları günden beri çalıştıkları ifade edilirken çalışmalarını sadece ihtiyaçlarını karşılamak için değil daha iyisini gerçekleştirebilmek için sürdürdükleri anlatılmaktadır. İnsanların çalışmaları sayesinde dünya değişip dönüşmüştür. Kitapta vurgulanan bir diğer düşünce ise insanların sadece kendileri için çalışmadıklarıdır. İnsanlar çalışır çünkü birbirlerine ihtiyaç duyarlar. İnsanların ürettiklerini kendi gereksinimleri doğrultusunda diğerleriyle değiştirmesi sonucunda "takas usulü"nün ortaya çıktığı *(İş ve Para, "İnsanlar başkalarının çalışmasına ihtiyaç duyarlar", s. 19-20)*, takasın giderek karmaşıklaşan dünyada alışverişte yeterli olmaması sonucunda ise "paranın icat" edildiği ifade *edilmektedir (İş ve Para, "Değiş tokuş karmaşıklaşıyor", s. 21; "Paranın icadı", s. 23)*. Paranın önemli olduğu üzerinde durulmakta ve para "insanın emeğinin karşılığı" olarak tanımlanmaktadır ancak paranın, bir yerlerde eşitsizlik yarattığı da sezdirilmeye çalışılmıştır. Yazar kitabında *"güvenlik-kişisel", "hazcılık", "uyarılım", "başarı"* ve *"itibar"* değerlerine; *"eleştirel düşünme", "yaratıcılık ve yenilik", "problem çözme"* ve *"iş birliği"* becerilerine yer vermiştir.

"Özgür Olan ve Olmayan" kitabında yazar, insanların duygu ve düşünceleri olduğu belirtilerek davranışlarının kestirilemeyeceğini belirtirken kişilerin iradeleri sonucunda bir şeylere karar verdiğini ve bu durum onlara özgürlük kazandırdığını, kararlarını rastlantıya bırakmamaları kendi kişiliklerini geliştirebilmek için önemli olduğunu, eylemlerinin sonuçlarını iyi düşünmeleri gerektiğini vurgulamıştır çünkü insanlar tercihlerinin doğuracağı sonuçlardan sorumludur. Özgürce karar verilen davranışların daha değerli ve önemli olduğunu

ifade eden yazar, kimse için sonsuz bir özgürlükten bahsedilemeyeceğinden bahsetmiştir. Bunula birlikte Labbè *"öz yönelim-düşünce", "öz yönelim-eylem", "sorumluluk", "uyma-kurallar"* ve *"evrenselcilik-hoşgörü"* değerlerine; *"karar verme"* ve *"eleştirel düşünme"* becerilerine yer vermiştir.

"Doğa ve Kirlilik" kitabında yazar, insanların hayatı kolaylaştırmak için çeşitli icatlarda bulunarak gelişmiş bir uygarlık yarattığı belirtilirken zamanla kendilerini doğadaki diğer canlılardan üstün görmeye başladıkları, doğayı kendi istekleri doğrultusunda kullandıkları ve sonunda kendilerini doğanın bir parçası olarak görmeyi bıraktıklarını vurgulamıştır. Labbè kitabında ayrıca *"evrenselcilik-doğa", "güç-üstünlük"* ve *"sevgi"* değerlerini; *"eleştirel düşünme"* becerisini işlemiştir.

"Cesaret ve Korku" kitabında yazar, korkunun kimi zaman insanı hayatta tutan bir güç olduğu ve insanın kendini güvende hissedebilme çabasından kaynaklandığı ifade ederken başkaları tarafından basit görülen bir şeyden korkmanın kimsenin değerini ya da başarısını zedelemediğinin üzerinde durmuştur. Korku kimi zaman kişilerin gerçek hislerini yansıtmalarını engelleyebilmektedir. Aşırı derecede korkuya kapılmak insanı olağandışı davranmaya itebilmektedir. Böyle durumlarda korku, doğru davranışı engelleyici bir güç konumundadır. Cesaretin tüm korkulara rağmen harekete geçmek olduğunu belirten yazar, herkes tarafından değiştirilemez kabul edilen şeylere karşı çıkmanın, herkes tarafından kabul edilenleri reddedebilmenin cesaret gerektirdiğini, insanların kendileri kalmalarının, onaylanmak amacıyla kendilerinden ödün vermemelerinin cesaret istediğini vurgulamıştır. Cesur olabilmek için insanların kendilerini ifade etmekten çekinmemelerinin, atılgan davranmalarının önemli olduğunun üzerinde durmuştur. Ayrıca Labbè kitabında *"güvenlik-kişisel", "öz yönelim-düşünce", "öz yönelim-eylem", "uyma-kişilerarası"* ve *"iyilikseverlik-önemseme"* değerlerine; *"empatik düşünme" ve "girişimcilik"* becerilerine yer vermiştir.

"Mutluluk ve Mutsuzluk" kitabında mutsuzluğun, mutluluktan daha ilgi çekici olduğunu belirten yazar, insanların mutluluğu fark edemediklerini, mutluluğu fark etmenin çaba gerektirdiğini ifade etmiştir. İnsanların sahip olamadıklarını düşünerek, kendilerini başkalarıyla kıyaslayarak mutsuzluğu yarattıklarını belirterek elindekiyle mutlu olabilmenin önemini vurgulamaya çalışmıştır. Mutluluğun paylaştıkça arttığını ve insanın elinde olduğunu bu nedenle mutlu olmak için beklemek yerine harekete geçmek gerektiğinin üzerinde durmuştur. Labbè ayrıca kitabında *"hazcılık", "iyilikseverlik-önemseme", "sevgi"* ve *"öz yönelim-eylem"* değerlerini; *"eleştirel düşünme", "problem çözme", "girişimcilik",* ve *"karar verme"* becerilerini işlemiştir.

"Liderler ve Diğerleri" kitabında liderlik kavramını çeşitli açılardan değerlendiren yazar, bir liderin yalnızca başkalarına hükmedebilecek gücü sevmesinin ilerleyen zamanlarda sorun yaratacağını belirtirken bir liderin, aynı zamanda grup üyelerinin istek ve ihtiyaçlarının farkında olarak yetkilerini mevcut sorunları gidermek için kullanmasının önemi üzerinde durmuştur. Yazar ayrıca diktatörlük, adalet ve demokrasi kavramları işlemektedir. Bunların yanı sıra kitabında *"hazcılık", "güç-üstünlük", "uyma-kurallar", "evrenselcilik-ilgi"* ve *"öz yönelim-eylem"* değerlerine; *"eleştirel düşünme", "yaratıcılık ve yenilik", "girişimcilik", "karar verme", "problem çözme"* ve *"iş birliği"* becerilerine yer vermiştir.

"Başarı ve Başarısızlık" kitabında yazar, insanların başarısızlıklarından çıkardıkları dersler neticesinde başarıya ulaştığını başarısızlığın, insanlara neyi nasıl yapmaları ya da yapmamaları gerektiğini gösterdiğini belirtirken gerçek başarının kişinin kendi hedeflerine, isteklerine ulaşması olduğunu ve diğerlerinden iyi olmak, başkalarını geçmek olmadığını; insanın kendini geliştirip kendi hedeflerine ulaşması, kendisi için önemli bir şeyi gerçekleştirmesinin asıl başarı olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte Labbè kitabında *"başarı", "güç-üstünlük", "sevgi", "iyilikseverlik-güvenirlik", "iyilikseverlik-önemseme"* değerlerine; *"girişimcilik", "problem çözme"* ve *"yaratıcı düşünme"* becerilerine yer vermiştir.

"Haklar ve Ödevler" kitabında yazar, insanların bir arada yaşamalarından dolayı birbirlerine karşı sorumlu olduğunu ve bu durumun onlara bazı ödevler yüklediğini aynı zamanda birtakım haklar da tanıdığını vurgulamıştır. Toplumsal düzenin sağlanabilmesi için birtakım kuralların, yasaların oluşturulduğu ve insanların bu kuralları yerine getirmekle yükümlü olduğunun üzerinde durmuştur. Labbè kitabında *"öz yönelim-düşünce", "öz yönelim-eylem", "uyma-kurallar", "evrenselcilik-ilgi", "iyilikseverlik-güvenirlik", "sevgi", "iyilikseverlik-önemseme"* ve *"sorumluluk"* değerlerini; *"eleştirel düşünme"* ve *"karar verme"* becerilerini işlemiştir.

"Ben ve Başkaları" kitabında yazar, insanın toplumsal bir varlık olduğunu, diğerleriyle yaşayıp onlara ihtiyaç duyduğunu vurgularken bir kimsenin, kendini tanımlarken başkalarının onun hakkındaki düşüncelerinden faydalandığını ifade etmiştir. İnsanların farklı kültürlerden geldiğine dikkat çeken yazar; farklı inançlara, kültürlere, özelliklere saygı duymak gerektiğini vurgulamıştır. Aynı zamanda Labbè kitabında *"evrenselcilik-hoşgörü"* değerini ön plana çıkarırken *"empatik düşünme", "girişimcilik"* ve *"karar verme"* becerilerine yer vermiştir.

"Yaşam ve Ölüm" kitabında yazar, yaşam ve ölüm arasındaki ilişkiyi günlük örneklerle değerlendirirken ölümün, yaşamın bir gereği olduğunu sezdirmeye çalışmıştır.

Yazar; okuyucuyu korkutmadan, ürkütmeden, üzmeden yaşamın olağan seyrinde ilerleyebilmesi ve hayattaki değişikliklere, yeniliklere ayak uydurmakta zorluk yaşanmaması için ölümün gerekliliği üzerinde durmuştur. Diğer bir yandan da Labbè *"öz yönelim-düşünce", "öz yönelim-eylem", "güç-üstünlük", "uyma-kurallar", "uyarılım", "iyilikseverlik-önemseme"* değerlerine; *"eleştirel düşünme" ve "karar verme"* becerilerine yer vermiştir.

*"Beden ve Akıl"*da yazar kitabına, aklı başında olan ve olmayan insanın davranışlarından fark edilebildiğini anlatan örnek olaylarla başlamıştır. Panik anında sağduyu ile davranan kişilerin aklı başında insanlar oldukları ifade ederken akıl ya da bedenin birbirlerine üstünlüğünün söz konusu olamayacağının üzerinde durmuştur çünkü akıl bedeni yönlendirirken aklın sağlıklı çalışabilmesi için de bedenin işleyişinde bir aksaklık olmaması önemlidir. Bunun yanı sıra Labbè kitabında *"öz yönelim-düşünce", "öz yönelim-eylem"* ve *"evrenselcilik-hoşgörü"* değerlerini, *"eleştirel düşünme"* becerisini işlemiştir.

"Zaman Çok ve Zaman Yok" kitabında yazar, zamanın yaşamı ve insanları yönlendirdiği, insanların zamana göre hareket ettikleri ve yaşamlarını düzenledikleri ifade edilirken zamansızlığın yaşamdaki düzeni alt üst edeceğini belirtirken zamanın uzunluğu ya da kısalığının, içinde bulunulan anın nasıl değerlendirildiğiyle ilgili olduğunu, bir insanın hiç boş vakti yoksa düşünmeye, hayal kurmaya vakti olmadığını vurgulamıştır. Düşünmeyen, hayal etmeyen insan yaratıcılığını, üreticiliğini kaybedeceğinin üzerinde durmuştur. Bunun yanında Labbè *"öz yönelim-eylem"* ve *"sorumluluk"* değerlerine; *"eleştirel düşünme"* becerisine yer vermiştir.

"Söz ve Sessizlik" kitabında yazar, insanların konuşma ve susma durumlarını günlük yaşamdan örnekler üzerinden ele almıştır. Asıl vurguladığı düşünce ise insanların ne zaman konuşup ne zaman susmaları gerektiğinin bilincinde olmalarıdır. Yazar, ne zaman konuşup ne zaman susacağını bilen insanı "gerçek bilge" olarak nitelendirmiştir. Aynı zamanda Labbè kitabında *"hazcılık", "iyilikseverlik-önemseme"* ve *"evrenselcilik-hoşgörü"* değerlerine; *"empatik düşünme"* becerisine yer vermiştir.

"Aşk ve Dostluk" kitabında yazar; sevdiğimiz, değer verdiğimiz insanların mutluluklarının bizi de mutlu ederken onlardan uzak kalma, ayrılma kaygısının bizi üzdüğü; kazandığımız yeni bir dostluğun, bir başkasına duyduğumuz derin sevgi duygusunun bize bir yaşam enerjisi verdiğini vurgulamıştır. Her şey insanın kendini sevmesi ile başlamaktadır. Diğer insanların sevgi ve saygısını kazanmak için insanın önce kendini sevmesi, kendine saygı duyması gerektiğinin altını çizen Labbè kitabında "*iyilikseverlik-önemseme", "iyilikseverlik-güvenirlik"* ve *"evrenselcilik-hoşgörü"* değerlerine; *"empatik düşünme"* ve *"eleştirel düşünme"* becerilerine yer vermiştir.

"Şiddet ve Şiddetsizlik" kitabında yazar, şiddeti kısır bir döngü olarak ele almakta, insanı içine çeken bir girdap olarak tanımlamaktadır. Girdaba kapılmamak için, suya hiç girmemek gerektiğine dikkat çekmektedir. Şiddetten kaçınmak için en ufak bir şiddet belirtisine karşı duyarlı olmak gerektiğini vurgularken şiddetin ve şiddetsizliğin, herhangi bir sorun olmadığında değil bir çatışma meydana geldiğinde ortaya çıktığını ifade etmekte; şiddetin çatışmalara çözüm üretmediğini, çatışmanın çözümü için kesin bir yöntem bulunmadığını ancak sorun ortaya çıkmadan bundan kaçınmanın daha akıllıca olduğunun üzerinde durmaktadır. Labbè aynı zamanda kitabında *"güç-üstünlük", "güvenlik-kişisel", "iyilikseverlik-önemseme"* ve *"evrenselcilik-hoşgörü"* değerlerini; *"iş birliği", "problem çözme"* ve *"girişimcilik"* becerilerini işlemiştir.

"Diktatörlük ve Demokrasi" kitabında yazar, diktatörlük ve demokrasi kavramlarını günlük yaşamdan örneklerle ele alarak demokrasinin önemini ve sağladığı kolaylıkları işlemiştir. Labbè, güçler birliği ve güçler ayrılığı kavramlarına da değinirken demokrasinin korunması için nelerin gerektiğini vurgulamış, vatandaşlık bilincini ve eleştirel aklı ön plana çıkarmıştır. Bunun yanı sıra yazar örnek olaylarda *"güç-üstünlük", "uyma-kurallar", "evrenselcilik-ilgi"* ve *"evrenselcilik-hoşgörü"* değerlerine; *"karar verme"* ve *"eleştirel düşünme"* becerilerine yer vermiştir.

"Küçükler ve Büyükler" kitabında, küçüklük ve büyüklük kavramlarını içinde bulunulan ortama göre konumlandırarak işe başlayan yazar, aslında durumun zihinsel gelişim ve kırılganlık düzeyi ile ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte yazar, küçüklerin özel alanlarına yönelik farkındalık yaratmaya çalışırken büyüklerin de onların sağlıklı bir gelişim gösterebilmeleri için yardımcı olmaları gerektiğini vurgulamıştır. Örnek olaylarda *"güç-üstünlük", "güvenlik-kişisel", "güvenlik-toplumsal", "uyma-kurallar", "başarı", "evrenselcilik-hoşgörü"* ve *"başarı"* değerlerini; *"empatik düşünme"* becerisini işlemiştir.

"İnanmak ve Bilmek" kitabında Labbè; inanmanın ve bilmenin aynı anlamı taşımadığını, bilme eyleminin kanıt gerektirdiğini ve sorulara ihtiyaç duyduğunu, inanmanın ise bireyin kendi duygusal kararına bağlı bir durum olduğunu ifade ederken okuyucuyu -çocukları- bu kavramlar üzerine düşünmeye yönlendirmeyi amaçlamıştır. Yazar, okuyucuyu -çocukları- bu kavramlar üzerine derinlemesine düşünmeye yönlendirirken *"geleneksellik", "uyma-kurallar", "evrenselcilik-hoşgörü"* ve *"iyilikseverlik-güvenirlik"* değerlerine; *"eleştirel düşünme", "karar verme"* ve *"problem çözme"* becerilerine yer vermiştir.

"Ahlaki Olan ve Olmayan" kitabında yazar; ahlakın ne olduğunu, kuralların ahlaki ve yasal boyutlarını, bir bebeğin ahlaki bir varlık olarak dünyaya gelmediğini ve ahlakın sonradan edinildiğini, gelenekselleşmiş birtakım uygulamaların her zaman ahlaki olamayacağını

vurgulamıştır. Labbè, ahlak kavramını ele alırken *"evrenselcilik-hoşgörü", "evrenselcilik-ilgi"* ve *"uyma-kurallar"* değerlerini; *"eleştirel düşünme", "empatik düşünme"* ve *"karar verme"* becerilerini işlemiştir.

"Olmak ve Sahip Olmak" kitabında yazar, olmak ve sahip olmak kavramlarının birbiri ile ilişkisini ele almıştır. Yazara göre bu iki kavram her ne kadar birbirinden bağımsız görünse de esasında iç içe geçmiş, birbirini etkileyen iki kavramdır. Labbè, *"olmak"* ve *"sahip olmak"* kavramlarını değerlendirirken *"uyarılım"* değerini ve *"karar verme"* becerisini ön plana çıkarmıştır.

"Makineler ve İnsanlar" kitabında yazar, makinelerin insan hayatındaki yeri ve öneminden bahsederek konuya giriş yapmaktadır ancak yazarın asıl üzerinde durduğu nokta insan hayatını kolaylaştıran, verimlileştiren makinelerin aynı zamanda doğaya ve insana zararlar da verdiğidir. İnsanların sadece kendilerine karşı değil doğaya ve tüm canlılara karşı sorumlu olduğunu vurgulayan yazar, kitabında *"sorumluluk"* değerini ön plana çıkarırken *"yaratıcı düşünme"* ve *"eleştirel düşünme"* becerilerine yer vermiştir.

"Hatırlamak ve Unutmak" kitabında yazar, bireylerin geçmişlerini yeniden inşa edebileceklerini vurgulamıştır. Yaşanmışlıklara yüklenen anlamlar her geçen zamanda farklılaşmaktadır böylece kişiler, geçmişlerini her defasında inşa etmektedir. Şimdiyi güzel yaşamak, geleceği de güzelleştirecektir. Yaşanmışlıklardan mutlu anları, dostlukları, sevgiyi biriktiren insanlar geçmişini inşa edebilmektedir. Yazar *hatırlamak* ve *unutmak* kavramlarını ele alırken *"geleneksellik"* değerine ve *"eleştirel düşünme"* becerisine yer vermiştir.

"Anlaşmak ve Anlaşamamak" kitabında yazar, günlük hayattan örneklerle anlaşmak ve anlaşamamak kavramlarını insanlar arası ilişkilerden yola çıkarak değerlendirmiştir. Kitabın ilk bölümlerinde kişiler arasındaki anlaşma ve anlaşamama durumlarını değerlendiren yazar, kitabını; kişinin kendi ile anlaşabilmesinin yani kendi kararlarını, doğrularını oluşturabilmesinin önemini vurgulayarak sonlandırmıştır. Labbè, kitabında kişilerin birbirlerinin görüşlerini anlayışla karşılamasının üzerinde durarak *"saygı, hoşgörü"* değerlerini; toplumsal kargaşanın önüne geçebilmek için kurallara uyma konusunda ortak hareket edilmesini vurgulayarak *"uyma-kurallar"* değerini; kişinin kendi duygu, düşünce ve görüşlerini değiştirip yenileme gücünün önemine değinerek *"öz yönelim-eylem"* ve *"öz yönelim-düşünme"* değerlerini işlemiştir. Yazar ayrıca kitabında, anlaşmazlıkların; insanları farklı yollara, çözümlere yönlendirdiğini vurgulayarak *"yaratıcı düşünme"* becerisine; insanların kendi doğrularını seçebilmelerini örnekleyerek *"karar verme"* becerisine; bireylerin neyi savunacaklarına dair karar verebilmek için bilgi edinebilme çabasında olmalarını ele alarak *"araştırma"* ve *"eleştirel düşünme"* becerilerine yer vermiştir.

Çıtır Çıtır Felsefe serisinin son kitabı olan *"Şans ve Şanssızlık"* kitabında yazar, şans ve şanssızlık kavramlarını kader inancı üzerinden değerlendirirken insanların bilinmezlik hissinden kurtulabilmek için birtakım sonuçları şans veya şanssızlık olarak adlandırdıklarını ifade etmiş; insanların planlanmış, düşünülmüş eylemlerinin şans ya da şanssızlık şeklinde nitelendirilemeyeceğini vurgulamıştır. İnsanlar eylemlerine karar verebilme, planlayabilme iradesine sahiptir. İstekleri, amaçları doğrultusunda eylemlerini şekillendiren insanlar, şansı kendileri yaratmaktadır. Şans, bilinçli eylemlerin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kitapta, insanların bilinçli davranışları ve sonuçları *"sorumluluk"* değerine örnek oluşturmaktadır. Yazarın amacı okuyucunun *şans* ve *şanssızlık* kavramları üzerine derinlemesine düşünmesini sağlamaktır bu nedenle kitapta *"eleştirel düşünme"* becerisine yer verilmiştir.

Çocuk kitaplarında karakterler çeşitli yollarla geliştirilmektedir (Lukens, 2012; Özdemir, 1995): *davranışlarıyla ve eylemleriyle, konuşmalarıyla, fiziksel özellikleriyle, diğer karakterlerin yorumuyla ve yazarın yorumuyla.* Sever (2019), karakterleri *kapalı (geliştirilmemiş)* ve *açık (geliştirilmiş)* olmak üzere iki başlıkta incelerken Lukens (2012) ise süreç içerisinde değişim gösteren karakterleri *devingen*, herhangi bir değişim göstermeyen karakterleri *durağan* olarak adlandırmaktadır. Brigitte Labbè, ÇÇF serisini yazarken çocukların yaşantılarında karşılaşabilecekleri ve felsefeye konu olan kavramlardan yola çıkmıştır. Kitaplarında ele aldığı kavramları küçük örnek olaylar üzerinden işlemiştir. Örnek olaylardaki karakterler, *yazar yorumuyla* geliştirilmiştir ancak detaylıca işlenmemiştir bu nedenle *kapalı karakter* özelliği göstermektedir.

Çıtır Çıtır Felsefe serisinde yazar, ele aldığı konuları sade ve anlaşılır bir dille işlemiştir fakat kitaplar Türkçenin sözvarlığına yönelik zengin bir içeriğe sahip değildir. Yazar, kitaplarında günlük konuşma dilinin rahatlığından faydalanmıştır ancak atasözü, deyim, özdeyiş, bilmece vb. unsurlara yer vermemiştir. Yazarın amacı, ele aldığı konular üzerine çocuğun derinlemesine düşünmesini ve insani değerleri kazanmasını sağlamaktır bu nedenle eserlerde çoğunlukla bilgilendirici ögeler karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla kitaplarda çocukların rahatlıkla anlayabileceği bir dil kullanılırken çocuğa edebi duyarlılık kazandırma ya da estetik haz verme kaygısı güdülmemiştir.

5.2.2. Öneriler

Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitapların çocukların düşünme becerileri üzerindeki etkisine yönelik deneysel bir çalışma gerçekleştirilebilir:

- Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitapların çocukların eleştirel düşünme becerileri üzerindeki etkisine yönelik deneysel bir çalışma gerçekleştirilebilir.
- Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitapların çocukların yaratıcı düşünme becerileri üzerindeki etkisine yönelik deneysel bir çalışma gerçekleştirilebilir.

Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitapların öğrencilerin değerleri içselleştirmelerine yönelik etkisiyle ilgili deneysel bir çalışma gerçekleştirilebilir.

Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitaplar Türkçe öğretimi sürecine dahil edilerek (özellikle 6 ve 7. sınıf düzeylerinde) beceriler ve değerlerin kazandırılmasına yönelik eylem araştırması gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

Afacan, A. (2008). Çocuk ve Okuma Kültürü Sempozyumu. Eğitim Sen Ankara Şubeleri ve Ankara Yazarlar Sendikası (24-25 Mayıs 2008).

Akar, C. ve Kara, M. (2016). İlkolkul 4. Sınıf Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerinin Bazı Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 5(3), 1339-1355.

Akbaş, O. (2008). Değerler Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış. Değerler Eğitimi Dergisi. 6(16), 9-27.

Akdemir, S. (2019). İlkokul Dördüncü Sınıfta Felsefe Temelli Çocuk Kitapları Yoluyla Değerler Eğitimine İlişkin Bir Eylem Araştırması (Doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Akınoğlu, O. (2003). Bir Eğitim Değeri Olarak Eleştirel Düşünme. Değerler Eğitimi Dergisi, 7-26.

Akkocaoğlu Çayır, N. ve Akkoyunlu, B. (2016). Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Üzerine Nitel Bir Araştırma. Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI). 7(2), 97-133.

Alpöge, G. (2011). Okulöncesinde Değerler Eğitimi. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Altınörs, S. A. (2010/1). Düşünce ve Dil Arasındaki İlişkiye Descartes'ın Yaklaşımı. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (28), 389-401.

Arastaman, G., Fidan, İ. Ö. ve Fidan, T. (2018). Nitel Araştırmada Geçerlik ve Güvenirlik: Kuramsal bir inceleme. YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, 15(1), 37- 75.

Arslan, A. G. ve Tertemiz, N. (2004). İlköğretimde Bilimsel Süreç Becerilerinin Geliştirilmesi. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 2(4), 479-492.

Aslan, C. (2010). Düşünme Becerilerini Geliştirici Dil ve Edebiyat Öğretimi Ortamları Bir Eğitim Durumu Örneği. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 13(24). 127-152.

Aslan, C. (2013a). Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yapıtları Yoluyla Düşünme. Kum Edebiyat Dergisi. 72(73), 11-18.

Aslan, C. (2013b). Duyarlık ve Düşünceyi Geliştirmede Çocuk/Gençlik Edebiyatı. Çoluk Çocuk Anne Bana Eğitimci Dergisi. 12, 29-32.

Aslan, C. (2019). Çocuk Edebiyatı ve Duyarlık Eğitimi. 3. Baskı. Ankara: Pegem Akademi

Aslan, C. ve Polat, D. (2008). Content Analysis on Primary Education Turkish Course Books from the Point of Acquiring Critical Thinking Skills. Athens Institute for Education and Research. 147-160.

Aybek, B. (2007). Konu ve Beceri Temelli Eleştirel Düşünme Öğretiminin Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Düzeyine Etkisi. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 16(2), 43-60.

Bağcı, H. ve Şahbaz, N. K. (2012). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Eleştirel Düşünme Becerileri Üzerine Bir Değerlendirme. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergis, 8(1), 1-12.

Bal, M. (2018). Türkçe Dersinin 21.Yüzyıl Becerileri Açısından İncelenmesi. Turkish Studies, 13(1), 49-64.

Baş, B. (2015). Türkçe Öğretimi Açısından Çocuk Edebiyatı. (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi

Batmaz, Ö. (2020). Çocuk Edebiyatı Eserlerinin Estetik Ölçütler Bakımından İncelenmesi. Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, İstanbul.

Bayraktar, İ., Bayraktar, O. ve Durukan, E. (2017). Dil Felsefesi ve Türkçe Öğretimi. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi. 6(4), 2639-2668.

Beers, S. (2011). 21st Century Skills: Preparing Students for Their Future. https://cosee.umaine.edu/files/coseeos/21st_century_skills_pdf (Erişim tarihi: 23 Şubat 2021)

Beyer, B. (1995). Critical thinking. Indiana: Phi Delta Kappa Educational Foundation

Beykan, M. (2014, Mart 3). Müren Beykan: "Çıtır Çıtır Felsefe Dizisini Çocuklarıyla Birlikte Okuyanlar Çok!". (M. İge, Röportaj Yapan) https://www.edebiyathaber.net/muren-beykan-citir-citir-felsefe-dizisini-cocuklariyla-birlikte-okuyanlar-cok-ki-bizler-de-bunu-oneriyoruz/ (Erişim tarihi: 15 Aralık 2020)

Beykan, M. (2015). "Felsefe Çıtır Çıtır, Eğlencelidir!". Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi. B. Çotuksöken ve H. Tepe (Ed.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu. 119-129.

Binyazar, A. (2010a). Duyguların Anakarası. İstanbul: Can Sanat Yayını.

Binyazar, A. (2010b). Toplum ve Edebiyat. İstanbul: Can Sanat Yayını.

Boyacı, N.P., Karadağ, F. ve Gülenç, K. (2018). Çocuklar İçin Felsefe/Çocuklarla Felsefe: Felsefi Metotlar, Uygulamalar ve Amaçlar. Kaygı. 31. 145-173. doi:10.20981/kaygi.474657

Brief Review of Fadel, C., & Trilling, B. (2009). 21st Century Skills: Learning for Life in Our Times. San Francisco: Jossey-Bass.

Büyükarslan, Z. (2011). İlköğretim Dördüncü ve Beşinci Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metin Etkinliklerinin Eleştirel Düşünme Becerileriyle Örtüşme Düzeyi (Erzurum ili örneği) (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2018). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.

Cansoy, R. (2018). Uluslararası Çerçevelere Göre 21.Yüzyıl Becerileri ve Eğitim Sisteminde Kazandırılması. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi. 7(4), 3112-3134

Creswell, J. W. (2002). Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative. Prentice Hall Upper Saddle River, NJ.

Creswell, J. W. (2017). Araştırma Deseni. Ankara: Eğiten Kitap.

Creswell, W. (2019). Eğitim Araştırmaları. 2. Baskı. İstanbul: EDAM.

Cüceloğlu, D. (2014). Yetişkin Çocuklar. İstanbul: Remzi Kitapevi

Çakır, N. (2013). Üniversite Eğitiminin Üst Düzey Düşünme Becerilerinin Gelişimine Etkisi (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çayır, N. A. (2015a). Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Üzerine Nitel Bir Araştırma (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilmileri Enstitüsü, Ankara.

Çayır, N. A. ve Akkoyunlu, B. (2015b). Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Üzerine Nitel Bir Araştırma. Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI), 7(2), 97-133. Doi:10.17569/tojqi.91449

Çeçen, A. (2002). Duygular İnsan Yaşamında Neden Vazgeçilmez ve Önemlidir? Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(9), 164-170.

Çepni, S. (2010). Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş. Trabzon: Yazarın Kendi Yayını Salih Çepni.

Çoban, O. (2016). Sokratik Sorgulama Yöntemi ile Sorumluluk Değerinin Öğretimi (Yayımlanmamış doktora tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

Çotuksöken, B. (1995). Felsefeyi Anlamak Felsefe ile Anlamak. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Çotuksöken, B. ve Tepe, H. (2015). Çocuklar için Felsefe Eğitimi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Daniel, M., Auriac, E. (2011). Philosophy, Critical Thinking and Philosophy for Children. Educational Philosophy and Theory. 43(5), 415-435.

Daniel, M., Lafortune, L., Pallascio, R. Schleifer, M. (2000). Developmenntal Dynamics of a Community of Philosophical Inquiry in an Elemantary School Mathematics Classroom. Thinking. 15(1), 2-10.

Dede, Y. (2017). Nitel Yöntemler. Ankara: Eğiten Kitap.

Demirel, Ö. (2012). Öğretim İlke ve Yöntemleri: Öğretmen Sanatı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Dilidüzgün, S. (2004). İletişim Odaklı Türkçe Derslerinde Çocuk Kitapları. İstanbul: Morpa Kültür Yayını.

Dilidüzgün, S. (2018). Çağdaş Çocuk Yazını, Yazın Eğitimine Atılan İlk Adım. İzmir: Tudem Yayıncılık.

Dilmaç, B., Deniz, M. ve Deniz, M. E. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Öz Anlayışları ile Değer Tercihlerinin İncelenmesi. Değerler Eğitimi Dergisi, 7(18), 9-24.

Dinçoğlu, F.N. (2019). Üniversite Hazırlık Sınıfı Öğrencilerinin Değer Yönelimleri (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Direk, N. (2015). "Çocuklar İçin Felsefe Kitapları Üzerine". Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi. B. Çotuksöken ve H. Tepe (Ed.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu. 93-101.

Doherr, E.A. (2000). The Demonstration of Cognitive Abilities Central to Cognitive Behavior Therapy in Young Children: Examining the Influence of Age and Teaching Method on Degree of Ability. University of East Anglia.

Doğan, S. S. (2016, Aralık 4). Çıtır Çıtır Felsefe. https://www.kocaelibarisgazetesi.com/citir-citir-felsefe-makale,60284.html (Erişim tarihi: 15 Aralık 2020)

Dumanlı Kadızade, E. ve Aslan, Y. (2019). The Analysis of the Copyright Child Literature Series Named "Çıtır Çıtır Felsefe" Based on Jackson's Concept. International Journal of Languages' Education and Teaching. 7(3), 14-30.

Erkmen, N. (2017). Çocuk Kütüphanelerinde En Çok Okunan Çocuk Kitaplarının Çocuk Edebiyatı Temel İlkeleri Bağlamında İncelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Eryılmaz, S. ve Uluyol, Ç. (2015). 21. Yüzyıl Becerileri Işığında FATİH Projesi Değerlendirmesi. GEFAD/GUJGEF, 35(2), 209-229.

Facione, P.A. (2000). The Disposition Toward Critical Thinking: Its Character, Measurement, and Relationship to Critical Thinking Skill. Informal Logic. 20(1), 61-84

Fichter, J. H. (2015). Sosyoloji nedir? (2. Baskı). (Çev. Nilgün Çelebi). Ankara: Anı Yayıncılık.

Fisher, R. (2008). Teaching Thinking: Philosophical Enquiry in The Classroom. London: Bloomsbury Publishing.

Galda, L. ve Cullinan, B.E. (2006). Literature and the Child. Wadsworth Thomson Learning.

Gibson, C. (1995). Critical Thinking: Implications for Instruction. RQ, 35(1) 27-35. kb.osu.edu (Erişim tarihi: 15 Aralık 2020)

Gorard, S., Siddiqui, N. & See, B.H. (2015). Philosophy for Children Evaluation Report and Executive Summary. The Education Endowment Foundation (EEF)

Gül, F. ve Soysal, B. (2009). Dil ve Düşünce İlişkisi Üzerine. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 13, 65-76.

Güneş, F. (2012). Öğrencilerin Düşünme Becerilerini Geliştirme. TÜBAR, (32) 127- 146.

Güneş, F. (2014). Türkçe Öğretimi Yaklaşım ve Modeller. Ankara: Pegem Akademi

Günışığı Kitaplığı. (t. y.). http://gunisigikitapligi.com/kitaplar/citir-citir-felsefe-dizisi/ (Erişim tarihi: 12 Eylül 2020)

Günışığı Kitaplığı. (t. y.). http://gunisigikitapligi.com/kitaplar/citir-citir-felsefe-dizisi/ (Erişim tarihi: 12 Eylül 2020)

Günışığı Kitaplığı. (t. y.). https://gunisigikitapligi.com/kitaplar/citir-citir-felsefe-dizisi/makineler-ve-insanlar/ (Erişim tarihi: 12 Eylül 2020)

Gür, Ç. (2010). Çocuklarla Felsefe. Gündoğan, E. (Ed.). Civilacademy Journal of Social

Hacıoğlu, F. (1990). 21. Yüzyıl İçin Öğretmen Eğitimi. Eğitim ve Bilim Dergisi, 14(77), 48-53.

Halstead, J. M. ve Taylor, M. J. (2000). Learning and Teaching about Values: A Review of Recent Research. Cambridge Journal of Education, 30(2), 169-203.

Harari, Y.N. (2019). 21. Yüzyıl İçin 21 Ders. İstanbul: Kolektif Kitap.

İlhan Tunç, A. (2017). Çocuklarla Felsefe. Çocuk ve Medeniyet. 2, 71-89.

İnce Samur, Ö. (2014). Türkiye'deki ve Dünya'daki Çalışmaların Tanıklığında "Okuma Kültürü". Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi. 11(22), 157-188.

İnce Samur, Ö. (2018). Okuma Kültürü Edinme Sürecinde Hangi Kitaplardan Nasıl Yararlanılmalıdır? PESA International Journal of Social Studies. 4(4), 343-363.

Institute for the Advancement of Philosophy for Children (2002). IAPC Research: Experimentation and Qualitative Information. https://www.montclair.edu/iapc/what-is-philosophy-for-children (Erişim tarihi: 15 Ağustos 2021).

İpşiroğlu, Z. (2004). Eğitimde Yeni Arayışlar. İstanbul: Adam Yayıncılık.

İpşiroğlu, Z. (2008). Yazının Çağdaş Dünyadaki İşlevi. İstanbul: Toroslu Kitaplığı.

Kaminski, W. (2016). Çocuk ve Gençlik Edebiyatın Giriş. 2. Baskı. Ankara: MEB Eğitim Yayınları

Kanmaz, F. E. (2019). Eleştirel Düşünme Becerisi Edindirme Bağlamında Çocuk ve Gençlik Kitaplarının İncelenmesi (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Karadüz, A. (2010). Dil Becerileri ve Eleştirel Düşünme. International Periodical For the Languages, 5(3), 1567-1593.

Karakaya, Z. (2006). Çocuk Felsefesi ve Çocuk Eğitimi. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 6(4), 23-37.

Karasar, N. (2017). Bilimsel Araştırma Yöntemi. 32. Baskı. Ankara: Nobel Yayın.

Karataş, E. (2014). Çocuk Edebiyatında "Karakter" Kavramı. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 33, 60-79.

Kaya, M. (2019). Çocuk Edebiyatı Eserlerinin 7. Sınıf Öğrencilerinin Empati Becerisinin Gelişimine Etkisi. İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Kenan, S. (2005). 21. Yüzyılda Türkiye'de Öğretmen Olmak. EBSAD, Öğretmenlik Vizyon Programı Seminer Notları.

Kızıltan, Ö. ve Dombaycı, M.A. (2020). Çocuk ve Felsefe İlişkisi Açısından Dört Katlı Düşünme Modeli. Hakemli Araştırma Yazıları. 9

Kızıltepe, Z. (2015). Alanyazın derlemesi. Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları. Ankara: Anı Yayıncılık.

Kuçuradi, İ. (2011). "Türkiye'de Felsefe Eğitimi". Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Açılış Konuşmaları. B. Çotuksöken ve H. Tepe (Ed.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu. 17-23.

Kurt, A. A. ve Kürüm, D. (2010). Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişki: Kavramsal Bir Bakış. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl:2, (2), 20-34.

Kuş, D. (2009). İlköğretim Programlarının, Örtük Programın ve Okul Dışı Etmenlerin Değerleri Kazandırma Etkililiğinin 8. Sınıf İlköğretim Öğrencilerinin ve Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre İncelenmesi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kyllonen, P. (2008). The Tried, the True, and the Transpiring in Creativity Assessment. in E. Villalba (Ed.) Can Creativity be Measured? OECD: Brussels, Belgium.

Labbè, B. (2011, Kasım 19). Dünya Felsefeyle Daha Özgür Bir Yer Olacak. Akşam Cumartesi. (G. Altan, Röportaj Yapan) https://gunisigikitapligi.com/haber/dunya-felsefeyle-daha-ozgur-bir-yer-olacak/ (Erişim tarihi: 20 Aralık 2020)

Labbè, B. ve Puech, M. (2020). Adalet ve Haksızlık. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Dupont – Beurier, P.F. (2020) Ahlaki Olan ve Olmayan. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Dupont – Beurier, P.F. (2020). Anlaşmak ve Anlaşamamak. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Puech, M. (2020). Aşk ve Dostluk. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Puech, M. (2020). Başarı ve Başarısızlık. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Puech, M. (2020). Beden ve Akıl. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Puech, M. (2020). Ben ve Başkaları. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Puech, M. (2020). Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Puech, M. (2020). Cesaret ve Korku. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Dupont – Beurier, P.F. (2020). Diktatörlük ve Demokrasi. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Puech, M. (2020). Doğa ve Kirlilik. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Puech, M. (2020). Gerçekten ve Yalancıktan. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Puech, M. (2020). Güzellik ve Çirkinlik. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Dupont – Beurier, P.F. (2020). Haklar ve Ödevler. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Dupont – Beurier, P.F. (2020). Hatırlamak ve Unutmak. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Dupont – Beurier, P.F. (2020). İnanmak ve Bilmek. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Puech, M. (2020). İş ve Para. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Puech, M. (2020). İyi ve Kötü. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Puech, M. (2020). Küçükler ve Büyükler. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Puech, M. (2020). Liderler ve Diğerleri. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Dupont – Beurier, P.F. (2020). Makineler ve İnsanlar. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Puech, M. (2020). Mutluluk ve Mutsuzluk. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Puech, M. (2020). Oğlanlar ve Kızlar. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Dupont – Beurier, P.F. (2020). Olmak ve Sahip Olmak. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Puech, M. (2020). Özgür Olan ve Olmayan. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Puech, M. (2020). Savaş ve Barış. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Puech, M. (2020). Söz ve Sessizlik. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Dupont – Beurier, P.F. (2020). Şans ve Şanssızlık. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Puech, M. (2020). Şiddet ve Şiddetsizlik. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Dupont – Beurier, P.F. (2020). Yaşam ve Ölüm. Günışığı Kitaplığı

Labbè, B. ve Puech, M. (2020). Zaman Çok ve Zaman Yok. Günışığı Kitaplığı

Lai, R.E. ve Viering, M. (2012). Assessing 21st Century Skills: Integrating Research Findings. Pearson.

Lipman, M. (1988). Critical Thinking What Can It Be? Educational Leadership, 46(1), 38-43.

Lipman, M. (1996). Natasha: Vygotskian Dialogues. Russia: Teachers College Press

Lipman, M. (1998). Teaching Students to Think Reasonably: Some Findings of The Philosophy for Children Program. The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas , 71(5), 277-280.

Lipman, M. (2003). Thinking in Education. New York: Cambridge University Press.

Lukens, R., Smith, J.J (2012). A Critical Handbook of Children's Literature. Pearson.

Lumpkin, C. (1992). Effects of Teaching Critical Thinking Skills on The Critical Thinking Ability, Achievement and Retention of Social Studies Content by Fifth and Sixth Graders. Journal of Research in Education, 2(1), 8-12.

McCall, C. C. (2017). Düşünmeyi Dönüştürmek. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

McCall, C.C. (2008). Three Methods of Philosophical Dialogue: Differences and Similarities between Nelson's Socratic Method, Lipman's P4C Method, McCall's CoPI Method. (www.prs.heacademy.ac.uk/projects/elearning/McCall.ppt)

McKnown, K. (1997). Fostering Critical Thinking. USA: A Research Paper to Ait Command and Staff Collage.

Milli Eğitim Bakanlığı (2016). Düşünme Eğitimi Dersi Öğretim Programı. Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. Ankara

Milli Eğitim Bakanlığı (2019). Türkçe Dersi Öğretim Programı. Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. Ankara.

Mediyev, G. ve Tozduman Yaralı, K. (2020). The Effectiveness of Training of Philosophy with Children on Children's Attitudes Toward Human Values. Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi. 15(29), 251-279.

Melanlıoğlu, D. (2008). Kültür Aktarımı Açısından Türkçe Öğretim Programları. Eğitim ve Bilim. 33(150). 64-73.

Miles, M.B. & Huberman, A.M. (2019). Genişletilmiş Bir Kaynak Kitap Nitel Veri Analizi (S. Akbaba Altun ve A. Ersoy, Çev. Ed.) (3. Baskı: İkinci Baskıdan Çeviri). Ankara: Pegem Akademi.

Naraghi, M.S.; Ghobadiyan, M.; Naderi, E.A. (2013). Philosophy for Children (P4C) Program and Social Growth. Journal of Basic and Applied Scientific Research, 3(5), 398-406.

Naseri, S., Gorjian, Z., Ebrahimi, M. R. ve Niakan, M. (2017). Critical Thinking in P4C (Philosophy for Children) Educators: An Intervention Study. International Journal of Scientific Study, 5(7), 108-113.

Oğuzkan, A.F. (2000). "İyi Bir Çocuk Kitabı Dil, Anlatım, Konu Bakımından Nasıl Olmalıdır?". 99 Soruda Çocuk Edebiyatı. M.R. Şirin (Ed.) İstanbul: Çocuk Vakfı Yayını. 210-212.

Özdemir, E. (2000). Eleştirel Okuma. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Özdemir, S. M. (2005). Üniversite Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 3(3), 297-316.

Özkan, B. (2020). Çocuklar İçin Felsefe Niçin Önemlidir?. Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi (UEAD). 4(1), 49-61.

Öztürk, B. (2020). Okuma Kültürü Oluşturmada Çocukların Edebiyat Çevresini Genişletmeye Yönelik Uygulamalar: İngiltere Örneği. Kastamonu Educational Journal. 28(5), 2112-2124.

P4C Türkiye. (t. y.). p4c.com.tr. https://www.p4c.com.tr/p4c/cocuklar-icin-felsefe/cocuklar-icin-felsefe-nedir/ (Erişim tarihi: 15 Ağustos 2020)

Partnership for 21st Century Skills (2009). P21 Framework Definitions. http://www.p21.org/documents/P21_Framework_Definitions.pdf (Erişim tarihi:15 Ağustos 2021)

Pattison, D.R. (2017). Identifying The Educational and Character Development Benefits of Two Outdoor Education Programs in International Schools. Order:10270610. Proquest: 1896531548

Paul, R., Binker, A., Martin, D. ve Adamson, K. (1989). Critical Thinking Handbook: High School. California: Center for Critical Thinking and Moral Critique

Pellegrino, J.W. and Hilton, M.L. (2012). Education for Life and Work: Developing Transferable Knowledge and Skills in the 21st Century. Washington: The National Academies press

Püsküllüoğlu, A. (2012). Arkadaş Türkçe Sözlük. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Rokeach, M. (1973). The Nature of Human Values. Free Press.

Russel, D.L. (2009). Literature for Children. A Short Introduction. New York: Pearson Education.

Schwartz, S. H. vd. (2012). Refining the theory of basic individual values. Journal of Personality and Social Psychology, 103(4), 663-688.

Seferoğlu, S. S. ve Akbıyık, C. (2006). Eleştirel Düşünme ve Öğretimi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30, 193-200.

Semerci, Ç. (2003). Eleştirel Düşünme Becerilerinin Geliştirilmesi. Eğitim ve Bilim, 28(127), 64-70.

Sever, S. (2002). Çocuk Kitaplarına Yansıtılan Şiddet. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 35(1-2), 25-37.

Sever, S. (2007). II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (Gelişmeler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi (04-06 Ekim 2006).

Sever, S. (2012). 3. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu. ÇOGEM (05-07 Ekim 2011). Ankara.

Sever, S. (2015). Çocuk Edebiyatı ve Okuma Kültürü. İzmir: Tudem Yayıncılık.

Sever, S. (2018). Sanatsal Uyaranlarla Dil Öğretimi. İzmir: Tudem Yayıncılık.

Sever, S. (2019). Çocuk ve Edebiyat. 10. Baskı. İzmir: Tudem Yayıncılık.

Short, K.G., Lynch-Brown, C.M. & Tomlinson, C.M. (2011). Essentials of Children's Literature. New York: Pearson Education.

Şahinel, S. (2001). Eleştirel Düşünme Becerileri ile Tümleşik Dil Becerilerinin Geliştirilmesi (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Şahinel, S. (2007). Eleştirel Düşünme. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Şimşek, Ş. (2017). Türkçe Ders Kitaplarındaki Okuma Metinlerinde Karakter Eğitimi. INES Journal (Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi). 4(13), 357-364.

Şirin, M.R. (2016). Çocuk, Çocukluk ve Çocuk Edebiyatı. İstanbul: Kapı Yayınları.

Şirin, M.R. (2019). Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış. İstanbul: Uçan At Yayınları.

Şirin, M.R. (2000). 99 Soruda Çocuk Edebiyatı. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları

Taşdelen, V. (2008). Felsefe Eğitimi: Bir Yaşantının Peşinde, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 40 (2), 277-294.

Taşdelen, V. (2012). Düşünme Eğitimi ve İyi Hayat Kavramı. Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, 146, 20-28.

Taşdelen, V. (2014a). Felsefenin Gülümseyen Yüzü: Çocuklarla Felsefe. Türk Dili, 756, 562-568.

Taşdelen, V. (2014b). Philosophy Courese as a Process of Regeneration: A Philosophical Approach (Bir Yeniden Üretim Süreci Olarak Felsefe Dersi: Hermeneutik Bir Yaklaşım). The Anthropologist, 18 (2), 533-547.

Tavşancıl, E. ve A. E. Aslan (2001). Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller için İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

TDK. (2019). Büyük Türkçe Sözlük.Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını

Tepe, H. (2013). UNESCO Verileri Işığında Dünyada Çocuklar İçin Felsefe. Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi'inde. Haz. Betül Çotuksöken – Harun Tepe. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 78-96.

Theodorson, A.G. (1969). A Modern Dictionary of Sociology. New York: Crowell. https://archieve.org (Erişim tarihi: 31 Ocak 2021).

Titone, K.K. (2017). The DNA of 21st Century Schools: A Mix Methods Analysis of Teacher and Administrator Qualities That Facilitate Innovation. Order: 10670520. Proquest: 1949519776

Tok, E. ve Sevinç, M. (2010). Düşünme Becerileri Eğitiminin Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme Becerisine Etkisi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27(27), 67-82.

Tüfekçi Can, D. (2014). Çocuk edebiyatı kuramsal yaklaşım. Konya: Eğitim Yayınevi

Özçelik, A.D. (2019). İnovasyon, Yaratıcılık ve Yenilenme. Ankara: Pegem Akademi. https://doi.org/10.14527/9786052414699.01

Uslu, E. (2019). Ödüllü çocuk ve gençlik kitaplarında toplumsal bir sorun olarak grup düşmanlıkları: kalıpyargı, önyargı, ayrımcılık. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ülken, H. Z. (2016). Bilgi ve Değer. 3. Baskı. Ankara: Doğu Batı Yayınları

Ülper Oktar, S. (2019). Çocuklarla Felsefe Üzerine Bir İnceleme. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 17, 45-66.

Watson, G. ve Glaser, E. (1964). The Watson-Glaser Critical Thinking Appraisal. England.

Welker, R.W. & Mohr, K.M. (2017). The Role of Integrated Curriculum in the 21st Century School. Order: 10604384. Proquest: 1964386039.

White, A. D. (2014). Çocuklar İçin Felsefe Her Şey Hakkında Merak Uyandıracak 40 Soru. Ankara: ODTÜ Yayıncılık

Yalçın, S. (2018). 21. Yüzyıl Becerileri ve Bu Becerilerin Ölçülmesinde Kullanılan Araçlar ve Yaklaşımlar. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 51(1), 183-201.

Yardımcı, M.; Tuncer H. (2011). Eğitim fakülteleri için çocuk edebiyatı. (3. Baskı). İzmir: Ürün Yayınları

Yazıcı, K. (2006). Değerler Eğitimi'ne Genel Bir Bakış. TÜBAR. 19, 499-522.

Yıldırım, A. ve H. Şimşek (2018). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. 11. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, O. (2016). Kurgusal Nitelikli Çocuk Kitapları ve Karakter Eğitimi. Ana Dili Eğitimi Dergisi (Journal of Mother Tongue Education). 4(3), 311-325.

Yönden, H. (2014). Kant's Conception of Moral Education Assessment. Procedia - Social and Behavioral Sciences. 174, 2626-2628.

Yurttaş, H. (1997). Çocuk ve Kitap. Ana Dili Eğitimi ve Çocuk Kitapları Sempozyumu. Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Öğretim Merkezi Yayını.

EKLER

EK 1.

ÖĞRENCİNİN AKADEMİK ÖZGEÇMİŞİ

Kişisel Bilgiler			
Adı ve Soyadı	Ece Nur ALBAYRAK		
E-postası/Web Sayfası			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Uzmanlık Alanı	Türkçe Öğretimi		
Öğrenim Bilgileri			
	Üniversite	Bölüm	Yıl
Lisans	Dokuz Eylül Üniversitesi	Türkçe Öğretmenliği	2018
Tez Başlığı	Çıtır Çıtır Felsefe Serisindeki Kitapların Değerler ve Düşünme Becerileri Açısından İncelenmesi		
Tez Danışmanı	Doç. Dr. İbrahim Seçkin AYDIN		
Akademik Eserler			
Türkçe Öğretmeni Adaylarının Kültür Kavramına Yönelik Metaforik Algıları (Dokuz Eylül Üniversitesi UBEST Sempozyumu, 2019)			
Alanıyla İlgili Aldığı Ödüller			
Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölüm İkinciliği, 2018			

